

ШЛЯХИ ДОСЯГНЕНЬ ІНДІЙСЬКИХ ЙОГІНІВ

Читання І. Проблиски світла на шляху

Ми гадаємо нам немає потреби повторювати пояснення, які склали значну частину книги «Основи світоспоглядання індійських йогинів» і, що ми можемо прямо взятися до нашої теми, сподіваючись, що читачі вже достатньо підготовлені, щоб слідувати за нами. Багато ознайомилися з попередніми читаннями лише з цікавості – причому одні були настільки зацікавлені ними, що хочуть продовжувати вивчення, інші ж, навпаки, не знайшли того сенсаційного матеріалу, на який розраховували і покинули лави тих, хто вивчає це. Так буває завжди. Багато хто приходить, але лише деякий відсоток готовий іти вперед. З тисячі зерен, посіяних хліборобом, можливо лише у сотні проявиться життя. Але вся робота хлібороба має на увазі лише цю сотню і вона винагородить сіяча за його працю. Наш посів може вважатися більш плідним, бо навіть ті дев'ятсот зерен, в яких завмерло життя, можуть ожити колись у майбутньому. Ніяке окультне вчення не пропадає дарма і завжди приносить плід свого часу.

Предметом нашого першого читання буде «Шлях досягнення». Ми не знаємо кращого способу спрямувати слухача «шляхом», як вказавши йому на незрівнянні правила невеликого керівництва, що має назву «Світло на шляху», складеного М.К. (англійкою Мабель Коллінз) за навіюванням духу (або у плоті, або звільненого від тіла), яка досягла високого ступеня просвітлення. Ми передамо зміст цієї маленької книги, приводячи з неї правило за правилом і супроводжуючи кожне з них коротким поясненням. Слід зауважити, що «Світло на шляху», по суті, твір написаний натхненням згори, і слова в ньому ретельно підібрані таким чином, що вони піддаються цілому ряду тлумачень пристосованих до вимог різних площин і ступенів життя. Кожен читач може знайти в цих правилах той сенс, який відповідає ступеню його розвитку.

«Ці правила написані для всіх учнів. Керуйтеся ними».

Ці правила, безсумнівно, написані для всіх шукачів і було б дуже добре, якби всі ми зважали на них, бо правила для керівництва окультистів завжди були одні й ті ж, і залишаються тими ж у всі часи, в усіх країнах, під якою б назвою не викладалося вчення. Правила ці ґрунтуються на принципах істини; вони були випробувані, перевірені і прийняті багато століть тому й дійшли до нас, несучи на собі сліди дбайливого ставлення безлічі людей, які слідували їм раніше. Наші старші брати по духу колись давно проклали стежку на яку ми тепер вступаємо і вони вже досягли тих висот на які ми згодом піднінемося. Ці правила написані для всіх наступних, хто на «шляху»; для них вони написані і кращих правил немає. Вони дійшли до нас від тих, хто знає.

«Перш ніж очі навчаться бачити, вони повинні стати нездатними проливати сльози. Перш ніж вуха придбають здатність чути, вони повинні втратити свою чутливість. Перш ніж голос заговорить у присутності Вчителів, він повинен втратити здатність допікати. Перш ніж душа зможе постати перед Вчителями, її стопи повинні бути омиті кров'ю серця».

Перш, ніж очі отримують дар ясного прозріння духу, вони повинні втратити здатність проливати сльози з приводу ображеної гордості, недоброзичливого засудження, незаслуженої образи, недружніх зауважень, зневаги, сарказму, всяких неприємностей, невдач і розчарувань повсякденного життя. Ми цим не хочемо сказати, що потрібно гартувати свою душу проти таких відчуттів; навпаки, таке «загартування» не має місця в окультних навчаннях. У матеріальній площині життя ми завжди знаходимося в залежності від людей, які знаходяться в тій же площині, і чим витонченіше природа людини, тим гостріше вона відчуває прикrostі життя, що приходять ззовні. Чим більше вона буде намагатися відбивати їх і відповідати на наклеп і уколи самолюбства тією ж зброєю, тим більше вона буде заплутуватися в тенетах матеріального життя. Єдина можливість порятунку для неї полягає в тому, щоб піднятися вище цієї площини існування і перебувати у вищих областях розуму і духу. Це зовсім не означає, що людина повинна тікати від світу; навпаки, якщо хто-небудь намагається тікати від світу раніше, ніж він витягнув із нього всі уроки, йому доведеться знову і знову бути ввергнутим у світ, поки він не загартується і не затвердить у ньому все необхідне для виконання покладеного на нього завдання. Тим часом, людина, яка досягла духовної досконалості, може жити таким чином, що хоча вона й буде перебувати у центрі боротьби повсякденного життя – навіть більш того, може грати в цій боротьбі керівну роль – тим не менше, вона буде стояти вище за все це і бачити, чого боротьба ця коштує насправді. В її очах це – дитяча гра, якою захоплені діти – чоловіки й жінки, і хоча вона сама добре вміє грати в неї, але вона знає, що це лише гра, а не справжня справа. Ось тому, спочатку вона сміється крізь сльози, коли її збивають із ніг у розпал гри, а потім вона цілком припиняє плакати і сльози змінюються посмішкою, бо коли ми навчаємося бачити речі у їх теперішньому світлі, то дуже важко втриматися від посмішки над собою і над іншими. Коли людина озирнеться навколо і побачить ті жалюгідні іграшки, яким люди присвячують усе своє життя, гадаючи, що ці іграшки що-небудь значать насправді, їй залишається лише посміхнутися. І коли

вона пробуджується і осягає справжню сутність речей, її особлива особиста роль, яку вона змушена грати, повинна викликати у неї посмішку. Все це зовсім не порожні сні і нездійсненні ідеї. Якби ви знали, яка безліч людей, котрі грають видатні ролі у ляльковій комедії життєвих справ, дійсно прокинулися до усвідомлення істини, ви, напевно, були б здивовані. Багато з цих людей добре грають свою роль – вкладаючи в неї багато енергії і показного честолюбства – позаяк знають, що все має свою приховану мету і, що вони складають необхідну частину в механізмі еволюції. Але у сховах своєї душі, вони знають справжню ціну всього цього. Людина, яка стоїть на «шляху», повинна бути мужньою і повинна отримати владу над своєю емоційною природою. Це правило стосується не лише фізичних сліз, бо вони часто навертаються на очі несвідомо, навіть у той самий час, коли ми посміхаємося. Воно стосується того почуття, що є чимось, через що варто плакати. Мова йде скоріше про думки, які стоять за сльозами, ніж про самі сльози.

Урок, який викладається нам цим правилом, полягає в тому, що ми повинні стати вище за все випадкове і особисте, та прагнути усвідомити нашу індивідуальність. Ми повинні бажати досягти усвідомлення свого істинного «Я», яке стоїть вище будь-яких особистих важких переживань. Ці правила учать нас тому, що зовнішні обставини не можуть торкнутися справжнього «Я» і, що вони немов піщинки, будуть змиті з берега часу водами вічності.

Достоту так само і наш слух повинен втратити свою чутливість до особистих неприємностей раніше, ніж ми зможемо ясно чути істину не затемнену шумом шттовханини зовнішнього світу, який ріже вухо. Потрібно дорости до того, щоб бути здатним чути все це і, проте, посміхатися, не втрачаючи впевненості в знанні душі, її могутності та її долі. Потрібно дорости до того, щоб бути здатним слухати неприяні слова, несправедливі засудження, злісні зауваження, не даючи їм зачіпати справжнє «Я». Потрібно залишати місце всім цим речам лише в тій матеріальній площині, до якої вони належать, і ніколи не дозволяти своїй душі спускатися в ті низини, де вона може бути зачеплена ними. Потрібно вчитися тому, щоб бути здатним вислуховувати глузливі і зневажливі зауваження про священні для нас істини, висловлювані людьми, які їх не розуміють і, яких не можна засуджувати, бо вони і не можуть зрозуміти їх. Нехай діти белькочуть, сваряться і сміються – це їм корисно, але це не може торкнутися ні вас, ні істини. Нехай діти бавляться – це властиво їх природі – настане день, коли вони, зазнавши (подібно вам) мук приходу духовної зрілості, будуть проходити ті ж стадії, які ви проходите нині. Ви колись були схожі на них, з часом вони будуть схожими на вас. Дотримуйтеся древнього вислову і нехай усі ці обставини «входять в одне вухо і виходять в інше», але не допускайте їх до вашої справжньої свідомості. І тоді вухо ваше буде чути те, що йому належить чути й істина буде мати вільний доступ до вашої душі.

«Перш ніж голос заговорить у присутності Вчителів, він повинен втратити здатність допікати».

Голос людини, яка ще вимовляє лайку, брехню, образи, скарги та уїдливі слова, ніколи не досягне тих висот, на яких перебувають вищі розуми людства. Щоб слово могло бути почуте тими, хто досяг у житті високих ступенів розвитку і духовного розуміння, голос, що вимовляє це слово, повинен задовго до цього, забути саму можливість образи інших грубим словом, дрібною злістю і негідною промовою. Високорозвинена духовно людина не буде коливатися висловлювати правду навіть у тому випадку, коли вона неприємна, якщо вона визначає, що це необхідно; але вона говоритиме тоном люблячого брата, який ставиться не з осудом, з висоти своєї моральної досконалості, а зі співчуттям до горя свого ближнього, бачачи його помилку і бажаючи протягнути йому руку допомоги. Така духовно розвинена людина вже стоїть вище за бажання злословити, «обривати» іншого, зробивши недружнє, злісне зауваження, або «поквитатися» з ним, кажучи йому: «Ви самі анітрохи не кращі за мене». Все це повинно бути відкинуто в бік, мов старий одяг; духовно розвинена людина не потребує нічого подібного.

«Перш ніж душа може постати перед Вчителями, її стопи повинні бути омиті кров'ю серця».

Цей припис видається дуже суворим багатьом, хто вступає на «Шлях». Вони помиляються щодо істинного сенсу цього правила, думаючи, що під словом «серце» треба розуміти любов. Але це не вірно: окультизм не вчить тому, щоб вбивати справжню любов – навпаки, він учить, що любов є одна з найбільших переваг людини і, що в міру того, як вона вдосконалюється, її здатність любити все зростає, поки вона, врешті-решт, не охопить усіх, хто живе. Під словом «серце» тут треба мати на увазі емоційну природу людини та інстинкти нижчого, ще напівтваринного інтелекту. Поки ми ще не розвинулися в духовному відношенні, ці інстинкти, здається нам, так тісно зрослися з нами, що, відмовляючись від них, ми буквально наче вириваємо з грудей своє серце. Ми поступово, з болем і стражданнями, викорінюємо одна за одною, властивості нашої колишньої тваринної природи, і наші духовні стопи, в повному сенсі цього слова, омиваються кров'ю серця. Жадання, ниці бажання, тварини пристрасті, старі звички, умовності, успадковані думки, расові забобони, всмокталися в нашу плоть і кров, доводиться відкидати одне за одним, спочатку з сумнівом і побоюванням, з болем і облитим кров'ю серцем, поки ми досягнемо тієї висоти, з якої можемо бачити їх справжнє значення. Ми не лише повинні вирвати з коренем наші ниці бажання, але ми повинні, в силу необхідності, розлучитися з багато чим із того, що нам завжди здавалося дорогим і священним, але що виявляється дитячими фантазіями у тому чистому світлі, який починає проливати в нашу душу вищий

духовний розум . Але, хоча ми й бачимо ці речі такими, якими вони є насправді, нам все ж боляче розлучатися з ними і ми кричимо від болю, і серце наше обливається кров'ю. Нерідко також нам доводиться опинитися на роздоріжжі, досягнувши пункту, на якому ми змушені розлучитися, в духовному сенсі, з тими, хто нам дорогий, надавши їм іти їх власною дорогою, а самим вступити на нові й (для нас) ще не звідані шляхи мислення. Все це тягне за собою страждання. До цього приєднується жах розумової і духовної самотності, який настає незабаром після того, як людина зробила перші кроки «Шляхом». Перше випробування, знайоме багатьом із тих, хто читає ці рядки, це дивне відчуття повної самотності, усвідомлення того, що немає поруч із вами жодної близької людини, яка могла б зрозуміти і оцінити ваші почуття. А потім настає усвідомлення споглядання великих завдань життя в той час, як інші не допускають існування якихось невирішених проблем і йдуть, відповідно до цього, своєю дорогою – танцюючи, борючись, сварячись і виявляючи всі ознаки духовної сліпоты, між тим як ви змушені стояти самотньо і терпіти це жахливе видовище. Звичайно, при цьому ваше серце не може не обливатися кров'ю. У вас є усвідомлення страждань усього світу і своєї нездатності усвідомити собі їх сенс, почуття свого безсилля знайти спосіб лікування цих страждань, і ваше серце знову обливається кров'ю. Все це є наслідком вашого духовного пробудження: людина, що перебуває в матеріальній площині життя, не відчуває і не бачить усього цього. І лише коли стопи вашої душі омийуться кров'ю серця, ваші очі почнуть споглядати духовні істини, вуха почують їх, голос буде здатний говорити про них іншим і спілкуватися з тими, хто вже рушив уперед «шляхом». І душа тоді отримає можливість розправити свої крила і поглянути прямо в обличчя іншим духовно пробудженим душам, бо вона вже починає розуміти таємниці життя, сенс усього суцього і може вже охопити дещо з великого плану світобудови, усвідомити своє власне існування і сказати цілком осмислено : «я єсмь». Душа тоді знайшла себе і перемогла страждання, ставши вище них. Обговоріть ці думки в мовчанні і дайте істині проникнути в вашу душу, пустити в ній коріння, рости, цвісти і принести плід.

1. Викорінюйте шанобство.
2. Викорінюйте жагу до життя.
3. Викорінюйте бажання життєвих утіх.
4. Працюйте, як працюють шанобці. Поважайте життя так само, як ті, хто жадає його. Насолоджуйся щастям, як ті, хто живе для щастя.

Багато з окультних істин написані у формі парадоксів – вони двосторонні. І це знаходиться у відповідності з планом світобудови.

Всі положення істинні лише частково – усякий доказ має дві сторони – будь-яка частка істини справедлива лише наполовину; простежте її старанно і ви знайдете іншу, протилежну половину. Будь-яка річ «існує» і «не існує» в один і той же час, і тому будь-яке повне твердження істини неодмінно має бути парадоксальним. І це тому, що наша обмежена свідомість дозволяє нам бачити лише одну сторону речі в дану мить. З точки зору нескінченності, всі грані видно в один і той же час; тому, хто споглядає безмежне, видно всі точки кулі, що знаходяться як усередині, так і на її поверхні

Вищенаведені чотири правила є ілюстрацією до цього закону парадоксу. Вони зазвичай відкидаються, як незрозумілі людьми середнього рівня, які читають їх. А тим часом вони цілком розумні і надзвичайно справедливі. Візьмемося зараз до їх розгляду.

Ключ до розуміння цих (і всіх) істин полягає у здатності розрізняти «відносну», або нижчу точку зору і точку зору «абсолютну», або вищу. Запам'ятайте це, бо це допоможе вам розібратися в багатьох темних і важких питаннях. Докладемо тепер це мірило до чотирьох вищенаведених правил.

Нам кажуть: «викорени шанобство». Пересічна людина відсахнеться від цього положення, вигукуючи, що введення цього правила у життя зробить людину млявою і непридатною істотою, бо шанобство, мабуть, лежить в основі всього великого, створеного людиною. Відкидаючи від себе книгу, така пересічна людина бачить четверте правило: «працюй, як працюють шанобці», і, якщо вона не дивиться очима духовного розуму, вона ще більше дивується. І тим не менше, дотримання обох цих правил можливе, здійсненне і цілком сумісне. Шанобство, про яке йдеться в першому правилі, являє почуття, що спонукає людину до досягнення певної мети заради марнославних, егоїстичних мотивів, що змушує її руйнувати все на своєму шляху і тіснити всіх із ким вона стикається. Таке шанобство є підробкою під справжнє шанобство і так само неприродне, як хворобливий апетит, що є спотворенням нормальних відчуттів голоду і спраги, або як безглуздий звичай прикрашати себе варварськими оздобленнями – це збочення нормального інстинкту, що змушує прикривати тіло одягом з метою захисту від негоди. Настільки ж безглуздий звичай обтяження себе та інших вмістом розкішних палаців, що є спотворенням природної потреби в домівці та дахові. Сюди ж слід віднести розпусну, хтиву поведінку, що являє собою ні що інше, як збочення природного статевого інстинкту нормального чоловіка та жінки, котрий має на увазі перш за все збереження роду. «Честолюбні» люди доходять до божевілля в гонитві за успіхом, бо їхні інстинкти

перекручені і ненормальні. Шанолюбці уявляють, що ті речі, до яких вони прагнуть, дадуть їм щастя, але їх чекає розчарування, бо речі ці, не будучи джерелом міцного щастя, обертаються на прах, подібно плодам Мертвого моря. Честолюбна людина прив'язується до речей, які вона сама створює і стає їх рабом замість того, щоб бути їхнім володарем. Вона дивиться на гроші не як на засіб забезпечити себе та інших предметами першої необхідності та їжею (духовною і матеріальною), але як на щось цінне саме по собі – вона одного духу зі скупарем. Якщо вона шукає влади і могутності, то вона робить це з егоїстичних спонукань, щоб задовольнити своє марнославство і показати суспільству, що вона могутніше своїх побратимів, – коротше кажучи, щоб стати вище натовпу. Все це жалюгідні, нікчемні, дитячі честолюбні помисли, негідні істинної людини, які потрібно перерости раніше, ніж почати вдосконалюватися духовно, – але вони, можливо, дають людині той досвід, який необхідний для її духовного пробудження. Одним словом, людина з ненормальним шанолюбством працює з метою егоїстичної винагороди і неминуче буде розчарована, бо вона засновує свої надії на речах, які обдурять її у чорний день, – вона пробує спиратися на надламану тростину.

Зараз поглянемо на зворотний бік медалі. Четверте правило говорить: «Працюй, як працюють шанолюбці». Ось він, цей парадокс. Той, хто працює таким чином, може здатися людям типовим честолюбцем, але ця подібність буде чисто зовнішня. «Шанолубець» – це відхилення від норми. Той же, хто працює заради самої праці, підкоряючись бажанням працювати і жадобі творити, – хто трудиться, щоб дати повний результат творчій силі своєї природи, – той проявляє справжню природу людини. Така людина здатна працювати краще і досягти більш міцних результатів, ніж шанолубець. Крім того, її робота дає їй щастя; вона відчуває радість, яку їй приносить її діяльність, – вона переймається творчим імпульсом світового життя і творить великі справи; виконуючи своє завдання, вона знаходить щастя в роботі і завдяки їй. І поки вона буде вірна своєму ідеалу, її радість не потьмариться, вона буде добре виконувати свою частину праці у світовій роботі. Але в міру того, як вона піднімається по східцях, що ведуть до успіху, вона піддається жахливим спокусам і нерідко піддається впливу ненормального шанолюбства; наслідком цього буде те, що в наступному своєму втіленні, вона повинна буде знову і знову піддаватися цій спокусі, поки вона не подолає її. Всякій людині на світі призначена своя робота і вона зобов'язана робити її якнайкраще, жваво і розумно. Вона повинна дати повний простір прояву тому інстинкту, який спонукає її як слід робити свою справу – краще, ніж вона робилася до неї (не для того, щоб вона могла тріумфувати над іншими, але тому, що світовий порядок вимагає все більшої і більшої досконалості в роботі).

Істинний окультизм не вчить, щоб людина в бездіяльності віддавалася спогляданню, спрямувавши свій погляд на пуп, наслідуючи приклад деяких неосвічених індуських факірів і святих, які наслідують лише мову вчителів Йоги, опоганюючи насправді їх учення. Навпаки, окультизм учить, що брати участь у світовій роботі – обов'язок і почесна перевага людини і, що той, хто здатний робити що-небудь краще, ніж воно робилося раніше, заслуговує благословення як благодійник людства. Окультизм визнає божественне спонукання до творчості, закладене в усіх людях, як чоловіках, так і жінках, і вважає, що воно повинно знайти собі повне вираження. Він учить, що без корисної роботи ніяке життя не може бути повним і завершеним. Він вірить, що розумова робота допомагає духовному розвитку і прямо-таки необхідна для цього останнього. Він далекий від вихвалання неосмисленої, механічної роботи – в ній немає нічого прекрасного, – але він учить, що в усякій, навіть скромній справі, може знайтися щось цікаве для того, хто цього шукає і, що така людина завжди знайде кращий спосіб для виконання цієї справи і таким чином додасть що-небудь у світову скарбницю знання. Він учить, що справжнє шанолюбство полягає в тому, щоб любити роботу заради неї самої, а не в тому, щоб виконувати її заради помилкових цілей мирської нагороди. Тому, ви можете тепер зрозуміти правила: «викорінити шанолюбство» і «працюй, як шанолюбці». Таке життя можливе для тих, хто розуміє «Карма-йогу», одну з гілок філософії Йоги, про яку ми будемо говорити згодом. Читайте ці слова до тих пір, поки ви цілком не вхопите їхнього змісту – поки ви не відчуєте їх істинність із тією ж ясністю, з якою ви їх бачите. Суть цих вчень у питанні про шанолюбство може бути резюмована таким чином: викорінити відносно шанолюбство, яке змушує вас прив'язуватися до речей і чекати нагороди за ваші труди і, яке не приносить нічого, крім розчарування і затримки на шляху вдосконалення, але намагайтеся розвинути і якомога повніше висловити абсолютне шанолюбство, яке змушує вас працювати заради самої роботи, заради радості, яку дає вона, заради бажання дати можливість проявитися божественному інстинкту творчості. Розвивайте те шанолюбство, яке змушує вас найкращим чином виконувати роботу – краще, ніж вона коли-небудь робилася – і, яке дає можливість працювати в гармонії з божественною творчістю, котра ніколи не переривається, а не в розладі з нею. Нехай божественна енергія робить свою роботу через вас і знаходить повне вираження у вашій праці. Дайте їй вільний доступ у вашу душу і ви скуштуєте радість, що випливає від такої роботи – це і буде справжнє шанолюбство; будь-яке інше буде лише жалюгідною підробкою, затримкою вдосконалення душі.

«Викоріни жагу до життя», говорить друге правило; але четверте заперечує на це: «Поважай життя, як ті, хто жадає його». Це друга істина, висловлена в парадоксальній формі. Потрібно викорінити думку, що плотське життя

становить для нас усе; така думка є перешкодою для визнання більш повного життя душі і змушує нас уявляти, що даним життям у тілі вичерпується все, тоді як воно не більше, ніж піщинка на березі океану вічності. Потрібно дорости до відчуття, що душа буде жити завжди, чи то у плоті, чи поза нею і, що дане наше фізичне життя є лише засіб прояву істинного «Я», яке не може померти. Тому вбивайте цю жагу фізичного життя, яка змушує вас боятися смерті і приписувати перебільшене значення чисто тілесному існуванню на шкоду більш повному життю і свідомості. Викориніть зі свого розуму думку, що зі смертю вашого тіла вмирає і ви, бо ви будете жити так само, як і в дану хвилину, можливо, лише ще більш інтенсивним життям. Постарайтеся бачити у фізичному житті лише те, чим воно є насправді та не піддавайтеся обману. Припиніть дивитися на «смерть» із жахом, чи настає вона для вас, чи для ваших близьких. Смерть таке ж природне явище, як життя (в цій стадії розвитку), і можна очікувати від неї не меншого щастя, ніж від цього останнього. Звичайно, дуже важко відмовитися від жаху перед фізичним розкладанням і потрібно витримати не раз важку боротьбу із самим собою, перш ніж ви отримаєте можливість скинути з себе непридатне дрантя – це неправильне уявлення, яке в'їлося у свідомість людини, не дивлячись на віру у майбутнє життя, яку вона постійно проголошує. Всі релігії кажуть про «загробне життя», яке очікує кожного, хто вірує, але цей самий «вірянин» трясеться і тремтить від думки про смерть і одягає траур, коли вмирає хтось із його друзів, замість того, щоб розсипати квіти і радіти, що його друг перейшов у «кращу оселю» (дозволяю собі вжити цей лицемірний вислів, яким постійно користуються у подібних випадках, але який нікого анітрохи не втішає). Потрібно дорости до позитивного «відчуття», або усвідомлення вічності життя, і лише тоді можна позбутися страху смерті, й, поки цього стану усвідомлення не досягнуто, ніякі словесні сповідання віри в безсмертя душі не допоможуть. Для того, хто «відчуває» в своїй свідомості факт переживання індивідуальності і продовження життя за труною, смерть і могила втрачають свій жах, вбивається жага до життя (відносна), бо на її місце стає знання життя (абсолютного).

Але ми не повинні забувати і зворотного боку медалі. Прочитайте знову четверте правило: «Поважай життя, як ті, хто жадає його». Це стосується не лише життя інших, але також і вашого власного фізичного життя. Відкидаючи стару думку про порівняну важливість вашого плотського життя, ви не повинні впасти в іншу крайність, повної відсутності турботи про ваше фізичне тіло. Це тіло дано вам за божественним визначенням і служить оселею духу; якби вам не потрібно було ваше тіло, будьте певні, що ви не змогли б отримати його. Воно необхідне для вас у даній стадії розвитку і без нього ви не могли б виконати завдання духовного самовдосконалення. Тому, не будьте нерозумні і не ставтеся із презирством до вашого тіла або до вашого фізичного життя як до чогось негідного вас. І те й інше на цьому щаблі якомога найбільш гідне вас, і, користуючись своїм тілом, ви можете досягти великих результатів. Ставлячись до тіла і до плотського життя з презирством, ви ніби відмовляєтеся від тієї драбини, яка може допомогти вам досягти висоти досконалості. Тож, ви повинні «поважати життя, як ті, хто жадає його», і ви повинні берегти своє тіло, як ті, хто думає, що тіло і є їхнє «Я». Потрібно дивитися на тіло, як на знаряддя душі й духу, і воно має триматися у належній чистоті, здоров'ї та силі. Потрібно вжити всіх засобів для продовження життя в тому тілі, яке було дано вам. Його потрібно берегти і піклуватися про нього. Не потрібно сидіти і сумувати про ваше ув'язнення в цьому житті – у вас ніколи не буде іншої нагоди пережити той досвід, який воно вам надає, і тому, постарайтеся якомога краще скористатися ним. Ваше «життя» – щось чудове і ви завжди повинні жити «справжнім», витягуючи з нього в повній мірі ту радість, яка в кожній миті життя є для духовно розвиненої людини. «Життя, життя, більше життя», вигукував один письменник – і він мав рацію. Живіть нормальним, здоровим, чистим життям, у будь-яку мить його завжди приймаючи його за те, чим воно є насправді і не турбуючи себе думками ні про минуле, ні про майбутнє. Ви тепер не менш, ніж у будь-якому майбутньому, живете у вічності – так чому ж не витягти з цього все, що можливо! Життя завжди є лише «справжнє», і запас цих «справжніх» моментів невичерпний.

Якщо ви попросите резюмувати думку про відмову від жаги до життя і про її зворотній бік, що виражається в приписі ставитися до нього з повагою, вам можна відповісти наступним чином: те, від чого треба відмовитися, є лише відносна жага до життя, яка впливає з хибної думки, що фізичним життям вичерпується все життя. Абсолютна ж жага до життя є результатом знання того, що являє собою життя людське в своєму цілому і, що таке дане скороминуще плотське життя; тому, хоча духовно розвинена людина і не жадає його у звичайному сенсі цього слова, але вона і не ставиться до нього з презирством, а дійсно цінує його, бо воно становить значну частину всього її існування, і вона не бажає позбутися будь-якої частки того, що за Божим планом має належати їй. Духовно розвинута людина не боїться смерті, але і не шукає її – вона не боїться ні життя, ні смерті, вона не бажає ні того, ні іншого (у відносному сенсі); і тим не менше, в абсолютному значенні вона бажає і того й іншого. Така людина (чи це чоловік чи жінка) невразлива – вона не боїться ні жахів життя, ні смерті. Досягнувши такого усвідомлення, людина сповнюється такої духовної сили, що випромінює її відчувається усіма оточуючими. Запам'ятайте ці

слова: «Не бійтеся ні смерті, ні життя. Не бійтеся смерті і не шукайте її». Коли ви досягнете цього ступеню, ви будете воістину знати, що таке життя і що таке смерть – бо і те й інше лише прояв Життя.

Третє правило говорить: «Викоріни бажання життєвих утіх», але четверте додає: «Будь щасливий, як ті, хто живе для щастя». Це повчання так само парадоксально і має той же характер, як і ті, про які ми щойно говорили. Його удавана суперечливість обумовлюється двома точками зору – відносною і абсолютною. Застосовуючи цей реактив до всіх, гаданих суперечливими окультних вчень, ви будете спроможні виділити будь-яку їх частину, щоб мати можливість потім провести ретельний аналіз. Прикладемо ж тепер цей метод до розгляду даного випадку.

«Викоріни бажання життєвих утіх». На перший погляд здається, що це правило закликає до крайнього аскетизму, але насправді воно не має такого змісту. У більшості випадків аскетизм є відкиданням усього, що ми можемо вважати для себе надто приємним. В умах багатьох людей різних відтінків релігійних вірувань склалося переконання, що все, що приносить нам задоволення, повинно бути, відтак, неодмінно «поганим». У творі одного письменника, одна з дійових осіб каже: «Жахливо сумно, мабуть, що все, що є приємного у житті, виявляється поганим». І, дійсно, існує розповсюджена думка, ніби Богу приносить задоволення бачити людей нещасними і, які роблять те, що їм неприємно; тому, багато так званих «релігійних» людей ставилися суворо до нормальних задовольень життя і чинили так, ніби вони думали, що будь-яка посмішка радості буде образою для Божества. Але все це зовсім не так. Всі нормальні задоволення дані людині для користування ними, але жодному з них не повинно бути дозволено стати володарем людини. Завжди потрібно бути володарем, а не рабом у своєму ставленні до задовольень життя.

Ми повинні сказати, що обговорюване нами правило абсолютно не має на меті проповідувати аскетизм. Окультизм зовсім не наполягає на необхідності цього останнього. Він учить, однак, що людина не повинна допускати себе до того, щоб бути скутою задоволеннями і зручностями життя настільки, щоб це могло заважати розвитку її вищої природи. Відома розкіш може погубити людину і ми знаємо багато випадків, коли вищі сили, які здійснюють світовий закон, позбавляли людину того, що перешкоджало її вдосконаленню, і ставили її у таке становище, в якому вона мимоволі мала бути жити нормальним життям, яке сприяє духовному зростанню і розвитку. Окультизм проповідує «простий спосіб життя». Він учить нас, що коли людина набуває багато речей, то легко трапляється, що речі заволодівають нею і вона стає їхнім рабом, замість того, щоб бути їхнім володарем. «Викоріни бажання життєвих утіх» – означає не те, що ми повинні спати на голих дошках, наче це особлива чеснота, приємність Божеству, а також і не те, що ми повинні харчуватися черствими шкуринками, в надії заслужити цим Божественну прихильність; ні те, ні інше не може дати такого впливу, позаяк Божество не можна підкупити і воно не може особливо радіти тому, що будь-хто з його дітей робить дурниці. Але це правило має на меті впровадити в нас усвідомлення того, що ми не повинні пов'язувати себе думками про необхідність деякого добробуту і не повинні уявляти, що справжнє щастя може залежати від нього. Користуйтеся нормальними і розумними задоволеннями життя, але завжди зберігайте свою владу над ними і не дозволяйте їм захоплювати себе. І пам'ятайте завжди, що справжнє щастя знаходиться в вас самих; що будь-яка розкіш і «комфорт» не є необхідністю для істинної людини і, що користуючись ними не треба ніколи перебільшувати їхню справжню цінність. Ці матеріальні зручності і предмети розкоші є лише випадковості фізичної площини життя та не стосуються істинного «Я». Розвинута людина користується всіма цими речами, як засобами, знаряддями (або навіть як іграшками, якщо вона вважає за необхідне приєднатися до гри інших), але вона завжди приймає їх за те, чим вони є насправді і ніколи не буде введена ними в оману. Їй здається безглуздою сама думка про те, що ці речі можуть бути необхідні для її щастя. І в міру того, як людина вдосконалюється духовно, її смаки стають простіше. Їй можуть подобатися міцні і добре зроблені речі, найкраще пристосовані до даного вживання, але вона може задовольнятися дуже невеликим їх числом; марнославство і показна розкіш робляться абсолютно чужими її природі. Вона навіть не повинна буде неодмінно «викорінювати» в собі ці чужі їй смаки; вони самі покинуть її, позаяк в атмосфері її піднесеного образу думок, їм просто не залишається місця. Запам'ятайте також, що четверте правило учить вас «бути щасливим, як ті, хто живе для щастя». І воно абсолютно не в'яжеться з уявленням про окультистів, як про людей з витягнутою фізіономією, яка наводить тугу на оточуючих. Правило це говорить: «будьте щасливі» (а не вдавайте, що ви щасливі), такі щасливі, як ті, хто живе для так званого щастя, одержуваного від речей на фізичній площині життя. Це здорове вчення. Будьте щасливі, тобто живіть так, щоб ви могли отримувати здорове, нормальне щастя в будь-яку мить вашого життя. Всупереч досить поширеній думці, окультист зовсім не нещасний, похмурий чоловік із кислою міною. Його життя і світорозуміння піднімають його над тривогами і страхами людства, і усвідомлення високого призначення людини є для нього невичерпним джерелом натхнення. Він здатний піднятися над життєвою бурєю і тримаючись на самому гребені хвилі та пристосовуючись до кожного нового й усе більш високого валу, він уникає небезпеки бути потопленим. Коли на відносній площині життя умови стають вже занадто нестерпними, він просто піднімається у вищі сфери духу, де все ясно і тихо, і досягає того умиротворення, яке не покине його й тоді, коли він

знову зануриться у випробування та турботи повсякденного існування. Окультист – найщасливіший з людей, бо він втратив страх; він знає, що немає нічого такого, чого варто було би боятися. Він переріс забобони натовпу, які доставляють людям стільки мук. Він відмовився від ненависті та злоби, й на їх місце поставив любов, і через ці зміни він безсумнівно повинен бути більш щасливим. Він переріс думку про гнівне Божество, яке розставляє пастки для того, щоб зловити його, і давно сміється над дитячою казкою про диявола з роздвоєними копитами та рогами, який пашиє вогнем та сіркою охороняючи бездонну прірву, в яку буде скинутий той, хто забув прочитати свої молитви, або той, хто надумає радіти красі й пишноті світу Божого в ясний святковий день, замість того, щоб спати на стомливій богословській проповіді. Він знає, що він дитя Боже, призначене для високих цілей і, що Бог – люблячий Батько (і Мати разом), а не жорстокий наглядчак. Він усвідомлює, що досяг зрілості і його доля залежить певною мірою від нього самого. Окультист повинен бути неодмінно оптимістом; він бачить, що все у світі прагне добра, що життя знаходиться на шляху досягнення досконалості та любов проникає в усе і панує над усім. Всьому цьому окультист навчається в міру того, як він удосконалюється і завдяки цьому, він щасливий, навіть щасливіший за тих, «хто живе задля щастя».

«Шукай у своєму серці корінь зла і вирви його. Він живе і приносить рясні плоди, як у серці відданого учня, так і в серці людини, яка піддається своїй хіті. Лише сильний може вирвати його, а слабкий повинен чекати, поки він виросте, дасть плід і помре. Цей пагін живе і зростає століттями. Він цвіте, коли людина вже пройшла через незліченний ряд існувань. Той, хто хоче вступити на шлях могутності, повинен вирвати цей пагін зі свого серця. І серце буде тоді стікати кров'ю, а людині буде здаватися, що все її життя знищене. Але вона має стерпіти це випробування; воно може прийти на першій східці небезпечних сходів, які ведуть на шлях життя, може і не з'явитися до останньої сходинки. Але пам'ятай, учню, що ти повинен його зазнати, і зосередити всю енергію твоєї душі на цій роботі. Живи не в сьогоденні і не в майбутньому, а у вічному. Цей велетенський бур'ян не може розквітати там; ця пляма нашого життя змивається самою атмосферою вічної думки».

Наведене тут повчання резюмує перші три правила, що пояснюються четвертим. Воно наказує учневі відшукати в своєму серці відносне поняття життя і відкинути його. Це відносне поняття життя пов'язане з егоїстичною частиною нашої природи, з тією частиною, яка змушує нас вважати себе кращими, ніж наші ближні, відокремленими від них, не пов'язаними нерозривно з усім живучим. Це поняття створено нашим нижчим розумом, який представляє собою лише найвишуканіший продукт нашої тваринної природи. Ті, хто уважно вивчав наш попередній курс, знають, що ця сторона нашої душі – чисто тваринна – є вмістищем усіх пристрастей, хтивості, нищих бажань і нижчих емоцій. Все це саме по собі не є злом, але є приналежністю до нижчих ступенів життя тварин, через які ми вже проходили (або проходимо в дану мить) до вищого, людського ступеню існування. Але ці прагнення утворювалися під час багатьох століть і глибоко проникали в нашу природу, і потрібно вживати героїчних зусиль, щоб звільнитися від них, причому єдиним шляхом для цього звільнення є заміщення їх більш піднесеними станами духу. Тут буде доречно звернути вашу увагу на міцно встановлений принцип окультичного виховання і притому такий, який не часто згадується в посібниках із цієї теми. Ми хочемо вказати тут на той факт, що погана звичка в області думки або дії легко викорінюється при заміні її доброю звичкою, як раз протилежною тій, якої бажають позбутися. Для того, щоб вирвати погану звичку з коренем, потрібно багато надлюдської сили волі, але витіснити її вирощуванням гарної звички на її місці – справа більш легка і, мабуть, відповідна світовому порядку. Гарна звичка буде поступово витіснити погану, поки та не втратить можливість існування і потім, після останньої боротьби за життя, вона, нарешті, зникне. Такий ось, найлегший шлях для того, щоб викорінити небажані звички і риси характеру.

Повертаючись до питання про те, що в нашій душі належить до області відносного, ми сказали б, що сюди треба віднести: егоїзм, усі тварини жадання, включаючи сюди і статевий потяг, оскільки вони проявляються у фізичній площині (бо статева любов має і набагато вищі прояви), всі пристрасті, як наприклад, ненависть, заздрість, злоба, ревнощі, жадоба помсти, самозвеличення. Ниця гордість є також одним із найбільш витончених і небезпечних проявів цієї сторони нашої душі, і вона з'являється знову неодноразово після того, як ми гадали, ніби позбулися її, причому усяке повернення її приймає все більш і більш витончену форму: спочатку фізична гордість, потім інтелектуальна гордість; гордість, викликана розвитком психічних сил; гордість духовним розвитком і зростанням, гордість моральною гідністю, цнотливістю, добрим ім'ям; гордість своєю моральною перевагою над іншими тощо. Раз у раз гордість спокушає нас. Її існування ґрунтується на хибному переконанні в нашій окремішності, яке змушує нас уявляти, ніби ми не перебуваємо у зв'язці з іншими проявами життя і, яке викликає у нас почуття антагонізму і негідного суперництва стосовно наших ближніх, замість визнання того факту, що ми всі складаємо частини єдиного життя; деякі борються далеко позаду, пробираючись у бруді низьких ступенів шляху розвитку; інші роблять той же шлях, що й ми; треті посунулися далі, але всі знаходяться на шляху, всі входять до складу одного й того ж великого життя. Бережіться гордості – цього найвитонченішого ворога самовдосконалення – і замініть її думкою, що всі ми

одного і того ж походження – що всіх нас чекає одна і та ж доля – всім нам доводиться пройти один і той же шлях – всі ми брати і сестри – всі діти Божі – всі, маленькі учні у дитячому садку життя. Визнаємо, як факт, що, хоча кожен із нас повинен пройти через самотність перш ніж він буде у змозі витримати випробування посвяти, проте ми всі перебуваємо в залежності один від одного, і страждання одного є стражданнями всіх нас і гріх одного – гріхом усіх; всі ми входимо до складу людства, яке йде вперед до вдосконалення і розвитку, і любов, і почуття братерства є в даному випадку єдиною розумною точкою зору.

Тваринні інстинкти продовжують існувати в нас, постійно втручаючись у поле нашої думки. Окультисти вчать приборкувати ці нижчі інстинкти і керувати ними, підпорядковуючи їх вищим ідеалам розуму, що розвиваються в області нашого свідомого життя. Не падайте духом, якщо ви все ж знайдете, що у вашій природі збереглося ще багато тваринних рис; вони є у всіх нас, з тією лише різницею, що деякі з нас навчилися керувати ними і тримати їх на прив'язі, в підпорядкуванні і слухняності вищим властивостям нашої природи, між тим як інші дозволяють їм управляти собою і тремтять та бліднуть коли ув'язнений в них звір показує свої зуби, не усвідомлюючи, мабуть, що лише твердість характеру і спокій духу можуть приборкати його. Не журіться, якщо цей звір буде постійно виявляти себе, прагнути звільнитися і захопити свою колишню владу над вами. Не думайте, що це ознака слабкості – це лише вказівка на те, що ваше духовне вдосконалення вже почалося. Адже тепер, ви вже навчилися розпізнавати цього звіра і соромитися його присутності, а раніше ви навіть не помічали його існування, бо самі були звіром. Лише тому що ви хочете відмовитися від нього, ви починаєте соромитися його присутності. Ви не можете його бачити поки ви не відділилися від нього. Навчіться бути приборкувачем диких звірів, бо ви вміщате в собі цілий звіринець: у вас знаходиться лев, тигр, гієна, мавпа, свиня, павич і багато інших тварин, які постійно виявляють властиві їм риси характеру. Не бійтеся їх, смійтеся, коли вони показуються, бо ви сильніше і можете підпорядкувати їх собі, між тим, як їх поява корисна для вас уже тим, що повідомляє вам про їхню присутність. Вони можуть лише забавляти вас, якщо ви досягли того ступеня, коли можете стояти осторонь і дивитися, як вони роблять свої викрутаси і кривляються. Ви тоді прекрасно відчуваєте, що вони – не ви, але щось зовсім окреме від вас – щось таке, від чого ви скоро звільнитесь. Тепер вже вам нема чого турбуватися про них, бо ви стали їхнім володарем.

Наведена вище цитата зі «Світла на шляху», містячи в собі перелік усіх проявів нижчих властивостей людської природи, мабуть особливо зупиняється на омані нижчого «Я», що складається з неправильного уявлення про свою окремішність і підкресленні тієї брехні світу, яка лежить в основі всього того, що в ньому діється, ніби ми існуємо окремо від усіх інших людей і являємо собою щось краще, вище і більш святе, порівняно з іншими. Це проявляється в емоції гордості, символом якої у звіринці нашої душі є павич. Як ми вже говорили – це одна з найнебезпечніших якостей нижчого порядку, бо вона дуже витончена і живуча. Зверніть увагу на слова автора, що вона може так само успішно проростати в серці відданого учня, як і людини, яка віддається своїм бажанням. Це може вам здатися дивним; усякий високорозвинений окультист знає із досвіду, що по довгім часі після того, як він вважав себе вже вільним від гордості, вона, на його подив, з'являлася знову в якій-небудь новій фазі: в формі гордості психічними силами, гордості розуму, гордості духовним зростанням. І йому доводилося починати всю роботу з початку. Слід тут зауважити, що існує вид гордості, яка не є виразом нижчого «Я»; якщо хочете, її можна назвати абсолютною формою гордості. Ми маємо на увазі гордість величчю, красою і пишнотою всього суцього, взятого у цілому, гордість тим, що ми складаємо частину цього цілого і, що наш розум – частина світового розуму; гордість тим, що духовне зростання, досягнуте нами, є частка закладених в людстві великих можливостей і, що багато ще, набагато більш великого, чекає людство попереду. Небезпека настає для нас лише в тому випадку, коли ми починаємо виключати інших з цього загального почуття гордості, саме з того моменту, коли ми видаляємо якийсь прояв життя (яким би він не був нищим) з цього загального почуття і тим самим перетворюємо це почуття на егоїстичну гордість. З тієї миті, як ми відгороджуємося від когось ззовні, ми вдаємося до егоїстичної гордості. Бо, врешті-решт, немає нікого і нічого «зовнішнього»; ми всі всередині; немає місця поза Всеєдиним. Коли ви відчуваєте гордість разом з усіма живими істотами – разом з усім життям – з усім суцям, – то ви не егоїстичні. Але коли ви виділяєте себе в окремий розряд, – чи буде цей розряд складено з вас одного, чи з усього людства, за винятком лише однієї людини, – то ви вже піддаєтеся витонченій формі егоїзму. Жодна людина не повинна бути виділена, не може бути виділена. У вас немає жодної якості або переваги, яка не була б надбанням усього людства і якої кожна людина не могла би досягти з плином часу. Все, що ви вважаєте перевагою, є лише результат трохи більш зрілого віку душі, результат більш тривалого досвіду у фізичній площині життя. Ваша гордість – просто дурна гордість дитини, яка лишень перейшла з підготовчого класу початкової школи у перший і зверхньо дивиться на новий натовп дітей, які входять у той клас, з якого вона щойно вийшла. В очах учнів вищого класу такий малюк гідний лише поблажливої, добродушної посмішки; але наш хлопчина не знає цього, він відчуває свою важливість у дану мить і дає повний простір павичевим рисам свого характеру. Але все ж, ми повинні зауважити, що наш учень має деяке виправдання, пишаючись своїм переходом у наступний клас, – це гідне почуття, – а павичева пиха

з'являється тоді, коли він починає дивитися знизу вгору на своїх молодших товаришів. Сутність божевілля гордості полягає в почутті зверхності над тими хто стоїть нижче. Почуття радості від виконаної роботи, або досягнення вищого ступеня досконалості не має в собі нічого негідного. Але нам слід остерігатися супутнього йому почуття вищості над тим, хто ще лише просувається вперед, – що і складає жало гордості. Вийміть це жало і сама оса стане для вас нешкідливою. Якщо вас буде іноді спокушати бажання самоуславлення, то згадайте, що порівняно з іншими розумами, які вже давно пройшли через ваш нинішній щабель розвитку, ваш розум не більше, ніж розум цвіркуна і, що в очах деяких високорозвинених душ, повсякденне життя представників сучасного земного людства є не чим іншим, як потішною метушнею, стрибками, боротьбою і перекиданнями молодих ньюфаундлендських цуциків, які лишень відкрили очі, – пам'ятаєте це, і ви складете собі більш точне уявлення про те місце, яке ви займаєте на сходах розумності. Але це зовсім не є самознищенням. Як би низько ми не стояли, ми все ж перебуваємо на шляху вдосконалення і перед нами лежать великі завдання; від нас не може бути відібрана жодна, найменша частка нашого життя, ми не можемо бути позбавлені нашого життя, ми не можемо бути позбавлені нашої спадщини, ми всі йдемо вперед і вперед, досягаючи все більших і більших висот. Але закарбуйте у вашій душі й наступне: не лише ви один ідете туди, але все людство, до останньої людини включно, рухається вперед. Не забувайте цього. У царстві вічності немає місця себелюбній гордості – розум назавжди витер її: «цей гігантський бур'ян не може розквітати там; ця пляма нашого існування змивається самою атмосферою вічної думки».

Читання II. Більше світла на шляху

Перш, ніж перейти до розгляду наступного правила, ми знову повинні звернути вашу увагу на цитату зі «Світла на шляху», яка була наведена у кінці попереднього читання, але розгляд якої, за браком місця, ми змушені були перенести в це читання. Ця цитата містить у собі вислів: «Живи не в сьогоденні і не в майбутньому, а у вічному». Цей вислів поставив у глухий кут багатьох тих, хто вивчає окультизм, позаяк окультне вчення підкреслювало важливість того, щоб жити в сьогоденні і дивитися на майбутнє, як на арену подальшого розвитку; тим часом цей вислів, мабуть, суперечить попередньому вченню. Але і тут знову справа йде про абсолютну і відносну точки зору. Постараємося тепер роз'яснити це наскільки можливо.

Життя в сьогоденні, що розглядається, як щось відмінне від майбутнього – так само як і життя (уявне) в майбутньому, розглянутому, як щось окреме від теперішнього – є оманою, котра впливає з відносного погляду на життя. Це стара помилка, через яку ми відокремлюємо час від вічності. Абсолютна точка зору на цю тему встановлює, що час і вічність одне: що ми, як тепер перебуваємо, так і завжди будемо перебувати у вічності. Вона усуває омани, наче можна провести чітку межу між періодом тілесного життя і вічністю, куди ми вступаємо після того, як залишаємо свою тілесну оболонку; навпаки, вона вказує нам, що саме тут, у цій тілесній оболонці, ми знаходимося у вічності. Вона пояснює нам, що це життя становить нескінченно малу частину великого життя в цілому, що вона лише ранкова зоря великого дня свідомості й, що жити так, ніби цей незначний період життя становить усе – найбільше безумство неосвіченого людства. Але саме тут не слід робити нової помилки і впадати у іншу крайність, нехтуючи теперішнім життям і зневажаючи його в нашому прагненні «жити в майбутньому»; згадайте парадокс, який можна знайти в усіх спробах висловити істину – так би мовити, зворотний бік медалі. Зневажати нинішнє життя так само смішно, як і жити так, ніби ним вичерпується усе життя. Чинити так означає здійснювати нерозсудливість, яка складається в тому, що ми живемо наче лише в майбутньому, проти чого нас і застерігає це маленьке керівництво, котре ми розглядаємо. Це життя (яким би воно не було малим і незначним порівняно зі світовим життям) має для нас важливе значення, як необхідна стадія нашого розвитку, і ми не повинні цуратися його або зневажати. Ми знаходимося саме там, де ми повинні бути, бо це найкраще для нас місце в цій стадії нашого розвитку і ми не можемо витратити це життя лише на те, щоб думати про майбутнє, бо ми повинні виконувати покладені на нас завдання, вчитися тому, чому нам належить, бо ми ніколи не будемо у змозі посунутися шляхом досконалості вперед до тих пір, поки не навчимося досконало виконувати обов'язки пов'язані з цією сходинкою нашого розвитку. Нинішнє життя – не все життя, але воно частина всього життя – запам'ятайте це.

Ці труднощі в розрізненні сьогодення і майбутнього зникають, коли ми їх розглядаємо з абсолютною точки зору. З того моменту, як ми починаємо цілком ясно усвідомлювати, що вічність є єдина реальність, що теперішнє є та сама вічність, оскільки ми можемо охопити її нашою свідомістю і, що ми завжди живемо і будемо жити в сьогоденні, – коли ми усвідомимо собі це, то відносні форми «теперішнього» і «майбутнього» втрачать для нас своє колишнє значення, а час і вічність, вчора, сьогодні, завтра, і все майбутнє, зі століття в століття, виявляються лише мало розхожими один із одним проявами великого вічного «нині», в якому ми живемо у будь-яку мить нашого існування. Це життя в вічності, яке дозволяє нам використовувати будь-яку мить нашого теперішнього життя і без страху дивитися вперед у майбутнє; змушує нас перейнятися усвідомленням того, що таке нинішнє життя; допомагає нам пізнати буття свого істинного «Я»; дає нам можливість бачити речі в їх правильних співвідношеннях;

коротше кажучи, дає життю реальність, якої в іншому випадку воно було би позбавлене й старі, відносні погляди відпадають від нас, подібно тому, як відпадають зів'ялі пелюстки троянди. Нагадаємо ще раз прекрасне висловлення автора «Світла на шляху»: «Цей велетенський бур'ян не може розквітати там; ця пляма нашого існування змивається самою атмосферою вічної думки».

5. викоринити будь-яке почуття відособленості.

6. викоринити бажання відчуттів.

7. винищити в собі жагу особистого зростання.

8. І будь самотній і роз'єднаний із зовнішнім світом, бо ніщо, вбране у плоть, ніщо, що усвідомлює себе відокремленим, ніщо, що знаходиться поза вічним, не може допомогти тобі. Черпай повчання зі світу відчуттів і спостерігай його, бо лише такими чином ти можеш взятися до науки самопізнання і піднятися на першу сходинку сходів. Рости, як росте квітка, котра несвідомо, але жадібно рветься всією душею до повітря. Так і ти прагни вперед, щоб розкрити свою душу вічному. Але треба щоб лише вічне виявляло в тобі красу і силу, а не егоїстична жага зростання, бо в першому випадку ти розвиваєшся в достатку чистоти, тоді як у другому ти черствієш під впливом насильницької пристрасті до особистого зростання.

Тут знову ми зустрічаємося з рядом парадоксальних правил, з яких перші три вчать нас вбивати в собі деякі властивості, тоді як четверте (мабуть) переконає нас робити те саме, чого щойно нам радили уникати. Це ще один приклад Божественного парадоксу, який лежить в основі всіх окультних вчень; такі дві сторони медалі.

П'яте правило говорить: «викоринити будь-яке почуття відособленості». Восьме правило дає нам зворотний бік медалі: «Будь самотній і роз'єднаний із зовнішнім світом, бо ніщо, вбране у плоть, ніщо, що усвідомлює себе відокремленим, ніщо, що знаходиться поза вічним, не може допомогти тобі». Тут нам повідомляються дві життєві істини, однак обидві вони лише різні сторони однієї і тієї ж істини. Розберемося в цьому.

Почуття окремішності, що змушує нас відчувати себе наче створеними з іншого матеріалу, ніж решта людства, і самовдоволено вважати себе праведниками; що змушує нас дякувати Богові за те, що ми не схожі на інших людей, що ми кращі за них – все це лише омана, залежна від відносної точки зору. Окультист, який досяг деякої висоти розвитку, знає, що всі ми лише частини єдиного життя, які відрізняються одна від одної лише в тій мірі, в якій через кожного з нас може проявлятися наша вища природа. Наш менший брат такий, яким ми були колись, і з часом він буде займати таке ж становище, яке ми займаємо тепер. І як він, так і ми, напевно, досягнемо ще більших висот розвитку, і якщо він буде виконувати своє завдання краще за нас, він пережене нас у своєму розвитку. Крім того, ми пов'язані з життям усіх людей – чоловіків і жінок – бо ми беремо участь у створенні і підтримці тих умов, які ведуть їх до гріха і ганьби. Ми допускаємо в нашій цивілізації існування такої обстановки, таких умов, які в значній мірі породжують порок і страждання. Усякий проковтнутий нами шматок, будь-який одяг, що ми носимо, усяка зароблена нами гривня – все це штовхає нас до зв'язку з іншими людьми і їхні життя тісно переплетені з нашими та стикаються у тисячах точок. Закон причини і наслідку збирає людей, які, мабуть, стоять на різних полюсах. Те, що ми називаємо гріхом, часто є не більше як результатом невігластва і помилково спрямованої енергії; і якби ми перебували в такому ж становищі, як ті, які чинять погано, при тих же умовах темпераменту, виховання і навколишнього середовища – можливо і ми виявилися б не кращими за них. Усяке життя є одна зі стадій «шляху»; всі ми просуваємося повільно; часто пройшовши вперед на три кроки, ми ковзаємо назад на два, але все-таки, навіть за цих умов, ми посуваємося на один крок; і всі намагаються чинити якнайкраще, хоча часто видиме буває проти них. Ніхто з нас не може вважати себе дуже гарним або досконалим, то, чому ж ми так схильні засуджувати? Протягнемо руку допомоги там, де можемо, але не будемо говорити: «я краще за тебе». Згадаймо слова Великого Вчителя, який застерігав нас від цього, сказавши: «Хто з вас без гріха, першим кинь камінь». Будемо намагатися уникати почуття відособленості (у відносному її сенсі), бо це спокуса, і ілюзія ця є джерелом майже всіх помилок.

Тепер поглянемо на інший бік медалі. Навчимося стояти самотньо; ми повинні вивчити цей урок для того, щоб іти вперед. Наше життя належить нам і ми повинні прожити його самі. Ніхто не може прожити його за нас і ми не можемо жити життям когось іншого. Всякий повинен стояти на власних ногах і всякий повинен бути відповідальним за свої вчинки та зжати те, що він посіяв. Усякий повинен страждати або насолоджуватися відповідно до своїх учинків. Людина відповідальна лише перед самою собою і перед Вічним. Ніщо, що стоїть поза Вічним і самої людини, не може допомогти їй. Усяка душа повинна виробити свою власну долю і ніяка душа не може виконати завдання іншої душі. Всяка душа містить у собі світло духу, який дає їй потрібну для неї допомогу і всяка душа повинна вчитися шукати в собі цю допомогу. Душа, яка йде шляхом досягнення досконалості, повинна вчитися мужності та самопомоги. Вона повинна осягнути, що, як ніщо ззовні не може допомогти їй, так само ніщо ззовні не може заподіяти їй зла. Коли наше «Я» усвідомить собі це, воно тим самим стане вище будь-якої зовнішньої шкоди і напасті. Воно непорушне і вічне; воно не може потонути у воді, ні згоріти у вогні, не може загинути; воно

завжди є і завжди буде. Воно вчить нас завжди стояти прямо – на своїх власних ногах. Якщо йому потрібна буде впевненість у присутності безумовно надійного помічника, який володіє безмежною мудрістю і могутністю, нехай воно зверне свій погляд до Вічного – в Ньому воно знайде те, що йому потрібно.

Шосте правило говорить: «викорінити бажання відчуттів», а восьме вчить нас: «черпай повчання зі світу відчуттів і спостерігай його, бо лише таким чином ти можеш взятися до науки самопізнання і піднятися на першу сходинку сходів». Тут ми зустрічаємося з другим парадоксом. Спробуємо знайти ключ і до його розуміння. Застереження шостого правила велить нам відмовитися від бажання чуттєвих насолод. Чуттєві насолоди належать до відносної площини. Ми починаємо з насолод, що доставляються нам нашими більш грубими почуттями, і від них ми поступово піднімаємося до насолоди тим, що ми отримуємо за допомогою наших вищих почуттів. Таким чином, ми, ніби переростаємо деякі форми чуттєвих задовольень. Ми переходимо від чуттєвості до чутливості в її нижчих і вищих ступенях. Таким чином, чуттєві насолоди у людини піддаються постійній еволюції. Те, що приносило нам задоволення вчора, здається нам грубим і неприємним сьогодні, і так буде завжди, поки ми йдемо вперед і вгору по сходах життя. Ми повинні відмовитися від прихильності до чуттєвих утіх: нашій душі належать вищі насолоди. Чуттєві задоволення займають якраз те місце, яке їм належить займати, і виконують призначені їм завдання в розвитку душі; але душа повинна остерігатися можливості прив'язатися до них, бо в такому випадку буде затримано її вдосконалення; коли душа вступає на шлях, що веде вгору, вся марна поклажа повинна бути відкинута в бік, щоб іти вперед швидким, легким кроком. Пута, які прив'язують нас до чуттєвих насолод, повинні бути сміливо розірвані для того, щоб ми могли йти своїм шляхом. Тому нам кажуть: «викорінити бажання відчуттів». Зауважте, що в цьому правилі говориться, щоб ви вбивали не самі відчуття, а лише бажання їх. Не шукайте відчуттів, але і не біжіть від них, як від чогось поганого. Зумійте витягти з них користь, вивчаючи їх і навчаючись ними для того, щоб знати справжню їхню ціну і мати можливість, таким чином, відмовитися від них. Восьме правило говорить: «Користуйтеся тими уроками, які вам дає ваша чуттєвість і спостерігайте її прояв, бо лише таким чином ви можете приступити до вивчення самого себе і піднятися на першу сходинку сходів». Це зовсім не означає, що ви повинні віддаватися плотським задоволенням з метою черпати з них повчання. Душа, яка досягла якоїсь висоти досконалості, повинна б стояти вже вище цього. Відчуття можуть бути вивчені як би ззовні і немає ніякої потреби потурати своїй чуттєвій природі для вилучення того повчального, що воно повинне нам дати. Істинне значення цього останнього правила полягає в тому, що, коли ми відчуваємо будь-які чуттєві відчуття, ми повинні зважити, виміряти і піддати їх випробуванню, замість того, щоб дивитися на них із жахом. Вони складають частину нас самих, ведуть своє походження від нашої інстинктивної природи і складають спадщину наших попередніх, нижчих стадій існування. Ці емоційні переживання самі по собі не що-небудь погане, але вони просто не гідні нас на даному ступені нашого розвитку. Це тіні наших колишніх «Я» – відображення того, що було властиво і природно нам на більш тваринних стадіях нашого розвитку, які ми тепер вже переростаємо. Ви можете багато чому навчитися, відзначаючи симптоми цих майже відмерлих проявів чуттєвості, і таким чином будете в змозі швидше відмовитися від них, ніж у тому випадку, якщо будете боятися їх, як проявів злого початку, що знаходиться поза вас, і бачити в них спокуси особистого диявола. Згодом ви переростете їх і їхнє місце буде заповнено чимось кращим і більш гідним. Але поки дивіться на них, як ви дивилися б на інстинктивне бажання побавитися дитячими пустощами, природними свого часу, але для вас абсолютно невідповідними і небажаними. Багатьом дорослим особам коштувало великої праці позбутися від колишньої дитячої звички смоктати великий палець або крутити пасмо волосся між пальцями, і хоча ці звички в дні дитинства і вважалися дуже навіть дотепними, але вони накликали на підростаючу дитину багато доган і покарань, а в наступні роки часто потрібно тренування волі зрілої людини, щоб відмовитися від них, як від небажаної речі. Спробуємо точно так же дивитися на дитячі прояви нашого духовного життя і постараємося позбутися їх, намагаючись зрозуміти їхню природу, походження і значення, замість того, щоб боятися їх, як «диявольської мани». Ніякого диявола немає, а є лише невігластво і страх.

Сьоме правило говорить: «викорінити бажання зростання», а тим часом, восьме переконує нас вдосконалюватися. «Рости, як росте квітка, яка несвідомо, але жадібно рветься всією душею до повітря. Так і ти, прагни вперед, щоб відкрити свою душу вічному. Але треба, щоб лише вічне виявляло в тобі красу і силу, а не егоїстична жага зростання, бо в першому випадку ти розвиваєшся в достатку чистоти, тоді як у другому ти черствієш під впливом насильницької пристрасті до особистого зростання». Автор вищенаведених слів абсолютно ясно виклав значення цього двостороннього твердження істини, тож доводиться дуже небагато додати до його пояснення навіть для тих, хто лише щойно вступив на «шлях». Різниця між «бажанням зростання» і природним розвитком душі, яка духовно вдосконалюється, лежить у різниці спонукань. «Бажання зростання» у відносному сенсі позначає бажання вдосконалення для самоуславлення; це витончена форма марнославства і егоїстичного шанобства. І це прагнення, коли воно проявляється по відношенню до духовного самовдосконалення, спрямоване до того, що окультисти називають «чорною магією», яка полягає у бажанні придбання духовної могутності для

егоїстичних цілей або просто заради усвідомлення почуття могутності, що є результатом такого розвитку. Учня окультної науки часто доводиться застерігати проти таких бажань і дій, що представляють собою тіньову сторону картини. Ті, хто йдуть шляхом сходження униз, несуть жакливі покарання за свої вчинки, і їм доводиться працювати цілими століттями перш, ніж вони знову потраплять на шлях, над яким яскраво світить сонце духу.

Природне зростання душі, яке порівнювалося із поступовим і несвідомим зростанням квітки, що жадібно вбирає життєдайні промені великого центрального Сонця життя – зростання вільне, а не насильницьке – і є для нас найбажанішим. Можливість такого зростання дається нам щодня, якщо лише ми не будемо обмежувати його. Дайте душі розвиватися і дух буде поступово виявляти себе у вашій свідомості. Багато з тих, хто вступив на шлях учнівства, мучить себе і своїх вчителів питаннями: «що я повинен робити?». Єдиною відповіддю буде: «киньте всі неприродні, вимучені зусилля і надайте повної свободи своєму природному зростанню». Лише таким шляхом ви і будете вдосконалюватися. Усякий день буде додавати щось до вашого досвіду; з кожним роком ви будете рухатися трохи далі по дорозі. Ви, можливо, будете думати, що не йдете вперед, але якщо ви порівняєте себе із тим, ким ви були рік тому, ви помітите прогрес. Продовжуйте жити таким чином, намагаючись узгодити ваше життя з найвищим доступним вам ідеалом; робіть вашу справу найкращим, на вашу думку, чином, і нехай так іде день за днем; Заспокойтесь стосовно вашого майбутнього життя, живіть у великому і прекрасному сьогодні та дайте можливість духу здійснювати в вас роботу; довіртеся йому, вірте і любіть. І все піде для вас якомога краще, дорогий учню. Ви стоїте на правильному шляху; тримайтеся його середини, насолоджуйтеся розгорнутими краєвидами, насолоджуйтеся свіжим подихом вітерця, насолоджуйтеся як удень, так і вночі – все прекрасно – і ви будете йти шляхом самовдосконалення, не чуючи втоми далекої дороги. Для того ж, хто лічить верстові стовпи і турбується про те, чи довго йому йти, і як повільно робить він свій шлях – подорож буде подвійно стомливою і позбавленою всіх красот мальовничої природи по сторонах дороги. Замість того, щоб думати про те, що у нього перед очима, він думає лише про верстові стовпи і про те, як багато верст ще залишається пройти. Який же з цих двох подорожніх іде шляхом мудрості?

9. Бажай лише того, що всередині тебе.

10. Бажай лише того, що поза тобою.

11. Бажай лише того, що недосяжно.

12. Бо в тобі світло світу, єдине світло, яке може осяяти шлях. Якщо ти не можеш розрізнити його в собі, то марно шукати його деінде. Він поза тобою, бо коли ти досягнеш його, ти вже втратив себе. Він недосяжний, бо він завжди віддаляється від тебе. Ти можеш увійти в смугу світла, але ти ніколи не торкнешся полум'я.

Ці чотири правила належать знову-таки до числа тих багатьох парадоксів, які містяться в коментованому нами чудовому маленькому керівництві. Для тих, хто не знайшов ключа до його пояснення, ці чотири правила можуть здатися дивно суперечливими і «дикими». Правило, що свідчить, аби ви бажали лише того, що всередині вас, і в той же час, щоб ви бажали того, що поза вами і, до того ж, недосяжне – може здатися смішним середній людині, людині натовпу. Але коли ви маєте належний ключ, це вчення здається абсолютно зрозумілим і прекрасним. Ці чотири правила стосуються розвитку духовної свідомості – просвітління, деяке поняття про яке ми намагалися дати в першій серії наших читань («Основи світоспоглядання індійських йогинів»). Це – перше велике досягнення, яке очікує нас на «шляху». Для окультиста, на цій початковій стадії духовної подорожі, це переживання і є найсуттєвішим, бо воно переносить його з площини простого вірування або інтелектуального визнання відомих положень у площину безсумнівного, інтуїтивного пізнання ним свого істинного духовного буття. Переживання це не наділяє окультиста раз і назавжди всевіданням, але дає йому те усвідомлення істинного духовного буття, порівняно з яким будь-який інший досвід і знання – ніщо. Воно ставить його (можливо лише на мить) віч-на-віч із істинним «Я» і з тією великою Реальністю, частину якої становить це «Я». Цей стан свідомості і є велика нагорода, яка чекає людство в його зусиллях до звільнення – нагорода, заради якої варто прожити багато життів.

«Бажай лише того, що всередині тебе» – адже дух є єдина реальність і він знаходиться в кожному з нас. У тексті йде далі: «Бо в тобі світло світу, єдине світло, яке може осяяти шлях. Якщо ти не можеш розрізнити його в собі, то марно шукати його деінде». Чому ж ревні шукачі істини не беруть до уваги цієї поради і не намагаються знайти в собі те, що вони шукають, замість того, щоб бігати за вчителями, пророками, ясновидцями та вождями, засвоюючи одне чуже вчення за іншим? Все це, звичайно, до певної міри корисно, бо вчить нас, що те, чого ми шукаємо, не може бути знайдено таким шляхом. І ви ніколи не знайдете того, чого шукаєте такими способами. Ви можете отримати в одному випадку який-небудь цікавий натяк, в іншому якусь більш-менш цінну вказівку; але те саме, що вам потрібно, знаходиться в вас самих і терпляче вичікує того часу, коли ви з довірою, надією і любов'ю будете шукати його в собі. О, прислухайтеся до голосу душі і шукайте світла духу. Вони обидва знаходяться в вас; нащо шукати довше те, що ніколи не може досягти вас ззовні?

«Бажай лише того, що поза тобою. Воно поза тобою, бо, коли ти досягаш його, ти вже втратив себе». Воно завжди поза вас, і коли ви зіллетесь з ним воєдино, колишнє, відносне «Я» зникне і на місце його стане значно ширше й більш піднесене «Я». Людина повинна втратити душу свою, щоб знайти її. У цьому сенсі та велика мета, до якої ви прагнете, знаходиться по той бік вашого повсякденного «Я», хоча вона і всередині вас: вона – ви самі, якими ви будете згодом. Постарасмося пояснити це. Дитині дуже хотілося б бути дорослою; змужнілість – за межами дитячого віку, поза ним, а тим часом дитина – зачаток змужнілої людини і елементи зрілості знаходяться в ній, очікуючи моменту свого розвитку. Але коли дитина стала дорослою, її, як дитини, вже немає більше, вона втратила себе і більш широке «Я» зайняло її місце. Таким чином те, чого так жадає дитина, насправді, щойно мета досягнута, веде до втрати нею її дитячого «Я». Метелик вкладений уже в гусинь, але вона також, у даному разі, і поза нею, і, коли гусинь досягає необхідного розвитку, вона вже не гусениця, а метелик. Ми взяли грубі ілюстрації, але вони, можливо, допоможуть вам усвідомити собі це питання.

«Бажай лише того, що недосяжне». Це, на перший погляд мало втішне правило, насправді, будучи правильно зрозумілим, дасть нам нову енергію. У цьому тексті йдеться далі: «Воно (джерело духовного світла – прим. пер.) Недосяжне, бо Воно завжди віддаляється від тебе. Ти можеш увійти в смугу світла, але ти ніколи не торкнешся полум'я». У міру того, як відбувається зростання духовної свідомості, душа стає розвиненіше, але це ще лише проходження перших ступенів справжнього шляху, причому цей шлях стає все більш радісним і радісним. У міру нашого сходження по схилах гори духовної досконалості, з кожним кроком перед нами розгортається все більш і більш велична картина. Але вершина гори, яка здавалася такою близькою на початку нашої подорожі, ніби постійно віддаляється, в міру того, як ми піднімаємося вище. Ми, однак, анітрохи не засмучуємося цим, бо будь-який новий крок на цьому шляху приносить усе більше і більше задоволення. І так завжди буває при розкритті вищих здібностей душі. У міру того, як людина в цьому відношенні, крок за кроком іде вперед, перед нею розгортаються всі більші й більші висоти, виступаючи з-за хмар, які їх оточували. Є висоти, які нам і не снилися. Ви можете досягти – і досягнете – найвищої, видимої для вас точки, але, яким би не було високим ваше досягнення в дану мить, коли ви вже знаходитесь на цій висоті, ви бачите, що вам залишається пройти такий же простір, який залишився позаду, і навіть набагато більший. Але це не повинно розчаровувати вас, позаяк ви зрозуміли істинний сенс цього факту. Коли ви вступаєте у смугу яскравого світла, ви починаєте усвідомлювати, що поступово наближаєтеся до великого центру Світла; але, хоча ви і занурилися в його променисте сяйво, ви не торкнулися полум'я і ніколи не торкнетесь його, будучи людиною. Але що ж такого, навіщо турбуватися через те, що ви не можете бачити кінця – якщо взагалі є такий кінець? Вам судилося досягти такої величі і стати настільки вище, ніж ви стоїте у даний час, що і найпалкіша уява не може дати про це навіть слабого розуміння. І за цим піднесеним станом іде нескінченний ряд інших, ще більш високих станів. Радійте перебуванню в сяйві світла, але не засмучуйтеся і не зітхайте, коли вам кажуть, що ви ніколи не торкнетесь полум'я. Ви ще не доросли навіть до розуміння того, що таке яскраве світло, полум'я ж знаходиться взагалі за межами вашого розуміння.

13. Палко бажай могутності.

14. Палко бажай світу.

15. Бажай володіння понад усе.

16. Але скарб має належати лише чистій душі, і тому ним повинні володіти у рівній мірі всі чисті серця. Таким чином, багатство це повинно бути особливим надбанням усього людства лише при досконалості його об'єднанні. Жадай володіння такими лише скарбами, які може зберігати в собі чиста душа, щоб ти міг накопичити багатство для того єдиного духу життя, який і є твоє єдине справжнє «Я». Мир, якого ти будеш бажати, є той святий, нічим непорушний мир, при якому душа росте, як священна квітка у тихій лагуні. А могутність, якої буде прагнути учень, є та могутність, яка зробить його нікчемою в очах людей.

17. Шукай шлях.

18. Шукай його, заглиблюючись у себе.

19. Шукай шлях вступаючи у спілкування із зовнішнім світом.

Тут ми маємо ще один приклад необхідності розрізнення відносного і абсолютного. «Палко бажай могутності». А між тим, егоїстична могутність представляє собою найбільше прокляття, яке тяжіє над людиною, котра володіє нею. Могутність духу, та могутність, якої буде прагнути учень, має воістину зробити його «нікчемою в очах людей», які прагнуть до матеріального могутності. Могутність духу є свідома могутність, про яку середня людина нічого не знає і не може скласти собі жодного уявлення. І вона навіть може вважати дурнем людину, яка володіє нею, або прагне до неї. Могутність, яка звернута на не егоїстичні цілі, не зрозуміла середній людині, котра шукає мирської могутності; і тим не менше, ця мирська могутність і все те, чого воно в змозі досягти, як оком змигнути, перетвориться на прах від полум'я часу, наче аркуш паперу від запаленого сірника, між тим як справжня могутність духовного просвітлення набуває з часом усе більшої і більшої сили. Остання являє собою справжню

сутність, а перша лише тінь, – а тим часом люди, внаслідок свого недосконалого віддання, думають якраз навпаки. При поясненні 16-го правила не впадайте у помилку, припускаючи, що учень повинен бажати «здаватися нічим в очах людей». Сенс цього правила не такий: учень повинен уникати бажання «здаватися» чимось ув очах людей, все одно чи буде це щось усім або нічим. Нехай зникне для вас будь-яка видимість – вона належить до світу тіней і істинному учню до неї немає ніякого діла. Нехай люди займаються «видимістю», нехай вони бавляться своїми дитячими іграшками та мильними бульбашками. Ви ж не намагайтеся «здаватися» чимось; надайте світу думати про вас, що добре в очах його, нехай це тішить людей, вам же це не заподіє ніякої шкоди. Ми говоримо це тому, що деякі пояснювали це правило як спонукання одягти личину смирення, немов би здаватися нічим представляє собою особливу чесноту. Дане правило має на увазі лише вказати єдину могутність гідну пошуків, і в той же час показати учневі, як зневажливо світ дивиться на цю могутність порівняно з тим, що він називає «могутністю». А тим часом ця мирська могутність насправді не що інше, як могутність божевільного, який, сидючи в картонній короні на ящику з-під мила, що зображає трон, з іграшковим скіпетром у руці, уявляє, наче він владика всесвіту. Нехай світ бавиться: вам до цього немає ніякого діла; ви ж прагнете до істинної могутності духу, не звертаючи уваги на те, ким би ви не здавалися людям.

«Палко бажай світу». Але цей світ виходить зсередини, і ви можете насолодитися ним, хоча б і перебували в самому розпалі життєвої битви, все одно, чи будете ви вождем мирського війська чи найостаннішим рядовим. Зрештою, сутність усіх їх одна і та ж. Світ пробудженої і свідомої душі і є той «святий, нічим непорушним світ, при якому душа росте, як священна квітка у тихій лагуні». Світ цей сходить лише до того, хто пробудився до усвідомлення свого істинного, духовного життя. Позаяк досягнуто такого стану, людина має можливість створити в душі свій такий куточок, куди вона може віддалятися, коли її будуть турбувати тривоги і боротьба зовнішнього життя, і перебування в якому відразу ж дає їй той світ, який «вище всякого розуміння», бо область його лежить за межами розуміння нашого розуму. Це внутрішнє святилище є «мирною пристанню» для стривоженої душі, де вона може знайти притулок від буревіїв зовнішнього світу. Коли людина починає усвідомлювати, що вона являє собою насправді, і коли вона спроможна бачити цей примарний світ таким, яким він є насправді, вона уже знайшла цю мирну пристань. І хоча б вимоги життя поставили її у такий стан, що вона потрапляє у самий розпал битви, вона лише удаваним чином братиме в ній участь, по суті ж вона поза нею. Бо в той час, як одна сторона її душі виконує роль, що випала їй, її більш піднесене «Я» піднімається над шттовханиною життя і спокійно посміхається, побачивши її. Спорудіть для себе святилище душі, в якому панує мовчання і де ваша втомлена душа може знайти відпочинок та набратися нових сил. Це і є той світ, який мають на увазі йогини, коли говорять: «Мир тобі». І нехай прийде він до всіх вас, і нехай перебуває з вами.

«Бахай володіння понад усе». Ці слова звучать дещо дивно у творі, що має на меті вказати шлях до духовного життя. Однак, читайте далі: «Але скарб має належати лише душі і тому, ним повинні володіти в рівній мірі всі чисті серця. Таким чином, багатство це повинно бути особливим надбанням усього людства лише при досконалому його об'єднанні. Жадай усім серцем володіння такими скарбами, які може зберігати в собі чиста душа, щоб ти міг накопичити багатство для того єдиного духу життя, який і є твоє єдине справжнє «Я»». Очевидно, що тут говориться не про матеріальне, а про духовне багатство. Яким же багатством може володіти душа? Лише знаннями, бо все інше нереальне і минує. Тому, нехай душа бажає володіння тими знаннями, які їй необхідні, тобто пізнанням духу. І це вище знання може бути придбано лише чистою душею – інші душі і не бачать потреби в ньому. Чиста ж душа згодна володіти такими скарбами лише в якості загального надбання всіх інших душ, здатних бути співвласниками такого духовного майна і користуватися ним. Така душа не робить жодної спроби вимагати будь-яких виняткових прав власності на ці скарби, які вона визнає надбанням людства «лише при досконалому його об'єднанні». Не може існувати ніяких «привілеїв» на духовне знання, хоч би як голосно не заявляли домагань на такі привілеї деякі люди. Ні, монополізація цих багатств неможлива, бо вони, як вода і повітря, доступні всім хто має здатність і готовність сприйняти їх. Хоча ці духовні скарби і представляють собою найцінніше з усього майна, але вони, в буквальному сенсі слова, «не мають ціни і не можуть бути куплені за гроші», і горе тому, хто спробує продавати дари Духу, – бо він продавав би те, що можливо дано лише людям готовим до прийняття цих дарів; а такі люди не мають потреби купувати ці скарби; вони, подібно гостям запрошеним на учту, просто беруть те, чого потребують. Ми звертаємо вашу увагу на вислів, в якому йдеться про те, щоб ви бажали накопичити багатство для того єдиного духу життя, який і є ваше справжнє «Я».

Дійсно, коли ви досягаєте духовного знання, ви не лише збираєте багатства для себе, але також і для інших – ви працюєте для людства так само, як і для себе. Людству твориться благо окремими його особами, які досягають духовного знання, і ви, набуваючи такого знання, тим самим полегшуєте досягнення його й іншими, які живуть нині, та майбутнім поколінням. Ви виконуєте таким чином вашу частку роботи в підвищенні рівня світової думки. І, подібно тому, як ви вже насолодились деякими зі скарбів, які були зібрані вашими попередниками протягом

багатьох століть, так і прийдешні покоління скористаються тим надбанням, яке ви збираєте тепер. Ми лише атоми могутнього цілого й придбання зроблені одним із нас, є придбанням усіх. Ніщо не пропадає. Тому «бажай володіння понад усе».

«Шукай шляху», – але шукати його треба не за допомогою якихось штучних, напружених зусиль, а просто відкриваючи свою душу навіюванням духу, визнаючи голод душі, яка воліє духовного хліба і спраглої напитися з джерела живої води. Черпайте знання користуючись законом тяжіння. Воно прийде до вас через цей закон. Воно ваше, бо ви шукали його й ніщо не може відняти його у вас або відгородити вас від нього. Емерсон каже: «Те, що призначене для тебе, тяжіє до тебе. О, повір, що всякий звук, виголошений де б то не було на земній кулі – звук, який тобі належить почути – прозвучить у твоєму вусі. Будь-який вислів, усяка книга, будь-яка приказка, які потрібні тобі для допомоги або зручності, неодмінно дійдуть до тебе прямим або непрямым шляхом». Ознакою істини для вас буде наступне: коли до вас доходить така звістка, яка наче пробуджує спогад про майже забуту істину, тоді знайте, що ця істина є вашим надбанням; може, це й не вся істина, але те, що ви будете відчувати справжнім, буде вашим – інше прийде з часом». Розповідають про Емерсона, що його просили довести деякі положення, висловлені ним у одній його доповіді. У відповідь на це прохання він сказав: «Я сподіваюся, що мені ніколи не доведеться висловити таке твердження істини, яке потребувало б доказу». І він мав рацію. Істина самоочевидна. Коли пробуджена душа чує твердження тієї істини, яку вона здатна сприйняти в дану мить, вона інстинктивно визнає її такою. Ми, можливо, не в змозі пояснити це іншим або навіть собі. Але душа знає, що вона знає. Пробуджені здібності духовного розуму відразу сприймають істину особливим, властивим їм способом. Духовний розум не суперечить розуму, але він переходить межі призначені інтелекту, йде за межі їх і бачить те, що інтелект не може схопити. Читаючи або слухаючи твердження, що видаються за істину, приймайте лише ті з них, які узгоджуються з вашим вищим розумом і залишайте тимчасово осторонь усі інші. Якщо на лекції або в книзі вам зустрінеться лише один такий вислів, прийміть його, а все інше відкиньте. Якщо те, що залишилося не сприйнятим вами, насправді було істиною, то істина ця все одно повернеться до вас пізніше, коли ви будете готові до сприйняття її; вона неминуче буде вашим надбанням. Не переймайтеся, якщо ви не можете зрозуміти все, що ви читаете або чуєте; залишайте в стороні те, що не пробуджує відгомону в вашій душі. Це надійне мірило і правило. Додавайте його до всіх вчень, писаних і усних, включаючи і наше власне. Не ніяковіте суперечливими, на вигляд, вченнями, які ви чуєте і читаете. Всякий учитель навчає по-своєму і всякий учитель може повідомити істину кільком душам, які не могли б сприйняти її від будь-кого іншого. Всі вчителі мають частину істини, але ніхто не має її цілком. Беріть рідну вам істину, де б ви її не знаходили, а все інше нехай проходить повз вас. Не будьте фанатичним послідовником вчителів; прислухайтеся до того, що вони говорять, але прикладайте до всього мірку вашої власної душі; не слідуйте за ними сліпо. Зберігайте завжди свою індивідуальність. Ваша душа такий же гарний суддя, як і душа іншого; для вас – навіть найкращий, бо вона знає, чого вона потребує і постійно тягнеться до потрібного їй знання. Вчителі корисні, як і книги, бо вони наводять вас на нові істини, вони допомагають вам заповнити прогалини у вашому знанні, вони ніби дають вам вільний кінець клубка думки, який ви можете розмотувати за своїм бажанням – вони підтверджують думки, ще ледь зароджені у вашому розумі й допомагають появі нових думок. Але ваша власна душа повинна робити свою справу; вона кращий суддя того, що більш гоже для вас, вона наймудріший порадник і наймайстерніший учитель. Прислухайтеся до таємного голосу всередині вас; довіртеся вашій власній душі; вдивляйтеся в неї з вірою і надією; розверніть погляди ваші всередину, бо там горить іскра Божественного полум'я.

«Шукай шлях, заглиблюючись у себе». Ми щойно говорили про довіру до таємного внутрішнього голосу. Це правило підкреслює саме цей бік окультного вчення. Вчіться тимчасово віддалятися від зовнішнього світу в царство мовчання і прислухатися до голосу вашої душі; він вам розповість багато великих істин. В мовчанні духовний розум буде розвиватися і повідомляти вашій свідомості частини великих істин, прихованих у його схованках. Він передасть інтелекту деякі уривки істини з власної багатії скарбниці, а інтелект, сприйнявши їх, буде потім робити висновки з отриманих таким чином посилянь. Розум холодний, духовний же розум зігрітий і оживотворений високими почуттями. Духовний розум і є джерелом багато чого з того, що ми називаємо «натхненням». Поети, художники, скульптори, письменники, проповідники, оратори й інші, осяювались цим натхненням в усі часи, і воно сходить на них і тепер. Це джерело, з якого ясновидець черпає свої відіння, а пророк свої передбачення. Шляхом розвитку духовної свідомості людина може досягти високого ступеня близькості й зіткнення з цією вищою стороною своєї природи та придбати таким чином таке знання, про яке розум не наважувався і мріяти. Коли ми навчаємося довіряти духу, він у відповідь на це частіше посиляє нам пробіски осяяння і провітлення. У міру розвитку духовної самосвідомості, людина покладається все більше на внутрішній голос і стає все більш здатною відрізнити його від імпульсів, які виходять з нижчих областей розуму. Вона навчається слідувати водійству духу і

спиратися на простягнуту їй руку допомоги. Це водійство духу – живий і реальний факт у житті тих, хто досяг певного ступеню духовного розвитку.

«Шукай шлях, сміливо входячи у спілкування з зовнішнім світом». Відкиньте всякий страх. Ніщо не може заподіяти вам шкоди. Ви – жива безсмертна душа. Тому тримайтеся. Озирніться навколо себе, подивіться, що твориться у світі й витягніть звідси для себе повчання. Подивіться на роботу великого ткацького верстата життя; придивіться, як снують човники і погляньте на вироблену різнотканну й різнобарвну матерію. Упізнайте у всьому цьому єдине Життя. Все навколишнє так чи інакше повчально; весь цей матеріал чекає лише того, щоб ви його вивчали і оволоділи ним. Не впадайте у відчай; беріть уроки з навколишньої для вас дійсності. Спостерігайте життя у всіх його фазах. Це не означає, що ви повинні йти назад і знову намагатися пережити ті фази, які ви вже залишили позад себе, які вже остаточно зжиті; але придивляйтеся до них без страху і відрази. Пам'ятайте, що з нижчих фаз розвиваються вищі. З річкового мулу піднімається стебло прекрасного лотосу і пробиваючись крізь воду на повітря, досягає поверхні річки й там розпускається чудовою квіткою. Так і з твані грубо-матеріального світу, паросток життя пробирається крізь воду області глузду у вишне повітря духовного світу і там розпускається. Озирніться навколо себе і подивіться, що роблять люди, що вони говорять, що вони думають – все йде саме так, як слід, у всіх фазах, для тих, хто переживає їх. Живіть вашим власним життям у вашій власній площині розвитку, але не глузуйте з тих, хто знаходиться в нижчих площинах. Придивляйтеся до биття пульсу життя в усіх його проявах і зрозумійте, що ви складаєте частину його. Воно єдине – і ви частина цього єдиного. Відчувайте, як здійснюється хвиля під вами, піддавайтеся її руху, і ви не потонете; ви будете плисти то на її гребені, то на лоні її. Не бійтеся зовнішнього світу, навіть тоді, коли ви заглиблюєтеся в себе; і те й інше добре, кожне на своєму місці. Нехай ваше внутрішнє святилище буде істинним місцем відпочинку для вас, але не бійтеся наважуватися йти і за межі його. Ваш відступ не може бути відрізаний. Спостерігайте зовнішній світ, знаючи, що ваш будинок завжди відкритий для вас. Тож, немає ніякого протиріччя між вісімнадцятим і дев'ятнадцятим правилами. Повторимо їх ще раз, щоб ви могли зрозуміти їх, як дві сторони однієї і тієї ж істини. «Шукай шлях, заглиблюючись у себе, шукай шлях, сміливо вступаючи у спілкування із зовнішнім світом». Хіба не очевидно, що обидва ці правила потрібні для того, щоб висловити істину в усій її повноті? «Шукайте його не на одній якійсь дорозі». Це необхідне застереження. Особа, яка записала ці правила, говорить: «Для будь-якого темпераменту існує свій особливий шлях, що здається найбільш бажаним». Але тут ми зустрічаємося з деякою витонченою спокусою: учень схильний задовольнятися якоюсь однією дорогою, відповідною властивостям його темпераменту, і внаслідок цього може закривати очі на всі інші шляхи. Він стає фанатичним, вузьким і одностороннім. А між тим він мав би досліджувати всі стежки, які здаються йому провідними до істини, попутно отримуючи по трохи то тут, то там, твердо тримаючись того, що відповідає його внутрішній свідомості і відкидаючи все інше, – але не засуджуючи того, що він знаходить невідповідним для засвоєння. Не будьте ні партійною людиною, ні фанатиком, ні сектантом. Вподобавши якусь одну форму вчення, не робіть поспішно висновку, що всі інші вчення, незгодні з прийнятими вами, повинні бути помилковими. Існує багато форм вираження істини, причому кожна з них пристосована до розуміння деякого розряду людей. Ці форми вираження, які на перший погляд здаються суперечливими, при подальшому розгляді, виявляється, походять від одного і того ж основного принципу. Велика частина, здавалося б, протиріч вчень, залежить від різного, не завжди правильного, сенсу, наданого словам. Порозумівшись щодо усвідомлення вжитих нами слів і термінів, ми часто знаходимо, що між нами багато спільного і, що ми лише мало чим відрізняємося один від одного.

20. Шукай його не на одній якійсь дорозі. Для будь-якого темпераменту існує свій особливий шлях, що здається найбільш бажаним. Але знайти його не можна одним лише благоговінням, або одним релігійним спогляданням, або одним палким прагненням уперед, або однією самовідданою працею, або одним старанним спогляданням життя. Ніщо з усього цього, узятє окремо, не може посунути учня більше, ніж на один крок. Всі ці кроки разом, необхідні для сходження по сходах досконалості. Пороки людей, один за іншим, у міру їх подолання, стають сходинками цих сходів. Людські чесноти теж безперечно, необхідні щаблі, без яких аж ніяк не можна обійтися. Але, хоча вони створюють чисту атмосферу і дають надію на щасливе майбуття, вони, взяті окремо, все ж виявляються марними. Той, хто бажає вступити на шлях, повинен мудро використовувати всі сторони своєї природи. Кожна людина сама для себе безумовно є шлях, істина і життя. Але це лише в тому випадку, якщо вона твердо оволодіє всією своєю індивідуальністю і силою духовної волі, яка прокинулася, визнає цю індивідуальність чимось відмінним від свого «Я» і тяжко створеною нею для досягнення певної мети; чимось, за допомогою чого вона передбачає, у міру свого зростання і поступового розвитку розумності, досягти життя надособистого. Коли людина дійде до усвідомлення, що для цієї мети існує її надзвичайно складне, відособлене, особисте життя, тоді, і лише тоді, вона вступає на шлях. Шукай шлях, поринаючи в таємничі й дивні глибини своєї затаєної істоти. Шукай його, зазнаючи усякого досвіду, намагаючись використовувати свої почуття з метою зрозуміти розвиток і сенс своєї особистості та пізнати красу й таємницю інших частинок Божества, що борються поряд із тобою і складають

людство до якого ти належиш. Шукай шляху, вивчаючи закони буття, закони природи і закони надприродного; шукай його, глибоко схиляючи свою душу перед зіркою, світло якої блідо мерехтить у тобі. У міру того, як ти невпинно працюватимеш і вклонятимешся їй, вона буде горіти все яскравіше і яскравіше. І тоді ти будеш знати, що знайшов початок шляху. А коли ти дійдеш до кінця його, це світло раптово зробиться нескінченним світлом.

Двадцятье правило має бути уважно прочитано всяким учнем, бажаючим жити життям духу і рухатися вперед шляхом. Його потрібно прочитати, перечитати та вивчити. Воно містить у собі багато такого, що не може бути схоплено не лише при першому читанні, але і при десятому й навіть сотому. Його сенс буде з'ясовуватися вами в міру того, як ваш досвід підготує вас до розуміння його. У ньому йдеться, що ваше життя має бути не одностороннім, а різноманітним. Ви повинні скористатися перевагами внутрішнього життя, але ви, в той же час, не повинні тікати від світу, бо він може навчити вас багато чому. Ви потрібні іншим людям і ви повинні зіграти у світі призначену вам роль. Ви не можете тікати від світу, якщо б навіть бажали цього; тому примиріться з призначеною вам долею і скористайтеся вашим нинішнім станом як сходинкою до досягнення чогось більшого. Ви один із зубців коліс великої машини життя і повинні робити свою справу. «Той, хто хоче вступити на шлях, повинен мудро використовувати всі сторони своєї природи». Ваше нове ставлення до життя може бути внесено вами у вашу справу, професію або ремесло; якщо ви не здатні зберегти і застосувати його всюди, то, значить, або у вашому розумінні життя, або в вас самих є якийсь недолік. Ви не повинні чекати, щоб люди розуміли ваш погляд на життя. Абсолютно марно вселяти ваші погляди невідготовленим людям – пам'ятайте, що дітям потрібне молоко, а дорослим людям – тверда їжа. Більшість людей, які оточують вас, у духовному відношенні подібні на ще ненароджене немовля і лише деякі з них перший раз вдихнули в себе повітря. Не розкривайте серця вашого там, де це недоречно, щоб воно не було понівечено. Виконуйте якомога краще вашу роль у грі життя, в якій ви змушені взяти участь. Але, хоча ви й бачите, що це не більше, як дитяча забава, не заважайте дітям гратися; візьміть участь у цій забаві, ніби й ви цікавитесь нею, – ви можете отримати від неї щось повчальне для себе. Не здумайте, що вам треба неодмінно приймати «пісний», благочестивий вигляд; не будьте святенником, не прагніть показати людям, ніби повсякденне життя нижче вашої гідності, показати свою «святість» і відчуження від життя. Будьте природні – ось і все. Не бійтеся посміхатися або сміятися. Гумор один із кращих Божих дарів, даний у спадок людині і, який застерігає її від вчинення багатьох нерозважливих вчинків. Сміх нерідко такий же добродійний, як і молитва. Не приймайте багато явищ занадто серйозно; не допускайте, щоб те, що є лише гра в дитячому садку світу, здавалося вам занадто реальним. Багато що в житті, дійсно, не більше, ніж жарт для тих, хто міг піднятися на висоту і спостерігати життя звідти. Все це не більше, ніж гра, яка готує дітей Божих до справжнього життя.

Нам немає ніякої потреби докладно витлумачувати двадцятье правило, бо воно так докладно викладено, що не дає приводу до жодних непорозумінь. Вивчайте його уважно – воно містить правило життя для учнів. Його заключні вислови прекрасні; вони вчать вас розкривати душу свою вашому вищому «Я», котре розвивається, аби ви все могли побачити у світлі, що горить всередині вас. Прислухайтесь до слів цього правила: «Шукай шляху, глибоко схиливши свою душу перед зіркою, світло якої блідо мерехтить у тобі. У міру того, як ти невпинно працюватимеш і вклонятимешся їй, вона буде горіти все яскравіше і яскравіше. І тоді ти будеш знати, що знайшов початок шляху. А коли ти дійдеш до кінця його, це світло раптово зробиться нескінченним світлом».

Читайте також примітки, які супроводжують вищезгадане правило. Всі ці вчення ведуть до повного розквіту духовної свідомості.

Двадцять перше правило наказує вам «очікувати розквіту квітки у тиші, що настає після бурі»; і квітка ця розквітає лише в цей час. Райдуга духовної свідомості з'являється лише після жорстокої бурі, що потрясла вас. Це божественне знамення світу, що сходить на вас.

Наше наступне читання буде присвячене питанню про духовну свідомість. Ми розглянемо в ньому двадцять перше правило і те, до чого воно відноситься. Це – наріжний камінь цього вчення. Звід, що спочиває на ньому, повинен бути теж описаний, але наріжний камінь слід вивчити насамперед. Вивчайте добре це друге читання протягом місяця, і тоді ви будете в змозі зрозуміти наступне за ним.

Читання III. Духовна свідомість

Двадцять перше правило першої частини «Світла на шляху», що стосується безпосередньо того самого, що малося на увазі попередніми правилами, свідчить про таке:

21. Чекай розквіту квітки у тиші, що настає після бурі, – не раніше.

Вона буде рости, тягнутися догори, пустить пагони, дасть листя і бруньки поки бушує буря і триває битва. Але поки вся індивідуальність людини не розчиниться і не розтане, поки нею опанує частка Божества, яка створила її лише як засіб для важливих випробувань і переживань, поки вся природа людини не скориться її вищому «Я» – квітка не може розпуститися. Лише тоді настане затишшя, подібне тому, яке буває в тропічних країнах після

зливи, коли природа працює з такою швидкістю, що можна спостерігати її діяльність. Таке ж затишшя настане і для стривоженого духу. І в глибокій тиші здійсниться таємнича подія, яка свідчить про те, що шлях знайдено. Називай це яким завгодно ім'ям. Це голос, що говорить там, де все мовчить, це вісник, який не має ні обрисів, ні речової суті, або це квітка душі, яка розпустилася. Втім, цього не можна описати ніякими порівняннями. Але це можна відчувати, шукати, бажати серед лютої бурі. Затишшя може тривати лише одну мить або тривати ціле тисячоліття. Але воно скінчиться. І все ж, сила цього мовчання залишиться з тобою. І знову і знову доведеться битися та перемагати. Лише тимчасово може зтихнути природа.

Квітка, що квітне у тиші, яка настає після бурі (і лише за цих умов), є квітка духовної свідомості, до свідомості якої прагнула рослина життя; заради неї проросло духовне насіння і пустило коріння, заради неї паросток пробився через ґрунт матеріального буття до вищих областей, заради неї розпускався листок за листком, скидаючи один покрив за іншим, поки, нарешті, не з'явився ледь помітний зачаток квітки духу і не почалося справжнє духовне зростання. Поява цього зачатку духовної свідомості – перші промені осяяння – позначає найбільш критичний період у розвитку душі і, як стверджує наше маленьке керівництво, просвітлення настає лише після бурі, лише після того, як тиша змінила пориви вітру, гуркіт і ляск грому, та всі жахи грози. У тихому, спокійному періоді, що настав за бурею, душу чекають великі події. Пам'ятай про це, душа, серед великої бурі духовних тривог, що змітає всі старі віхи, вириває все, в чому ти знаходив опору, і змушує тебе уявляти, що все знесено, крім тебе, і, що ти залишився один без втіхи та підтримки. Бо саме в цю мить духовного відчаю, коли все втрачено тобою, сходять до тебе невимовний світ, який ніколи тебе не покине і заради якого варто стерпіти тисячі буревіїв. Час простої сліпої віри минув для тебе – настає час знання.

Дуже важко говорити про вищі духовні переживання словами, пристосованими до нижчої області свідомості. Емерсон, який зазнав того стану свідомості, про який іде мова, говорить: «Слова кожної людини, яка говорить про пережите нею в духовному світі, повинні здаватися лише порожнім звуком для тих, хто сам не перебуває в тій же області думки. Я не насмілюся говорити про це. Мої слова не можуть висловити всю велич життя духу, вони дуже холодні і недостатні. Лише дух може надихати того, кого він сам обирає своїм речником. Але все ж, я хотів би, навіть і буденними словами через брак священних, дати хоча б слабке уявлення про небесну оселю того божества і поділитися збереженими мною проблесками думки, які розкрили мені дивну простоту та міць світового закону». – Це швидше має відчуватися, ніж бути зрозуміле розумом, – і, однак, наш інтелект частково може досягнути це в тому випадку, якщо духовне осяяння підносить його в більш високі області.

Знаючи про завдання перед нами, рука, яка пише ці слова, починає тремтіти. Спроба висловити простими словами ці переживання вищого життя здається марною і безглуздою, й усе ж, ми, мабуть, покликані зробити цю спробу. Нехай буде так; на нас покладено це завдання і ми не повинні ухилитися від нього. В «Основах світоспоглядання індійських йогинів» ми говорили про троякий прояв людського розуму, про три його засади: інстинктивний розум, глузд і духовний розум. Ми радимо ще раз перечитати розділи, що оповідають цю тему, приділяючи особливу увагу тому, що ми говорили про шостий початок – про духовний розум. Духовне просвітлення – та квітка, яка розквітає в тиші, що настає після бурі, – походить саме від цієї частини нашої природи. Але спочатку розглянемо, що мається на увазі під «бурею», яка передуює розквіту квітки.

Людина проходить через вищі щаблі інстинктивного розуму і досягає площині глузду. Людина, що живе життям інстинкту, навіть на найвищих щаблях його, де він переходить уже в нижчі прояви інтелекту, не зайнята вирішенням проблем життя, загадки буття. Вона навіть не усвідомлює, що такі проблеми або загадки існують. Її життя протікає порівняно спокійно, бо її турботи пов'язані лише з матеріальним світом. Поки її тілесні потреби задовольняються, їй немає ніякого діла до іншого. Вона знаходиться в дитячій стадії людського розвитку. Але через деякий час вона починає відчувати занепокоєння в іншій області. Її пробуджений глузд більше не допускає колишнього некритичного ставлення до явищ навколишнього світу. Постійно виникають нові питання, які потребують відповіді. Її починає турбувати вічне «чому» її душі. Толстой висловив це надзвичайно яскраво в наступних своїх словах:

«Як лише розумна частина нашої особистості бере в свої руки управління, так зараз же нам відкриваються нові світи, і бажань стає в тисячі разів більше, ніж раніше. Вони робляться так само незліченними, як радіуси кола, і розум з любов'ю та турботою береться спочатку плекати, а потім задовольняти ці бажання, думаючи, що можна таким чином знайти щастя». [1]

Але в цьому стані не можна знайти постійного щастя; щось наповнює душу безперервно зростаючим занепокоєнням і манить уперед усе до більш і більш високих польотів. Розум, не будучи в змозі уявити що-небудь вище себе, бореться з цими прагненнями як із чимось негідним, вважаючи їх ніби залишками колишніх забобонів і легковірності. І так він силкується і силкується вирішити великі проблеми, прагнучи до того миру і спокою, який, як

він передчуває, чекає його. Він і не підозрює того, що його єдине звільнення лежить у розвитку чогось вищого, ніж він сам, який дасть йому можливість стати більш тонким знаряддям пізнання істини.

Багато з тих, хто читає ці рядки, упізнають із цього опису той стан жахливого розумового занепокоєння – духовних пологів, – коли наш глузд визнає себе нездатним до вирішення великих питань, що вимагають від нього відповіді. Ми б'ємося об пруть наших розумових кліток або крутимосся, подібно білці в колесі, залишаючись на тому ж місці, де були спочатку. Ми знаходимося в самому розпалі розумової бурі, яка лютує навколо і близько від нас; вітер рве наш одяг, віддаючи нас на свавілля стихії. Ми бачимо, як з нашого поля зору змітається все, що здавалося таким міцним і постійним, і в чому нам так зручно було шукати опору. Все здається нам втраченим і ми приходимо у відчай. Спокій і відчуття душевної задоволеності залишають нас, буря кидає нас із боку в бік, і ми не знаємо, чим усе це скінчиться. Єдина наша надія полягає в тому сподіванні і вірі в Невидиму Правицю, які спонукали Ньюмена накреслити наведені нижче прекрасні слова. Вони знаходять відгук у тисячах людей, які, хоча їм і чуже прийняте Ньюменом тлумачення істини, все ж вони його брати по духу і тому розуміють ці його слова:

О лагідний світе серед панівної імлі,
Веди мене.
Хоч темна ніч, хоч і далеко дім мій,
Веди мене.
Ноги спрямує. Я не молю, щоб далина
Відкрилася мені. О, лиш на крок посунь.
Веди мене.

У належний час з'являється – і це буває завжди в належний час – слабкий проблиск світла, що пронизує хмари і освітлює у самих ніг захопленого бурєю подорожнього нову стежку; лише найближчий крок видно мандрівникові; він робить декілька кроків уперед і незабаром потрапляє в нову країну. Один письменник говорить із цього приводу:

«Скоро він переймається усвідомленням, що вступив у новий і невідомий край, що він переступив межу нової країни. Опинившись у чужій йому області, де немає знайомих йому віх, він не впізнає вигляду, який відкривається перед ним. Він розуміє, що великий простір відокремлює його від друзів, яких він залишив біля підніжжя гори. Він голосно закликає їх піти за собою, але вони навряд чи можуть чути його і, мабуть, бояться за його безпеку. Вони махають йому руками і кличуть повернутися назад. Вони бояться слідувати за ним і впадають у відчай, гадаючи, що він знаходиться в небезпеці. Але він немов відчуває новий приплив бадьорості і якийсь незрозумілий внутрішній імпульс штовхає його йти все далі й далі вперед. Він не знає кінцевої точки своїх мандрів, але буйна радість опановує ним і він продовжує прямувати вперед».

Світло, що проливає духовна свідомість, веде мандрівника шляхом досягнення досконалості, якщо у нього вистачає мужності слідувати за цим світлом. Світло духу є завжди надійним дороговказом, але дуже мало хто з нас пройняті тією довірою, яка дозволяє нам прийняти його. Перші квакери знали про це внутрішнє світло і поклалися на нього, але їхні нащадки зберегли лише слабе мерехтіння того, що колись було яскравим світлом. Його промені можуть бути помічені усіма хто підготовлений до цього і хто чекає з надією та довірою того дня, коли воно їх осяє. Знайте, що це внутрішнє світло зовсім не виняткове надбання народів Сходу. Вони лише приділяли більше уваги цій темі, ніж західні народи, але таке просвітлення – доля всього людства. Приклади його спостерігалися в усі часи, в усіх народів. І всі повідомлення про ці переживання подібні між собою в головних рисах, хоча тлумачення дається їм дуже різне.

Першою вказівкою появи духовної свідомості служить пробуджене усвідомлення реальності свого «Я», безпосереднє відчуття реального існування душі. Коли людина починає відчувати, що вона сама і є душа, а не те, що вона володіє чимось дивним, званим «душею», про яку вона насправді нічого не знає, – тоді про неї можна сказати, що вона наближається до перших щаблів духовної свідомості, або навіть знаходиться на її периферії.

Існують дві основні стадії цього розквіту квітки духовності, хоча вони зазвичай переходять одна в іншу. Перша є яскравим, цілком виразним переживанням акту самоусвідомлення, тобто свідомості, що «я єсь»; друга ж є досягнення космічної свідомості. Ми постараємося хоча б досить недосконало, в грубих рисах, дати уявлення про ці дві стадії, хоча й усвідомлюємо, що людям, які не переживають ні того, ні іншого стану свідомості, наші слова можуть здатися позбавленими сенсу. Усвідомлення реальності свого «Я» можна порівняти з бутонем квітки, якщо квіткою вважати космічну свідомість. Багато з тих, хто ще не відчув цього чіткого усвідомлення свого «Я», можуть думати, що воно не що інше, як інтелектуальне поняття про «Я», або, можливо, віра у реальність душі, отримана шляхом релігійного виховання. А тим часом це щось зовсім інше. Це більше ніж просте розумове поняття або проста сліпа віра на слово, заснована на авторитеті іншої особи, – і більш, ніж віра в Божественне обітвання безсмертя. Це особливий стан свідомості; це – знання того, що людина і є не що інше, як душа; безпосереднє відчуття того, що я духовна, безсмертна істота. На цьому, дорогі друзі, ми повинні зупинитися, за браком слів

придатних для опису такого психічного стану. Людство, не навчене в цьому питанні досвідом, не придумало потрібних для цього слів. У санскриті зустрічаються деякі слова, які були внесені в мову древніми йогинами і які, принаймні, можуть бути зрозумілі освіченими індусами, але наші західні мови не містять у собі слів, відповідних їх значенням. Ми можемо лише намагатися дати уявлення про цей стан свідомості шляхом вельми недосконалих пояснень. Не можна описати любов, симпатію або інше подібне почуття людям, які їх не зазнали. Точно те саме можна сказати і про усвідомлення «я єсьмь». Воно з'являється в душі вже досить просвітленій для сприйняття променів пізнання від духовного розуму, і тоді ця душа просто знає – ось і все. Вона має справжнє духовне знання того, що вона є безсмертна сутність, але вона не може це пояснити іншим і навіть, зазвичай, не в силах розсудливо пояснити це самій собі. Вона просто знає. І це знання не залежить від думки, або міркування, або віри, або надії, або сліпого вірування. Це – усвідомлення; і подібно будь-якій іншій формі усвідомлення, його дуже важко пояснити тому, хто не зазнав його. Уявіть собі, що вийшло б, якщо б ви побажали пояснити сліпому, що таке світло, або тому, хто ніколи не пробував солодкого, що таке цукор, або пояснити, що таке холод, жителю тропічної країни, який не знає цього відчуття. Точно так само ми не можемо пояснити нашого духовного досвіду тим, хто його не зазнав сам – факт, добре відомий тим, хто коли-небудь відчув те, що називається «релігійними» переживаннями. Ми знаємо випадок появи такого усвідомлення у людини, яка жила у суспільстві, де, мабуть, не було нікого, хто стоїть на рівній їй східці духовного розвитку. Це була ділова людина неабияких здібностей, яка оберталася в товаристві людей, зовсім далеких од усякої духовності. Вона відчула приплив світла в своїй душі, впевненість у її духовному бутті закарбувалася в її свідомості і це її дуже засмутило та стурбувало. Вона побачила в цьому ознаку приходу божевілья і сподівалася, що такий стан скоро мине, хоча він і давав їй найбільше щастя. Але стан не минав і дійшло до того, що вона почала готуватися до передачі своїх справ в інші руки, побоюючись, що втратила душевну рівновагу, бо вона ніколи раніше не чула про щось подібне. І ось, одного разу, їй потрапила до рук книга, в якій автор висловлював такі думки, які могли виникнути лише у людини, яка зазнала подібного ж стану. Вона визнала у виразах автора слова духу, знайомі і їй (хоча для кого-небудь іншого слова ці були б незрозумілі) і, піднявши руки до неба, голосно вигукнула: «Слава Богу, знайшлася ще одна така ж божевільна, як я, людина!».

Інтуїтивне усвідомлення реальності існування свого «Я» зустрічається у набагато більшого числа людей, ніж це прийнято думати, але ті, хто мають це усвідомлення, зазвичай не говорять про це нічого, боячись, що їх друзі, родичі та сусіди будуть дивитися на них, як на ненормальних і психічно хворих людей. І, дійсно, не завжди буває розсудливо розповідати про свої переживання іншим людям, бо ті, хто не досяг того ж щабля розвитку свідомості, не можуть зрозуміти цього стану і бачачи в іншому те, що недоступно їх розумінню, бувають схильні вважати його ненормальним. Дуже дивно і кумедно те, що світ складається з людей, які претендують на віру в те, що кожна людина є безсмертна душа (або, як прийнято висловлюватися «має» безсмертну душу), і в той же час ці ж люди вважають ненормальною людиною того, хто стверджує, що він фактично знає це своє безсмертне «Я». Віра більшості людства дуже крихка і неглибока, й люди, які нібито вірять у безсмертя, так само або навіть більше бояться смерті, ніж ті, хто думає, що зі смертю для нас закінчується все. Вони відкидають усі свідчення про існування інших площин буття, ставлячись до тих, хто говорить про них і вірить у них, як до брехунів або божевільних. Вони живуть і діють, ніби для них все полягає в цьому земному житті, не дивлячись на всі їх претензії на релігійність і на сповідуванні ними вірування. Вони наполовину вірять деяким вченням, але у них немає справжнього знання і вони заперечують, що хтось інший може володіти тим, чого їм не вистачає. Але, для тих, у поле свідомості яких уже проникнули деякі промені істини духовного розуму, існування безсмертного «Я» є вже не простим віруванням, а справжньою дійсністю, і, хоча такі люди, мабуть, поділяють вірування оточуючих, вони, однак, стають абсолютно відмінними від них істотами. Оточуючі помічають у такій людині зміну, як би спокійно вона не тримала себе; хоча вони і не можуть пояснити собі, в чому саме полягає ця зміна, але вони відчувають, що відбувається щось особливе. Не слід уявляти, що ця пробуджена свідомість з'являється відразу в душі людини у всій своїй повноті. Іноді дійсно буває так, але в більшості випадків це пробудження йде дуже повільно, але, щойно воно починається, людина вже стає іншою, ніж була раніше. Вона, мабуть, може втратити своє повне усвідомлення істини, але воно буде знову і знову повертатися до неї і весь час поступово переробляти її природу, причому психічна зміна, що сталася в ній, буде виражатися в її вчинках. Вона стане більш життєрадісною і щасливою. Те, що засмучує її близьких, мабуть, ледве її торкається. Їй стає важко висловлювати належні горе і жаль з приводу того, що лягає таким важким тягарем на оточуючих. Про неї може навіть скластися думка, як про байдужу і безсердечну людину, незважаючи на те, що серце її сповнене любові та співчуття. Її настрої – точка зору її на навколишнє – зазнала ніби деякого зрушення. Вона відчуває, що втратила страх, а навколишні готові вважати її легковажною або безрозсудною. Час втрачає для неї своє значення, бо вона перейнята ідеєю вічності. Відстань теж перестає лякати її: хіба весь простір не належить їй? Такій людині набагато краще мовчати, бо вона можливо впевнена, що її знайомі

будуть вважати її «диваком» і багатозначно крутити біля скроні, кажучи, що «у нього тут не все в порядку» (звичайно, це буде робитися за її спиною).

Існує ще одна особливість у цій фазі духовної свідомості, а саме, що той, хто володіє цією свідомістю, може розпізнавати її мову в усіх творіннях інших людей. У творах стародавніх і навіть деяких новітніх письменників, там, де інші захоплюються лише прекрасним стилем, він буде ніби прислухатися до задушевної мови брата свого по духу. Деякі письменники, які володіють, у слабкому ступені, духовним прозрінням, можуть впадати в такий «настрій» при якому духовний розум майстерно повідомляє належну форму вираження думки нижчому розумовому початку; результатом цього є те, що духовний зміст написаного автором легко схоплюється тими, хто підготовлений до цього, хоча б сам автор і не цілком розумів те, що він пише. Слова Духу чує Дух.

Ви, які читають ці слова, якщо ви вже досягли певного ступеню духовної свідомості, кріпиться. Нехай усвідомлення не пригнічує вас. Тисячі ваших братів і сестер причетні цьому великому розумінню і їхня думка шукатиме вашу, й вони спричинять один одному добродійний вплив. Не кажіть нічого оточуючим вас, якщо вважаєте це за потрібне, але розкрийте свою душу тієї симпатії та сприяння, які прилинуть до вас гирлами потоків думки. Ваша думка приверне до себе подібні ж думки інших людей, які стоять на тому ж щаблі свідомості, їх же думка приверне до себе вашу. У книгах, писаннях, картинах ви знайдете слова, які написані для вас і вам подібних. Перечитайте старовинні твори і ви побачите, що вони постануть перед вами зовсім в новому світлі тепер, коли ви стали розуміти. Читайте Біблію, читайте Шекспіра, читайте поетів і філософів, і ви скоро зауважите, що всі ці письменники – ваші брати по духу. Темні місця стануть зрозумілими для вас. Ви тепер вже не на самоті – ви член великої і зростаючої родини.

Але, з іншого боку, не будьте занадто високої думки про свій духовний розвиток. Ви ще стоїте лише на порозі великого храму великих таємниць; у цієї оселі є багато сходинок, і вас чекає ще посвячення, лише пройшовши через яке, ви можете рушити вперед.

Перш, ніж перейти до ознайомлення з наступною сходинкою розвитку квітки, нашим читачам, може буде цікаво вислухати опис одного своєрідного переживання, що зустрічається у великого сучасного письменника Редьярда Кіплінга (який знає набагато більше того, що він повідомляє своїм читачам англійцям і американцям) в його оповіданні з індійського життя, під назвою «Кім». Багато читають цю розповідь і не бачать в ній нічого особливого; але ті, у кого були пробіски духовного усвідомлення, легко зрозуміють її сенс. Ось цей уривок:

«Тепер я один, абсолютно один», – подумав він. – «В усій Індії немає нікого такого самотнього, як я. Якщо я помру сьогодні, хто буде повідомляти про це і кому? Якщо ж я, Бог милостивий, проживу ще, то моя голова буде оцінена, бо я син чар, я Кім».

Далеко не всі європейці, але дуже багато азіатів можуть привести себе у стан ніби екстатичного подиву, багато разів повторюючи своє власне ім'я, щоб дати свободу розуму для роздумів над так званою особистою тотожністю...

«Хто такий Кім – Кім – Кім?».

Він сидів навпочіпки в кутку галасливого залу очікування, відірваний від решти думок; його руки були складені на колінах, а зіниці звузилися до величини шпилькової голівки. Була мить, яка тривала пів-секунди, коли він відчув себе близьким до вирішення цієї дивовижної загадки, але раптом, як це завжди буває, його розум упав з цих висот, подібно підстреленій птасі, і провівши рукою по очах, він похитав головою.

Довговолосий індуський «байраджі» (свята людина), який щойно купив квиток, зупинився перед ним і почав пильно вдивлятися в нього.

– Я теж втратив це, – сказав він сумно. – Це одні з воріт шляху і для мене вони були закриті протягом багатьох років.

– Що означають твої слова? – запитав Кім здивовано.

– Ти дивувався духом своїм, намагаючись пізнати, що таке твоя душа... Я знаю. Кому ж знати, як не мені!».

Поет Теннісон, за свідченням його близьких друзів, часом приводив себе в екстатичний настрій, поєднаний із деяким ступенем духовного просвітлення; для цього він користувався способом, схожим з тим, до якого вдався Кім. Він усе повторював своє ім'я, розмірковуючи при цьому про свою особисту тотожність і він стверджував, що в ці хвилини він переймався непохитним переконанням у безсмерті й реальності своєї істоти, як живої душі, незалежної від тіла.

Ми особисто не схвалюємо цього способу «вторгнення в Царство», а краще, щоб духовний розум, який розвивається, поступово проливав світло в поле свідомості. Це ми вважаємо найкращим шляхом, хоча багато вчителів Йоги гадають інакше і навчають своїх учнів вправам, розрахованим на те, щоб викликати розвиток духовної свідомості. Але це не що інше, як лише відмінність у поглядах на методи і ми не хочемо нав'язувати свої погляди нашим учням та змушувати їх наслідувати нашому методу, якщо вони вважають за краще інший.

Одну з найбільш доцільних і розумних вправ Йоги, які сприяють духовному розвитку, ми наводимо нижче.

Вправа

Прийміть вашим тілом цілковито невимушеного положення, зручно спершись. Дихайте рівномірно і розмірковуюйте про істинне «Я», думаючи про себе, як про сутність, незалежну від тіла, хоча і вкладену в нього, та, яка має можливість покинути його за бажанням.

Думайте про себе не як про тіло, але як про душу. Думайте про ваше тіло, як про корисну і зручну оболонку духу, яка, однак, має бути лише знаряддям для досягнення цілей вашого істинного «Я». Думайте про себе, як про незалежну істоту, яка вільно і з найбільшою вигодою користується тілом, котре знаходиться в її владі і під її повним контролем. Під час ваших роздумів забувайте абсолютно про тіло і ви побачите, що часто ви навіть майже не усвідомлюєте його. Ви можете навіть відчувати повну відмову від тіла й потім повернення до нього, після закінчення цієї вправи.

«Мантра» і духовні міркування [2]

У зв'язку з вищенаведеною вправою, рекомендованою йогинами, учень може, якщо побажає, застосувати нижченаведені «мантру» і духовні міркування.

«Я Є. Я стверджую реальність мого «Я», моєї душі, мене самого. Істинне Я є духовний початок, що виявляється в тілі та душі; найвищий вираз цього початку я і усвідомлюю, як самого себе, як свою душу. Це Я не може померти або бути знищеним. Воно може змінити форму свого вираження або оболонку, через яку воно проявляється, але воно залишається завжди тією ж самою Собою – часткою світового Духу, – краплею великого океану Духу, духовним атомом, який виявляється в моїй теперішній свідомості, яка згодом розвинеться до досконалості. Я – це моя душа; моя душа – це Я, все інше минуще і мінливе. Я Є; Я Є; Я Є». Повторюйте слова «я є» багато разів поспіль.

Учень повинен намагатися присвячувати декілька хвилин щодня безмовним духовним роздумам. Для цього треба знайти якомога тихіше місце і розташуватися там, прийнявши зручне, лежаче або сидяче положення так, щоб не був напружений жоден м'яз тіла і розум був абсолютно спокійним. Коли всіх відповідних умов буде дотримано, учень відчує особливе почуття спокою, яке є ознакою настання стану іноді званого «вступом у область мовчання». Тоді учень повинен повторювати вищенаведену мантру або яку-небудь іншу, їй подібну (ті чи інші слова самі по собі не мають тут особливого значення) і міркувати в зазначеному напрямку. Мантра «я є», якщо вона чітко зрозуміла і відображена в розумі, надає учневі вигляду, сповненого спокійної гідності й сили, які чітко будуть відчуватися тими, з ким він зустрічатиметься. Він буде ніби оточений уявною атмосферою сили та могутності. Завдяки цьому він може відкинути страх і спокійно дивитися прямо у вічі всьому світу, знаючи, що він вічна душа і, що насправді, ніщо не може завдати йому шкоди. Навіть початкові стадії цієї свідомості можуть підняти людину над рівнем дрібних турбот, занепокоєнь, злоби, страху, ревнощів і т.п. почуттів нижчого порядку і зроблять її справді людиною «яка живе в Дусі». Такого роду люди створюють надзвичайно благодійний вплив на всіх, хто зустрічається з ними, позаяк біля них створюється якась особлива невловима «аура», що змушує інших визнавати їх гідними довіри і поваги. Ці духовні роздуми та вправи часто допомагають людині в розвитку усвідомлення реальності душі. У міру розвитку духовної свідомості, поступово з'являється і відчуття безсмертя. Але учень не повинен дозволяти собі перебувати довго у вищих областях або ставитися з презирством до свого тіла або до світу і оточуючих людей. Таке ставлення є не що інше, як «духовна гординя», яка неминуче зазнає катастрофи. Ви покликані у світ для певної мети і повинні отримати досвід, необхідний для вашого вдосконалення. Ви знаходитесь саме в найкращому становищі для придбання цього потрібного вам досвіду і ви не залишитеся в цьому положенні ні на хвилину довше, ніж це необхідно для вашого блага. Живіть, зростаєте та вдосконалюйтеся, проживаючи ваше життя якомога краще, «і будьте сповнені доброти».

Це усвідомлення реальності свого безсмертного Я, представляючи собою великий прогрес порівняно з загальнолюдським усвідомленням, є, однак, лише попередній щабель до космічної свідомості, котрий чекає душу, яка розвивається. Це все ще лише брунька, яка з часом відкриється і буде чудовою квіткою. Якщо вже важко було пояснити простими словами щойно описані переживання, то можна собі уявити, що ми повинні відчувати, наближаючись до цієї вищої фази. Як би там не було, ми постараємося якомога краще виконати нашу задачу, хоча в разі потреби, наші слова будуть слабкі і недостатні. Тим, хто ще не готовий до сприйняття істини, наші слова повинні здаватися жахливою нісенітницею, але навіть і ці люди запам'ятають їх і, коли прийде час, будуть хоч частково підготовлені до сприйняття істини. Як каже старий Волт Вітмен: «Мої слова будуть свербіти у ваших вухах до тих пір, поки ви їх не зрозумієте».

Космічна свідомість є та розквітла квітка, яка буде «цвісти у тиші, що настала слідом за бурею», як це прекрасно висловив автор «Світла на шляху» або, вірніше, особа, яка записала цей твір. Це – те знання, яке є результатом «просвітлення».

Письменники окультисти всіх часів згадували про це усвідомлення: воно частково описувалося в усі часи особами всіляких віросповідань. Багато хто припускав, що воно є результатом поклоніння Божеству – і, до того ж, неодмінно в абсолютно певній концепції – або обставиною, пов'язаною з деякою особливою формою вірування. Але насправді, воно стоїть вище вірувань або особливих понять про Абсолют і становить Божественну спадщину людства. Багато зі східних письменників описували його своїми словами; багато хто зі старих квакерів відчували його і давали йому свої власні назви; багато католицьких святих описують його у своїх творах, і навіть деякі з великих вождів і проповідників протестантизму залишили нам плутані повідомлення про те, як цей піднесений стан сприймався ними. Але всякий, хто зазнав його, приписує цей стан якійсь особливій властивості свого вірування. Великі поети теж підпадали під його вплив і ми маємо подібні, у загальних рисах, свідоцтва про це, що йдуть від багатьох різних джерел. У деяких свідомість ця зароджувалася поступово, ставала все сильніше і сильніше, й потім зникала цілковито перероджуючи людину, яка потім лише й жила надією знову зазнати це велике переживання. На інших вона сходила раптово, залишаючи в них таке враження, ніби вони були залиті яскравим світлом (звідки і ця назва «просвітлення»), після чого вони теж ставали зовсім іншими людьми. Це переживання, мабуть, ніколи не буває однаковим у двох різних людей; і тим не менше, в повідомленнях всіх, хто зазнав його, є загальні, подібні риси.

Говорячи взагалі, цей стан просвітлення можна описати як справжнє розуміння Всеєдності і зв'язку нашого з Єдиним. Атом світла, що сприяє утворенню променя, ніби усвідомлює на мить свій зв'язок із центральним сонцем; крапля в океані на одну мить наче відчуває своє єднання з океаном Духу. Індуси говорять про більш інтенсивний прояв цього вторгнення світла духовного Розуму в людську свідомість, як про «саяво Брахми».

Переважною емоцією при цьому стані, є відчуття сильної радості – набагато сильніше того, яке коли-небудь відчувалося, – відчуття абсолютної радості, якщо можна так висловитися. І спогад цієї великої радості – відображення її світла – залишається назавжди в душі. Ті, хто хоч раз спробував такого просвітлення, стають більш життєрадісними і щасливими, ніби мають глибинне і таємне джерело радості, з якого втамовує спрагу їхня душа. Ця велика радість поступово зникає, але все ж і після цього залишається щось втішне і підбадьорливе. Це почуття радості настільки сильне, що й згодом, навіть сама думка про нього приводить у стан захоплення і від самої згадки про нього кров тече швидше по жилах, а серце починає посилено битися.

Розкриття космічної свідомості пов'язане разом із тим і з проясненням розуму. Потік «знання», що не піддається опису, ніби вливається в душу людини. Душа сповнюється усвідомлення, що вона містить у собі абсолютне знання – знання всіх речей. Людина усвідомлює, що причина і мета всього сущого прихована в надрах її власної душі. Повторюємо, це відчуття не піддається хоча б найбільш досконалому опису. Воно настільки перевершує все здобуте людським розумом, що немає слів для вираження того, що було відчуте та пізнано. Все здається цілком ясним і це відбувається не від загострення здатності міркувати, робити висновки, класифікувати, або визначати, але душа просто знає. Це відчуття може тривати мінімальну частку секунди – під час цього стану втрачається будь-яке уявлення часу і простору; але наступне за тим, напружене відчуття жалю про те велике, що зникло зі свідомості, чи може уявити собі той, хто не зазнав цього стану. Єдине, що примиряє людину з понесеною втратою, полягає в упевненості, що коли-небудь, де-небудь, цей стан буде пережито нею знову, і цією впевненістю підтримується усвідомлення того, що «жити треба». Це – передчуття того, що належить душі.

Одним із головних переконань, яке незабутньо відбито у розумі цим проблиском вищої свідомості, є знання, впевненість, що життя проникає все, що всесвіт сповнений життя, що воно не мертвий механізм. Життя і розум наповнюють собою все. Вічне життя відчуваючи. Нескінченність відчута. І слова «вічний» і «нескінченний» з цього часу вже мають певне і реальне значення, коли ми їх згадуємо, хоча значення це і не можливо пояснити іншим.

До цього безпосереднього пізнання єдності життя приєднується повнота любові до всього сущого; це почуття також перевершує по своїй силі будь-яке раніше знайоме відчуття любові. Під час цього стану просвітлення людиною опановує також почуття безбоязності; можливо, точніше було б сказати, що в цей час відсутнє будь-яке усвідомлення страху; зрозуміло, що боятися будь-чого немає жодної підстави і почуття страху зовсім відпадає. Під час цього переживання, навіть не виникає думки про страх, і людина усвідомлює, що була цілком вільна від нього вже опісля, коли вона починає пригадувати деякі зі своїх відчуттів. Відчуття знання, впевненості та довіри, котрі опановують людиною, не залишають місця страху.

Людина в стані просвітлення позбавляється одного відчуття, яке ми можемо назвати «відчуттям усвідомлення гріха». На його місце стає осягнення того, що весь всесвіт «милостивий». Під «милістю» тут мається на увазі не відносна перевага однієї речі над іншою, а відчуття безумовної милості.

Як ми вже сказали, якщо такий стан опановує душею, він залишає її зміненою істотою. Людина ніколи вже не залишиться такою, якою вона була раніше. Хоча яскравий спогад про цей стан поступово стирається, проте залишається деяка пам'ять про нього. Він є згодом джерелом розради і сили, особливо, коли людина відчуває

ослаблення віри і занепад духу, коли вона коливається, як очерет од вітру, серед суперечливих думок і роздумів. Спогад про стан просвітлення є джерелом оновленої сили – притулком, де понівечена душа шукає захисту від зовнішнього світу, який її не розуміє.

Дозволимо собі на закінчення цієї слабкої спроби описати невимовне – повторити те, що ми говорили в третьому читанні нашої книги «Основи світоспоглядання індійських йогинів».

У творах древніх філософів усіх племен, у піснях великих поетів усіх народів, у проповідях пророків усіх релігій і часів, ми можемо знайти сліди того осяяння, яке сходить на людину, тобто сліди розкриття духовної свідомості. Один каже про нього так, інший інакше, але всі, по суті, стверджують одне й те ж. Усякий, хто зазнав такого стану просвітлення, хоча б і в слабкому ступені, упізнає подібний же стан в оповіданні, в пісні, в проповіді іншого, хоча б їх і розділяли століття. Це пісня душі, яка, будучи раз почута, ніколи не забувається. Все одно, чи буде ця пісня виконуватися на грубому інструменті напівдикого племені або на вдосконаленому інструменті талановитим музикантом теперішнього часу, – ясно, що все це той же наспів. Лине ця пісня з давнього Єгипту або з Індії усіх віків, чи з давньої Греції і Риму, або від перших християнських святих, від квакерів, чи з католицьких монастирів, чи з магометанської мечеті, або від китайського філософа, або з легенд героїв пророків американських індіанців, – це завжди один і той же наспів, і він звучить усе голосніше і голосніше, в міру того, як усе більше і більше число людей приєднують свої голоси або звуки своїх музичних інструментів до величного хору.

Хай буде ця велика радість просвітлення вашою долею, дорогі учні. І вона буде вашою, коли настане відповідний час. Коли вона зійде на вас, не дивуйтеся; коли вона покине вас, не оплакуйте її втрати, бо вона знову повернеться. Живіть, завжди прямуючи вгору, до вашого справжнього «Я» і відкриваючи свою душу його впливу. Будьте завжди готові прислухатися до голосу Мовчання і відповідати дотику невидимої Правиці. Відкиньте усякий страх, бо ваше справжнє «Я», що є іскрою божественного Полум'я, завжди в вас, і воно завжди буде світильником, що освітлює шлях стопам вашим.

Тепер ми хотіли б звернути увагу учня на те, про що йдеться у «Світлі на шляху», про розквіт квітки. Там говориться, що поки бушує буря і йде боротьба, квітка буде рости, тягнутися догори, пускати пагони, давати листя і бруньки. Згадайте те, що ми говорили про стадію, яка передує повному розквіту. Але квітка не може розкритися, «поки вся індивідуальність людини не розчиниться і не розтане, поки нею не опанує частка Божества, яка створила її лише як засіб для важливих випробувань і переживань, – поки вся природа людини не скориться її вищому «Я».

«Індивідуальність», про яку тут ідеться, являє собою нижчу частину душі, її нижчі початки. Поки нижча природа не буде підпорядкована тому вищому, що розкрилося в людині, не може відбутися цей бажаний повний розквіт духовності. Поки нижча частина природи керує людиною і панує над нею, вона затьмарює для неї божественне світло. Лише коли людина визнає своє справжнє «Я», вона готова для подальшого розвитку. Ми говорили, що під тією квітковою брунькою, про яку згадується у «Світлі на шляху», треба розуміти усвідомлення нами нашого безсмертного «Я». Коли ви цілком зрозуміли це, усвідомили, що ви таке, і підпорядкували ваші нижчі початки вищій (поки) свідомості, тоді ви готові для розкриття квітки.

Прислухайтесь до прекрасних слів тексту: «Лише тоді настане затишшя, подібне до того, яке буває в тропічних країнах після зливи, коли природа працює з такою швидкістю, що можна спостерігати її діяльність. Таке ж затишшя настане і для стривоженого духу. І в глибокій тиші здійсниться таємнича подія, яка свідчить про те, що шлях знайдено». Ми постаралися пояснити вам, що це за таємниче явище і сподіваємося, що ми, принаймні, дали можливість скласти про нього більш чітке уявлення.

Автор цього маленького керівництва очевидно теж зазнав утруднення з яким зустрічається всякий, хто намагається описати те велике переживання, про яке йде мова. Він каже далі: «Називай це яким завгодно ім'ям: це голос, що говорить там, де все мовчить, це вісник, який не має ні обрисів, ні речової суті, або це квітка душі, що розпустилася. Втім, цього не можна описати ніякими порівняннями. Але це можна відчувати, шукати, бажати навіть серед лютої бурі».

Далі йдеться про тривалість «затишшя», що йде за бурєю, під час якого відбувається ця таємнича подія. Автор каже далі: «Затишшя може тривати лише одну мить або тривати ціле тисячоліття. Але воно скінчиться. І все ж, сила цього мовчання залишиться з тобою. І знову, і знову доведеться битися і перемагати. Лише тимчасово може затихнути природа».

В цьому останньому уривку, слова тексту очевидно, стосуються того часткового і тимчасового просвітлення, про яке ми говорили в цьому читанні. Той час, коли духовне усвідомлення буде постійно перебувати в вас, коли «Сяйво Брахми» буде безперервно опромінювати душу, – ще далеко попереду; люди, які відчувають такий стан, є істотами, які стоять уже в даний час далеко попереду нас у духовному відношенні. Однак, вони були колись такими ж, як і ми, а ми будемо, з плином часу, такими ж, як вони. Ці проблески просвітлення сходять на учня, який досяг

певної міри розвитку, у міру того, як він посувається вперед по шляху. І хоча це лише скороминущі проблески, він все ж черпає в них свою силу.

Ми хочемо також звернути увагу учня на примітку до останнього правила, бо воно містить чудову окультну істину, виражену у формі обітничі. Ця обітничя підбадьорювала тисячі людей, які йдуть шляхом, збуджувала їх до подальших зусиль, надавала їм нового запалу та мужності. Прислухайтеся до неї: «Знай, о учню, що ті, які пройшли через мовчання, випробували його світ і зберегли його силу, жадають, щоб і ти також пройшов через це. Тому, коли учень зможе увійти у Світлицю Пізнання, він завжди знайде там свого вчителя».

Остання примітка до першої частини «Світла на шляху» (якою закінчується ця частина маленького керівництва), має бути уважно прочитана учнем, бо вона містить у собі важливі відомості. Ми вважаємо більш зручним помістити цю примітку тут, щоб вона не пройшла повз увагу. Ми сподіваємося, що нам вдалося дещо полегшити вам розуміння її. Тому хто має в руках ключ, неважко відкрити ним багато дверей, що ведуть у Світлицю Пізнання і окинути поглядом скарби, що знаходяться в ній, хоча б він і не отримав ще права увійти в саму Світлицю.

Ось та примітка, про яку йшла мова.

Примітка. Тим, хто просить буде дано. Але, хоча звичайна людина постійно просить, її голосу не чути. Бо вона просить лише своїм розумом, а голос розуму буває чути лише в тій площині, в якій розум проявляє свою діяльність. Тому, не раніше, ніж засвоєні перші двадцять одне правило, я кажу: хто просить – отримає.

Читати в окультному сенсі – значить читати очима духу. Просити, значить відчувати духовний голод, пристрасно прагнути до духовного. Уміння читати означає придбання дару, хоча б і в малій мірі, вгамовувати цей голод. Коли учень приготував себе до сприйняття істини, тоді він прийнятий, визнаний, упізнаний. Так і повинно бути, бо його світильник запалено і не може бути прихований. Але неможливо вчитися, поки не виграна перша велика битва. Розум може визнавати істину, але дух не може прийняти її. Зазнавши бурі й досягнувши миру, учень потім уже назавжди може набувати духовного знання, хоча б він коливався і відволікався в бік. Голос безмовності перебуває в ньому і хоча б навіть йому трапилося зовсім відхилитися зі шляху, все ж настане день, коли цей голос пролунає знову і відбудеться ніби розрив у душі учня: пристрасі його віддаляться від божественних можливостей. І тоді, не дивлячись на біль і крики розпачу, що видаються покинутим нижчим «Я», учень знову вступить на шлях.

Тож, я кажу: мир вам. Слова «мир мій даю вам» може сказати лише вчитель своїм улюбленим учням, які одного духу з ним. Є деякі, навіть серед тих хто необізнаний на мудрості Сходу, яким ці слова можуть бути сказані і яким вони з кожним днем можуть бути повторювані все з більшою і більшою повнотою.

Цим ми закінчуємо наш розгляд першої частини «Світла на шляху». Друга частина лежить перед нами. Можна заперечити, що друга частина стосується переживання учня, який уже зазнав почуття умиротворення, що настає після бурі і, що вона не має, відтак, значення для учня, який ще не досяг цієї стадії. На це ми можемо відповісти, що існує дуже близька відповідність між переживаннями учня високо розвиненого і досвідом учня, який ще не досяг такого ступеня розвитку. Шлях іде спіраллю, і хоча подорожній, який простує ним, постійно піднімається все вище і вище, але, в той же час, він описує кругову лінію, з кожним новим поворотом спіралі проходячи трохи вище місця, яке він минув лише незадовго перед тим. Тому, ці переживання аналогічні вищому і нижчому рівню спіралі. Ми відчуваємо себе зобов'язаними продовжувати розгляд цього чудового маленького керівництва, а також відчуваємо, що учень, який стоїть на більш низьких рівнях, може витягти з нього заохочення, користь і розуміння. Друга частина керівництва містить у собі великі істини, які можуть бути корисні всім нам. Приступимо ж до їх розгляду.

Багато хто з наших учнів шукали в них деякі вказівки на вправи Йоги, що мають на меті досягнення духовного просвітлення. У відповідь на це ми повинні сказати, що найвищі авторитети в області Йоги не радять вдаватися до багатьох вправ, що застосовуються їх менш освіченими побратимами. Найбільш високо розвинені йогини думають, що такі вправи більш-менш неприродні й замість того, щоб створювати бажане істинне просвітлення, викликають психічний стан, який є лише віддзеркаленням того, до чого прагне учень, котрий одержує, таким чином, як би лише місячне світло замість світла сонячного. І такі психічні стани анітрохи не допомагають духовному розвитку, хоча вони безсумнівно викликають свого роду екстаз, приємний у дану мить – щось на зразок психічного сп'яніння, якщо можна так висловитися.

Духовні міркування по лініях думки намічених в цьому читанні або в подібних йому творах, зрозуміло, корисні; багато тих, хто вивчає Йогу, супроводжують його ритмічним диханням, яке створює заспокійливу дію. Але в кращому випадку все це лише підготовляє ґрунт для зростання рослини, на якій розпускається квітка. Сама ж рослина з'являється тоді, коли настав для цього час, і її не можна насильно змусити розвиватися. Постарайтеся лише підготувати найкращі умови для її зростання і процвітання. Радійте, коли вона з'явиться, а до тих пір живіть згідно вищого ідеалу, який живе у вашій душі. Те, що для вас привабливе вивчення цих питань, вже є ознака розпочатого в вас духовного розвитку. Інакше ви не цікавилися б ними. Якщо ці слова знаходять відгук у вашій душі, будьте

впевнені, що ви близькі до того, щоб знайти свою духовну спадщину і, що ви вже значно просунулися шляхом. Шукайте світла, бо воно скоро осяє вас; намагайтеся ж бути гідними його появи.

На закінчення почуйте ці слова Едварда Карпентера:

«О, не дайте цьому полум'ю згаснути! Збережене протягом багатьох століть у темних печерах, збережене в священних храмах, підтримуване чистими служителями любові, – нехай воно не згасне».

Читання ІV. Голос мовчання

Друга частина «Світла на шляху» починається такими словами:

З мовчання, яке є мир, пролунає гучний голос. І голос цей скаже: «Недобре, – ти пожинав, тепер ти повинен сіяти». І знаючи, що голос цей – саме мовчання, ти послухаєшся.

Звучний голос, що лунає «з мовчання, яке є мир», – голос духу, що пробиває собі шлях у поле твоєї свідомості. Голос цей чується не так ясно, як у мить осяяння, бо до слуху доходять коливання з нижчих площин свідомості і вухо не в силах так виразно розрізняти високі коливання, які виходять із вищих областей розуму. Але голос наполегливий і, якщо прислухатися до нього, то ти почувеш його. Його не змішати з хвилями думки, що наповнюють ефір, бо, думаючи про духовний світ, ми підносимося розумом, і коливання, які виходять із нижчих областей свідомості, не так легко доходять до нас. Ми незабаром навчаємося відрізняти ясний, чистий голос духу від більш різких хвиль думки, що вдаряються об нас. Голос духу завжди має схильність «підносити» нас, і вплив його завжди направлений у сторону піднесеного.

«І голос цей скаже: Недобре, – ти пожинав, тепер ти повинен сіяти». Слова ці зображують те прагнення, яке опановує істинним окультистом, який зазнав вищого стану свідомості. Він спонукає його проводити в живу дійсність сприйняту ним істину – проявити на ділі і в спілкуванні зі світом думку, яка дійшла до нього в мовчанні.

Нехай душа на самоті і чекає тієї миті, коли істина осяє її, але істина, одного разу сприйнята і вселена в серце наше, наповнює душу божественною тривоною і спонукає її увійти у світ і жити життям духу серед людей та з людьми, замість того, щоб жити нарізно й далеко від них.

Той, кого осяяло духовне осяяння, – хоча і в найслабшій мірі – вже інша людина. Він випромінює думку, не схожу на ту, яка виникає в умах людей, котрі його оточують. У нього інші ідеали, а, отже, й інші думки. І хвилі думки його впливають і на велику водойму уявних хвиль навколишнього йому світу. Вони підіймають людей – вони подібні до потоку чистої води, який вливається у каламутний ставок і поступово очищає його.

Думки і присутність такої людини потрібні для роботи в світі, і духовний розум спонукає її увійти у світ і жити в ньому, жити серед людей, а не нарізно. Він каже їй: «Ти пожинав, тепер ти повинен сіяти». «І знаючи, що голос цей – саме мовчання», вона підкоряється.

Є три великих щаблі духовного і розумового життя людства і, подібно до того, як дитина до народження проходить через усі тілесні видозміни, обриси і форми, через які людство проходило протягом довгих століть зростання, так і людина, яка росте духовно, проходить усі щаблі розумового і духовного розвитку людства. Але кожна окрема людина, розвиваючись, зазнає лише таких змін, які ведуть до щабля розвитку, що досягається нею в період повної зрілості. Вона може досягти лише першого щабля, якщо вона індивідуум, який належить до цього першого щабля. Якщо ж вона людина другого щабля, то вона проходить через першу сходинку і переходить на другу. А якщо її душа на третьому щаблі розвитку, то вона надзвичайно швидко проходить першу і другу сходинки і потім розвивається до щабля свідомості третього. Розглянемо тепер усі ці три щаблі.

Перший щабель є та площина життя, в якій панування належить інстинктивному розуму, бо інтелект ще недостатньо розвинений, щоб цілком вступити у свої права, а прояви духовного розуму ледь помітні. На цьому щаблі знаходяться первісні народи і малі діти. Люди, які стоять на цьому щаблі розвитку, стурбовані майже виключно тим, що стосується їх тілесного життя. Їхні думки головним чином спрямовані на добування їжі, влаштування для себе притулку і задоволення тілесних потреб. У них спостерігається деяка свобода, демократизм і відсутність почуття зверхності однієї людини над іншою («я краще за тебе», або «я святіше за тебе»), що робить їх життя вільніше, легше і щасливіше, ніж життя тих, хто перебуває на наступному, більш вищому щаблі. Вони дуже мало або нічого не знають про «гріх», і зазвичай задовольняють свої бажання, не ставлячи собі питання про їх законність. У них спостерігається щось на взірць інстинктивної віри в найвищу Силу, але вони не особливо турбуються думками про те, що це за сила і не думають, що дотримання відомих обрядів і правил вгодно Божеству і, що невиконання їх може викликати Його гнів. Вони не дуже турбуються своїми шансами на «порятунок» і інстинктивно схильні уявляти собі, що вища сила, яка піклується про них тут, дбатиме про них і в потойбічному світі.

Другий щабель досягається тоді, коли починає заявляти свої права розум. В людині починає тоді прокидатися усвідомлення «добра і зла». Вона відкриває в собі щось більш таємниче, що впливає з більш високої області її

розуму і викликає у неї почуття сорому при здійсненні деяких егоїстичних вчинків, і почуття спокою та задоволення при здійсненні (порівняно) альтруїстичних вчинків. Але розум не зупиняється на цьому. Він починає вигадувати «добрі» та «злі» вчинки. З'являються жерці і пророки, які говорять, що деякі вчинки (зазвичай принесення будь-ким у дар храму частини свого майна) відносяться до справ «добрих» і вгодних Божеству; і навпаки, інші вчинки (як, наприклад, відмова відвідувати храм або сприяти його підтримці) є «злом» і неминуче накликають на людину кару Божества. Ці жерці і пророки придумують райські оселі, відповідні бажанням їх послідовників, і пекло, наповнене всім тим, чого особливо боїться їх паства. Все ділиться на «добре» і «зле», причому список «злого», мабуть, виявляється незрівнянно ширший. Велика частина приємних речей поміщена в списках «злого» лише тому, що вони приносять задоволення. Точно так же перелік «доброго» містить у собі велику частину неприємних речей, позаяк панує переконання, що Божество радіє, бачачи, як діти його здійснюють неприємні для них дії, і сповнюється гнівом, якщо їм вдається дати собі якесь задоволення. Вигадуються різні віросповідання і секти, і жорстоке покарання призначається тим, хто не погоджується із загальноприйнятими віросповіданнями і приєднується до сектантів. При цьому виходять із того погляду, що всі незгодні з відомими поглядами на Божество, йдуть «проти Бога», є Його «ворогами» і тому повинні бути та будуть покарані Ним. Але люди часто вважають за краще звільнити Бога від обов'язку карати невіруючих і беруть це на себе.

Люди на цьому ступені духовного розвитку зазвичай виявляють чимало фанатизму. Вони оголошують деякі дні «священними» (як ніби не всі дні такі) і наполягають на кращій святості одних місць перед іншими. Вони заявляють вимоги на те, що деякі народи або племена «обрані» Богом і знаходяться під Його заступництвом, тоді як інші ненависні Богу. Вони наполягають на тому, що лише жменьці людей судилося бути «врятованими» і, що більшості дітей Божих призначено вічне прокляття і покарання. З точки зору людей другого ступеня, пекло пашисть жаром. Непримиренність, що виникає з почуття власної праведності, є видатною характеристикою цієї стадії; утворюються секти, і між ними виникають ненависть та заздрість.

Страх панує і люди майже втратили уявлення про Божественну любов. Братерство людей є порожнім звуком на цьому ступені розвитку. Всі братські почуття проявляються виключно стосовно людей, які належать до будь-якої окремої секти; всі ж, хто знаходиться за межами її, – не «брати», а «язичники», «ідолопоклонники», «невірні», «відступники», «еретики» і т.п. Всеєдність, яка інстинктивно відчувається на першій стадії (і вже не лише відчувається, але і ясно осягається на третій стадії), здається не відчувається і не розуміється на другому ступені. На цьому ступені основним тоном є відособленість. У міру того, як людство посувається вперед по цьому ступені розвитку, і розум розвивається все більше й більше, він змушує відкидати багато забобонів і безглузвих понять, які колись здавалися священними, самою істиною. Зношені і не вартісні покриви зриваються один за іншим, і зазвичай настає смуга безвір'я та скептицизму. Старі вірування відкидаються і нічим новим не замінюються. Але після цієї фази, духовний розум ніби зосереджує всі свої зусилля на тому, щоб впровадити в поле свідомості самоочевидність істини – істинної віри – вчення Духу. І тоді людина переходить на третій щабель розвитку.

На третьому щаблі люди бачать добро в кожному, в усіх речах і на всякому місці. Деякі явища здаються більш досконалими, ніж інші, але всі вони утворюють частину великого світового плану. Розвинена душа розлучається з деякими речами, в силу відсутності бажання, відкидаючи їх подібно тому, як кидають уже непотрібні знаряддя або зношений одяг. Але такій душі зрозуміло, що ті ж самі речі для інших є їх найкращим надбанням, що речі ці незрівнянно краще багато чого з того, від чого ці нерозвинені люди відмовилися ще раніше. Їй також зрозуміло, що все живе перебуває на шляху: одні посунулися трохи далі інших, але всі йдуть в одному напрямку. Їй зрозуміло, що всі учать урок життя і отримують користь із своїх помилок. Їй зрозумілі прояви, як «добра», так і «зла» (поняття лише відносні) про всяку людину, але вона вважає за краще шукати «добро» в грішнику, ніж «зло» в святому. Вона бачить у «гріху» головним чином помилку, погано спрямовану енергію і нерозвинений розум.

Душа, розвинута до третього щабля, бачить гарне в усіх формах релігії – і бачить його настільки чітко, що їй стає важко слідувати вузьким віруваннями якої-небудь однієї із них. Вона бачить поклоніння Абсолюту і ознаки Його в усіх поняттях про Божество, які коли-небудь виникали в людському розумі, починаючи від кам'яного ідола і закінчуючи вищою ідеєю про Божество, визнаною будь-якою із «церков», – бо вся відмінність між вищими і нижчими поняттями про Бога зводиться цілком до різниці в ступені духовного розвитку послідовників даних вірувань. У міру того, як людина розвивається, її поняття про Бога вдосконалюються – вони завжди лише звеличення, ідеалізація того поняття, яке людина має про саму себе. Бог високорозвиненої людини нічого не буде говорити серцю дикуна, а Бог дикуна не буде привабливим для розвиненої людини. Але кожен з них робить усе, що в його силах, створюючи собі поняття про Бога, відповідне тому ступеню розвитку, на якому вони знаходяться. Один письменник дуже вдало висловив цю думку в наступних словах: «Бог кожної людини є те, що в ній самій є кращого, а диявол – сукупність усіх її найгірших рис». Втім, коли поняття про Божество розширюється, диявол зникає.

Але переважаючою, відмінною думкою на третьому щаблі розвитку людини є усвідомлення всеєдності. Вона бачить і відчуває, що весь світ живий і сповнений розуму в різних ступенях прояву. Вона відчуває себе частиною цього великого життя, відчуває свою тотожність з усім живим. Вона відчуває стосунки з усією природою, в усіх її формах. У всіх формах життя вона бачить частинку самої себе, усвідомлює, що будь-яка особлива форма життя відповідає чомусь у ній самій. Це не означає, що вона так само кровожерлива, як тигр, хвалькувата, як павич, отруйна, як змія. Але тим не менше вона відчуває, що всі властивості цих тварин притаманні їй; хоча вони і підпорядковані та управляються її вищим «Я», але все ж, усі вони в наявності. Згідно цьому, вона може співчувати цим тваринам або тим людям, в яких ці тваринні властивості ще помітно проявляються. Вона жаліє їх, але не ненавидить свого брата, які б не були їй неприємні і небажані риси його характеру. Вона відчуває в собі всі властивості, як вищого життя, так і нижчого, та усвідомлює, що вона розвивається й переходить у ці вищі форми, і, що прийде день, коли вона уподібниться їм.

Вона відчуває трепет великого життя, частину якої вона становить, і усвідомлює, що це її життя. Усвідомлення відособленості залишає її. У неї виникає почуття безпеки, яке походить від усвідомлення своєї тотожності із вселенським життям і тому, вона не відає страху. Вона безстрашно дивиться як на нинішній, так і на прийдешній день, і радісно йде назустріч Божественній події, що очікує її. Вона відчуває себе в світі, як у рідному домі. Хіба весь всесвіт не рідний їй? Хіба вона не завжди серед своїх близьких?

Таке усвідомлення позбавляє людину страху, ненависті й бажання засуджувати когось. Воно вчить бути добрим. Воно навчає людину бачити в Богові Батька, а в усіх людях – братів. Воно замінює сліпу віру знаннями. Воно ніби творить людину наново і спонукає її, яка стала нині іншою істотою, до наступного щабля її життєвого шляху.

Немає нічого дивного, що людина, яка стоїть на цьому третьому ступені розвитку, незрозуміла для людей, які досягли лише другого ступеня. Не дивно, що вони часто дивляться на неї, як на людину, яка стоїть лише на першому щаблі, бо вона не бачить зла в тому, що їм здається злом. Не дивно, що вони дивуються тому, що вона бачить «добро» там, де вони його не помічають. Вона подібна до чужоземця в чужій країні і не повинна нарікати, якщо про неї судять-рядять несправедливо і не розуміють її. Але таких людей з кожним роком стає все більше і більше, їх з'являється достатньо, і, коли їх виявиться достатня кількість, на старій землі здійсниться мирна революція. Тоді людина не буде насолоджуватися, потопаючи в розкоші в той час, як її брат помирає від голоду; вона не буде в змозі пригночувати і експлуатувати своїх побратимів та терпіти багато чого з того, повз чого в даний час проходить байдуже і не замислюючись більшість людей. Нас можуть запитати: чому ж вона не буде цього робити? Просто тому, що людина, яка зазнала нового стану свідомості, вже порвала з колишнім почуттям відокремленості і тепер розділяє страждання брата і радіє його радості; вона знаходиться в спілкуванні з усіма іншими душами.

Звідки з'являється ця душевна тривога, що змушує людей зводити лікарні та інші благодійні установи? Чому ми відчуваємо неприємне відчуття бачачи чуже страждання? Все це виходить від нашого духовного розуму, будить у нас почуття близькості до всього живого і таким чином робить усе більш і більш болісним споглядання чужих страждань та усвідомлення їх існування; люди починають самі відчувати чужі страждання, це викликає в них неприємне почуття, і вони роблять хоча б слабкі зусилля, щоб позбавити своїх ближніх цих страждань. Людство стає жалісливим завдяки пробудженню цієї свідомості, хоча вона все ще знаходиться у варварському стані порівняно з майбутнім станом речей, коли третій ступінь розвитку стане більш звичним. Людство в дану мить опинилося віч-на-віч із великими змінами; тисячі соломинок, літаючих у повітрі, показують звідки дме вітер і куди він прямує. Поки що лише відчувається легкий вітерець, але скоро він зміцніє і підніметься буря, яка змете все, що людина будувала на багато років і вважала довговічним. А після бурі людина почне зводити більш досконалі споруди – такі, які простоять довго. Хіба ви не помітили вже ознак цієї зміни, хіба ви не відчуваєте дихання вітру? Але – зауважте це – кінцева зміна буде викликана не ненавистю, помстою або іншими негідними мотивами, а буде результатом великої, зростаючої любові – того почуття, яке переконає людей у їх родинних стосунках між собою; переконає їх у тому, що шкода, завдана одному з них, є шкодою для всіх; що радість одного є радістю всіх; що всі вони – єдине. Таким чином наступить світанок Золотого Століття.

Може здатися, що ми відволіклися від тексту «Світла на шляху», але те, що ми тут говорили, має пряме відношення до питання про посів після жнив, про давання після отримання, про роботу після придбання запасу нової сили. Голос, що звучить з мовчання, воістину скаже всім нам: «Ідіть і обробляйте мій виноградник, – але не роблячи гарячкових зусиль і не намагаючись гвалтувати природне зростання життєвих явищ; робота ваша буде найкраще зроблена вашим власним життям. Ви потрібні, як закваска, щоб підняти тісто».

Наводимо наступне правило з маленького керівництва:

Тепер, коли ти став учнем, здатним стояти, чути, бачити і говорити; коли ти перемиг свої бажання і досяг самопізнання; коли ти бачив світанок своєї душі і пізнав його; коли ти чув голос мовчання – йди у Світлицю Пізнання і прочитай, що там написано для тебе.

Прочитаємо також і примітку, що йде за цим правилом; вона може бути дуже корисною для нас:

Примітка. Бути здатним стояти – це значить мати впевненість; бути здатним чути – це значить, що вже відкриті двері душі; бути здатним бачити – значить досягти безпосереднього пізнання; здатність говорити означає придбання сили допомагати іншим; підкорити свої бажання – значить навчитися користуватися своїми силами і володіти собою; досягти самопізнання – значить піти у внутрішню фортецю, звідки все особисте може розглядатися безперешкодно; побачити свою душу в її розквіті – значить вловити швидкоплинний проблиск у самому собі того перетворення, яке з часом зробить тебе більш, ніж людиною; пізнати свою душу в цю мить – значить знайти в собі силу дивитися на сліпучо-яскраве світло духу, не опускаючи очей і не сахаючись од нього злякано, як перед якимось страшним привидом. Це трапляється з деякими і в такому випадку битва буває програна, незважаючи на те, що перемога була вже майже забезпечена. Чути голос мовчання – значить розуміти, що єдиний істинний керівник твій знаходиться всередині тебе; вступити у Світлицю Пізнання – значить досягти такого стану, коли придбання духовного бачення стає можливим. Там ти знайдеш багато слів, написаних для тебе вогняними літерами, які тобі легко буде прочитати. Бо коли учень готовий, готовий також і Вчитель.

Про учня тут ідеться, як про людину, здатну стояти, чути, бачити і говорити. Усвідомлення істинного «Я» дає людині силу знайти всередині себе тверду точку опори і змушує її відчувати велич цього вселенського «Я». Воно робить її здатною чути істину, яка притікає до неї із тисяч джерел, від усіляких проявів світового життя, які усі споріднені їй і всі сповнені бажання повідомити їй знання та істину. Воно дарує їй здатність бачити життя таким, яким воно є, в усіх його різноманітних формах; бачити свій стосунок до Цілого і до всіх його частин та дізнаватися істину, коли вона постане перед нею; воно дає їй ясне бачення Духу. Вона набуває здатності говорити так, щоб її слова досягали інших, хоча сама вона навіть і не усвідомлює цього; на неї зійшов той мир, який перевершує всяке розуміння; всі слова, вимовлені нею відображають її душевний стан, і вона збагачує, хоч трохи, світову скарбницю духовного знання.

Керівництво наставляє учня, який перемиг свої бажання, тобто визнав ці бажання за те, чим вони є насправді, і який сягнув пізнання свого істинного «Я», який бачив розквіт своєї душі, який визнав його і чув голос мовчання, – щоб він вступив у Світлицю Пізнання і прочитав те, що для нього там написано. Коротка примітка проливає додаткове світло на той уривок, за яким вона йде. Опис споглядання «душі в її розквіті» особливо цікаве з точки зору того, що ми говорили в останньому нашому читанні; мова йде про просвітлення чи пробудження духовної свідомості, – про ту квітку, яка розквітає під час затишшя, що настає після бурі. Прекрасні слова автора, що це означає «вловити швидкоплинний проблиск у самому собі того перетворення, яке з часом зробить тебе більш ніж людиною; пізнати свою душу в цю мить значить знайти в собі силу дивитися на сліпучо-яскраве світло духу, не опускаючи очей і не сахаючись од нього злякано, як перед якимось страшним привидом». Прекрасні також і подальші слова: «Це трапляється з деякими, і в такому випадок битва буває програна, незважаючи на те, що перемога була вже майже забезпечена». Але можна було б додати, що це лише тимчасова поразка, позаяк спогад про пережите залишиться і душа не буде задоволена, поки вона знову не поверне собі те, що втратила. Деякі з тих, кому вдається вловити проблиск їх душі, сахається злякано і бачать у цьому якусь самозакоханість або «злу ману». Те, що дізналися у мить просвітлення, в деяких випадках до такої міри перевертає всі упереджені думки і умовні поняття людини, що люди, які відчували цей стан, починають боятися, що вони втрачають свою добродійність, бо вони перестають засуджувати і ненавидіти «зло», як вони це робили раніше; тож, вони уявляють, що самі стають «аморальними» і намагаються, наскільки можливо, піти від духовного усвідомлення. Вони не беруть до уваги те, що, хоча людина, яка досягла духовної свідомості, і менше ненавидить прояви «зла», зате вона більше, ніж будь-коли, любить прояви «добра», тобто те, що визнає «добром» духовний розум, а не ті роблені, штучні прояви «добра», які сходять за справжнє добро у більшості людей.

У розглянутій нами короткій примітці також цілком правильно сказано, що «чути голос мовчання – значить розуміти, що єдиний істинний керівник твій знаходиться всередині тебе». Запам'ятайте ці золоті слова: «Зрозумій, що єдиний істинний керівник твій знаходиться всередині тебе». Якщо ви можете зрозуміти до кінця значення цих слів і будете мати мужність повірити їм, то, значить, ви вже зробили перші правильні кроки на шляху духовного просвітлення. Ви вже пройшли далеко по дорозі. Якщо ви завжди будете вірні цьому внутрішньому голосу, вам не особливо будуть потрібні вчителі і проповідники. У міру того, як ми будемо прислухатися з довірою до цього тихого голосу, його звук буде ставати все сильніше і ясніше, і ми будемо чути його в багатьох випадках. Але якщо ми будемо глухі до нього і відмовимося звертати увагу на його застереження і керівництва, він буде звучати все слабше і слабше, поки зовсім не затихне в шумі та метушні матеріального світу.

Світлиця Пізнання – це стан свідомості, що наступає тоді, коли духовний розум отримує можливість вільно проливати своє світло в нашу повсякденну свідомість. Поволі учень переймається істиною; часто це відбувається так поступово, що він майже не помічає, як посувається вперед, а між тим він постійно розвивається і вдосконалюється.

Перелічені нижче чотири правила мають дуже важливе значення. Хоча вони призначені для учнів, які пішли вже далеко по шляху духовного розвитку, проте сенс їх частково може бути засвоєний і тими, хто ще не так далеко просунувся шляхом. Ми постараємося якимось пояснити ці важкі місця.

1) Стій осторонь, коли настане час битви; і, хоча ти будеш битися, не ти будь воїном.

2) Шукай воїна і, знайшовши його, надай йому битися в тобі.

3) Прислухайся до його веління під час битви і підкоряйся їм.

4) Підкоряйся йому не як полководцеві, але так, як ніби він був самим тобою і його веління були висловленням твоїх таємних бажань, бо він – ти сам, і разом із тим, він нескінченно мудріше й сильніше за тебе. Шукай його, щоб у запалі та метушні битви тобі не пройти повз нього; тоді й він не упізнає тебе, поки ти не впізнаєш його. Якщо твій поклик досягне його чуйного слуху, то він буде битися в тобі і заповнить похмуру порожнечу, що відчувається тобою в твоїй душі. І якщо це відбудеться, то ти можеш витримати битву, не втрачаючи холоднокровності і не виснажуючи своїх сил, наче стоячи осторонь і надавши йому боротися за тебе. Тоді тобі буде неможливо завдати ворогові хоч одного невірною удару. Але якщо ти не будеш шукати його, якщо ти пройдеши повз нього, тоді немає для тебе порятунку. Твій розум помутиться, в твоє серце закрадеться невпевненість і в поросі здійсненому на полі битви, твій зір і почуття зрадять тобі, й ти не зумієш розрізнити твоїх друзів від ворогів.

Воїн цей – ти сам; але ти – лише минула особистість і схильний до помилок, він же вічний, він надійна опора. Він є вічна істина. Раз він вселився в тебе і став твоїм воїном, він ніколи повністю не покине тебе; а в день великого миру він зіллється з тобою воєдино.

Ці чотири правила стосуються визнання істинного «Я» – духу, що живе в кожній душі і невпинно прагне скинути з себе (коли настане належний час) будь-яку обтяжливу для нього оболонку нижчого «Я», в якій він вкладений і, якою він обмежений у своїх проявах. Правила ці велять душі шукати всередині себе справжнє джерело сили, поставити себе під його керівництво і надати йому вільно виявлятися – словом, підкоритися водійству духу. Коли людина в достатній мірі звільнилася від обмежуючих її тісних пут, накладених її нижчим «Я», і досягне того, що світло духу може вилитися в її душу вільно, зустрічаючи лише мінімальний опір, тоді дух буде діяти через неї, працювати для неї і направляти її. І навіть для не настільки високо розвинутої душі може бути надзвичайно корисно відкрити в собі доступ божественному початку і надати йому діяти за посередництвом нижчого «Я». Людина, керована духом, яка визнає існування істинного «Я» і довіряє йому, може жити в стороні від марноти і боротьби зовнішнього світу. Це не означає, що вона може піти від світу (бо таке віддалення часто є не що інше, як боягузтво); навпаки, вона здатна зайняти місце на великій арені життя, робити тут свою справу і робити її добре, та все ж, відчувати цілком виразно, що, хоча вона у світі, але не від світу. Вона може ніби стояти осторонь і дивитися з відстані на свою діяльність. Дух буде направляти її у боротьбі, піклуватися про те, щоб вона була забезпечена хлібом насущним і взагалі всім необхідним, та завжди буде спрямовувати її життя так, щоб в остаточному підсумку досягалось найвище благо. Дух вестиме її до того, що для неї найкраще і буде залучати до неї те, чого вона потребує. Страх і невіра є головними перешкодами для вільної діяльності духу, й поки вони не відкинуті, дух утруднений і обмежений у своїй діяльності. Але коли вони вигнані, дух може вільно робити свою справу.

Перше правило: «Стій осторонь, коли настане час битви і, хоча ти будеш битися, не ти будь воїном» – чітко формулює цю істину. Зауважте, що це правило не говорить вам, щоб ви втекли з поля битви, або ховалися, або шукали самотності. Навпаки, воно явно передбачає, що ви будете боротися. Але воно говорить, щоб ви «стояли в стороні» (тобто щоб ви, як ви проявляєтеся у своїй звичайній свідомості, стояли осторонь) і надали істинному «Я» битися через ваше посередництво і для вас. Це означає, що ви повинні надати духу вести вас і, що ви повинні бути задоволені його проводом.

Друге правило близьке першому. Воно говорить: «Шукай воїна і знайшовши його, надай йому битися в тобі». Шукайте його, вірте в нього, довіряйте йому, визнайте його і надайте йому битися в битві за вас.

«Прислухайся до його веління під час битви і підкоряйся їм» – говорить третє правило. Якщо він поставить вас на такому небезпечному місці, де на вас буде сконцентрований ворожий вогонь і вам буде цілком відрізано відступ – не бійтеся, але точно виконуйте його веління, бо в основі їх лежить певний план, і в кінці ви тріумфуватимете. Не ставте під сумнів ні самі веління, ні їхні наслідки, бо вони даються вищою формою розуму, ніж ваша теперішня свідомість, і мають на увазі зовсім особливу (і благу) мету. Дух веде вас до досконалості і, хоча він приносить вам тимчасові муки та страждання, але в кінці кінців ви будете у вигранні. І якщо лише ви зможете зрозуміти сенс усього, що відбувається з вами, ви не будете відчувати страждань і мук так, як їх відчують інші, бо ви будете

знати, що вони тимчасові, скороминущі і примарні, й ви перестанете їх відчувати, усвідомлюючи, що вас очікує те велике, що досягається через їхнє посередництво.

Четверте правило говорить далі: «Підкоряйся йому не як полководцеві, але так, як ніби він був самим тобою і його веління були вираженням твоїх таємних бажань, бо він – ти сам і разом з тим, він Нескінченно мудріше та сильніше за тебе».

Це повчання є застереженням проти помилкового погляду на дух як на якусь істоту, яка знаходиться поза нами; як на щось окреме від нас; воно нагадує нам, що дух і є наше істинне «Я», що він – ми самі. Дух мудріше і сильніше нашої звичайної самосвідомості й ми можемо довіритися йому без найменшого коливання.

«Шукай його, щоб у запалі і метушні битви не пройти повз нього; тоді він не визнає тебе, поки ти не пізнаєш його», – говорить правило далі і це застереження варте того, щоб його відзначити. У запалі битви ми легко можемо забути, що за нашим посередництвом проявляє свою діяльність істинне «Я»; успіх може запаморочити нам голову, викликати сумнів і ми можемо уявити, що ми самі (тобто наше нижче «Я») здійснюємо всю цю роботу; ми перестаємо дивитися на дух і таким чином перериваємо з ним спілкування. «Тоді він не впізнає тебе, поки ти не впізнаєш його». Поки ви не визнаєте духу в собі, він не може проявлятися за вашого посередництва так вільно, як це могло би бути, якби ви не відкидали його. Якщо ви не визнаєте існування духу, ви не можете чекати від нього відповіді на ваші запити. Водійство духу – доля лише тих, хто бажає і шукає його.

«Якщо твій поклик досягне його чутливого слуху, то він буде битися в тобі і заповнить похмуру порожнечу, яка відчувається тобою у твоїй душі». Зауважте цю обіцянку і пам'ятайте, що, як тут стверджується, дух прислухається – непинно прислухається до вашого заклик про допомогу. Коли ви будете розчаровані і впадете у зневіру; коли ви будете стомлені і змучені битвою; коли, поранені у боротьбі з ворогами, ви будете спливати кров'ю – кличте дух на допомогу і його чутливе вухо почує вас та буде «боротися в вас і заповнить похмуру порожнечу, яка відчувається вами у вашій душі». Той, хто відкриває свою душу духу, вже більше не відчуває «похмурої порожнечі всередині себе», яка його так довго пригнічувала.

«І якщо це відбудеться, то ти можеш витримати битву, не втрачаючи холонокровності і не виснажуючи своїх сил, ніби стоячи осторонь і надаючи йому боротися за тебе». Ви тоді знайдете почуття спокійної задоволеності, знаючи, що воїн, який веде в вас духовну боротьбу, непереможний, і битва, в кінці кінців, буде виграна вами. І людина, яка усвідомлює, що за посередництвом її особистості діє дух, воістину вже придбала той «світ, який вище всякого розуміння».

«Тоді тобі буде неможливо завдати ворогові хоч одного невірного удару». Це безсумнівно вірно, бо будь-яка дія, всякий крок виконаний з надособистісних мотивів, навіюваних духом, є дія і рух самого духу, який не може робити промахів або помилятися, яким би безглуздим або помилковим у даний час не здавався нашому розуму цей образ дії; пізніше він буде визнаний найкращим результатом за даних обставин.

«Але якщо ти не будеш шукати його, якщо ти пройдеши повз нього, тоді немає для тебе порятунку. Твій розум потьмяніє, в твоє серце закрадеться невпевненість, і в пилоті здійсній на полі битви, твій зір і почуття зрадять тобі, і ти не зумієш розрізнати твоїх друзів від ворогів». Хіба ми всі не переживаємо таких явищ, поки ми ще не визнаємо духу і не довіряємо його керівництву? Хіба ми не відчували цього, хіба ми не страждали і не сумували, бо не бачили жодного просвітку, ніякої надії? Довго ми зверталися, бажаючи дізнатися причину всього цього, просячи роз'яснити нам, що є істина; де правда і де кривда? І ми не отримували ніякої відповіді, поки ми не скинули з себе всі пута нижчого «Я», що зв'язують нас і не дали можливості чистим променям духу проникнути в наші душі.

«Воїн цей – ти сам, але ти лише минуца особистість і схильна до помилок. Він же вічний, він – надійна опора. Він є вічна істина». Тут намічено відмінність між нижчою, тимчасовою самосвідомістю та істинним «Я». Тут ви маєте парадокс вашого нижчого і вашого вищого «Я». Подумайте гарненько над цим, і істина поступово проникне в вашу душу, а оселившись в ній, вона вже ніколи більше не покине вас цілком, хоча б вам і здавалося часом, що вона зовсім померкла.

«Позаяк він вселився в тебе і став твоїм воїном, він ніколи повністю не покине тебе». О, дивне обітвання! Свідомість існування духу в вас, одного разу придбана, не може ніколи бути цілком втрачена. Хоча б ви і почали сумніватися в ньому, як у чомусь, що не дано вам при посередництві ваших звичайних почуттів, але в вас все-таки буде жевріти спогад і, коли буде в цьому крайня потреба, ви будете здатні знову згадати пережите вами і відкрити свою душу притоку божественної мудрості та сили.

«І в день великого миру, він зіллється з тобою воедино». Коли будуть зірвані один за одним усі покриви, що огортають духовний початок і квітка духу розпуститься цілком, – коли людина стане більш, ніж людиною, – тоді індивідуальна свідомість зіллється зі свідомістю духовною і душа об'єднається з вищим духовним початком. Це не буде втратою особистої самосвідомості, але, навпаки, буде таке розширення обсягу особистості і свідомості, про яке навряд чи може скласти собі уявлення навіть найвищий інтелект у даний час. Тоді велике знання, сила та радість,

слабке передчуття яке ми мали під час пережитих нами проблісків духовного осяяння, стануть нашим постійним станом свідомості. Тоді ми перейдемо з царства відносного в область абсолютного.

Тепер ми переходимо до розгляду іншої групи правил.

5) Слухай пісню життя.

6) Бережи в пам'яті своїй її наспів, почутий тобою.

7) Навчися від неї усюди розпізнавати гармонію.

8) Ти можеш тепер стояти прямо і твердо, як скеля, серед навколишнього сум'яття, підкоряючись воїну, який в один і той же час ти сам і твій владар. Залишаючись безтурботним у запалі битви, прагни лише виконати його веління. Не турбуйся більше результатом битви, бо важливо лише, щоб воїн переміг, а ти знаєш, що він не може потерпіти поразки. Стій так, холоднокровний і бадьорий, користуючись тим слухом, який ти придбав ціною страждання і знищення страждання. Лише уривки великої пісні життя будуть доноситися до твого слуху, поки ти ще лише людина. Але, прислухаючись до пісні, старайся запам'ятати її точно – так, щоб жоден з її уривків, які досягли твого слуху, не стерся з пам'яті – і прагни дізнатися від неї сенс таємниці, навколо тебе. І з часом ти не будеш потребувати вчителя. Бо подібно до того, як усякий індивідуум має голос, точно так же має голос і те, в чому цей індивідуум існує. Життя має мову і ніколи не буває безмовним. І мова ця звучить не криком, як може здаватися тобі, глухому до голосу життя; ні, це – пісня. Дізнайся від неї, що ти – частина гармонії; навчися від неї коритися законом гармонії.

«Слухай пісню життя».

Примітка, що супроводжує це правило, така прекрасна, так сповнена правди, така повчальна, що ми нічого не можемо додати до неї і ми наводимо її тут, як найкраще пояснення до цього правила.

Примітка. Шукай її і прислухайся до неї перш за все в своєму серці. Спочатку, можливо, ти скажеш: її немає там, коли я прислухаюся, я знаходжу лише розлад. Шукай тоді глибше. Якщо твої очікування будуть знову обмануті, то почекай і потім берися шукати ще глибше. У всякому людському серці є своя природна мелодія, своє таємне джерело води живої. Воно може бути завалене сміттям, цілком приховане і загачене, але воно там є. У самій основі своєї природи ти знайдеш віру, надію і любов. Той, хто обирає зло, відмовляється заглянути в саму глибину своєї душі; він закриває свої вуха, щоб не чути пісні серця і заплющує очі, щоб не бачити світла своєї душі. Він робить це тому, що вважає більш легким жити життям бажань. Але в глибині будь-якого життя тече могутній потік, який не стримати ніякими перешкодами. Там, у самій глибині, воістину приховані великі води життя. Знайди їх, і ти побачиш, що навіть найжалюгідніше створіння становить частину цього життя, як би воно не намагалося закрити очі на цей факт і створити для себе примарні обставини жаху. У цьому сенсі я і кажу тобі: всі істоти, серед яких ти борешся, суть частинки Божества. І така оманлива ілюзія, в якій ти живеш, що дуже важко вгадати, де тобі вперше вдасться почути ніжний голос духу в серцях інших. Але знай, що він безсумнівно є в тобі самому. Там і шукай його і, якщо хоч раз ти почувеш його, то легше будеш упізнавати його в серцях оточуючих тебе людей.

Шосте правило: «Бережи в пам'яті своїй її наспів, [3] почутий тобою» і сьоме правило: «Навчися від неї усюди розпізнавати гармонію» відносяться до п'ятого правила і не потребують особливого пояснення.

Восьме правило дуже багате вмістом. Воно починається запевненням, що ви тепер (коли ви вже відкрили свою душу керівництву духу) можете стояти прямо і твердо, як скеля серед навколишнього сум'яття, підкоряючись воїну (духу), про якого йдеться; що він в один і той же час і ви самі, і ваш володар (знову натяк на двояку точку зору: відносну і абсолютну).

Правило це говорить про душу, яка керує духом, що вона залишається спокійною під час битви, прагнучи лише виконати його (тобто духу) веління і «не тривожиться про результати битви» (тобто не турбується про видимі результати битви – про тимчасові поразки, страждання та труднощі), бо важливо лише одне, – а саме, щоб воїн переміг; але перемога неодмінно повинна залишитися за ним, бо він непереможний, він не знає поразки. Про душу йдеться, що вона «стоїть так, холоднокровна і бадьора», користуючись тим слухом, який вона придбала ціною страждання і знищення страждання. Цей парадокс «страждання і знищення страждання» дуже цікавий. Людина обов'язково повинна отримувати повчання зі страждання – є чимало таких уроків, які не можуть бути засвоєні іншим шляхом, – і ось, коли пізнана справжня природа страждання і незабутньо закарбована в нашому розумі, виявляється, що страждання вже не є більше стражданням – воно знищене і ми засвоїли новий урок. І тоді голос духу – пісня життя – торкнеться нашого слуху, пробудженого як стражданням, так і знищенням страждання.

«Лише уривки великої пісні життя будуть доноситися до твого слуху, поки ти ще лише людина». Бо, коли ви досягнете того ступеня, на якому ви можете слухати божественну пісню в повному її обсязі, ви вже перестанете бути людиною і будете займати інше, набагато більш високе місце на сходах духовної еволюції та життя. Але й окремі уривки пісні настільки прекрасніше будь-чого іншого, пережитого людиною, що варто прожити життя хоча б заради того, щоб почути лише уривок їх. Говориться: «Прислухаючись до пісні, старайся запам'ятати її точно – так, щоб

жоден з її уривків, які досягли твого слуху, не стерся із пам'яті, – і прагнучи дізнатися від неї сенс таємниці навколо тебе». Голос духу буде лунати в ваших вухах, тож, незважаючи на штовханину зовнішнього життя, яка заглушає цей ніжний голос, у вашій свідомості час від часу будуть з'являтися крупинки знання, що ніби приходять із іншого світу. Поступово буде проливатися світло на великі проблеми буття і будуть спадати покрив за покривом.

Це правило далі повідомляє нам наступну радісну звістку: «З часом ти не будеш потребувати вчителя. Бо, подібно до того, як усякий індивідуум має голос, точно так же має голос і те, в чому цей індивідуум існує. Життя має мову і ніколи не буває безмовним. І мова ця звучить не криком, як може здаватися тобі, глухому до голосу життя; ні, це – пісня. Дізнайся від неї, що ти – частина гармонії; навчися від неї підкорятися законам гармонії». Згодом ви більше не будете потребувати того, щоб мати вчителя в особі людини, бо світло духу буде опромінювати все, на що ви направите свій погляд, а ваші вуха, розкриті духом, будуть чути все те повчальне, що може сказати вам будь-який предмет у природі. У камені, в рослині, в горі, в бурі, в сяйві сонця, в зірках, у всіх речах піднесених або низьких ви будете відчувати трепет великого, сповненого розуму життя, частину якого ви складаете, – у всьому цьому ви будете чути звуки великої пісні життя: «Все є Єдине, і всі є Єдине». Як сказано в цьому правилі, голос природи і її явищ не є криком, як багато хто припускав, а велика, урочиста пісня – радісна пісня життя, що виливається через співака, пісня, співзвучна з Абсолютом.

«Дізнайся від неї, що ти – частина гармонії; навчися від неї підкорятися законам гармонії».

Наступна група чотирьох правил стосується тієї ж теми, як і попередні правила.

9. Вдивляйся уважно в навколишнє життя.

10. Вчися вдивлятися з розумінням у серця людей.

11. Дивись найуважніше в своє власне серце.

12. Бо через серце твоє проходить те світло, яке одне лише може освітити життя і зробити його зрозумілим для твоїх очей.

Вивчай серця людей, щоб пізнати, що таке той світ, в якому ти живеш і частиною якого ти бажаєш бути. Поглядай на життя, що жадібно змінюється і рухається навколо тебе, бо воно створюється серцями людей; і в міру того, як ти будеш навчатися розуміти їх внутрішній стан і значення, ти поступово придбаєш здатність читати і більш всеосяжне слово життя.

Дев'яте правило, з якого випливає: «Вдивляйся уважно в навколишнє життя», відноситься до того, про що ми згадували в попередньому параграфі, а саме – до знання, якого набуває людина, спостерігаючи природу в світлі духу.

Десяте правило радить вам учитися «вдивлятися з розумінням у серця людей», щоб ви могли зрозуміти світ людей, що є частиною великого світу. Заручившись знаннями людей, ви будете мати можливість допомагати їм і отримуєте з цього пізнання багато повчального, що стане в нагоді вам у вчинених вами мандрах. Слід, однак, звернути увагу на коротеньке зауваження, що стосується цього вивчення людей. Ось воно.

Примітка. Вчися дивитися на людей з цілковито безособової точки зору; інакше ти будеш бачити їх наче крізь забарвлене скло. Тому, перш за все потрібно засвоїти точку зору цілком вільну від будь-якої особистої пристрасті.

Розум неупереджений, жодна людина не ворог тобі, жодна не друг. Всі вони однаково твої вчителі. Ворог твій стає загадкою, яку необхідно розгадати, хоча б на це знадобилися століття, бо людину слід зрозуміти. Твій друг стає частиною тебе самого, ніби продовжувачем тебе – важко вирішуваною загадкою. Лише одне ще важче пізнати, це – твоє власне серце. Лише коли будуть розірвані пута особистості, почне розкриватися перед тобою глибока таємниця твого «Я», лише коли ти станеш осторонь від нього, таємниця його стане бодай трохи збагненою для тебе. Тоді, й лише тоді, ти зможеш опанувати своїм «Я» і керувати ним. Тоді, й лише тоді, ти зможеш використовувати всі його сили і присвятити їх служінню, гідному істинної людини.

Одинадцяте правило радить вам «дивитися найуважніше в своє власне серце», а дванадцяте правило додає до цього таке: «Бо через серце твоє проходить те світло, яке одне лише може освітити життя і зробити його зрозумілим для твоїх очей». У вашій власній природі ви знайдете все, що є і в природі інших людей: риси піднесені і низькі, чисті і порочні – все це є в вас; можливо, порочні властивості вже житі вами, а чисті вам ще належить проявляти; але все це є в вас. І якщо ви хочете розуміти людей, їх мотиви, їх учинки, їхні думки, то вдивляйтеся в себе і ви зрозумієте краще й інших людей. Але не ототожнюйте себе з усіма думками, які ви знайдете у вашому серці. Дивіться на них, немов ви сторонній глядач, розглядайте їх так, як ви розглядаєте предмети, що знаходяться в музеї, які придатні для вивчення, але не для того, щоб зробити їх невід'ємною частиною вашого життя. І пам'ятайте, що жоден з помислів, які ви знайдете у вашому серці, недостатньо гарний, щоб бути вашим володарем, хоча багато які з них можуть бути використані вами з вигодою для вас. Ви володар, а не слуга – звичайно, в тому випадку, якщо ваша душа вільна від пут.

Тринадцяте правило говорить: «Здатність мови приходить лише з пізнанням. Оволодій знанням, і ти придбаєш здатність мови». Невелика, стосовно цього, примітка, служить (частково) поясненням цього правила. Ми наводимо її тут:

Примітка. Неможливо допомагати іншим, поки ти сам не набув власної впевненості. Коли ти вивчиш перші двадцять одне правило і вступаєш у Світлицю Пізнання з розвиненими силами духу і звільненими від пут почуттями, тоді ти відкриєш в собі джерело, з якого лине мова.

Не переймайтеся сумнівами, коли очікуєте, що до вас звернуться за розрадою або за вирішенням важких життєвих питань. Вам не потрібно готуватися до цього. Особа, яка потребує вас, одержить від ваших слів (дух керуватиме вами) саме те, що найкраще для неї. Не бійтеся і вірте.

Тепер ми повинні покінчити з цим питанням. Ми намагалися частково пояснити дивовижні вчення цього невеликого керівництва – «Світло на шляху» – так, щоб новачок в області окультизму міг, так би мовити, вхопитися за вільний кінець нитки вчення і потім поступово розмотувати клубок за своїм бажанням. Завдання ставало все більш важким і робота все менше задовільною, в міру того, як ми розглядали правило за правилом. Слова минуці, істина ж нескінченна, й дуже важко зробити навіть слабку спробу пояснити нескінченну істину минуцими словами. Тринадцятим правилом ми закінчуємо розгляд вчень, що містяться в книзі «Світло на шляху». Решта правил повинні бути прочитані учнем самостійно, в світлі духу. Вони призначені лише для тих, хто досяг духовного зору, і таким особам їх зміст буде більш-менш зрозумілий – відповідно до ступеня розвитку, досягнутого кожною даною особою.

Ми відчуваємо, що погано виконали нашу задачу, хоча багато писали нам, що ці читання відкрили їм духовні очі і, що багато речей, які раніше були для них темними, тепер стали зрозумілі. Ми віримо, що це дійсно так і, що багатьом іще наші слова можуть принести допомогу і розраду, хоча нам здається, що написане нами мізерно. І все-таки ми знаємо, що якби слова наші не були призначені виконати якусь задачу і увійти, як складова частина, в загальну велику роботу, то вони ніколи не були б написані. Тому, ми посилаємо їх у світ, хоча і не віддаємо собі повного звіту в тому, яке саме їх призначення. Можливо, деякі з тих, кому вони попадуться на очі, зрозуміють краще нас навіть вони були написані і пущені в світ. Вони були написані за навіянням духу, нехай же дух і направить їх за призначенням.

У наступних наших читаннях ми будемо розглядати інші фази окультизму, які можуть становити інтерес і принести користь нашим читачам. Але перш, ніж розлучитися з прекрасними правилами і повчаннями «Світла на шляху», слід звернути увагу наших читачів на важливе значення цього керівництва. Воно містить на своїх сторінках найбільшу кількість піднесених духовних вчень, які коли-небудь вдавалося поєднати в такому малому обсязі. Нехай читач не уявляє, що він цілком засвоїв увесь зміст цього керівництва, якщо йому здається, що він розуміє його головні положення. Нехай він знову прочитає його через деякий час і він знайде в ньому нову красу. Ми ще ніколи не зустрічали шукача, як би високо він не стояв за своїм розвитком, який не узяв би чогось повчального для себе з цього маленького керівництва. Його вчення допускають різноманітні тлумачення, бо в ньому зображуються переживання душі, яка йде шляхом духовного розвитку. Згадайте, що сходження до висот духу йде по спіральній лінії і душа описує кола, піднімаючись у той же час усе вище й вище. Читач може думати, що він уже зрозумів значення перших правил керівництва, але коли він знову досягає деякої точки, зробивши оберт по спіралі, він може знову прочитати ці правила і знайти в них новий зміст, що відповідає його новим запитам. І так далі, і так далі. Існують не лише спіралі духовного прогресу, що охоплюють цілі століття, а й протягом кожного окремого життя душа повинна зробити якийсь спіральний шлях, що буде зрозуміло кожному, хто побажає зупинитися на розгляді цього питання. Поки душа ще не знайшла початку шляху, здається вона наче рухається по колу, все на одній і тій же площині, насправді не посуваючись уперед. Але коли лише вона відкриє вузьку стежку, що перетинає коло в якій-небудь одній точці і вступить на цю стежку, вона зауважує, що, хоча вона й робить як і раніше повороти, але тепер вона вже рухається по спіралі і з кожним обертом її піднімає все вище й вище. І ми не знаємо жодної книги, яка була б так корисна при цьому сходженні, як це маленьке керівництво «Світло на шляху».

Ми думаємо, що читачі не будуть на нас у претензії, якщо ми вкладамо в це читання такі слова з нашого введення до вищезазначеного керівництва. Вони так само доречні в кінці цього читання, як і на початку згаданої маленької книги.

Трактат «Світло на шляху» окультистами вважається класичним і являє собою найкращий поради́к для тих, хто зробив перший крок шляхом досягнення. Його автор за звичаєм усіх містиків, накинув покрив на зміст правил, тож, для того, хто ще далекий від розуміння істини, ці сторінки, ймовірно, здадуться сповненими протиріччями, по суті, взагалі позбавленими сенсу. Але для того, кому було дано побачити проблиск духовного життя, ці сторінки будуть скарбом, що містить рідкісні дорогоцінні камені, і всякий раз, як він буде відкривати цю книжку, він буде знаходити в ній нові скарби. Для багатьох ця невелика книга буде першим одкровенням того, що вони навпомацки шукали все

життя. Для багатьох вона буде першим шматком духовного хліба, що подається ним для тамування голоду душі, першою чашею, яку почерпнув із джерела води живої, яка вгамує палючу спрагу їхню. Ті, для кого призначена ця книга, визнають її звітку і, прочитавши її, вже ніколи не будуть такими, якими були раніше, до її прочитання. Згадаймо слова поета: «Де б я не проходив, усі мої діти впізнають мене». Так і сини світла визнають цю книгу, як призначену для них. Що стосується інших, то ми скажемо лише, що вони з часом будуть готові для прийняття цієї великої звістки. Книга ця має на меті зобразити в символах послідовний хід духовного розвитку неофіта, який узявся за вивчення окультизму – ті кроки, які він робить, у міру того, як матиме успіх у роботі ложі. Правила, що містяться в цій книзі, по суті, ті ж, які повідомлялися неофітам у великій ложі Братства в стародавньому Єгипті, і які духовні вчителі Індії протягом багатьох поколінь викладали своїм учням. Особливість цих, викладених тут правил, полягає в тому, що їх внутрішній зміст розкривається все повніше в міру того, як учень просувається по шляху. Деякі зрозуміють велику частину цих правил, тоді як іншим і перші кроки будуть видні лише примарно. Але учень переконається в тому, що, коли лише він твердо стане на одній з цих сходинок, перед ним примарно почне вимальовуватися наступна, що дасть йому впевненість іти далі. Нехай ніхто з вас не впадає у відчай; той факт, що ця книга повертає вас, є доказом того, що вона призначена для вас і, що з часом, вам розкриється її сенс. Перечитуйте її частіше і ви побачите, як із сенсу її спадатиме покрив за покривом, хоча все нові завіси будуть приховувати від вашого погляду Абсолютне.

Читання V. Карма-йога

Філософія Йогинів учить, що, хоча всі істинно осмислені зусилля людей мають на увазі одну мету, але до цієї мети ведуть різні шляхи, відповідно до особливостей темпераменту кожної окремої особи. Темперамент, зрозуміло, не є результатом випадку, а є наслідком своєрідного ходу розвитку душі; він є виразом того особливого напрямку думки (і способу дії, що впливає з неї), якому віддавалася душа в своєму розвитку. Темперамент на будь-якому щаблі розвитку являє собою щось вельми наочне і є лінією найменшого опору для зростання особистості. Тому йогини вчать, що шлях, найкраще пристосований до вимог темпераменту і смаків, тобто бажань, усякої даної душі, і є тим особливим шляхом, по якому вона повинна слідувати. Вони ділять шлях досягнення на три стежки, які потім зливаються в один спільний шлях. Вони називають ці стежки: 1) Раджа-йога, 2) Карма-йога і 3) Джнани-йога. Кожна з цих трьох форм Йоги представляє собою стежку, яка веде до головного шляху і кожна з них придатна для того, хто вважає за краще йти по ній, – адже всі вони ведуть до однієї і тієї ж мети.

Раджа-йога це стежка по якій ідуть ті, хто схильний розвивати сили приховані в людині. Сюди відносяться: підпорядкування всіх сил розуму верховенству волі; досягнення панування над нижчим «Я»; розвиток розуму з метою сприяння зростанню душі. Карма-йога є Йога праці – стежка діяльності. Джнани-йога є Йога мудрості. На додаток до вищезазначених трьох форм Йоги, є ще одна форма, відома під назвою Бгакті-йоги, або Благочестя, стежка релігійного почуття. Деякі письменники розглядають цей шлях, як відмінний від інших шляхів, але ми вважаємо за краще думати і вчити, що він є не що інше, як супутнє явище, властиве будь-якому з трьох вищезгаданих розділень шляху, бо ми не можемо собі уявити, щоби будь-який послідовник Йоги міг, віддаючись їй, бути чужим мотиву любові і благоговіння до Абсолюту – до Бога. Нам зовсім незрозуміло, як можна слідувати по одному з різних шляхів Йоги, не будучи сповненим любов'ю і благоговінням до великого осередку всього життя. У цих уроках ми будемо окремо говорити про Бгакті-йогу, але ми хочемо дати зрозуміти, що ми не дивимося на цю галузь, як на щось окреме, але відчуваємо, що послідовник якоїсь однієї або всіх форм Йоги повинен з'єднати Бгакті-йогу зі своїм улюбленим методом.

У цьому читанні ми займемося розглядом тієї галузі Йоги, яка відома під назвою Карма-йоги – Йоги діяльності, праці. Але ми повинні пояснити, що, хоча потреби і прагнення учня можуть зробити цю стежку більш привабливою для нього, проте, він може проявляти живий інтерес і до інших форм Йоги, як наприклад, до Джнани-йоги, Раджа-йоги та ін. А хто вивчає ці інші галузі, не повинні нехтувати Карма-йогою, як не вартою їхньої уваги, бо це предмет, який стосується їх повсякденного життя і на Заході, де майже всі люди живуть діяльним життям, учень повинен прислухатися до правил Карма-йоги до інших предметів вивчення.

Отже, це читання буде присвячено Карма-йозі. Наступне матиме своїм предметом Джнани-йогу. Слідом за Джнани-йогою ми розглянемо галузь Йоги, відому під назвою Бгакті-йога. Ми не будемо торкатися в цих читаннях Раджа-йоги, бо ми готуємо окрему книгу, присвячену їй.

Перш ніж приступити до розгляду Карма-йоги, буде корисно зробити загальний огляд предмету Йоги. Які цілі і прагнення цих вчень і їх застосування? Яке вони мають значення? Чого домагається людина, роблячи всі ці зусилля? Який сенс життя, зростання, розвитку, еволюції? Ось питання, які мислячі люди постійно задають і на які лише деякі можуть хоча б частково відповісти.

Філософія йогинів учить, що мета прагнень людини і її життя полягає в тому, щоб сприяти розвитку душі, поки вона не досягне єднання з духом. А позаяк дух є Божественний початок людини, частка Божественної сутності, що живе в ній, то це єднання в остаточному результаті повинно привести до єднання з Богом, тобто поставити індивідуальну душу в свідомий зв'язок і єднання з осередком усього життя.

Деякі люди можуть думати і вчити, що мета людського життя є щастя, і це вірно, якщо вони мають на увазі справжнє щастя душі, єдине справжнє щастя. Але якщо мова йде про те відносно і минуше, що зазвичай називається «щастям», то вони скоро знайдуть, що вони ганяються за блудними вогнями, які віддаляються в міру наближення до них. Істинне щастя не можна знайти у відносних речах, бо вони, подібно плодам Мертвого моря, перетворюються на порох у ту мить, коли ми хочемо схопити їх. Ми можемо знайти деяку міру щастя в гонитві за цими речами, але, коли ми зриваємо плід, він засихає в наших руках. Все одно, як би високо не було те, чого ми домагаємося в гонитві за щастям, результат буде один і той же. Відносно у всякому випадку залишається відносним і, отже, приреченим на зникнення. Всі відносні речі є створіннями часу і простору, та служачи своїм цілям, не можуть, однак, існувати довше покладеної їм межі. Вони смертні і, як усе смертне, повинні загинути. Лише Абсолютне є безсмертним і залишається незмінним.

І вся ця боротьба, ці страждання, це життя і ці зусилля – все це насправді має на меті розвиток душі, щоб вона могла пізнати своє істинне «Я». Такий істинний сенс усього цього. Заради цього ми прагнемо до досягнення спочатку однієї мети, потім іншої, гадаючи, що це нам необхідно, аби врешті-решт зрозуміти, що все це нам зовсім не потрібно. Ми відчуваємо голод і жагу, які не можуть бути вгамовані. І ми намагаємося пізнати все в житті, іноді жадібно і гарячково, іноді ліниво і недбало, але, врешті-решт, знаходимо, що все це, за чим ми гналися, – лише примари, тіні, позбавлені реальності.

А голод і жага все-таки залишаються і примушують нас до подальших зусиль. І так буде завжди до тих пір, поки ми не дізнаємося, що те, чого ми шукаємо, знаходиться в нас самих, а не поза нами; і коли ми хоча б у слабкій мірі зрозуміємо цей урок, наші пошуки стають осмисленими і ми самі стаємо іншими людьми. У цьому полягає сенс життя та еволюції.

Більшість людей віддається цій гонитві за щастям абсолютно сліпим, несвідомим чином. Люди кидаються туди-сюди, пробуваючи одне за іншим, сподіваючись знайти те невланне щось, що, як вони інстинктивно відчувають, має дати їм мир і щастя. І хоча вони відчувають одне розчарування за іншим, проте вони продовжують свої пошуки з неослабним завзяттям, примушені до цього розвитком своєї душі, яка вимагає того, чого вона потребує. У міру того, як душа пробуджується і розкривається шляхом повторного життєвого досвіду, вона поступово отримує розумне і свідоме уявлення про справжню природу того, чого вона шукає; тому вона слідує лише шляхами, що ведуть до того, чого вона так довго шукала, але що вона лише недавно визнала за шукане.

Багато західних шукачів істини висловлювалися в тому сенсі, що філософські вчення Сходу не пристосовані до потреб і вимог західного учня мудрості, позаяк умови життя зовсім різні на Сході і на Заході. Це заперечення, якщо б воно могло бути підтверджено переконливими аргументами, служило б позитивним доказом того, що вчення Сходу безпідставні і неправдиві, бо будь-яке істинне і здорове філософське вчення має бути застосовне до всіх людей, незалежно від їх походження, населеної ними країни, її осоння, занять їх і навколишнього середовища. Якщо вчення не задовольняє потребам будь-якої душі, воно не здорове вчення, і має бути відкинуте. Навіть найбільш незначні, жалюгідні й негідні люди повинні бути прийняті до уваги; в іншому випадку вчення вже не цілком відповідає істині. Бо ж і така низька людина, як і та, яка займає найвище місце (в очах світу), в рівній мірі належать до людства, підпорядковані законам його життя і однаково не можуть бути залишені за бортом.

Непорозуміння, в яке впадають заперечники методів східної Йоги, полягає в тому, що вони вважають східні вчення придатними лише для тих, хто може проводити своє життя у мріях, роздумах, живучи відлюдником у даліні від суєти життя. Абсолютно вірно, що деякі зі східних учнів ведуть таке усамітнене життя і досягають таким чином значних результатів; така їхня карма – результат бажань і нахилів, засвоєних ними у їх минулих життях. Але жодному істинному йогину не спаде на думку вчити, що такий спосіб життя єдино можливий або хоча б найкращий для будь-якого учня. Навпаки, вчителі Йоги визнають, що навіть на Сході діяльне життя цілком доречне і придатне для тих, кого доля кинула в її коловерт і, що тікати від неї, залишаючи свої обов'язки, значить порушувати великий закон. Якщо це так, то це означає, що, позаяк інтенсивна діяльність західних народів (що знаходиться у відповідності з відомими непорушними законами і з певною сходинкою розвитку) робить усамітнення і віддалення від світу буквально неможливими для тисяч учнів, які серйозно дивляться на справу, то вони повинні обрати той шлях або метод, до якого вони покликані своєю кармою. І йогини з радістю вказують таким учням красу і переваги тієї галузі їх філософії, яка відома під назвою Карма-йоги і, яку ми будемо розглядати в цьому читанні.

Слово «карма» походить від санскритського слова «kri», що значить «робити», «діяти». Вираз «карма» найчастіше вживається для позначення того, що може бути названо «результатом дій». У книзі «Основи

світоспоглядання індійських йогинів» ми розглядали східні вчення про карму в розділі «Закон причинності в духовному світі». У цьому розділі ми дали короткий виклад закону причини і наслідку в світі духовному – опис того, як за діями слідує їх наслідки точно так же, як самі дії, що викликають дані наслідки, впливають з попередніх думок. Таким чином, реальні наслідки вчинків є, насправді, наслідками думок, бо самі вчинки викликаються тими чи іншими думками.

Ми представляємо собою те, чим ми є в дану мить, просто тому, що ми зробили або залишили невиконаними ті чи інші вчинки в наших минулих життях. У нас були деякі бажання, на підставі яких ми робили так чи інакше, і результати цих вчинків виявилися тепер. Ми не хочемо цим сказати, що ми в буквальному сенсі слова буваємо «покарані» за наші діяння в минулому, бо покарання (як таке) не входить у склад закону карми. Але ми бажали зробити щось деяким чином і робили так, наскільки це було можливо, і в кінці кінців з'явилися неминучі наслідки. Ми сунули пальці у вогонь, а тепер няньчимося з опіками – ось і все. Те, що ми робили в минулому, не було неодмінно «поганим». Ми лише занадто прив'язувалися до деяких речей і наша прихильність до них та наші бажання викликали деякі результати, які, хоча й можуть здаватися нам неприємними і болісними, проте не роблять цього, бо вчать нас що ми не мали потреби в тому, чого шукали і попереджають повторення такої ж помилки на майбутнє. Крім того, позаяк наші очі розкрилися настільки що ми можемо розуміти природу нашої біди, пекучий біль опіків зменшується і рана поступово загоюється.

Духовний закон причини і наслідку відомий на Сході під назвою «карми». Коли східні окультисти кажуть про чинсь карму, вони під цим розуміють те, що спіткало цю особу, згідно з цим законом, або все, пов'язане з цією особою в силу дії закону карми. Кожна людина є творцем карми, результати якої постійно виявляються. Немає ніякої причини боятися цього або бентежитися знанням цього. Розуміння істини дає нам можливість викоренити нашу карму з найменшим страждання і тривогою, а також охороняє нас від породження нової небажаної карми. Наша карма може бути приємна чи неприємна, відповідно причин, викликаних нами до дії, або ж ми можемо надати їй приємний або неприємний характер тим чи іншим уявним ставленням до неї. Філософ може втілити «погану» карму в «гарну», відмовляючись бачити в ній щось погане, а невіглас може знайти приводи для невдоволення і в найкращій кармі.

Багато осіб, які вивчають східні філософські вчення, мабуть, дивляться на цей закон карми, як на систему покарань, встановлену, регульовану і здійснювану духовними «можновладцями». Але це не так. Хоча карма часто діє як покарання, тобто як фактор врівноваження і страху, але в ній немає ніякого елемента відплати – ніякого задуму Божества «поквитатися» з порушником закону. Це просто зв'язок причини і наслідку. Важко точно пояснити саме те, що ми маємо на увазі, не наводячи конкретних прикладів, що було б майже неможливо в такому творі, як ця праця. Ми можемо, однак, зауважити, що людина, сповнена бажання могутності, яке вона постійно живить егоїстичними думками, напевно буде залучена в тенета причин і наслідків, які можуть завдавати їй найбільших страждань, як тілесних, так і душевних. Вона може рано чи пізно досягти виконання своїх бажань, якщо вони достатньо сильні і наполегливі, але вона буде страждати від незадоволених прагнень, які були придушені панівною пристрастю. Вона може досягти своєї мети лише ціною всього дорогого їй. Але, позаяк її бажання може бути не таким сильним, як подібні ж бажання інших людей, то вона може і не досягти своєї мети й буде розтерзана тим могутнім розумовим або психічним механізмом, приведенню у дію якого вона сприяла і в якій вона була непереборно залучена. Коли у людини є сильне бажання досягти результату якоїсь діяльності, цілком можливо, що вона приведе в дію (разом із іншими) деякий психічний механізм, який або буде працювати на її користь, або розірве її, відповідно до обставин даного випадку, силі її намірів і рівню її розумових здібностей. Люди часто падають жертвами ними ж виготовлених бомб або згорають у вогні, ними ж запаленому. Вони «вплутуються» в різні справи та конфлікти, від яких часто страждають згодом.

Навіть ті, хто досяг поставленої собі мети (в цьому житті або в будь-якому подальшому), можуть бути сильно розчаровані і вважати життя прокляттям. Самодержавний правитель може відчувати невимовні душевні страждання, а мільйонер може бути більш нещасним, ніж жебрак, який стоїть біля воріт його будинку. Крім того, тих, хто вступив зі своїми ближніми у змагання через так зване «щастя» і не встигає за переможцями, які беруть призи, зазвичай нагороджують стусанами і копняками, збивають з ніг, топчуть і взагалі, так чи інакше змушують страждати, завдяки тому що вони взяли участь у загальній гонитві за помилковим щастям. Вони страждають не лише від пізнаного розчарування, але й од прийнятих ними попутно ударів. Перед нашою пам'яттю постає обрис людини, яка зненавиділа деяких осіб – зненавиділа їх жорстоко – і намагалася робити їм зло всіма можливими способами. Результатом цього було те, що вона заплуталася в психічному механізмі ненависті, який у цьому світі завжди на повному ходу; незабаром вона накликала на себе ненависть і недобррозичливість сотень сторонніх осіб, зазнала великої шкоди в душевному та матеріальному відношенні і перенесла багато моральних мук. З усіх тих, кого вона ненавиділа, їй вдалося завдати шкоди лише одній людині, яка також знаходилася в «ненависницькій площині»

думки і тому, природно, притягувала до себе думки і дії подібного ж роду. Але урок цей не пропав марно для нашого ненависника, бо він зрозумів своє безумство, усвідомив собі наслідки ненависті і з тих пір уже остерігався знову потрапляти у її тенета. Ті, хто брав участь у злій грі ненависті, не повинні скаржитися, якщо на них сиплються удари. Ті, хто вплутується в складні стосунки, створені між людьми на ґрунті жадібності, не повинні скаржитися, якщо їм доводиться страждати від якоїсь ще більш спритної людини, яка стоїть на одній площині життя з ними. Ті, хто зосереджує усі свої життєві інтереси на чомусь зовнішньому, не повинні дивуватися, якщо вони терплять страждання від осіб або речей, до яких вони так сильно прив'язуються.

«Але», – може сказати хтось, – «як мені позбутися цих пут, якщо я взагалі беру участь у житті світу? Як я можу уникнути результатів дій?». Філософія йогинів відповідає: «Беріть участь у великій грі життя, йдіть разом із її рухом, вчиняйте якомога краще, але в той же час пам'ятайте постійно, що ви не повинні прив'язуватися до плодів вашої роботи. Працюйте заради самої праці, виконуйте свою роль у життя радісно, бадьоро, охоче і від щирого серця, але зрозумійте, що плоди діяльності – ніщо, у кінці кінців, і смійтеся від згадки, що ці відносні блага можуть мати для вас якусь реальну цінність». Розгляду цієї відповіді ми і присвяtimo решту цього читання. Ми сподіваємося, що нам вдасться показати вам, що ця порада, якою б важкою і нездійсненою вона не здавалася на перший погляд, не лише може бути виконана найбільш ревними працівниками на ниві життя, але, що вона представляє єдиний розумний план існування. Ця стародавня східна мудрість, мабуть, особливо може бути застосовна до вимог кипучого життя Заходу в даний час, хоча при поверхневому погляді може здаватися, що вона знаходиться в цілковитому протиріччі з усім сучасним прогресом.

Але тут нам доведеться нагадати читачеві, що ці вчення будуть прийняті лише небагатьма людьми. Більшість же занадто захоплена теперішнім станом речей – спиханням униз своїх братів, щоб потім по трупах їх піднятися вище, канібалізмом і варварством сучасного промислового і торгівельного життя, – щоб слідувати іншим шляхом. Таким чином вони будуть продовжувати поїдати інших і поїдені самі іншими, будуть вбивати і самі падати жертвами вбивства, пригночувати і бути пригнобленими, ненавидіти і бути зненависними. Люди, які так чинять по відношенню до інших і знаходять в цьому задоволення, підпадають під дію закону причин і наслідків настільки, що самі втягуються в пущений ними в хід механізм, який рве їх на частини, тоді як вони розраховували брати участь у шматуванні інших.

Ті ж, котрі вже підготовлені до сприйняття вчення, зрозуміють, що ми хотіли сказати і зуміють стояти осторонь та дивитися на уявну свою участь у спільній боротьбі і побойці, в той час як їхні душі абсолютно не зачіпаються усім цим. Вони будуть жити тим же самим життям і здійснювати, мабуть, ті ж учинки, як і їх нерозвинені брати, але вони будуть знати істину і не будуть затягнуті в машину, не заплутаються в тенетах.

Нас часто запитують: «Що ж буде, якщо всі почнуть слідувати вашим вченням?». Ми можемо відповісти на це, що весь лад сучасного життя розпадеться і на місці його створиться щось нескінченно краще. Але в такій відповіді ще немає необхідності, бо немає ніякої ймовірності, щоб більшість людства прийняла ці вчення в найближчому майбутньому. Вони приймаються дуже багатьма, але, в кращому випадку ті люди, які їх приймають і живуть згідно з ними, складають лише зменьку в натовпі тих, які живуть і діють інакше. Багато років боротьби і випробувань, зусиль і досвіду має пройти, перш ніж людство буде готове зробити хоча б перший крок до подальшого вдосконалення. Ми говоримо це не сумно, але філософськи ставлячись до даного питання, знаючи, що боротьба і страждання складають необхідну умову розвитку людства. (Коли ми говоримо про «ці вчення», ми маємо на увазі не те особливе формулювання істини, яке дається через наше посередництво, а всі різноманітні різновиди цих вчень, які викладаються сотнями вчителів різних шкіл у наш час).

Послідовник Карма-йоги насамперед повинен засвоїти, що людина являє собою одну з одиниць, яка входить у склад усього механізму життя або загальну його схему. Вона має в ній своє місце і повинна взяти участь у спільній роботі. Яке б високе становище вона не займала, якою б відповідальною не була та роль, яку вона виконує, вона не що інше, як одиниця в загальному плані і повинна охоче виконувати своє призначення згідно з цим планом. І, навпаки, якою б незначною вона не була і яке б низьке становище не займала, вона, проте, одиниця, яка має перед собою мету і роботу. Немає нічого неважливого і найважливіше, все ж підпорядковане тому закону, на якому будується весь план світобудови. Ми повинні добре грати наші ролі не лише тому, що ми працюємо над своїм розвитком, але також тому, що Божественний Розум користується нами, як пішаками – або більш цінними фігурами – у великій грі життя. Ми далекі, звичайно, від того, щоб бути простими автоматами, але наші інтереси пов'язані з інтересами всього людства і ми стикаємося з усім людством в деяких точках. Ми повинні охоче надати себе в розпорядження Вищої Сили і ми переконуємося в тому, що така готовність може попередити тертя і страждання. Дуже важко висловити все це так ясно, як нам цього хотілося б, але ми сподіваємося більше усвідомити це питання в нашому подальшому викладі.

Наші життя служать нам не лише для розвитку нашої особистості, але від нас вимагається, щоб ми входили у взаємодію з іншими особистостями таким чином, щоб сприяти людству в його прагненні вгору. Нам може здаватися, що дана робота марна, як частина нашого власного розвитку, але вона очевидно потрібна для виконання будь-якої частини великого плану і ми охоче повинні виконувати нашу роль. Будь-який рух і становище мають свій сенс, подібно до того, як хід у шаховій грі, на перший погляд здається безглуздим і безцільним, при подальшій грі виявляється початком виконання складного плану. Тому, істинний послідовник Карма-йоги покірно надає духу направляти себе, знаючи, що це веде до добра і, що даний хід необхідний для досягнення деяких комбінацій або змін у великій шаховій грі життя, в якій беруть участь усі люди. Той, хто не розуміє секрету внутрішніх мотивів, прихованих за зовнішніми подіями гри, звичайно обурюється і пручається цим вимушеним ходам і цим завдає собі великих страждань, породжуючи зайве тертя. Опір лише викликає посилення у відповідь тиск; тоді як пробуджена душа, бачачи речі в правдивому світлі, дивиться на них із посмішкою і дозволяє рухати себе, внаслідок чого вона уникає страждань і звичайно пожинає позитивну вигоду від зміни, хоча вона й не розраховувала на таку винагороду. Вона лише визнає, що хід зроблений рукою майстра, охоче дозволяє пересувати себе на інше поле і дає можливість використовувати себе для нової комбінації.

Це не мрія трансцендентальної філософії. Багато з вас будуть здивовані якщо їм сказати, що деякі з найвидатніших особистостей у всіх галузях людської діяльності визнають цю керівну ними силу і навчилися довіряти їй. Дозвольте навести свідчення однієї видатної людини, чие ім'я відоме в усьому світі, як чудового вождя людей і людини, яка вміє бути «господарем становища». Вона не знайома зі східними вченнями (принаймні не була знайома з ними у той час, про який ми говоримо), але кілька років тому, цей «промисловий король» висловився в розмові зі своїм приятелем, який потім передав нам його слова, в такий спосіб: «Люди думають, що у мене надзвичайно енергійний характер і, що я постійно завчасно обмірковую і лаштую різні чудові комбінації і плани. Але це цілковито не так. Я дуже рідко обмірковую заздалегідь свої плани і часто бачу не далі одного кроку вперед, хоча загальний план, напевно, десь схований у моєму мозку. Я відчуваю, що в більшості випадків я лише пішак у великій шаховій грі і перебуваю в розпорядженні якоїсь могутньої сили, яка користується мною, як засобом для досягнення великих змін у речах і людях, хоча я й не знаю, в чому полягатимуть ці зміни. Я не відчуваю, щоб мені сприяло Провидіння за якісь мої чесноти, бо, без усякої зайвої скромності, я можу сказати з упевненістю, що я не заслуговую ніякої спеціальної нагороди, бо я не краще і не розумніше моїх товаришів. Час од часу я все ж відчуваю, що те, що я роблю, робиться для деяких інших людей, можливо навіть і для людства, хоча багато з моїх дій, або, скоріше, результатів їх, може здатися приносять шкоду широким верствам суспільства. Я не отримую особливого задоволення від моїх грошей, хоча мене дуже цікавить гра їх придбання, поки я нею зайнятий; але коли якусь справу зроблено, мені здається, що я відкидаю її в сторону, як уже непридатну іграшку. Я напевно не знаю, яке все це має значення, але я впевнений, що воно має якийсь сенс. Можливо, настане день, коли я буду позбавлений багатства, але я відчуваю, що, якби навіть це і сталося, мені буде дано щось, що винагородить мене за мої уявні втрати. Я помітив цей факт рано у житті і навчився підкорятися «керівництву» цієї невідомої мені сили. Якщо я пручався, то я розумів завжди, що завдяки цьому я отримував неприємність або отримував збиток; якщо ж я без опору підкорявся потоку обставин – мені все вдавалося. Іноді я сміявся, бачачи з якою повагою натовп ставиться до моїх «подвигів», у той час, як насправді, я був лише пішаком у великій грі, керівника якої я не знаю і не маю ніяких підстав думати, щоб я був його особливим улюбленцем».

Ця людина, не усвідомлюючи того, натрапила на слід одного з правил Карма-йоги, відомого під назвою «Таємниця праці». Вона мало піклується про результати, про плоди своєї роботи, хоча вона відчуває жагучий інтерес до гри життя, в той час, коли вона розігрується. Вона, мабуть, зовсім не «прив'язана» до плодів своєї роботи, хоча це не впадає в очі тим, хто на неї дивиться з відстані. Вона відчуває, що вона один із зубців великого механізму і охоче виконує свою частину роботи. Багато що з того, що вона робить – або, можливо робить (справа, власне, робиться багатьма людьми, інтереси яких, стикаючись і збігаючись, сходяться в ньому, як у фокусі) – лягає важким тягарем на інших людей; але при найближчому розгляді виявляється, що вона та інші подібні до неї, несвідомо мостять дорогу для прийдешніх великих економічних змін, заснованих на пробудженому усвідомленні братерства людей. Ми згадали про цю людину не тому, що ми вважали її прикладом послідовника Карма-йоги, вона не може вважатися таким прикладом, бо слідує такому образу дій несвідомо, не віддаючи собі ясного звіту, між тим, як йогин цілком усвідомлено ставиться до сенсу всього, що відбувається з ним, і розуміє приховані причини всього цього, – ми навели цей випадок лише, як приклад, який часто зустрічається. Дуже багато людей на різних шляхах життя виконують більш-менш несвідомо правила Карма-йоги. Вони кажуть, що потрібно філософськи ставитися до життя, маючи на увазі під цим, що вони не «прив'язуються» або не допускають занадто серйозного ставлення до досягнутих або передбачуваних плодів їх роботи. Вони працюють більш-менш з любові до праці – «працюють для роботи»; вони люблять «творити» і знаходять задоволення в грі життя, тобто швидше в самій грі, ніж в одержуваних

переможцями призах. Вони грають у гру з усім старанням і завзяттям, і з інтересом до її ходу та подробиць. Але вони не піклуються про мішуру нагороди, яка випадає на долю переможців, і віддають їх тим, хто ними цікавиться, бо справжній гравець вже переріс любов до цих дитячих дрібничок. Слава, становище, престиж – всі ці дешеві блага життя зневажаються сильними людьми; вони дивляться на них, як на іграшки, якими вони і є насправді, і віддають їх дітям. Вони можуть дозволити приколотися до свого одягу, але в душі вони будуть сміятися над нею. Інші гравці можуть не помічати того особливого, що таїться у внутрішній свідомості цих людей, і гравець з пробудженою душею, зовнішньо може бути абсолютно схожим на оточуючих, але він знає, а вони – ні.

«Таємниця праці», – тобто відсутність прихильності до плодів її – така основна нота Карма-йоги. Відсутність прихильності не означає, що учень повинен придушувати в собі всяку насолоду. Навпаки, Карма-йога вчить, що це правило, якщо його точно виконувати, призведе до того, що ми будемо отримувати насолоду з усього. Замість того, щоб позбавляти людину задоволень, воно в тисячу разів примножує їх. Різниця полягає в тому, що прив'язана до благ життя людина думає, що її щастя залежить від деяких речей або осіб, між тим як людина, яка досягла духовної свободи, розуміє, що джерело щастя знаходиться в ній самій, а не поза нею; тому вона має здатність перетворювати на джерело задоволення такі обставини, які в іншій людині могли б викликати невдоволення і навіть страждання. Поки людина прив'язана до будь-якої особи або речі настільки, що від них, як їй здається, залежить її щастя, вона є рабом цієї особи або речі. Але коли вона звільняється від впливів, що зв'язують її, вона стає сама собі паном і знаходить в собі невичерпне джерело щастя. Це зовсім не означає, що ми не повинні любити інших; навпаки, ми повинні проявляти багато любові, але наша любов не повинна бути егоїстичною, – втім, ми будемо говорити про це трохи згодом.

Людині, прив'язаній до результатів праці, точка зору Карма-йоги може здаватися безглуздою, що веде до невдач або до відсутності енергії в роботі. Стосовно цього противник Карма-йоги не матиме рації. Хто може краще працювати в магазині, конторі або майстерні – той, хто працює виключно через винагороду і не спускає очей з годинника, щоб не пропрацювати зайвої хвилини, або той, хто, хоча й бачить у своєму занятті джерело матеріального забезпечення, але настільки зацікавлений своєю роботою і так любить її, що, майже забуваючи, що він працює через гроші і лише певний час, цілковито занурюється в свою роботу? Таких працівників багато і всі вони здійснюють, самі того не знаючи, деяку форму Карма-йоги. Найкращі роботи проводяться людьми, які цікавляться своєю справою, а не роблять деякі маніпуляції з метою отримати грошову винагороду. Той інстинкт, який змушує художника писати чудову картину, письменника – видатну книгу, а музиканта – великий музичний твір – цей самий інстинкт робить людину успішним працівником у будь-якій галузі праці. Це робота заради роботи, що доставляє задоволення працівнику. Всі великі твори створюються саме таким чином.

Багато хто вважає містиків якимись фантазерами, непридатними для роботи у світі – мрійниками, відданими марним вигадкам. Але той, хто спробує заглянути глибше, зрозуміє, що «практичний містик» – така людина з якою доводиться рахуватися в кожній області людської праці. Саме відсутність прихильності до плодів діяльності дає йому силу, якої бракує людині, яка інакше ставиться до праці. Містик не знає страху; він завжди мужній, бо він знає, що його щастя і успіх залежать не від якоїсь особливої комбінації зовнішніх умов і, що він вийде безпечно з самого, здавалося б, безнадійного збігу обставин. Він відчуває, що стоїть на твердій скелі, – що сили всесвіту діють заодно з ним. Це дає йому силу і мужність, невідомі людині, яка ставить усе своє щастя у залежність від успіху якоїсь однієї справи і яка відчуває, що вона впаде у відчай, якщо в цій справі зазнає невдачі. Людина без егоїстичних уподобань дає можливість потоку життя омивати її своїми водами, протікати через неї і відчуває величезну радість, відчуваючи себе частиною всього життя. Вона йде на багатолюдну вулицю, спостерігає рух натовпу і відчуває, що вона ніби частина її самої і вона сама частина всього цього. Вона усвідомлює діяльність, зростання і рух маси людей і насолоджується цим. Вона не боїться, бо вона знає, що все це означає. Якщо їй доводиться перейти з однієї сфери діяльності в іншу, то вона знає, що це – справа дружніх їй сил, які стоять за нею. Вона працює невпинно, просто з любові до роботи і жваво цікавиться майстерним виконанням свого завдання. І завдяки цьому вона виконує свою роботу найкращим чином. Але що стосується результатів роботи, тобто винагороди і похвали, то про це вона анітрохи не дбає. Вона може з таким же задоволенням взятися за іншу роботу і забути про ту, яка нею була щойно виконана. Вона не прив'язана до неї; вона не заплутала її у свої тенета.

Така людина напевно отримає від своєї роботи достатнє забезпечення і воно дістанеться їй по праву. Люди, які оволоділи Карма-йоогою, хоча б і не надавали значення тому, що лестить марнославству і не дбали про показну сторону життя, проте виявляються забезпеченими в достатній мірі для задоволення своїх потреб і придбання життєвих зручностей. Правда, що потреб у таких людей порівняно небагато, смаки їх завжди дуже прості і виражаються в бажанні мати небагато речей, але кращих. Такі люди повертають до себе засоби для прожиття так само, як дерево або рослина всмоктує поживні речовини з ґрунту і повітря. Вони не женуться за багатством, точно так же, як і за щастям, і, проте, щастя приходить до них непрохано, а засоби існування виявляються під рукою.

Людина, яка звільнилася від тенет матеріального життя, відчуває лише від того, що вона живе, таку сильну радість, яку людина, прив'язана до плодів своєї діяльності, ніколи не знайде навіть у миті найбільших успіхів.

Все, до чого прагнуть, як до уявного джерела щастя, коли воно, нарешті, досягнуто, виявляється носієм у собі жала страждання. Але, щойно ми припиняємо дивитися на речі, як на джерело щастя і бачимо в них лише випадковості життя, супутні обставини, то отрута вже нейтралізована і укол жала стає нечутним. Якщо людина дивиться на славу, як на те, що принесе їй давно бажане щастя, то, досягнувши популярності, вона виявить, що її успіх приніс їй так багато важкого, що воно знищить радість її досягнення. Але до того, хто звільнений і працює заради любові до праці, не дозволяючи собі прив'язуватися до результатів своєї діяльності, слава може прийти як випадковість, і пов'язаний із нею біль не буде нею пізнаний. Багато речей, яким люди присвячують усе своє життя, приносять більше страждання, ніж щастя. І це лише тому, що люди шукають щастя в речах, а не в самих собі. Тільки-но людина засновує свої розрахунки на щастя на якій-небудь зовнішній речі або особі, вона відкриває вільний доступ стражданню й нещастю. Бо жодна особа, жодна річ, яка знаходиться поза нею, не можуть задовольнити туги душі, а розчарування, яке настане – неминуче має настати – в силу залежності від даної особи або речі, заподіює страждання і горе замість очікуваного щастя.

Навіть любов, це шляхетне почуття, є джерелом страждання для особи, прихильності якої не вільні від корисливого елемента. Філософія йогинів проповідує доктрину любові – більше любові, – якомога більше любові. І в той же час вона вчить, що, якщо любов корислива, вона тягне за собою страждання. Коли ми говоримо, що любимо дану особу, ми звичайно ж маємо на увазі, що ми хочемо, щоб ця особа любила нас і ми будемо нещасні, якщо на нашу любов не відповідають взаємністю. Справжня любов не така. Безкорислива любов не вимагає почуття у відповідь. Її радість полягає в щасті улюбленої особи, а не в егоїстичному бажанні взаємності. Справжня любов постійно говорить сама собі: «Віддавай, віддавай, віддавай», між тим, як корислива, земна любов, постійно вимагає від улюбленої особи: «Давай, давай, давай мені». Справжня любов сяє, подібно променям сонця, тоді як егоїстична любов прагне втягнути в себе, подібно виру.

Якщо одна людина любить іншу такою любов'ю, що, коли вона позбавляється любові цієї іншої особи, все щастя зникає з життя, в такому випадку ця людина є рабом обставин – рабом пристрастей і почуттів іншої особи. Прихильність її така, що вона повинна зазнати страждання внаслідок розчарування, неуваги або зради. І звичайно вона відчуває такі страждання, бо така любов, будучи смертною, повинна померти і смерть її принесе великі муки та страждання тому, хто засновує на ній своє щастя. Любов же звільненої, яка не має корисливих уподобань, людини, зовсім інша. Це любов не менш сильна, а, навпаки, більш глибока, ніж та, про яку говорилося вище, але вона не виключно особиста прихильність і не залежить від прояву любові з боку іншої людини. Це – любов, чиста любов, а не те пристрасне, егоїстичне почуття, яке в суспільстві вважається справжнім коханням, насправді ж є лише жалюгідною підробкою її.

Едвард Карпентер говорить про любов наступне:

Хто любить смертне, минущу істоту, той не вільний; він віддав себе в руки смерті.

Чорний, тьмянний привид чатує його на кожному повороті, опоганюючи всесвіт.

І все-таки той, хто повинен любити, повинен любити смертну людину, а той, хто хотів би любити досконалою любов'ю, повинен бути вільний.

Любов – яким би чудовим не було це почуття – є хвороба, якщо лише вона губить, або хоча б обмежує свободу душі. Тому, якщо ти хочеш любити, віддалися від любові.

Зроби її твоєю рабинею, і тоді всі дива природи будуть у твоїх руках.

І далі:

Не шукай минущого ланцюга любові в тому чи іншому вчинку, бо тоді дійсно настане її кінець.

Але шукай такий вчинок і тисячу таких вчинків, метою яких є любов.

І тоді ти врешті-решт створиш те, чого ти тепер хочеш;

І коли все зовнішнє пройде, відійде у минуле, у тебе залишиться велике і безсмертне багатство, якого не може відняти у тебе жодна людина.

У першому читанні цього курсу ми наводили перше правило керівництва «Світла на шляху»: «Викоріни шанолубство», а також четверте: «Працюй, як працюють шанолубці». Це, здається парадоксальне твердження істини дає основну ноту Карма-йоги: праця безкорислива, без прихильності до плодів її. У вищевказаному читанні ми намагалися показати обидві сторони медалі і роз'яснити, як можна викоринити шанолубство і разом із тим працювати, як шанолубці. Ми пропонуємо знову прочитати цю частину першого читання після прочитання цього розділу.

Основна ідея відсутності прихильності до плодів діяльності – таємниця праці – полягає в тому, щоб уникати можливості заплутатися в примарних явищах життя, в тих помилках, яким піддається багато хто. Люди дуже

схильні прив'язуватися до створених ними речей, а також до таких, для досягнення яких вони працюють. Вони роблять себе рабами, замість того, щоб бути володарями. Вони прив'язуються до деяких бажань і ці бажання ведуть їх різними шляхами, через болота і скелі, лише для того, щоб врешті-решт змучити і втомити їх. Ці бажання йдуть з нерозвиненої частини нашої душі і, хоча свого часу в них не було нічого поганого, проте, вони є частиною минулого розвиненої людини, вже зжиті нею. Вона не боїться їх, бо вона бачить у них самого себе; вона знає їх походження та історію, і усвідомлює ту роль, яку вони грали в її розвитку і розвитку людства, але вона переросла їх і не дозволяє їм пов'язувати її далі. Вона відмовляється бути заплутаною в них. Карпентер каже з цього приводу наступне:

Повільно і, разом із тим рішуче, подібно мусі, яка очищає свої лапки від меду, в якому вона загрузла,

Ти повинен звільнитися, хоча б на час, від найменшої сторонньої домішки, яка туманить ясність твого розуму.

Повернись у свою внутрішню оселю, задоволений можливістю давати, але нікого не просячи ні про що в тихому світлі слави Того, Хто – незмінний і незнищенний на віки – наповнює Собою всесвіт;

Живи, як ти можеш жити – задоволений.

Той же самий поет так говорить про бажання:

Коли твоє тіло – як це неминуче повинно траплятися часом, буде охоплено поривом пристрасті, не говори: «я хочу того, чи цього»;

Бо, на жаль, «Я» не бажає і не боїться нічого; воно вільне і перебуває на небесах у вічній славі, виливаючи на все радість, подібно Сонцю.

Не допускай, щоб цей скарб твій, внаслідок якого-небудь сум'яття, було захоплено вниз і був заплутаний у світі протиріч, смерті та страждання.

Бо, подібно тому, як промінь маяка поширюється з неймовірною швидкістю над морем і землею, хоча світоч його залишається нерухомим,

Так, у той час, як тіло твоє бажає перебувати (і повинно знаходитися за законом природи) в невинному русі в світі страждань, твоє вище «Я» перебуває на небі.

Тому, кажу я, нехай не бентежить тебе цим розум твій.

Але якщо коли-небудь бажання твоє постукає в двері,

Хоча ти і погоджуєшся впустити його і гостинно приймаєш його, як тобі наказує твій обов'язок,

Обережно захисти від нього твоє справжнє «Я»,

бо інакше воно роздере, розірве тебе.

Послідовник Карма-йоги визнає працю і життя за те, чим вони є насправді і не дає ввести себе в оману загальноприйнятими, хибними уявленнями про ці предмети. Він бачить помилковість досить поширеного серед людей погляду на працю, як на прокляття, що тяжіє над людством. Натомість, він вважає його великим благословенням і перевагою для людства. Він усвідомлює вигоди і щастя, які виникають від праці, виконуваної безкорисливо, і відповідно до цього, він користується ними. Коли він буває збентежений або стривожений, він знаходить заспокоєння в праці. На його думку, праця робить велику послугу в подоланні спокус, що виходять від нижчих сторін нашої природи; праця допомагає йому також справлятися з новими завданнями, що постійно виникають перед ним.

Людині абсолютно природно працювати. Праця є вираз божественної, творчої сили, що виявляється в ній. Вона є прагнення до виявлення своєї особистості, до розвитку.

Якщо твоя душа відвертається від видовища земної суєти, її порожніх ідеалів і прагнень, її сліпоти, від лялькової комедії, очевидної для того, хто бачить і думає, – відпочинь на мить, віддалившись у мовчання внутрішніх покоїв твого «Я». Не сумуй, не відчувай такого почуття, ніби тобі треба порвати з усім; не кричи в нападі болю і скорботи. Тобі треба зробити в світі деяку роботу і ніхто не може виконати її так добре, як ти. Твоє життя сповнене свого змісту, своєї мети. Тому йди знову назад, туди, де все жаркіше кипить бій. Грай добре свою роль, порайся з прийдешніми для тебе на сьогоднішній день завданнями, виконуй ті «обов'язки», які ти вважаєш покладеними на себе. Все це частина розвитку твоєї душі і розвитку людства. Нехай порожнеча і нікчемність усього цього не ведуть тебе у зневіру і не вселяють в тебе відрази. Все це має свій сенс, свою мету. Але стережися заплутатися в тенетах захоплення плодами твоєї діяльності; стережися бажання винагороди. Нехай твої очі будуть відкриті і думки не затьмарені. Не думай, що ти можеш відсторонитися від битви, але, як свідчить «Світло на шляху»: «Хоча ти борешся, але не ти будь воїном». Якщо твоя карма направила тебе туди, де панує кипуча діяльність – дій. Це єдина можливість вибратися з умов, які тебе хвилюють і бентежать.

Ви не можете піти від вашої карми; ви повинні вичерпати і використати її. Зрештою, ви будете винагороджені. Це питання прекрасно трактується у великій санскритській поемі «Бхагавад-гіті». Царевич Арджуна нарікає на те, що був змушений взяти участь у життєвій боротьбі і благає Крішну звільнити його від цього обов'язку. Крішна

говорить йому про його обов'язок і переконує виконати його. Едвін Арнольд переклав цю поему на англійську, під назвою «Пісня небесна». У поемі Арнольда, Крішна говорить Арджуні:

Жодна людина не може уникнути діяльності.
І жодна з них не досягне досконалості шляхом одного лише зречення.
Ніколи, жодної хвилини людина не може бути бездіальною.
Закон її природи вимагає дії, навіть всупереч її бажанню,
бо навіть думка є діяльність уяви.
Той, хто сидить, пригнічуючи будь-яку діяльність плоті,
Хоча й думаючи про неї у своїй ледачій душі,
Той негідний і злочинний лицемір.
Але той, хто своїм сильним тілом служить розуму,
І не шукаючи вигоди, віддає свої тлінні сили гідній роботі,
Така людина, о Арджуну, гідна поваги.
І тому, виконуй і ти покладене на тебе завдання.
Праця набагато краще неробства;
Без праці життя тіла не йде вперед,
Є святе завдання, яке треба виконувати,
Завдання, не схоже на працю, що приковує до світу; воно не накладає ланцюгів на вірну душу.
Виконуй такий земний обов'язок, вільний від бажань,
І ти добре виконаєш твоє визначене небом призначення.

Щоб закінчити це читання, ми не можемо знайти кращих слів, крім таких рядків із вищезгаданої поеми Едвіна Арнольда. Ми вважаємо, що вони належать до числа кращих, коли-небудь написаних англійською мовою.

Ви добре зробіть, якщо запам'ятайте їх:

Дух ніколи не був народжений; дух ніколи не перестане існувати;
Не було такого часу, коли він не існував би;
Кінець і початок – лише сновидіння!
Ненародженим, безсмертним і незмінним залишається дух назавжди;
Смерть зовсім не торкнулася його, хоча б оселя його і здавалася мертвою.

Якщо ви можете вловити істинний сенс цих слів Арнольда і впровадити їх у свою свідомість, вам не потрібні будуть подальші настанови в Карма-йозі; ви будете інстинктивно жити істинним життям і бачити речі такими, якими вони є насправді, а не такими, якими вони вам здаються крізь завісу ілюзії. Таке знання приведе вас до розуміння вашого справжнього «Я», а позаяк це буде досягнуто, все інше вам стане зрозумілим.

Читання VI. Джнані-йога

Джнані-йога є «Йога мудрості». Слово «Джнані» походить від санскритського кореня «джна» – знати. Джнані-йога є шлях, що повертає до себе філософів, осіб з інтелектуальними запитами. Ті, хто цікавиться метафізичними міркуваннями і умоглядами, витонченими інтелектуальними пошуками, філософією, наукою і тому подібними напрямками розумової праці, природно звертаються до Джнані-йоги, бо вона пропонує їм привабливий шлях до того, що дороге їхньому серцю. Але для того, щоб скористатися тим, що є повчального в цій галузі філософії йогинів, зовсім не потрібно бути майстерним метафізиком або заглибленим в науку вченим. Вона відкрита для всіх, хто шукає відповіді на питання про походження й цілі життя, – хто не задоволений буденними, дитячими поясненнями великих проблем буття, пропонованими загальноприйнятими вченнями і віруваннями, – для всіх тих, хто, хоча й дивиться на екзотеричну сторону предмету, як на щось у своєму роді дуже корисне, але хто за своєю природою шукає таємного знання, езотеричної фази істини.

Послідовник Карма-йоги постійно ставить питання «як?» або «що?». Постійне ж питання Джнані-йоги є «чому?». І це «чому?» з кожним днем починає звучати в умах усе більшої і більшої кількості людей. Жага істинного духовного знання тривожить багатьох і змушує їх шукати те, чим вони можуть вгамувати свою жагу; духовний голод вимагає поживної їжі для душі.

Люди мало-помалу починають бачити примарність оточуючих їх матеріальних речей, якими б значними не здавалися ці речі. Вони бачать, що одна цивілізація змінює іншу; виникають нові раси, які досягають розквіту і

потім занепадають; народи з дикого стану піднімаються до найвищих щаблів розвитку матеріальної культури, а потім настає для них період занепаду.

У руїнах, похованих під поверхнею землі, можуть бути знайдені сліди колишніх великих цивілізацій, про які не збереглося жодних історичних даних. І людину бере страх при думці про те, що люди, які входили до складу цих цивілізацій, мабуть, вважали себе тими хто знаходиться на найвищій точці людського розвитку так, що наступним поколінням залишалось зробити дуже мало. І все ж, вони зникли не залишивши навіть ніякого сліду на сторінках історії. Великі полководці, державні люди, філософи та вчителі цих цивілізацій залишилися невідомими, і навіть самі імена цих народів не дійшли до нас. Не залишилося нічого, щоб розповісти нам про минулу велич їх, крім якоїсь зламаної колони або понівеченої статуї. І мислитель знає, що така доля повинна спіткати всі народи, всі цивілізації – у тому числі й нашу. Ми повинні будемо зійти зі сцени; наша праця буде забута і майбутні народи, створюючи цивілізацію на руїнах тої, якою ми так пишалися, будуть задаватися питанням, хто і що ми були.

Релігії виникали, досягали розквіту, підкоряли собі мільйони людей і зникали, гинучи під вагою забобонів і зовнішніх форм, наполегливо нагромаджених людиною навколо тієї частки істини, яка спочатку викликає появу релігії. Завжди так було і завжди так буде. Ми можемо сумніватися в цьому факті (як, безсумнівно, сумнівалися і народи зниклих цивілізацій), але таке неминуче майбутнє.

Все це смертне, все це – справа рук людських, а смертне завжди приречене на загибель і зникнення.

Люди дивляться на себе і усвідомлюючи примарність усього, що становить земне життя, починають міркувати над значенням усього цього. Вони задають собі питання: «звідки ми з'явилися, куди ми йдемо, яка мета нашого існування?». Вони намагаються вирішити загадку життя незліченними теоріями. Вони відмовляються від догматів, успадкованих від предків, лише для того, щоб створити нові догмати, настільки ж незадовільні. Вони бігають, як білка в колесі, до виснаження, але продовжують залишатися на тому ж місці. Вони схожі на птаха в клітці, який б'ється до смерті об ґрати своєї в'язниці. Вони ходять по колу розважливих висновків, проходячи знову і знову все по тих же місцях і анітрохи не рухаючись вперед. Вони намагаються пояснити явища, але їм вдається лише дати їм нові назви. Вони піднімаються на гору пізнання і коли досягають вершини, то бачать, що ця гора лише горбок у передгір'ях, між тим як над ними, нагромаджуючи все вище і вище, підносяться, ланцюг за ланцюгом, справжні гори, найвищі вершини яких приховані за хмарами.

Помилка шукачів істини полягає в тому, що вони постійно шукають її поза собою, а тим часом її там не можна знайти, бо вона всередині нас. Абсолютно вірно, що при наявності внутрішнього світла будь-яке зовнішнє явище може бути вивчене з користю, і з нього можуть бути вилучені великі істини. Але без цього внутрішнього світла, зовнішні предмети не можуть дати нам справжньої відповіді і можна голосно кликати до природи й у відповідь почути лише відлуння свого власного поклику. Шукачі у відносній площині знаходять лише те, що вони шукають. Вони знаходять те, чого очікують, бо в улюблених ними теоріях завжди є певна частка істини, і в силу цього, вони повинні знайти те, що відповідає цій крупинці істини. Але людина, яка шукає діаметрально протилежного тому, чого домагаються ці шукачі, також знайде те, що вона шукає, бо в її поглядах міститься теж частка істини, і вона неодмінно повинна знайти те, що їй відповідає. Кожен із шукачів усвідомлює, що знайшов частку істини, але кожен робить помилку, припускаючи, що у знайденому ним, полягає вся істина, а тому заперечує домагання інших; таким чином створюються різні школи. Ці школи сперечаються через дрібниці і поділяються на підшколи, і так іде все далі й далі, тож, шукач відповіді на свої питання, виявиться ще в більшому, ніж будь-коли, подиві, бажаючи дізнатися, в чому ж, врешті, полягає істина.

Нехай наші читачі не думають, що ми говоримо лише про західні релігійні та філософські школи; і на Сході стан справ анітрохи не краще. В Індії існує безліч сект, шкіл і культів. Кожна з цих сект чи шкіл на початку володіла частиною істини, але згодом вони додали до цього свого священного надбання стільки безглуздя, що справжня істина почала вислизати від їх послідовників і на місці спокійних, ясних доказів засновників школи, постали забобони і порожні теорії. Це має місце однаково, як на Сході, так і на Заході; але, незважаючи на це, в усіх частинах світу є невелике число людей, які дбайливо і з невпинним благоговінням підтримують вогонь істини. Ці люди не допускають, щоб до істини приєдналися їхні власні або чужі теорії. Вони кажуть: «Будемо віддаватися умогляду, якщо нам забажається; будемо слухати міркування інших, але не будемо змішувати їх з дрібкою Божественної істини, яка була вручена нам. Не будемо додавати домішок до чистого металу». Абсолютно вірно, що Індія завжди була джерелом і великих духовних істин, і центром, де вони зберігалися. Всі великі релігії народилися на Сході. І в даний час в Індії умови для глибокого мислення і вивчення більш сприятливі, ніж на метушливому Заході. Але це не означає, що в Індії народні маси відрізняються високим розвитком. Навпаки, немає іншої країни, де так рясно розростається б кукіль забобонів. Причина цього стане цілком зрозумілою, якщо ми візьмемо до уваги, що ті ж самі умови, які сприяють вивченню вищих метафізичних і духовних істин, у той же час представляють і прекрасний ґрунт для зростання куколю забобонів. На каліфорнійському ґрунті плоди і квіти ростуть так, як ніде у Сполучених

Штатах, але на тому ж самому ґрунті, якщо він буде покинутий і не оброблений, з'являться у достатку бур'яни. В Індії, не оброблена протягом року земля, заростає диким чагарником і густі зарості покривають те місце, де колись було оброблене поле.

На Сході можна знайти безліч облудних богів забобонів, тим часом як на Заході новий бог (теж помилковий) матеріального достатку запанував у храмі. Між Мамоною і облудними індуськими богами спостерігається велика родинна схожість...

Послідовник Джнани-йоги бачить істину в усіх формах релігії і в усіх школах філософії, але він визнає, що ця істина є лише невелика частина великої Істини. Він не засуджує жодної релігії, або філософської школи і не вступає з ними у суперечку; він лише наполягає на одному пункті, а саме, що «все це не є повна істина». Він не належить до якої-небудь особливої школи або до особливого віросповідання, бо він визнає братами всіх мислителів і послідовників релігії всіх країн світу і всіляких відтінків поглядів. Його вірування досить всеохопні, щоб включити всі інші, але він не бажає бути пов'язаним обмеженнями будь-якого з них. Біда всіх цих шкіл, що борються між собою, і вірувань, полягає в тому, що всі вони хочуть обмежити Бога і виключити деяких людей. Джнани-йогин не визнає обмеження Божества і виключення будь-кого з дітей, або створінь Божих.

У цьому читанні ми постараємося дати нашим читачам чітке уявлення про основні ідеї та вчення Джнани-йогинів, не торкаючись суперечливих теорій різних шкіл, кожна з яких приймає головне послання і потім виводить із неї деякі особливі докази та висновки. Ці основні істини можуть бути знайдені в екзотеричних вченнях усіх релігій, у всіх народів, і були введені в ці релігії самими засновниками їх (якими вони були відкриті їх духовним розумом), за посередництва їх улюблених учнів. Ці вчення кожним новим поколінням послідовників релігії піддаються спотворенню, але початкові істини вчення не прийдуть у повне забуття.

Для ілюстрації цього факту слід прочитати «Нагірну проповідь», положення якої приймаються і шануються окультистами й містиками всіх шкіл і країн. Потім подивіться, як послідовники вчення Христового відстоюють зовнішню форму християнства, в той же час сміливо, без усякого збентеження стверджуючи, що вчення Христа «нездійсненне». Невіруючі можуть заперечувати істинність вчення Христа, але оголошувати це вчення «нерозумним» і непридатним для людства, зважилися лише люди, які сповідують його. І так воно є з масою послідовників усіх релігій; вони відстоюють назву і зовнішні форми, але беруть лише такі вчення, які відповідають їх життю. Замість того, щоб узгодити своє життя з цими вченнями, вони пристосовують ці вчення до свого життя. Ми згадуємо про ці факти не для того, щоб піддати кого-небудь різкій критиці, а лише беремо їх, як приклад відмінності між езотеричним і екзотеричним вченням усіх релігій.

В основних вченнях Джнани-йогинів немає нічого, що могло б суперечити істинним езотеричним вченням якоїсь релігії і приймаючи ці основні істини, можна підтримувати зв'язок із будь-якою формою релігії. Справді, таке знання дає можливість будь-якій людині зрозуміти езотеричну сторону її власної релігії і оцінити її красу, в той час, як її побратими, послідовники її, прив'язуються лише до форм і слів. Достоту так, ті, хто не сповідує ніякої особливої форми релігії, знайдуть, що ці вчення дають їм те задоволення їхніх духовних потреб, яке вони не могли знайти в інших релігійних віруваннях і, що зрозуміла цілком основна думка цих вчень виявляється в повній відповідності з розумом. Також і невіруючий, матеріаліст, може знайти в цих вченнях дух тих поглядів, яких він дотримується. Він постійно говорить про «природу»; нехай же він зрозуміє, що для Джнани-йогинів слова «Бог» і «Природа» мають одне і те ж значення – і пелена спаде з його очей.

У цьому читанні ми встановимо лише основні засади і не будемо намагатися бачити якісь спеціальні теорії або цілу філософську систему. Той матеріал, який нами буде повідомлено, повинен дати ключ до розуміння всіх філософських систем, і всякий учень може створити свою маленьку філософію, що задовольняє його, пам'ятаючи, однак, що всіма такими теоріями треба користуватися лише як робочими гіпотезами, аж ніяк не ставлячи їх на одну дошку з основними істинами. Зробивши ці необхідні пояснення, ми приступаємо до подальшого викладу.

При розгляді таємниці Всесвіту нам необхідно буде повернутися назад, до першооснов, тобто до того, що лежить в основі всього очевидного для наших почуттів. Середня людина відкидає цю думку зауваженням, що за всім стоїть Бог «який недоступний нашому розумінню», що абсолютно вірно. Але якщо ви запитаете, як він уявляє собі Бога, то ви побачите, що у будь-кого є своє особливе уявлення. У всякого є своя ідея – чи відсутність ідеї – але майже всі скажуть вам, що Бог є істота, яка знаходиться за межами природи; яка дала початок усякому руху і потім надала йому відбуватися якимось таємничим чином. Середня людина бачить у словах «Бог створив» достатнє пояснення всього, незважаючи на те, що таке уявлення «Бога» дуже недалеко стоїть од уявлення дикуна про Божество. Поки ми не дізнаємося чогось про властивості Бога, ми не будемо в змозі зрозуміти скільки-небудь природу всесвіту, або життя. Певна річ, що минуций розум може охопити лише незначну частку нескінченного, але все ж, він може охопити цю малу частину за допомогою духовного розуму і ця «мала частина» і є те, що Джнани-йогини називають «істиною» – не в тому сенсі, що вона «істина» лише тому, що така їхня думка, а в тому, що вона

«істина» тому, що знання її може бути отримане для кожної людини, яка дає можливість духовному розуму повідомити їй це знання. А для цього буває достатньо простої вказівки на істину, щоб уми тих, хто готовий до сприйняття її, інтуїтивно відчували її очевидність. Істина може перебувати за межами інтелекту, але інтелект не відмовляється визнати її, коли розум очищений від дурниць, що засмічують його.

Учитель завжди радить учню, який іде шляхом Джнани-йоги, щоб він піддав себе розумовому перевихованню, дисципліні та самодослідженню з метою і думкою «відкласти в бік» колишні забобони, упереджені думки, догматичні вчення, успадковані навіювання, впроваджені з дитинства в його душу і т.п. речі, що захарашують його розум. Зауважте, що ми говоримо «відкласти в бік», а не «кинути» – лише «відкласти в бік» із тим, щоб, коли це буде потрібно, мати можливість знову скористатися цим матеріалом; але у всякому випадку, все це повинно бути «відкладено в бік», щоб розум міг безперешкодно засвоїти пропоновану йому нову і цілісну істину; треба, щоб не загрожувала небезпека, що істина буде змішана зі старими теоріями, обмеженими точками зору і помилковими уявленнями. Джнани-йогини стверджують, що розум, підготовлений до сприйняття істини, будучи очищений таким чином, інстинктивно визнає пред'явлену йому істину за таку і розпізнає без жодних зусиль метал від домішки.

Ми не наполягаємо на тому, щоб наші читачі пройшли цей підготовчий курс тепер же, але лише просимо їх відкинути в бік забобони на час і очистити в своєму розумі «відкрите поле» для сприйняття вчення Джнани-йоги. Якщо воно нічого не говорить вашій душі, відкладіть його для пізнішого розгляду – в цьому ще немає біди; ви просто ще не готові для його сприйняття. Якщо ж воно пробуджує в вашій душі співчутливий відгук, якщо воно втамовує голод її так, як цього ніколи не бувало раніше, – в такому разі ви готові до сприйняття цього вчення – ви знайшли істину. Те поняття про Божество, якому вчать Джнани-йогини, багато хто вважає схожим на відому форму пантеїзму; але воно за змістом набагато ширше пантеїзму. Пантеїзм учить, що Бог є сукупність усіх речей, видимих, відчутних, чутних, заживаних і нюханих, тобто, що всесвіт, у тому вигляді, як ми його пізнаємо, є Бог. А вчення Джнани-йоги каже, що пантеїзм лише неповна істина. Це вчення стверджує, що сукупність усього що пізнається нами, становить лише нескінченно малу частку істинного всесвіту, і стверджувати, що ця частина є Бог – все одно, якщо б ми сказали, ніби обрізок нігтя пальця є вся людина. Джнани-йога не вчить, що всесвіт є Бог, але вона вчить, що Бог проявляється в усьому, що становить наш всесвіт, і ще в мільйон разів більше. Вона стверджує, що справжнє поняття про Бога перевершує людське розуміння і, що навіть істоти, які стоять настільки вище людини на сходах життя, наскільки людина вище жука, можуть скласти собі лише слабке уявлення про Бога. Але Джнани-йогини стверджують, що людина може дорости до справжнього знання того, що Бог присутній у всьому живому. Це вчення можна резюмувати в найзагальніших рисах наступним чином:

Бог присутній у всякому явищі життя, явному або прихованому, створеному або не створеному, видимому або невидимому, пізаному або непізаному.

Це поняття про Бога, як ви бачите, абсолютно відмінне від того, яке визнає, що Бог є лише сукупність речей, пізнаних і видимих, і точно так само відрізняється від уявлення, що Він є щось окреме від своїх творінь. Джнани-йогини нічого не говорять про «творіння», бо вони вважають, що всі речі суть «прояви Бога».

Читачеві, звиклому до звичайного значення слова «Бог», буде важко скласти розумове уявлення про ідею Божества у вченні Джнани-йоги. Він буде схильний утримувати в своєму розумі антропоморфічне поняття про Бога, тобто поняття про Бога, як про людину або, принаймні, як про істоту, яка має людський образ і володіє пристрастями, звичками і рисами характеру людини. Це уявлення про Бога відноситься до дитячої стадії людства і великі мислителі всіх релігій давно переросли ці дитячі поняття. Хоча Божество і має володіти всіма вищими атрибутами, які зазвичай поєднуються із поняттям про особистісного Бога, але Воно повинно настільки перевершувати таке поняття, що жодна мисляча людина, яка ставиться з належною повагою до Джерела буття, не може продовжувати дотримуватися антропоморфічного поняття, якими б не були його релігійні вірування.

Беручи до уваги це звичайне поняття і розумовий образ, який зазвичай викликає слово «Бог» і можливість помилкового тлумачення сенсу, наданого нами цьому слову, ми вважаємо за краще вживати для позначення Бога в цьому читанні термін «Абсолютне». Це особливо бажано через те, що Джнани-йога являє собою скоріше філософію, ніж релігію, скоріше предмет вивчення, що вимагає напруги вищих сил розуму, ніж вчення, яке звертається до почуття або вселяє необхідність благоговіння. Коли ми дійдемо до викладу «Бгакті-йоги», присвяченій питанню про поклоніння Богові і, є релігійною фазою філософії йогинів, то буде доречно знову повернутися до вживання слова «Бог» для позначення Божества, і можна буде користуватися цим словом без побоювання бути помилково зрозумілими. Таким чином у цьому читанні, кажучи про «Абсолютне», ми не намагаємося створити нового Бога, але лише вживаємо загальний термін для позначення Джерела буття, термін, який досить широкий, щоб підійти до всіляких понять про Божество різних осіб, незалежно від їх вірувань, або виховання, а також і до уявлень різних філософів, що вважають за краще думати про деякий «початок», ніж про Божество. Ми просимо перечитати це пояснення, щоб ясніше засвоїти основи для вживання терміну «Абсолютне», яке в цьому читанні філософії Джнани-

його починається з твердження: «Абсолютне є». Вона не претендує на те, що може пояснити людському інтелекту питання, про властивості причини і ланцюга буття Абсолютного. Вона просто стверджує його буття. У відповідь на питання: «Як може існувати що-небудь без причини?», відповідає, що розуміння причин і наслідків належить до відносної площини причинності, а Абсолютне, зрозуміло, вище відносної площині. Ми бачимо, що все навколо нас має свою причину і саме є причиною подальших результатів. Все, що ми бачимо, відчуваємо, або чуємо, є ланка в ланцюзі причин і наслідків, воно має ланцюг попередніх причин, що йде у минуле, в нескінченність, і від нього ж іде ланцюг результатів, що йдуть у майбутнє, теж у нескінченність. В обох випадках ланцюгом своїх причин і наслідків будь-який факт стикається з Абсолютним. Ми можемо простежити причини якогось явища так далеко, що наш розум відмовиться слідувати за ними далі і ми можемо уявити ряд наслідків якої-небудь причини, котрі тягнуться так далеко у майбутнє, що навіть наша уява відмовляється продовжити їх ланцюг. Секрет у тому, що все починається і закінчується в Абсолютному. Людський інтелект цілком нездатний скласти чітке уявлення про будь-яке явище без знання причини, бо інтелект знаходиться на відносній площині, а в цьому відносному світі все має свою причину, і ми не можемо уявити собі що-небудь, що лежить зовсім за межами нашого почуттєвого досвіду, і тому не можемо собі уявити ніякої речі без причини. Філософи, які стверджують, що все повинно мати причину, наштовхуються на два положення, одне з яких вони повинні прийняти, до того ж і те, й інше руйнує їх власну теорію.

Вони можуть прийняти положення, (1) що існує першопричина, до того ж, у цьому випадку, вони лише відсувають проблему на кілька кроків назад, бо їм доводиться припустити, що першопричина сама не має причини; або вони повинні визнати, (2) що ланцюг причин і наслідків нескінченний; в такому випадку вони повинні натрапити на утруднення, яке складається в тому, що річ, яка не має початку, не може мати причини – і, отже, закон причин і наслідків є неповним. Коротше, людський інтелект абсолютно нездатний вирішити це питання і чим більше спроб він робить у цьому напрямку, тим він більш заплутується. Це те ж старе питання дитини: «Хто створив світ?», на що дається відповідь: «Бог». Тоді дитина питає: «А хто ж створив Бога?». Ви бачите, що це питання лише відсувається назад, на один щабель далі. Навіть матеріаліст, який говорить, що він зовсім не вірить у Бога, стверджує ніби матерія існувала вічно, але не може пояснити, чому матерія не має причини, коли всі її прояви виявляють ланцюг причин і наслідків. (Матеріаліст висуває поняття одного з проявів Абсолютного і називає його матерією, що не приймає інший прояв Абсолютного, який люди зазвичай називають розумом).

Отже, врешті, інтелект повинен буде припустити, що існує Щось без причини. Іншими словами, йому доводиться визнати себе переможеним і він повинен бути переможений, адже він належить до відносної площини й не може досягнути Абсолютне. Джнани-йогини називають Абсолютне «безпричинною Причиною» і обмежуються лише твердженням, що воно є. Читач повинен засвоїти цю ідею реальності Абсолютного, перш, ніж він піде далі. Йому не потрібно наділяти його якимись атрибутами і уявляти, що він розуміє його, – він може навіть не давати йому назви. Але він повинен визнати, що існує абсолютне Щось, все одно, як би його не називали: Богом, розумом, матерією, силою, життям або чим завгодно. Він повинен визнати і досягнути буття абсолютного Щось, з якого все відбувається і яке проявляється у всьому.

Наступним кроком буде засвоєння того факту, що все істотне, видиме і невидиме, має бути проявом, або еманациєю цього абсолютного Щось, бо не можливо нічого такого, що існувало б поза ним і не виходило б з нього. Немає ніякого «поза». Немає нічого зовнішнього. Все повинно було статися з одного джерела. Якщо Абсолютному потрібно створити щось, воно повинно створити це із себе, принаймні, ми не можемо інакше уявити собі це в межах розуміння нашого інтелекту. Не може бути двох Абсолютів, – є місце лише для одного.

Ми вважаємо доречним привести тут невеличкий вірш невідомого нам автора. У ньому простою мовою викладається велика істина:

Ти велика, вічна Нескінченність, велике необмежене Ціле,
Твоє тіло – всесвіт, твій дух – душа.
Якщо ти наповнюєш неосяжність, якщо ти все у всьому;
Якщо ти був тут раніше за мене, то мене тут немає зовсім.
Як можу я жити поза тебе? Хіба ти не наповнюєш і небо і землю?
Для мене воістину немає місця без твого впливу;
Якщо ти Бог і наповнюєш собою весь неосяжний простір,
То і я частина Бога, – думайте про це, що хочете, – бо інакше мені немає місця.
А якщо мені немає місця, або якщо я не перебуваю тут,
То в усякому разі, я не можу бути «вигнаним», бо тоді я був би десь.
І тому я повинен бути частиною Бога, хоча б я і був мізерним.
А якщо я не частина Його, тоді такого Бога немає зовсім».

Третій крок полягає в тому, щоб із повним розумінням досягнути, що Абсолютне володіє трьома атрибутами: 1) всемогутністю, 2) всевіданням, 3) всюдисущністю. Від учня не вимагається, щоб він сліпо прийняв ці положення. Нехай він досліджує їх.

Всемогутній – всесильний, всепотужний. Ці слова означають не те, що Абсолютне могутніше чого б то не було, або всього, взятого разом, а те, що воно все–може, все–сильне; що воно володіє всією могутністю, яка лише існує і, отже, що будь-яка сила, яку ми усвідомлюємо, є прояв Абсолютного. Для будь-якої іншої сили немає місця, і тому прояви сили усіх родів і видів повинні бути проявами Абсолютного. Не намагайтеся ухилитися від цього питання і відповіді – вони неминучі. Є багато людей, які говорять про всемогутність Божу, про всеславу Бога, але вони мають лише слабе уявлення про значення цих слів. І вони хочуть ухилитися від істини, яка неминуче випливає із твердження всемогутності Божої, – а саме, що вся сила може бути лише від Бога. Вони хочуть приписати Богу всі ті прояви сили, які їм приємні, або які ведуть до їх добробуту, але коли справа доходить до прояву шкідливого для них, або для їхніх поглядів, жорстокої сили, тоді вони бояться приписати її Богу, і/або намагаються обійти це питання, або приписують таке протилежне явище якій-небудь іншій силі, наприклад, дияволу, не зважаючи на те, що, якщо Бог все–могутній, то у всесвіті не може бути ніякої іншої сили, і всі прояви сили, доброї чи злої (терміни відносні), якими б вони не здавалися, походять з одного і того ж джерела. Біда людини полягає в тому, що вона називає всі речі, які сприяють її матеріальній зручності і добробуту «гарними», а які протидіють їй «поганими». («Гарна» погода така, яка приємна людині, а «погана» погода така, яка їй неприємна. Якби вона могла відмовитися від своєї плоті, вона б вважала і ту й іншу однаково гарною, бо ні та, ні інша не могли б мати на неї впливу.)

Всюдисущий – значить присутній скрізь одночасно. Це означає, що Абсолютне присутнє в усьому доступному нашому пізнанню просторі і, крім того, всюди, незалежно від нашого відносного уявлення про простір. Воно знаходиться всюди: простір для нього не існує, воно нескінченно. Тут ми зустрічаємося з новим фактом, який наш безпорадний інтелект не може охопити, а саме – з простором. Інтелект не може уявити нескінченного простору так само, як і безпричинної причини. І, проте (бідний інтелект!), він не може уявити собі нічого поза простором, так само як і кінець простору. Він не може уявити собі простір, як такий, що має кінець, так і таким, що не має кінця, – так само, як він не може уявити собі час ні кінцевим, ні нескінченим. Але повернемося назад, до нашої теми. Якщо Абсолютне всюдисуще (а ми не можемо уявити його собі іншим), воно повинно бути в усіх місцях, повсякчас, у всіх особах, в кожному атомі, в матерії, розумі й душі. Якщо воно відсутнє в якій-небудь даній точці у просторі або поза простором, в такому випадку воно не всюдисуще і всі твердження його повсюдності виявляються хибними. А якщо воно присутнє всюди, в такому випадку, ніде немає місця для присутності чогось, окрім нього. Якщо ж це так, то все повинно бути частиною Абсолютного або еманациєю його. Все повинно бути частиною могутнього цілого. Безліч людей говорять легко, за звичкою, що «Бог всюдисущий» – і в християнських країнах усяку дитину вчать цьому. Але як мало людей вдумуються в значення цих слів. Вони не відають того, що, кажучи: «Бог всюдисущий», вони тим самим визнають, що Він присутній як у низинах, так і на висотах, як у «поганих» місцях, так і в «гарних». Вони не знають, що, кажучи «Бог всюдисущий», вони цим самим визнають, що все має в собі Бога; що все повинно бути частинкою його прояву. Слова, які вони вимовляють так легко, мають страшне значення. Ні від кого не потрібно приймати це положення повсюдності без попереднього розгляду. Ми не можемо, за відсутністю місця, вдатися тут до подробиць, але новітня наука сповнена теорій про існування лише однієї субстанції, яка наповнює весь простір. Як наука стверджує, що існує лише одна сила, яка виявляється різними шляхами, точно так же вона визнає, що існує лише одна субстанція, яка виявляється у різних формах. Правда, наука прийшла до цього висновку шляхом матеріалістичного міркування, але, по суті висновки її тотожні висновкам Джнани-Йогинів, яких вони трималися протягом багатьох століть і які успадкували від учителів, котрі жили у ще більш віддалений час. Правовірні релігії стверджують те ж саме в своїх положеннях про всемогутність і всюдисущність – хоча послідовники їх і не усвідомлюють цього.

Всезнаючий – всевідаючий, всемудрий. Це означає, що Абсолютне володіє усім знанням, що воно все знає; що немає нічого, чого б воно не знало; що воно – сукупність усього знання, яке коли-небудь було, є і коли-небудь буде. Якщо ми припустимо, що якесь, найнезначніше явище невідоме, чи не може бути відоме Абсолютному, то тим самим ми визнаємо, що це слово не має сенсу. Якщо ж Абсолютне володіє усім існуючим знанням, воно не може помилятися; не має потреби змінювати свої думки; може думати і діяти лише мудро і, отже, справедливо. І, проте, люди, мабуть, думають, що Бог може помилятися, або не володіє достатнім знанням усього, і вони часто відчують себе ніби можуть звернути Його увагу на те, що Він випустив з уваги, або на помилки, зроблені Ним, просячи його чинити краще на майбутнє. Мабуть, вони гадають, ніби можуть полестити Богу або обдурити Його. Бідні маленькі діти! Щоб зрозуміти істину цього положення про всевідання, учневі досить подивитися навколо себе і трохи обміркувати те, що він бачить. Якщо Абсолютне не володіє всім знанням, звідки ж ми можемо отримати наші

знання? Певна річ, що не з джерела, яке лежить поза Абсолютним. Чи не більш імовірно, що знання завжди існує і наше отримання його є лише достатній розвиток нашого розуму для того, щоб він його сприйняв, або щоб Божественне Знання мало в нього вільний доступ. В усякому разі, здавалося б, безнадійно очікувати знання з будь-якого іншого джерела, окрім Абсолютного, бо крім нього немає нічого.

Джнани-йогини вчать, що Абсолютне всемогутнє, всемудре і всюдисуще; що воно володіє усякою існуючою силою, всім існуючим знанням і наповнює собою весь простір або все, що займає місце простору, якщо таке існує, і воно знаходиться в усьому, скрізь, в один і той же час і в усі часи.

Вони вчать, що Абсолютне, оскільки воно є чисте буття, не може бути доступне розумінню людського інтелекту в даний час, але воно проявляється у трьох формах, і ці форми прояву можуть бути сприйняті, вивчені і частково зрозумілі інтелектом людини нашого часу.

Ці три форми прояву Абсолютного відомі під назвами: 1) субстанції або матерії; 2) енергії чи сили; 3) розуму. Те, що окультисти розуміють під ім'ям духу, є трансцендентний прояв і не входить до складу трьох вищезгаданих проявів. Деякі автори говорять про дух, як про вищий щабель розвитку розуму, але він щось більше, а саме – частка Абсолютного, яка лежить за межами сприйняття наших почуттів. Таким чином, для цілей цього читання ми обмежимося розглядом лише трьох перерахованих вище проявів.

Ми звертаємо увагу читача на співвідношення між трьома вищезгаданими проявами Абсолютного і трьома властивостями, про які ми згадували кількома сторінками раніше. Так, (1) властивість повсюдності проявляється в субстанції або матерії, (2) властивість всемогутності проявляється в енергії або силі; (3) властивість всезнання проявляється в розумі чи розумінні. Інакше кажучи, три щойно названі прояви, становлять важливу частину властивостей Абсолютного – правда, дуже незначну частину, в порівнянні з іншими проявами у вищих площинах; але все ж це – прояв трьох атрибутів Абсолютного. Не зрозумійте сказане нами в тому сенсі, що це потрібний прояв Абсолютного і є саме Абсолютне, – ні, це лише його прояви або еманції. Саме Абсолютне не може бути видиме або ясно уявлене людиною, і наш розум повинен засвоїти поняття одного або декількох проявів його для того, щоб у них знайти опору для мислення про Абсолютне. Коли ми думаємо про Абсолютне, як про розум, ми думаємо лише про відповідне проявлення Абсолютного. Коли ми думаємо про нього, як про силу або енергію, або про щось, що творить що-небудь, ми думаємо лише про прояви його, названі енергією. Коли ми думаємо про нього, як про щось, що наповнює простір, ми думаємо лише про матерію у будь-якій формі, хоча б і дуже ефірній, але все ж, яка представляє собою прояв субстанції або матерії.

Звичайна релігійна людина, можливо, знайде важким уявити собі Бога, як таким, який виявляється в субстанції або матерії, в силі або енергії. Вона уявляє Його собі таким, який створює їх і користується ними, але їй абсолютно незвично бачити Його в них. Джнани-йога повинна допомогти їй стосовно цього і навчити бачити Бога всюди, в усіх явищах. «Підніми камінь і там ти знайдеш Мене; розколи дерево, і там Я!».

Але з іншого боку і матеріалісту також буде нелегко прийняти ці дві форми прояву, як вираження Абсолютного, бо це ніби містить у собі визнання того, що Абсолютне має споріднені риси з Богом релігійної людини, яке заперечують матеріалісти. Але Джнани-йога веде обох – як релігійну людину, так і матеріаліста – до об'єднуючої їх істини і каже їм, що вони лише розглядають одне й те ж з різних точок зору. Вчений дослідник може заперечувати, що прояв розуму або розумності є особливий прояв Абсолютного, і бачить в розумі лише випадкову властивість матерії. Але Джнани-йогин бачить різні ступені розумності в усьому, від мінералу до людини. Він усвідомлює, що найдрібніша клітина має підсвідому розумність, яка дозволяє їй зробити роботу, непосильну для людського інтелекту. Все те, що зростає, яким би малим воно не було, виявляє велику розумність, яка виявляється в ньому або через нього, і людина, яким би гігантським інтелектом вона не володіла, ніколи не буде в змозі точно відтворити роботу, яка відбувається в живому організмі. У зростанні травинки Бог або Абсолютне проявляється в трьох формах, а саме: як субстанція або матерія, як сила або енергія; як розумність або розум. Вчений дослідник може взяти елементи насіння з навколишньої матерії; може надати їм форму насіння; може помістити це насіння в відповідний ґрунт і умови; може додати до нього всі відомі йому форми сили або енергії, тим не менш, з насіння не виросте рослина. Для цього необхідний третій прояв Абсолютної розумності або розум; але цього людина не може дати. У всякій маленькій клітині міститься розумність або розум, які проявляють свою діяльність несвідомим шляхом і створюють рослину. Наші тіла побудовані точно так же. Розумність є у всьому і все – еманція Абсолютного.

А чи не думає людина, що її інтелект являє собою найвищу форму прояву розумності у всесвіті? Яка безглузда думка! Їй досить подивитися навколо себе і вдивитися в те, як усюди засоби пристосовуються до цілей, щоб побачити, як майстерно природа пов'язує одне явище з іншим. Вона не може відтворити цих явищ своїм інтелектом, і, проте, вони існували протягом багатьох століть до її появи. Тут діє розум вищий, ніж людський, і уважний учень може бачити ознаки його на кожному кроці. Вивчення зерна пшениці, дослідження ока кролика виявляють

дивовижні доцільність і розумність. Нехай скептик займеться спостереженням бджолиного вулика і він відчує те саме, що відчув один наш знайомий, такий же скептик, поки не почав займатися бджільництвом, – це відкрило йому очі на дивну роботу «природи». Він говорив, що, дивлячись на роботу бджіл, він подумки повторював слова гімну: «Ближче, Боже мій, до Тебе».

Розум не є продукт розвитку людини; людина лише розвиває силу отримувати і поглинати розум та знання з їхнього Першоджерела. Вона отримує лише стільки, скільки вона може вмістити. Відро не влити в пляшку і людина малорозвинена, не може отримати такої суми знання, яке вміщує людина, яка досягла високого рівня розвитку. Зауважте наступний збіг: у міру того, як душа розвивається і розкривається, вона все більше й більше стає причетною кожному з трьох властивостей Абсолютного. Вона починає набувати більше знання, більше сили і влади над простором і матерією. І, по мірі подальшого розвитку і зростання, душа буде в ще більшій мірі відображати три атрибути Абсолютного: всезнання, всемогутність і всюдисущність.

Ми не будемо говорити в цьому читанні про наше ставлення до Абсолютного – про наші обов'язки по відношенню до Бога. Це, власне, складе предмет наступного читання, присвяченого Бгакті-йозі, де це питання і буде розглянуто. У цьому читанні ми говорили лише про філософську сторону Богопізнання – про Джнани-йогу.

Тут як раз буде доречно застерегти наших читачів від помилки, в яку часто впадають особи, які вивчають східні філософські системи, помилки, властивої не лише учням, але, яка зустрічається іноді і у вчителів. Йдеться про правильне розуміння (або відсутність його) співвідношення між осередком життя і Його еманациями. Людина – від Бога, але вона не Бог: вона прояв Абсолютного, але не саме Абсолютне. Вона лише минуце вираження нескінченного. Ми знаємо, що багато індуських і західних послідовників східних вчень, готові всім і кожному проголошувати: «Я Бог». Вони так вражені усвідомленням єдності всього суцього, так захоплені думкою про свої родинні зв'язки з Абсолютним, що вважають себе рівними Богу або навіть самим Богом. Тож не дивно, що людина незнайома з цим вченням, буває неприємно вражена таким позірним блюзнірством, і як розум, так і почуття змушують її відсахнутися від такого твердження. Це дуже тонке, зрадницьке і небезпечне спотворення істинного вчення, і ми застерігаємо від нього всіх читачів, з якого б високого і авторитетного джерела це хибне вчення не виходило. Вищі індуські вчителі не роблять цієї помилки мислення, але деякі з їхніх послідовників впадають в оману. Деякі дуже компетентні східні вчителі намагалися висловити цю індуську думку англійською мовою, але, позаяк не знайшлося підхожих англійських слів для вираження найтонших відтінків думки, доступних для вченого, який користується санскритською мовою, то результатом цього було поширення абсолютно вільного поняття. Багато з нових культів в Америці і Європі потрапляють у ту ж саму помилку, і їхні послідовники жахають оточуючих і викликають у них огиду своїми твердженнями, що вони воістину – сам Бог. Якщо нам вдасться роз'яснити це питання, то наша праця не пропаде даремно.

Істинна основа філософії життя, що викладається джнани-йогинами, така:

«Будь-яке існування, свідоме чи несвідоме, є еманация єдиного Буття». Зверніть увагу на слово «еманация», – воно дає ключі до розв'язання задачі. Вебстер визначає це слово в такий спосіб: «еманувати» – виходити з будь-якого джерела, виникати з чого-небудь. Латинський корінь цього слова – «манаре», «текти». І це слово дає нам, наскільки це можливо, точне уявлення про ту ідею, яку джнани-йогини пов'язують зі словом «еманация». Візьмемо улюблений приклад джнани-йогинів – сонце. Сонце є центр, джерело вихідних од нього вібрацій, які за певних умов виявляються в формі світла і тепла. Строго кажучи, ніщо, що знаходиться поза сонцем, не є сонце, і тим не менш, будь-яке світлове і теплове коливання є еманация сонця – як би частинка його. Всякий відчутий нами промінь світла і тепла є, в цьому сенсі, також «сонце», і, проте, він не є самим джерелом променів. Промінь є сонце в деякому сенсі, і, проте, сонце не є промінь. Ви розумієте, що ми хочемо сказати? У даному разі людина може бути Богом (як промінь або еманация), але, безсумнівно, Бог не є людина. Людина, як і все існуюче, від Бога, але вона не сам Бог. Ми сподіваємося, що читач декілька разів перечитає ці слова, поки не усвідомить собі цілком вкладену в них думку, бо інакше він загрузне у такий трясовині помилок, з якої йому потім буде важко вибратися. Багато людей у наш час борсається в цій трясовині, втрачаючи сили.

Деякі автори намагалися ілюструвати цю думку прикладом фізичного тіла людини. Вони прирівнюють усяку частинку життя до клітини тіла, що володіє деякою розумністю і часто незалежною діяльністю. Ці клітини утворюють групи клітин, (Див. Нашу книгу «Хатха-йога», розділ XVIII, про дрібні елементи життя в тілі), що володіють відомими центрами енергії, але всі вони знаходяться в залежності від мозку, їх управителя. Центральний розум людини регулює все. Вищезазначені автори говорять про Абсолютне або Бога, як про початок відповідний центральному розуму, який контролює, направляє діяльність окремих клітин, пануючи над ними. Це розуміння, хоча, безсумнівно, більш-менш недосконале, все ж збігається в достатній мірі з поглядами джнани-йогинів, бо ми вважаємо не зайвим згадати про нього тут. Воно може допомогти читачеві скласти собі правильне уявлення про ці погляди.

Сведенборг вважає всякого індивідуума, будь-яку річ лише формою, через яку життя всесвіту проходить немов потік – це лише інше висловлення тієї ж самої думки.

Вільям Ллойд у своїй чудовій книзі «Dawn Thought» говорить:

«Коли ми торкаємося нігтя людини, ми торкаємося її. Але це не те ж саме, що торкнутися нерва. А торкнутися нерва – не те саме, що торкнутися мозку. Відповідно до цієї форми, властиві їй життя і божественність проявляються в більшій чи меншій мірі. Хоча життя і деяка розумність знаходяться всюди, але ступінь їх прояву неоднакова. Вони розрізняються між собою ступенем свідомості. Подібно до того як в організмі людини, що представляє собою єдине ціле, є, однак, така частина, де переважно зосереджені свідомість, розумність і воля, тим часом як інші частини відрізняються від неї як за ступенем віддалення від неї, так і більшою або меншою подібністю до неї, – точно так само і в світовому Цілому є, ймовірно, десь така частина, яка є «Бог» (краще Батько або Мати) в особливому значенні цього слова, – тобто свідомість, життя, розум і сила в їх чистому вигляді або суті – і є інші частини, які можуть бути класифіковані на підставі більшого або меншого віддалення від цього центру або великої або меншої подібності з ним».

Ми наводимо тут ці уподібнення і погляди, щоб читач міг мати різні формулювання однієї і тієї ж думки, забарвлені різними поглядами авторів. Одним буде легше засвоїти думку в одному викладі, іншим – в іншому. Особисто ми вважаємо за краще уподібнення сонця як центру і його еманациї та променів, позаяк ми впевнені, що воно містить у собі більш тісну аналогію з істинними поглядами джнани-йогинів, ніж будь-яке інше уподібнення. Але, звичайно, найкращою ілюстрацією ідей йогинів для читача буде та, яка найбільш допоможе йому усвідомити їх собі. Індійський вчитель одного разу показав учням запашну квітку і звернув їх увагу на те, що квітка безперервно виділяє з себе дрібні частки, які сприймаються нюхом і викликають відчуття аромату, а між тим, хоча аромат походить від троянди і є її частина, він не є сама троянда. Він від троянди, але не сама вона.

Ми торкнулися лише однієї зі сторін Джнани-йоги. У наступних читаннях ми розглянемо деякі з її інших рис. У найближчому читанні ми будемо розглядати Бгакті-йогу, тобто Йогу любові до Бога – питання природно наступне за тією частиною Джнани-йоги, якої ми щойно торкнулися. Вона пояснить нам справжній стосунок людини до Бога, вкаже нам на те, що людина живе, рухається і має своє буття в Бозі. Це читання не буде схоже на звичайну релігійну проповідь. Хоча Бгакті-йога звертається до серця, а не до розуму, але вона знаходиться у згоді із розумом замість того, щоб суперечити йому. У подальших читаннях ми, під відповідними заголовками, розглянемо інші частини Джнани-йоги. Філософія йогинів пристосована до всіх потреб людини; деякі частини її можуть задовольняти окремих осіб більше, ніж інші; але всі частини гарні та необхідні. Тому, не хехтуйте ніяким розділом лише тому, що інші розділи більше задовольняють ваші запити. Ви знайдете що-небудь придатне для вас у кожному з них.

На закінчення ми звертаємо вашу увагу на те, що, воістину, всесвіт не мертвий – він живий; у ньому всюди чути трепет життя, всюди розлиті енергія і розум. Всесвіт – живе ціле і ви частина цього цілого. Ви не Абсолютне, але ви атом, що містить у собі один із променів Абсолютного, і його життєва сила проявляється в вас. Ви стикаєтесь із Центром всесвіту, і Центр усвідомлює вас і своє ставлення до вас. Хоча ви лише атом, але ви необхідні для цілого. Ви частина його. Ніщо не може нашкодити вам або знищити вас. Ваше духовне зростання наближає вас до свідомого єднання з Богом; і це буде вже не чисто розумове розуміння, а справжнє, дійсне, живе знання.

Читання VII. Бгакті-йога

Як уже було згадано в попередніх читаннях, філософія йогинів розділяється на кілька галузей або видів, з яких кожен спеціально пристосований до вимог відомого розряду осіб, які вивчають цю філософію. І тим не менше, кожен з цих шляхів призводить до однієї і тієї ж мети: до розкриття душі, до її розвитку і росту. Людину, яка хоче рости духовно через розбудову сили волі або шляхом наполегливого тиску розуму на покриву, що вкривають вище «Я», буде приваблювати Раджа-йога. Той же, хто захоче вдосконалюватися шляхом знання – через вивчення таємниці всесвіту і розумне осягнення початків, які лежать в основі життя, – природно буде відчувати потяг до Джнани-йоги; і нарешті, той, у кого сильно розвинене релігійне почуття, вважатиме за краще досягати осягнення Абсолюту і єднання з Ним за допомогою сили любові – за допомогою того натхнення, яке дається любов'ю до відомого уявлення про Бога і до відомої форми поклоніння, можливо, пов'язаної з даними уявленнями про Божество. Така людина буде послідовником Бгакті-йоги.

Звичайно, людина може бути ревним послідовником Раджа-йоги або вченим джнани-йогином і в той же час бути сповненим такого благоговіння і любові до Абсолютного, що вона буде разом із тим процвітати і в Бгакті-йозі. І, дійсно, ми не уявляємо собі, як можна не стати бгакті-йогином, якщо вивчати якусь галузь Йоги. Знати Бога – значить любити Його, і чим більше ми пізнаємо Його, тим більше ми Його мимоволі любимо. Достоту так же пізнати самого себе, значить полюбити Бога, бо через самопізнання ми пізнаємо і своє ставлення до Нього. І чим більше ми розвиваємося, тим більше ми сповнюємося любов'ю до Абсолютного.

Бгакті-йога задовольняє жагу любові до Абсолюту і любові Абсолюту у відповідь, жагу, якою сповнене серце людське. Жага ця проявляється в тому, що ми називаємо «релігійним інстинктом», інстинктом поклоніння. Всі люди мають цей інстинкт, що виявляється в різноманітних формах. Навіть ті, які називають себе «вільнодумцями» і «агностиками», так само як і ті, які зовсім заперечують існування Бога і дотримуються матеріалістичних поглядів, відчувають цю інстинктивну потребу і виявляють її в любові до «природи» або мистецтва, або музики, нітрохи не підозрюючи, що, діючи таким чином, вони все ж віддають любов і поклоніння відомим проявам того самого Бога, якого вони заперечують.

Але, кажучи, що Бгакті-йога є наука любові до Бога, ми цим не хочемо сказати, що це така наука, яка відділяє людей, які люблять відомі певні поняття про Божество і поклоняються їм, від їх побратимів, які ставляться з любов'ю і поклонінням до деяких інших уявлень про Божество. Навпаки, істинний бгакті-йогин визнає, що любов і поклоніння можуть викликатися певним уявленням про Божество.

З точки зору Бгакті-йоги всі люди поклоняються Абсолюту, осереддю життя, Духу – Богу. Якими б не були грубими варварські уявлення про Божество у диких народів, Бгакті-йога визнає, що вони висловлюють свою любов і поклоніння вищому уявленню про Божество, доступному їм при їх низькому рівні розвитку і, що тим самим вони роблять все, що можуть. Внаслідок цього, послідовник Бгакті-йоги бачить у дикуні свого побратима, який лише стоїть на нижчому щаблі знання. І він співчуває йому, ставиться до нього з розумінням і дарує свою любов цьому молодшому братові (який робить краще, що він може); замість того, щоб таврувати його ім'ям язичника і невіруючого, він називає його братом і розуміє його. Тож, ви можете бачити, що не існує різких кордонів, які відокремлюють послідовників Бгакті-йоги від інших релігійних людей. Але, в них немає ніякого сектантства; вони відчувають, що все людство могло би бути включено в їх лави і готові простягнути всім братську руку допомоги.

Абсолютне незмінно; воно сьогодні таке ж, яким було вчора і яким буде завтра; але людське уявлення про Абсолютне постійно змінюється, в міру руху людства по шляху прогресу. Бог людини завжди лише трохи досконаліше її самої; дехто каже, що Бог для кожної людини є сукупністю всіх кращих рис самої цієї людини і, кажучи так, вони дуже вдало виражають лише щойно висловлену нами думку. Старозавітний Бог зовсім не схожий на Бога Нового Завіту, а Бог сучасної християнської церкви значно відмінний від того Бога, якого та ж церква визнавала п'ятдесят років тому. І, проте, Бог залишився тим же самим; в ньому не відбулося ніякої зміни, і відмінність залежить од розвитку і вдосконалення розумів людей, з яких складається церква. У міру того, як людина вдосконалюється, вона вбачає більш високі атрибути Божества і, позаяк у своєму понятті про Божество вона завжди любить і поклоняється вищому і кращому, то вона переробляє своє колишнє нижче поняття про нього до вищого сьогодення. А з часом будуть засвоєні ще більш піднесені погляди, і поняття прийдешніх поколінь про Бога будуть вище наших сучасних понять. І тим не менше Бог не змінився і нітрохи не зміниться; лише людина змінює свої поняття про Нього.

Неосвічений дикун вірить в такого Бога, який нам здався б дияволом; але це – Бог, створений ним за його подобою, лише трохи краще. Дикун вирізає з дерева якусь жакливу фігуру, що зображає цього Бога, і він падає перед ним на коліна і поклоняється йому; приносить йому жертви; окроплює кров'ю його вітвар, думаючи, що Бог, подібно йому, любить бачити кров своїх ворогів. Вороги дикуна завжди бувають ворогами і його Бога, і це уявлення тримається у людини дуже довго, в чому ми можемо переконатися, подивившись навколо себе, навіть у даний час, в наших цивілізованих країнах. Після деякого часу дикуни, або вірніше їхні нащадки, набуваючи більше знання і розуміння, скидають Бога своїх батьків і створюють собі нового Бога відповідного вищому розумінню Божества, яке вони склали собі, завдяки своєму більшому знанню і розвитку. Прогрес у розумінні Божества, може, лише незначний, але все ж він був рухом у належному напрямку, і новий Бог трохи краще старого, трохи добріше, трохи велелюбніше того, який був раніше. І так поступово, крок за кроком, людство піднімається до все більш піднесених уявлень про Бога; кожен крок на цьому шляху знаменує собою зречення від старих ідеалів і створення нових та кращих. І тим не менше, Бог залишається тим же, хоча в умах людей і виникли більш вагомні поняття про Нього.

Менш розвинені раси не мають поняття про Єдиного Бога, вони можуть уявити Його лише у вигляді багатьох богів, з яких кожен зображує окремі властивості єдиного Бога: якусь фазу життя, якість людське почуття, певну пристрасть або думку. Вони мають богів війни, миру, любові, землеробства, торгівлі, всього чого завгодно. І вони поклоняються цим різним богам і намагаються задобрити їх, не усвідомлюючи того, що в основі всього їх культу лежить лише покора релігійному інстинкту, який згодом приведе їх до поклоніння єдиному Богові – Абсолюту. Вони приписують своїм богам людські властивості (навіть після того, як вони вже перейшли від багатобожжя до поклоніння якомусь одному Божеству, відповідному їх розумінню). Вони уявляють, що Бог ділить усіх людей на своїх друзів і ворогів, причому перших він нагороджує, а других карає. Вони приписують Богу ті самі діяння, які вони здійснювали б самі, якби їм дана була влада нагороджувати і карати. Вони уявляють, що вони обраний народ, особливі улюбленці Бога; що Він іде з ними на битву і допоможе їм перемогти ворогів. Вони гадають, що Бог

насолоджується пролиттям людської крові і, що Він наказує їм бити своїх ворогів мечем, не шкодуючи ні жінок, ні дітей; більше того, наказує навіть розпорювати животи вагітним жінкам і заколювати недоношених немовлят. Їх бог кровожерний і дикий, бо вони самі дикі і жадають крові. А між тим Абсолютне, Бог перебуває незмінним, і ці дикі народи поклоняються Йому і висловлюють Йому свою любов найкращим доступним їм чином, називаючи його то одним, то іншим ім'ям, відповідно до місця і часу. І вороги цього народу точно так же поклоняються своєму власному уявленню про Бога, називаючи його своїм ім'ям і уявляючи, що він допомагає їм боротися з їх ворогами і їхнім хибним богом. А, між тим, обидва ці бога є продукт умів двох ворогуючих племен і обидва вони створені відповідно до вимог «релігійного інстинкту», який розвивається.

Ми можемо здригатися від жаху, читаючи про такі вірування, але, чи далеко ми самі пішли вперед від цих уявлень дикунів? У новітніх війнах ми бачимо так само, два народи моляться кожен своєму Богу, просячи його послати перемогу над ворогами, причому кожен із цих народів думає, що Бог на його стороні. У великій війні, яка розгорілася між Росією та Японією, обидва народи зверталися з молитвою до такого Бога, який відповідав уявленням цих народів, благаючи Його не залишити їх у боротьбі з Його ворогами. Вони не розуміли того, що вони поклонялися одному і тому ж Богу, лише під іншими назвами і, що цей, істинний Бог, однаково любить як тих, так і інших. В останній міжусобній війні в Сполучених Штатах кожна з воюючих сторін молила про перемогу і думала, що Бог на її боці. Церкви розділилися на дві сторони; люди думали, що є Бог Півночі і Бог Півдня: один – хто ненавидить рабство і бажаючи вбивати тих, хто йому сприяє; інший – вважає рабство Божественним встановленням і прагне розбити тих, хто хоче знищити невольництво. Таким чином, кожна сторона дивилася на Бога, так би мовити, через свої власні окуляри і бачила в ньому себе, лише в дещо покращеному вигляді; в даний час обидві сторони зійшлися у своїх уявленнях про Бога і дивляться на рабство, як на встановлення, протягом еволюції людства, яке минуло фази виникнення, розвитку та занепаду. І, тим не менше, Бог залишився незмінним, але зате людські розуміння про Нього змінилися.

Люди переслідували інших людей, бо у цих останніх були інші уявлення про Бога, ніж у переслідувачів. А переслідувані, в свою чергу, досягнувши влади, починали переслідувати якихось інших, більш слабких, ніж вони, людей, які дотримуються, знову-таки, іншого, особливого уявлення про того ж самого Бога. А кожен із них думав, що, переслідуючи інших, він виконує волю Божу, а переслідувані думали, що вони страждають в ім'я Боже. Пуритани були вигнані зі своєї рідної землі внаслідок їх особливих уявлень про Бога, а коли вони оселилися в новій країні, вони почали карати мирних квакерів, поняття яких про Бога їх ображало. А кожен із них думав, що він робить догідне Богові, караючи тих, хто не був згоден із його уявленнями про Нього. Якою ж дитячістю все це виглядає для тих, хто досяг більш широких поглядів і бачить у всіх людях дітей Божих, які чинять так, як їм здається краще і, які поклоняються Богу згідно вищого доступного їм уявлення про Нього. І, до того ж, нікому не можна дорікнути за цю вузькість та сліпоту; адже, всі роблять найкраще на що здатні.

І всі вони поклоняються Богу – єдиному, Богу істинному, Богу – єдино можливому, Богу Абсолютному. І всі роблять це в силу вимог релігійного інстинкту, який штовхає їх уперед, шляхом розвитку і самовдосконалення. Всі вони послідовники Бгакті-йоги (в її елементарній формі), хоча вони цього і не знають. Вони думають, що поклоняються різним уявленням Божества, різним богам; але це не так; насправді всі вони віддають любов і поклоніння Єдиному Богу, Абсолютному, Реальному. Розгляньте крізь призми різних розумів, Абсолютне представляється глядачам у різних і, нерідко, потворних формах, але при всьому тому, істинно суще залишається Незмінним, Єдиним, Вічним, Абсолютним.

Якою б не була грубою і дикою форма поклоніння, вона все ж підноситься до Єдиного. Чи буде видимим об'єктом поклоніння палиця, камінь, образ, дерево, змія або будь-яка інша форма, створена людським бажанням знайти зовнішнє вираження для свого внутрішнього вірування – все одно істинним предметом поклоніння буде Єдиний, Незмінний, Вічний, Всемогутній, Всезнаючий, Всюдисущий. І нерозвинена людина, яка поклоняється вищому, доступному їй уявленню про Божество, творить благо. Вона тим самим робить найкраще на що здатна, і вона не менш гідна поваги, ніж її більш освічений брат, який теж поклоняється Божеству, яким Воно уявляється йому, згідно вищим, доступним йому поняттям. І поняття їх обох, як дикуна, так і освіченої людини, будуть із часом ставати все вище і краще, і в розумі, як того, так і іншого, у міру їх розвитку, відкриється доступ притоку духовного знання. Постараємося, у міру наших сил, вести наших молодших братів до більш досконалих уявлень про Божество, якщо вони здатні скористатися нашими настановами. Але не будемо їх засуджувати, бо вони наші брати, Божі діти, які стоять на тому ж шляху, на якому стоїмо і ми. Ми всі як би лише діти на різних щаблях розвитку; кожен із нас чинить згідно свого віку, всякий володіє розумінням, властивим його віку і всякий робить найкраще на що здатний. Не будемо ставитися ні зневажливо, ні засуджувати, ні ненавидіти, але нехай наша любов поширюється на всіх наших братів, хоча б відносно духовного знання вони і знаходилися ще у стадії ненароджених немовлят. Така Бгакті-йога в одній зі своїх фаз.

Бгакті-йога розділяється на дві галузі або щабля. Перша відома під назвою Гауні-бгакті, друга, більш висока, називається Пара-бгакті. Перша з них, Гауні-бгакті, є попередньою стадією і містить у собі вчення про любов до Бога і про поклоніння Йому, оскільки ці почуття пов'язані з поняттям про Бога як про особисту істоту, тобто з поняттям «особистого Бога». Предметом другої, вищої стадії або Пара-бгакті, є поклоніння Богові і любов до Нього, як до Духа надособистого і Абсолютного. Звичайно, один і той же Бог є предметом любові і поклоніння в обох випадках, але розумовий розвиток послідовника Гауні-бгакті не дає йому можливості скласти собі уявлення про надособистого Бога, і він, роблячи найкраще на що здатний, створює собі розумовий образ особистого Бога. Крім цих двох основних стадій, існує ще безліч проміжних, бо поняття про Бога залежать від розумового і духовного розвитку людини. Ми розглянемо це питання в коротких рисах для того, щоб читач міг збагнути відмінність, що існує між цими двома шляхами Бгакті-йоги, і в той же час міг зрозуміти, що це дві гілки одного і того ж стовбура, і відмінність їх обумовлена лише різницею у щаблі розумового і духовного розвитку людей.

Первісна людина, спонукувана релігійним інстинктом, але нездатна до ясного мислення, дає результат своєму інстинктивному почуттю, поклоняючись грубим символам. Вона поклоняється колоді та камінню, грому й блискавці, сонцю, місяцю і зіркам, вітру та іншим явищам природи. Трохи пізніше у людини починає з'являтися уявлення про Бога, як про деяку особу – як про людину величезних розмірів, що живе десь у просторі, про людину невидиму, але, яка бачить. У розумі дикуна створюється уявлення про Бога, який володіє тими ж властивостями, як і вона сама, лише в набагато більшому масштабі. Жорстокий і кровожерливий дикуна може скласти собі уявлення лише про жорстокого і кровожерливого Бога. Негр уявляє собі Бога чорношкірим. Бог монгола має вузькі очі, можливо, навіть носить косу. Індіанець уявляє собі Бога червоношкірим, з розфарбованим обличчям і пір'ям у волоссі, з луком та стрілами. Неосвічений індус уявляє свого Бога майже оголеним і верхи на бику або слоні і т.д. Таким чином Бог усякого народу володіє характерними рисами цього народу. Будь-яка народність, під впливом релігійного інстинкту, створює уявлення про особистого Бога і всяке таке уявлення буває схожим з особою, яка створює його. Усякий із цих створених богів любить і ненавидить тих же осіб і ті ж речі, які любить і ненавидить людина, яка створила його. Всякий з цих богів палкий патріот своєї батьківщини і ненавидить та зневажає всі інші країни і народи.

Такі створені людьми боги іноді приймають жахливі форми. У деяких з них дванадцять рук, у інших кілька голів. Вони озброєні зброєю того часу, коли їх створювали. Деякі з них займаються полюванням, інші ведуть війну. Ті, хто поклоняються їм, вважають, що вони здатні сердитися, ревнувати, проявляти ненависть, заздрість і мінливість. Вони мстиві і взагалі, їм приписують усі властивості людини низького рівня розвитку. І це дуже зрозуміло, бо люди, які створюють подібні уявлення про Божество, нездатні уявити собі Бога, який був би набагато досконалішим ніж самих. Такі боги зазвичай вимагають лестощів і жертв, та мають великий почет жерців і прислужників для оспівування їм хвали та шанування.

Ці жерці утримуються народом, по передбачуваному Божеському велінню і вважають себе наділеними довірою Божества для роздачі його милостей. Всі вони, мабуть, вважають своїм обов'язком віддавати своєму богу хвалу, вихвалити його могутність і проголошувати, що їх бог бере гору над богами всіх інших народів. Ці боги, мабуть, люблять, щоб люди плазували перед ними в поросі й голосно оголошували себе їх рабами; в цьому відношенні вони беруть приклад з царів і вождів даної епохи. Їх можна задобрювати і підкуповувати для отримання від них милостей і, якщо жертва та приношення їх не задовольняють, то вони насилають якесь жахливе лихо на народ, щоб змусити його платити десятину і доставляти достатню кількість приношень для жертви. Ці боги відчувають насолоду при запаху спалюваного м'яса биків і овець. Вони також люблять пахощі і кадіння фіміама. Час від часу вони вимагають, щоб їх вівтарі були окроплені кров'ю – часто людською. Вони дають одкровення через своїх верховних жерців і горе тому, хто не повірить їм. Багато з жерців бувають чесними і щирими, але набагато більше таких, які відносяться до забобонних шанувальників їх божества як до дійних корів, що приносять можливість насолоджуватися всіма зручностями життя. Придумуються рай і пекло, – перший для того, щоб підкупити людей і змусити їх виконувати закони, встановлені жерцями, а друге для того, щоб налякати їх у разі, якщо не вдасться підкупити. Споруджуються храми і деякі місця визнаються більш «священними», ніж інші, і особливо приемними Богу. Невідвідування храму вважається важким гріхом і Бог особливо стежить за покаранням таких ледарів. Придумують злих духів, як засіб для залякування людей, а також щоб пояснити, звідки береться в світі «зло». Втім, у деяких віруваннях злі духи виявляються лише трохи гірше божества.

Майже всі народи робили зображення своїх богів і в очах неосвічених верств народу було мало різниці між зображенням і самим особистим божеством, що мешкало десь далеко. Зображення знаходилося перед людьми, як щось цілком реальне, тим часом як саме божество було для них чимось мало зрозумілим.

Ми згадуємо про ці факти зовсім не з метою злісно критикувати або висміювати їх. Тут немає і сліду подібних намірів. Ми говоримо про все це лише для того, щоб показати, яким важким був той шлях, по якому йшла людина у

пошуках Бога. Яким би не було грубим уявлення про Бога, якою б не була жорстокою варварська форма поклоніння Йому, як би не були переповнені забобонами ці форми релігій – все ж, кожна з них, є кроком у напрямку єднання з Божеством і повинна бути визнана такою. Людина, позбавляючись релігійного невігластва, зривала з істини один покрив забобонів за іншим і щоразу відкривала нову, більш досконалу форму поклоніння. І цей процес ще триває і триватиме. Ми переростаємо старі форми і створюємо нові, кращі. Це один із проявів процесу еволюції.

Матеріаліст вказує на ці ж самі факти і приходять до того висновку, що всі релігії помилкові, бо історія минулих століть вказує хибність колишніх уявлень про Бога. Але він не бачить того, що його власні уявлення про речовину і природу точно так же є лише сходами у процесі еволюції і, що сучасні його погляди лише один зі щаблів точно так же, як і ті форми та уявлення, над якими він сміється. Він, подібно дикунам і їх наступникам, теж шукає Бога, але не усвідомлює цього.

Всякий, хто вивчає релігії, не може не помітити, що поняття людей про Бога з кожним роком стають все розвиненіші й ширші, що Бог представляється їм все більш і більш сповненим величі й милосердя. Це спостерігається навіть і в наш час. За останні двадцять років сталася велика зміна в цьому відношенні. Ми вже більше не чуємо про Бога, який спалює немовлят у вічному вогні. Ми тепер навіть дуже рідко чуємо про пекло. Все більше і більше говориться про люблячого Бога і все менше і менше про Бога мстивого та гнівного. Людей учать любити Бога, а не боятися Його. Ця зміна відбувається дуже швидко і нас чекає ще більш світле майбутнє. Але ми не повинні забувати, що вся форма релігійного вчення, будь-яка віра, будь-яка церква, якими б не були грубими їх вчення і культу, займає визначене місце в релігійному розвитку людства. Будь-яка з них відповідає потребам своїх послідовників і тому, до всякої віри слід ставитися з повагою. Коли паства переростає відомі форми культу і уявлення, пастирі відкидають неприйнятні вчення і змінюють їх так, щоб потрапити в тон своїм слухачам. Пастирі зазвичай бувають більш прозорливі ніж їх паства, але вони знають, що ще не дозрів час для зміни. Переворот у поглядах настає поступово. Вчення сучасних церков – навіть найбільш ортодоксальних – здалися б еретичними і навіть блюзнірськими нашим предкам. Віджилі вірування відкидаються в сторону, і їх місце займають нові, і все ж, церковні організації продовжують існувати під колишніми назвами. Тут ми бачимо щось подібне до того, що було з хлопчиком, який постійно лагодив свій ніж. Він змінив на ньому чотири руків'я і шість лез, а ніж все-таки вважався тим же самим старим ножом. Багато з нас, відкинувши старі погляди, висловлюють нетерпіння і навіть презирство по відношенню до тих, хто залишився в межах того кола, який ми вже покинули. Це абсолютно неправильно. Той, хто залишився, знаходиться саме там, де йому належить бути – це найкраще місце для нього в даний час. Коли люди переростуть свої вірування, вони відкинуть їх у бік, як зношений одяг. Нетерпимість з нашого боку була б настільки ж безглузда, як і їх нетерпиме ставлення до нас. Справжній послідовник Бгакті-йоги буде відчувати жваву симпатію і виявляти цілковиту віротерпимість до всіх, хто шукає Бога, не дивлячись на обраний ними шлях і способи їх пошуків. Нерозвинені люди намагаються висловити свою любов до Бога починаючи ненавидіти всіх, хто має відмінні від них уявлення про Бога. Вони думають, що така невіра або відмінність у віруваннях є пряма образа Божества і, що вони, як вірні слуги Божі, повинні приймати це близько до серця. Вони начебто думають, що Бог потребує їхньої допомоги проти своїх «ворогів». Це надзвичайно дитячий погляд і він абсолютно не гідний тих, хто дозрів духовно. Навпаки, розвинута людина визнає спорідненість між усіма люблячими Бога, безвідносно до їх поглядів і бачить у всіх них своїх супутників, які йдуть тим самим шляхом, як і вона сама. Любов до Бога здійснюється тим, що ми любимо Його, а не тим, що ми ненавидимо будь-кого з наших ближніх.

Поклоніння особистому Богу, чи то поклоніння Богові дикуна, чи особистому Богу розвиненої людини, являє собою форму Гауні-бгакті. І лише, коли людина відкидає поняття «особистого» Бога, вона переходить у стадію Пара-бгакті, тобто до розуміння Бога у більш високому сенсі. Це зовсім не означає, що Бог позбавлений особистого аспекту. Він не зв'язаний межами індивідуальної свідомості, але не знаходиться в протиріччі з ним. Можна любити Абсолютне, як батька або матір, як дитину, як друга, як кохану людину. Воно містить у своїй істоті всі властивості, що викликають ці різні прояви любові, й може відповісти на всі запити. Насправді людині немає ніякої потреби просити Бога про любов у відповідь. Подібно тому, як людина, виходячи на сонячне світло, підставляє себе його цілющим променям, точно так і любляча людина відкриває себе впливу променів Божественної Любові і сприймає дароване нею благо. Любов до Бога сама по собі вже відкриває доступ у наші душі Божественної Любові. Якщо людина відчуває потребу в любові Батька-заступника, лише повинна відкрити їй доступ. Якщо їй потрібна ніжна любов Матері, вона отримає її, коли лише розкриє їй свою душу. Чи захоче людина любити Бога, як любить своє дитя – і така любов знайде відповідь, позаяк її серце відкрите притоку Божественної Любові; й багато хто з тих, хто відчував потребу такої любові, але боялися її, вважаючи блюзнірським думати про Бога так, як думають про улюблене дитя, зрозуміють, що така любов може полегшити багато душевних мук. І вони не залишаться без любові Божої у відповідь, яка втішить їх так само, як знаходить втіху мати у притисканні дитини до її грудей. В західних релігіях ані слова про цю останню форму любові до Бога, але на Сході релігійні люди знають її, і можна нерідко

чути, як індійська жінка (вживаючи поетичний вислів цього народу) говорить про себе, як про «матір Бога». Таке, на наш погляд, надзвичайно дивне твердження є не більше, не менше, як визнання з боку цієї жінки того факту, що Бог задовольняє будь-яку потребу людського серця в любові. Точно так само можна любити Бога, як люблять друга, брата і товариша, можна відчувати до Бога і палке почуття кохання. Всі ці форми любові до Бога відомі бгакті-йогинові. Наші західні поняття про Бога дають нам можливість відчувати до Нього лише любов дитини до Батька, а між тим, людське серце, інколи відчуває потребу в материнській Божій любові. Бог не належить ні до чоловічої, ні до жіночої статі; обидві статі лише часткові прояви Його; Він містить у собі всі форми – в тому числі і багато ще невідомих нам у даний час.

Бгакті-йогин знає, що через неослабну любов до Бога, він буде наближатися до Нього і в кінці кінців дійде до усвідомлення і «відання» істинних стосунків між собою і Богом. Людина, яка любить Бога, але знаходиться ще на щаблі Гауні-бгакті, не знає нічого про ту силу любові й близькості, яку відчуває людина, яка досягла щабля Пара-бгакті. Першу можна порівняти з дитиною люблячою свою подругу по іграх і, яка гадає, що вона має уявлення про любов; друга ж подібна людині, яка досягла зрілості й відчуває приплив глибокої, чистої і шляхетної любові до подруги свого життя. Перша у кращому випадку стикається з Богом лише в одній точці, тим часом як інша переконується в тому, що Бог відповідає на всі її запити і, що з Ним можна стикатися в тисячах точок. Він ніколи не залишає нас, подібно тому як і сонце завжди світить на небі і, щоб відчути його промені, потрібно лише увійти в смугу світла; від нас не вимагається для цього нічого більше. Достоту так і Бог, нічого не вимагає від людини, крім лише того, щоб вона відчувала потребу у спілкуванні з Ним.

Люди Заходу, які вивчають Його, не повинні думати, що любов бгакті-йогина до Бога має щось спільне з тими істеричними проявами почуттів, які вони бачать у своїх країнах у послідовників деяких сект. Навпаки, послідовники цієї форми Йоги здебільшого люди, які тримають себе з гідністю і володіють глибокими знаннями. Вони не кружляють з криками «слава, слава», і не приводять себе в несамовите емоційне збудження. Вони просто живуть і роблять свою справу з глибоким і постійним відчуттям любові до Бога, що походить від усвідомлення ними тих стосунків, в яких вони знаходяться з Ним – від усвідомлення Його близькості та доступності. Їм зрозуміло, що вони воістину живуть, рухаються та існують в Ньому, що Він не є якась віддалена істота, але Він усюди і повсякчас з ними, і ближче до них, ніж їх власне тіло. Вони не святенники, але бачать Бога скрізь і в усьому, та відчувають, що вони поклоняються Йому всією своєю діяльністю. Вони старанно шукають Царства Небесного, але усвідомлюють, що це Царство знаходиться всередині них, а також у всьому, що їх оточує, й вони відчувають себе в Ньому кожної миті свого життя. Вони поклоняються Богу скрізь і завжди; що б вони не робили, вони знають – будь-яка справа є служінням Йому і Його храм у всякому місці. Вони відчувають постійний приплив Божественної сили; відчувають, що завжди знаходяться перед лицем Бога, який бачить і знає їх, – словом, завжди відчувають Його присутність. І вони не відчувають страху; вони так сповнені любові, що в їх душі немає місця для чогось іншого. Для них любов проганяє всякий страх. Для таких людей кожного дня – неділя; всякий пагорб, долина, поле і будинок – храм. Для них будь-яка людина – будь то чоловік або жінка – священнослужитель, і всяка дитина – прислужник біля вівтаря Бога. Вони мають здатність проникати духовним поглядом крізь оманливі зовнішні покриви і бачити душу, яка ховається під тілесною оболонкою, часто потворною.

Бгакті-йогин не відчуває, щоб Бог вимагав людської любові і, щоб Він дарував милості та блага як нагороду тим, хто любить Його, і тримав карі для тих, хто не проявляє любові до Нього. Навпаки, уявлення бгакті-йогина змушує його відкидати подібні уявлення, як негідні того, хто воістину любить Бога. Він знає, що Бог вище таких примітивних почуттів і властивостей, знає, що Божеська любов простягається на всіх чад Божих, незалежно від того, чи люблять вони Бога і поклоняються вони Йому. Бгакті-йогини знають, що Бог не вимагає від них послуг і виконання обов'язків, поклоніння і навіть шанування. Вони порівнюють Бога з сонцем, яке безсторонньо і не розбираючи спонукань людських, світить однаково праведним і неправедним, зігріваючи своїми променями навіть тих, хто надумав би заперечувати його існування. Але бгакті-йогин знає також, що нагорода і благі наслідки чекають на тих, хто відкриває доступ Божественної любові в свою душу, хоча ці нагороди і не є щось залежне від божої милості, а є просто наслідком вчинків самої людини. Абсолютно так само, як людина, що вступає у смугу яскравих променів сонця, позбавляється холоду і тим винагороджується за свій вчинок, так і людина, яка вступає у сійво Божественної любові, яка чекала лише її наближення, винагороджується тим, що позбавляється холоду душевного, викликаного її невмінням скористатися теплом, випромінюваним Божественною любов'ю. Тож не дивно, що в багатьох східних творах, сонце є символом Абсолютного. Цей символ зустрічається майже у всіх священних писаннях, в тому числі і в Біблії, яка також має східне походження.

Деякі риси вищевикладеного погляду на природу Божества можуть здатися дивними західному читачеві, але якщо він постарается вникнути в суть питання, то побачить, що погляд цей проходить червоною ниткою через християнське вчення, яке було сповнене цієї істини, але з плином століть втратило її. Перші християни ясно

усвідомлювали цю істину, як це видно з читання праць деяких перших отців церкви, але богослови створили багато мудрацій навколо цих початкових вчень так, що їх можна розрізнити лише при більш глибокому дослідженні.

Бгакті-йогин молиться Богу. У початковій стадії Гауні-бгакті він висловлює свої молитви такими словами, що вони здаються вимогою у Бога милостей: згодом це вже зникає. Людина, мало розвинена в духовному відношенні, може звертатися до Бога як жебрак, випрошувати собі то одне, то інше, зазвичай, матеріальне благо. Але, нарешті, людина бачить, що цим шляхом вона не може наблизитися до Бога, і вона просить у Нього сили, мужності й допомоги у своєму духовному розвитку. На цьому щаблі людина думає, що Бог нагороджує прохача, наділяючи його силою, мужністю, подібно тому, як цар може наділяти своїх підданих. Але йогин, який іде шляхом Пара-бгакті, не чекає нагород такого роду, а тим часом отримує найбагатші дари. Він знає, що Бог не потребує молитов людей і Йому не дають ніякого задоволення ці прохання і вихвалання. І, тим не менш, молитва приносить велику користь людині, бо за допомогою її, вона приводить себе в гармонію з Вічним і відкриває у свою душу доступ сили, мужності й мудрості, що виникає від близькості до Бога – Центру могутності та мудрості. У цьому секрет молитви. Людина, яка молиться щиро, від чистого серця, приводить себе у більш тісний зв'язок із Абсолютним. Хто молиться може не вимовити жодного слова, але його молитовний настрій створює деяку форму єднання із Богом і відкриває вільний доступ силі та мудрості нескінченного. Однак, більшість із нас вважає за краще вживати слова, позаяк вони допомагають викликати відповідний настрій. Але слова лише й мають це службове значення. Бог не потребує того, щоб із ним говорили словами; коли минущий розум волає до безкінченного, його звістка і без слів може бути почута і зрозуміла.

Для того, щоб молитва приносила користь, вона не повинна бути вимовлена лише язиком, не повинна бути механічним повторенням слів; така молитва не може сприяти тому, щоб у душу нашу відкрився доступ Божественної сили і мудрості. Молячись, треба, якщо можна так висловитися, говорити з Богом по душах. Бог не потребує того, щоб ми розповідали Йому про наші потреби; Він знає їх краще, ніж ми самі; але, щиросердно каючись і висловлюючись під час молитви, ми тим самим, належним чином розкриваємо нашу душу. Ми наче відкриваємо цим у ній порожнечу, яка повинна бути заповнена, і Божественна сила вливається в цю порожнечу. Божественна сила і мудрість будуть нашими, якщо лише ми відкриємо їм доступ до себе. Це все, що від нас вимагається. Духовними благами можна користуватися так само вільно, як і повітрям, сонячним світлом, але для цього ми повинні видалити ті перепони, які ми самі спорудили. Ми уявили, що Бог десь далеко від нас і тепер ми повинні зміцнювати в собі усвідомлення, що Він саме тут, з нами, в дану мить. Говоріть із Богом так, як ви б говорили з вашим батьком, матір'ю, улюбленою дитиною, другом, чоловіком або дружиною, або коханою вами людиною. Він усе це – і більше цього. Звертайтеся до Нього так, як ви звертаєтеся до тієї людини, з якою ви особливо близькі. Переймайтеся почуттям близькості до вас Бога, і Він буде поблизу вас. Молячись, немає потреби підбирати красиві вирази; вживайте ті ж слова, з якими ви звертаєтеся до дорогих для вас і улюблених вами людей. Бог не сидить, немов цар на престолі, чекаючи, щоб ви впали ниць до його ніг і белькотали ваше прохання. Ні, Він, ніби садить вас поруч із Собою і обіймає Своєю рукою, бо ви відчуваєте себе абсолютно невимушено, і, забуваючи ваш страх і збентеження, розповідаєте Йому про те, що у вас на душі, найпростішими словами.

Але не думайте, що Богу потрібні ваші поради та навіювання. Ви повинні мати до Нього повну довіру і знати, що Він перебуває з вами і направляє ваші стопи. Ваш розум сповниться знанням, яке навчить вас, як чинити, і вам дана буде сила, щоб діяти. Якщо розум, здається, не в змозі розібратися в даних обставинах, якщо ви не бачите ніякого результату, то відкрийте в вашу душу доступ Божественному впливу і Дух укаже вам перший крок, який ви повинні зробити; з повною довірою робіть цей перший крок. Це не «церковна проповідь» подібна до тих шаблонних промов, які доводиться чути з будь-якої проповідницької кафедри. Це велика реальність і тисячі людей живуть таким чином. Ведучи такий спосіб життя, ви поступово будете набувати мужності та впевненості, й почнете усвідомлювати, які широкі перспективи відкриваються вашому погляду.

Керівною ідеєю при розгляді ставлення людини до Бога є те, що Бог є центр життя. Він – центр, а ми подібні атомам у променях, що виходять із центру. Ми не являємо собою щось, що існує окремо від Бога, хоча ми і не сам Божественний центр. Ми пов'язані з Богом, як промені пов'язані з сонцем. Сила і мудрість, які поширюються по променям, будуть наші, якщо ми лише захочемо скористатися ними. Центр є чистий Дух, Бог, і в міру того, як ми розвиваємося духовно, ми все більше і більше наближаємося до цього центру. Ті, в кого Дух не проявляється так вільно, як у нас, більш віддалені від центру, ніж ми. А ті, які посунулися далі нас у духовному розвитку, знаходяться ще ближче до нього, ніж ми. Чим далі від центру, тим атом більш матеріальний. Чим він ближче до центру, тим він стає більш духовним. Далеко від нашої планети існують атоми настільки грубої матеріальності, що ми не можемо навіть скласти собі про це уявлення; а ближче до центру знаходяться істоти, які стоять настільки вище людини на сходах духовного розвитку, що нашому розуму абсолютно недоступне їх розуміння. Людина, в тому вигляді, як ми її знаємо, стоїть посеред цих крайніх двох проявів свідомого життя. Існують розумні істоти, які стоять настільки

вище нас, наскільки ми стоїмо вище якихось слимаків. Але навіть слимак і більш низькі форми, знаходяться в межах кола охопленого Божественною любов'ю. В такому випадку чого ще нам боятися, чому ж нам втрачати мужність? Ми не можемо померти, ми не можемо бути викреслені з життя; ми складаємо частину могутнього цілого і ми невпинно наближаємося до центру, розвиваємося, зростаємо. Причина та мета всього приховані всередині Центрального Розуму; однак, у міру того, як людина розвивається духовно, вона починає вловлювати частинки істини. У міру того, як вона наближається до Центру, вона набуває все більше і більше сили та мудрості – цих двох Божественних атрибутів. Будь-яка сила і мудрість виникає з осередку життя, і чим більше ми наближаємося до середини цього, тим сильніше стають промені, які падають на нас. Божественні атрибути – Всемогутність, Всевідання і Всюдисущність – повідомляються нам усе більшою і більшою мірою, у міру того, як ми наближаємося до Центру. У цих словах міститься вказівка на велику істину. Чи підготовлені ми до того, щоб сприйняти її?

Не думайте, що людина, яка любить Бога, повинна вести якийсь особливий, не властивий їй спосіб життя, щоб бути угідною Божеству. Нехай вона веде цілком природний спосіб життя, не віддаляючись від занять, розваг і задоволень, які вона вважає потрібними для себе. Залиште за собою право вільного вибору і не змушуйте себе ні стикатися насильно з явищами життя, ні віддалятися від них. Не уявляйте, що суворий, серйозний вираз обличчя більш прийнятний Божеству, ніж усміхнений, веселий. Будьте лише природні – ось і все. Людина, яка відчуває, як у неї проникає Божественна любов, схильна бути у щасливому, радісному настрої; вона усюди ніби приносить із собою сонячне світло. Вона не боїться сміятися, співати і танцювати, якщо вона відчуває до цього прихильність, бо все це прекрасно, якщо ми користуємося всіма цими речами, але не даємо їм влади над собою. Будемо радіти сонцю, дощу, спеці та холоду; будемо насолоджуватися цілком усіма явищами природи. Чим ближче ми стоїмо до Бога, тим більше ми насолоджуємося природою. Будемо вести природний, простий спосіб життя. Постараємося витягувати з усіх речей те, що в них є кращого і все перетворювати на гарне. Будемо життєрадісні, будемо привітні. Нехай основною нотою у нашому житті буде «радість, радість і ще раз радість».

Едуард Карпентер в одній зі своїх поем оспівує це почуття радості, що опановує того, хто відчуває у своїй душі приплив великої божественної Любові, хто усвідомлює природу Бога і свою близькість із Ним. Він каже:

«Я підіймаюся з росяної ночі і розправляю свої крила. Немає більше ні сліз, ні стогонів. Життя і смерть лежать розпростертими переді мною. Я вдихаю солодкий ефір, що виходить із божественного дихання. Моє життя так само глибоке, як всесвіт, і я знаю це; ніщо не може вигнати з моєї душі це знання; ніщо не може знищити мене або завдати мені шкоди. Радість, радість народжується – і я разом із нею. Сонце пронизує мене своїми променями радості, вночі вони випромінюються з мене. Ноче, я піднімаюся на крилах і лечу через пустелю світів над старими, похмурими замками сліз і смерті, та повертаюся зі сміхом, зі сміхом, зі сміхом. І ми пролітаємо на розпростертих крилах над зоряними просторами, і я, і ти – о, сміху, сміху, сміху!».

Людина, яка істинно любить Бога, завжди буває оптимістом. Вона шукає і знаходить завжди хорошу сторону всіх речей. Вона може отримати сонячний промінь із найтемнішого кута. Вона проходить життєву арену з посмішкою, з веселою піснею, з твердою вірою в Абсолютне. Вона любить усе в житті, вона всім несе звістку надії і мужності й завжди готова підбадьорити всякого. Вона відрізняється широким поглядом на речі і терпимістю; вона милосердна і пробає образи; в ній немає ні ненависті, ні заздрості, ні зловтіхи; вона не знає ні страху, ні занепокоєння. Вона робить свою справу і надає іншим також робити те, що вони вважають за потрібне. Вона сповнена любов'ю і випромінює її на всіх. Вона проходить життя якимось по своєму, щаслива, радісно ставлячись до явищ од яких інші приходять у відчай; вона вміє йти по кременистому життєвому шляху всередині себе, всі, хто зустрічаються з нею, відчувають це. Вона не шукає друзів або любові – і отримує їх по праву, притягаючи їх до себе. Вона відчуває себе, як удома і в хатині бідняка, і в палаці вельможі; обидва ці житла їй однаково близькі, і їх мешканці здаються їй такими, які стоять на одному рівні. Вона вважає себе братом, як святого, так і грішника, і любить їх обох, бо вона відчуває – кожен із них робить те, що вважає найкращим. І вона вважає за краще відшукувати гарні сторони у грішника, ніж гріхи у святого. Вона знає, що сама не безгрішна, а тому не буде ні в кого кидати камінь. Найбільш упосліджений визнає її за брата; жінка, яка зазнала всяких розчарувань, довіряє їй і не боїться її, бо вона знає, що вона розуміє її. А вона, перебуваючи поблизу сонця і знаючи, що воно світить однаково святому і грішникові, відчуває, що, поки Бог не відмовляє в сонячному світлі своїй найбільш непокірній дитині, і людина не повинна відмовляти у своїй любові своїм братам та сестрам, як би глибоко вони не впали. Вона не засуджує, не намагається привласнити собі Божої прерогативи. Вона працює і виконує свою роботу добре; вона знаходить у ній задоволення. Вона любить творити і пишається своєю творчістю, бо вона відчуває, що це – спадщина її Батька. Вона не поспішає і ніхто її не підганяє. В її розпорядженні багато часу – весь час, який лише є; адже, вічність тривала, а вона знаходиться в ній у даний час. Вона твердо вірить у Абсолютне, вірить у нескінченну справедливість і в остаточну перемогу Добра. Вона знає, що Батько біля неї, бо вона відчула дотик невидимої Правиці. У темряві ночі вона відчула присутність Батька; при світлі, що осяяло її у хвилину просвітлення, вона

бачила Його на одну мить, і цей спогад навіки закарбувався у її душі. Вона проста, сповнена любові, добра. Вона ніби живе пророцтво про те, чим згодом буде людина. Якщо ви хочете бути такою як вона – якщо ви відчуваєте поклик духу – не чинить опору, але відповідайте радісно: «я чую, я підкоряюся, я йду». Коли ви відчуєте це прагнення, не протівтеся йому, відкрийте свою душу Сонцю, прийміть в неї Його промені і все буде добре. Не лякайтеся і зберігайте в собі ту любов, яка виганяє страх; довіртеся Абсолютному і скажіть: «Веди мене». Після багатьох століть мандрів, нарешті ви знайшли свій дім.

Можливо, ви думаєте, що ви любите Бога, що ви знаєте, як потрібно любити Його. Прочитайте наступну індуську байку, і ви дізнаєтеся, чи це так. Ось ця байка: «Одного разу учень прийшов до свого вчителя-йогина і просив, щоб він навчив його вищим щаблям Пара-бгакті, він говорив, що йому не потрібні попередні щаблі, бо він вже знає, як любити Бога. Йогин лише посміхнувся на слова юнака. Юнак декілька разів приходив знову із тим же проханням і отримував ту ж відповідь. Зрештою, він втратив терпіння і зажадав від його, щоб той пояснив свою поведінку.

Тоді йогин привів юнака до великої ріки і, змусивши увійти у воду, занурив його в неї і не дозволяв йому вийти, міцно тримаючи його під водою. Молодик боровся, намагаючись вирватися, але не міг підняти голови над поверхнею води. Нарешті йогин витягнув його і запитав: «Сину мій, чого ти бажав найбільше, коли був під водою?». – «Ковтка повітря», – відповів юнак, вдихаючи на повні груди. – «Так, цілком вірно», – сказав йогин. – «І ось коли ти будеш бажати Бога, як ти бажав ковка повітря, лише тоді ти будеш готовий до вищих щаблів Бгакті – і тоді ти справді будеш любити Бога».

Читання VIII. Дхарма

Дхарма – санскритське слово, яке перекладають по-різному: «чеснота», «обов'язок», «закон», «праведність» і т.д. Жодне з цих значень не передає точно сенсу слова Дхарма. Ми не можемо виправити ці визначення, але повинні прийняти те, що найближче підходить до нашого розуміння справжнього значення слова «дхарма» і тому ми допустимо, для цього читання, що «дхарма» означає «правильна дія». Висловлюючись безумовно, ми можемо сказати, що «Дхарма є правило діяльності і життя, найкраще пристосоване до вимог індивідуальної душі, і найкращим чином розраховане, щоб сприяти досягненню нею найближчої вищої сходинки розвитку». Коли ми говоримо про Дхарму якоїсь людини, ми маємо на увазі найвищий доступний їй напрям дії, беручи до уваги її розвиток і нагальні потреби її душі.

Ми думаємо, що це читання буде своєчасним і відповідь на запити багатьох із наших читачів. З усіх боків ми чуємо старе питання: що слід вважати моральним? Люди вже не задоволені старими, мабуть віджилими відповідями, які надають таке ж, якщо не більше значення відомим формам, церемоніям і дотриманню зовнішніх правил, як моральному образу дії і мислення. Людина, яка вже досягла певної висоти розвитку, бачить безглуздість старих розділів на «моральне» і «аморальне» та знає, що багато речей, які засуджувалися, як аморальні, відносяться до таких лише тому, що деякі люди довільно назвали їх так і, навпаки, багато речей, які вважалися «моральними», носять цю назву абсолютно так само довільно. Хто прагне до пізнання, придивляється до навколишнього світу і бачить, що поняття про моральне і аморальне мабуть різні, в залежності від широти і довготи місця, а також, що вони постійно змінюються з плином часу, вони вдосконалюються або зовсім відкидаються. Тому, учень може вельми збентежитися при своїх пошуках задовільного кодексу етики; він втратив свої колишні дороговказні віхи і мірки і стоїть у нерішучості, не знаючи, яку взяти міру для визначення добра і зла. З одного боку, він чує старі вчення, що вимагають чисто формального, догматичного і нерозумного дотримання відомих правил, які його душа відкидає, як віджилі і невідповідні його нинішнім вимогам, з іншого боку, він чує нове вчення, яке говорить, що «все є добро» – вчення голосно проголошені людьми, які іноді зовсім не розуміють справжнього значення цих слів; і це нове вчення теж, звичайно, не задовольняє шукача, бо голос його совісті каже йому, що деякі види поведінки «моральні», а інші «аморальні», хоча часто він навіть не може сказати, чому саме він вважає їх такими.

Таким чином, людина може відчути себе абсолютно спантеличеною. На довершення її збентеження, вона починає усвідомлювати, що те, що здається їй «моральним», абсолютно незрозуміле їй знайомим, котрі стоять на нижчому щаблі духовного розвитку. Вона далі зауважує, що деякі вчинки, які здаються їй цілком природними і правильними з боку цих недостатньо розвинених людей (тобто, які здаються кращими, ніж те, що вони взагалі роблять) були б «аморальними» вчинками для неї при її високому розвитку, бо вони вказували б, що вона йде назад. Крім того вона бачить, що ці недостатньо розвинені люди, спонукуються до діяння «добра» і утримуються від діяння «зла» обіцянками нагороди і страхом покарання; а це здається негідним і егоїстичним тим, хто бажає робити добро заради самого добра. І тим не менше, вона примушена зізнатися, що ці люди, мабуть, потребують таких штучних спонукань, бо вони не здатні перейнятися вищими моральними ідеалами.

Це питання і незліченна безліч інших, збивають з пантелику, і вона відчуває, що старі основи вислизують з-під її ніг і ніяких інших, більш міцних опор не має. Ми думаємо, що це невелике читання про ту галузь філософії йогинів, яка носить назву «Дхарма», допоможе їй знайти її шлях, вкаже їй стежку, яку вона тимчасово втратила внаслідок того, що на тому місці, де вона зараз перебуває, вона заросла густим чагарником. Ця тема занадто велика, щоб ми могли викласти її з належною повнотою у межах цього читання, але ми сподіваємося, що нам вдасться вказати декілька основних положень, з яких той, хто вивчає це питання, може потім сам зробити усі логічні висновки, що випливають із них.

Перш за все ми зробимо короткий загальний огляд основних питань етики та деяких теорій, що їх стосуються. Етика визначається, як «наука про поведінку», і трактує про те, як зробити гармонійними ставлення людини до оточуючих. У західних народів існують три етичні теорії, а саме: 1) теорія одкровення, 2) теорія інтуїції і 3) теорія утилітарна. Зазвичай, прихильники якої-небудь однієї із цих систем вважають її єдиною істинною, а решту помилковими. Філософія йогинів знаходить істину в кожній із цих трьох систем і відводить кожній із них місце у вченні про «Дхарму». Для того, щоб краще усвідомити собі, що таке «Дхарма», ми повинні розглянути окремо кожна з цих трьох систем.

Система етики, в основі якої лежить теорія одкровення, стверджує, що єдиною підставою моральності і правильної поведінки є Божественне одкровення, повідомлене нам пророками, священиками і вчителями, названими різними іменами. Закони, що видаються цими людьми за істини, отримані ними від Бога, приймалися більш-менш покійно усіма народами, що перебували на відповідній сходинці розвитку, хоча їх поняття про Бога, що дав їм ці закони, і розрізнялися суттєво між собою. Ці закони, оскільки вони стосувалися головних основних принципів, були дуже схожі між собою, хоча і розрізнялися значно в подробицях, у другорядних правилах і приписах. Священні книги всіх народів містять більш-менш повний кодекс моральності, яким ці народи повинні були слідувати беззаперечно, не зважаючи на голос розуму або особисті думки; втім, за людьми, шанованими серед даного народу за вищі авторитети в області релігії, визнається право тлумачення цих кодексів. Усякий народ визнає правила священних книг. У тлумаченні, яке їм дається жерцями, тобто вищим авторитетом і, звичайно, вважає подібні ж домагання інших народів незаконними. Більшість цих релігій розкололося на секти різних найменувань, з яких кожна має улюблене тлумачення священних вчень, хоча всі вони ґрунтуються на первинному одкровенні, як на єдиній істинній основі етики. Крім того, будь-який народ видозмінює своє початкове уявлення про ці, отримані шляхом одкровення вчення, пристосовуючи розуміння їх до постійно мінливих вимог часу. В міру розвитку народу змінюються його потреби і в той же час, вчення спотворюються і пристосовуються до зміни умов. Священники в таких випадках кажуть, що Бог, безсумнівно, мав на увазі «ось те», а не те, що припускали їх предки. Таким чином, після деякого часу, авторитет морального кодексу, головним чином, полягає в тлумаченні священиків і вчителів, а не на самих словах передбачуваного Божественного одкровення. Послідовники інтуїтивної та утилітарної теорій моральності заперечують, що якби Божество мало намір проголосити моральний кодекс, який містить правила поведінки, застосовні до всіх народів у всі часи, то Воно виклало б цей кодекс у таких чітких виразах, що він не міг би бути помилково зрозумілий навіть найбільш неосвіченим людям. І мудрість Божества дала б йому можливість передбачити потреби народу і відповідно до цього подбати про його потреби або в самому початковому одкровенні або в «додатках» до нього.

Друга система моральності розвиває той погляд, що людина інтуїтивно пізнає добро і зло, тобто, що Божество вселяє будь-якій людині, за посередництвом її совісті, інстинктивне знання добра і зла, щоб вона могла керуватися цими знаннями у житті. Це вчення стверджує, що людина повинна узгодити зокрема свою поведінку зі своєю совістю. Але тут забувається той факт, що голос совісті у двох людей ніколи не буває абсолютно тотожним і, що через це, така теорія веде до визнання стількох же різних мір моральності і поведінки, скільки людей на світі; в такому випадку твердження «моя совість схвалює це» виключило б усі подальші міркування про моральність. Щодо того, що таке совість, існують різні думки. Дехто каже, що це прояв вищого розуму, який наставляє людину. Інші ж думають, що це просто підсвідомий розум, який повторює те, що йому було нав'язано і, що совість вдосконалюється відповідно досвіду і змінюється в залежності від навколишнього їй середовища. Деякі стверджують, що це голос Бога, який говорить душі. Існують ще й інші пояснення та теорії. Ми більш детально торкнемося цієї теорії в подальшому викладі теми цього читання.

Третя система етики ґрунтується на теорії корисності, відомої також під назвою утилітарної теорії; її визначають, як «вчення, згідно з яким чеснота має своєю основою користь», або як «вчення, яке ставить якомога більше щастя якомога більшій кількості людей метою всіх суспільних і політичних установ». Це та теорія, яка, як передбачається, лежить в основі створених людьми законів. Блекстон, великий знавець англійських законів, стверджує, що людські закони засновані на «законах природи», які, в свою чергу, за його словами, засновані на Божественних законах – на вічних непорушних законах добра і зла, – що розкриваються Творцем людині за

посередництвом людського розуму. Блекстон говорить далі, що «цей закон природи, настільки ж давній, як людство, і викладений самим Богом, і звичайно, за ступенем обов'язковості стоїть вище всякого іншого; ніякі людські закони не дійсні, якщо суперечать йому, а ті, які дійсні, запозичують усю свою силу і авторитетність прямо або побічно з цього початкового джерела». Все це звучить чудово і дуже просто, і доводиться лише дивуватися, чому цивілізоване життя не є земним раєм, поки не згадаєш про сучасний стан законодавства і застосування законів, яке, втім, все ж краще того, що було у минулі часи. Так легко говорити про «закони» природи і так важко прикласти цей закон до дрібниць життя і застосувати його. Сам Блекстон визнає це і говорить: «Якби наш розум був завжди ясний і досконалий, це завдання було б легким і приємним, і нам не потрібно було б жодного іншого керівництва, й кожна людина зі свого власного досвіду знає, що це не так; що її розум помиляється і її розуміння дуже недосконале та помилкове». Той, кому часто доводилося мати справу з судовими установами і брати участь у судових процесах, охоче погодиться з останнім зауваженням великого англійського юриста. Хоча і справедливо, що закони нації представляють середній висновок з її найвищих моральних понять, проте ці поняття змінюються набагато швидше законів і останні залишаються завжди трохи «позаду століття» порівняно з громадською думкою і поняттями про добро та зло. У цих, створених людиною законах, завжди багато крутість і хитрий порушник законів може вільно зробити майже будь-який злочин проти звичних уявлень про моральність, якщо лише він уміє діяти досить спритно. Деякі люди мають свій власний моральний кодекс, який визнає, що немає «злого» вчинку, якщо лише не порушено формальний закон, і тому вони, за допомогою «досвідчених юристів», складають всілякі проекти для досягнення своїх цілей без порушення букви закону. Якщо вони уникли цієї небезпеки, їх совість спокійна. Це дуже зручна і проста теорія поведінки для тих, хто здатний керуватися нею у житті. Юстиніан, великий римський законодавець, звів усі доктрини людських законів до трьох головних правил, а саме: «живіть чесно, не робіть нікому зла; платіть усім належне». Це простий і прекрасний кодекс, і якби людство сумлінно застосувало його, то одного дня все абсолютно змінилося б у нашому світі; але справа в тому, що кожна людина схильна тлумачити по-своєму ці три правила і свідомо переробляти їх на свою користь і на невгоди своїх ближніх. Людині дуже важко при цьому стані речей сказати точно, що значить «бути чесним», «жити так, щоб нікому не робити зла» і «віддавати кожному належне», або навіть сказати, в чому саме полягає ця «належне». Проте, варто запам'ятати правило Юстиніана, як приклад розумного уявлення про правильну поведінку – запам'ятати з метою, по можливості, точно слідувати йому. Це правило задовольнить тих, хто інстинктивно хоче з усіма чинити, наскільки це можливо, «по справедливості», але хто ще не здатен засвоїти більш високого вчення. Але навіть той, хто може узгодити своє життя з правилами Юстиніана, все-таки ще далеко не задовольнить цим своїх ближніх, які будуть наполягати на дотриманні деяких інших, іноді абсолютно безглузвих речей – речей, які увійшли у звичай, або таких, виконання яких вимагають деякі, так звані, духовні «авторитети», не кажучи вже про світську владу.

Послідовники утилітарної школи відрізняються один від одного в поглядах на причини та історію моральності і на правила людської поведінки. Деякі з них думають, що моральність виникла внаслідок того, що Бог наставляв людину за посередництвом її розуму, а інші дотримуються більш матеріалістичної точки зору, вважаючи, що етичні вчення, закони, мораль і правила поведінки – не що інше, як продукт розвитку людства, результат накопиченого досвіду, спроб, вироблених у різних напрямках до тих пір, поки не вийде належний середній висновок. Для цього останнього класу людей, моральність, звичайно, є виключно справою людського розуму і не має нічого спільного з Божественним Законом або з духовним знанням. Великий англійський учений Герберт Спенсер, можливо, найкращий представник цієї школи, в своєму творі «Дані науки про моральність» майстерно викладає хід міркувань, що характеризує цю школу.

Вчення про Дхарму бере до уваги всі ці три школи моральності, з огляду на те, що кожна з них містить у собі частину істини і, що всі ці теорії, будучи з'єднані та спаяні одна з одною цементом окультного вчення, складають величне ціле. Ми постараємося показати, як усі ці, мабуть, суперечливі системи, можуть бути примирені. Але спершу нам слід, можливо, ще раз окинути поглядом три згадані системи і проаналізувати погляди на кожну з них, як самостійну теорію. Таким чином, ми побачимо слабкість кожної з них, взятої окремо, і силу всіх трьох, злитих разом і об'єднаних вченням про Дхарму. Розглянемо їх у вищенаведеному порядку.

1) Теорія одкровення. Головне заперечення протиставлене цій теорії захисниками інших вчень, полягає в тому, що немає достатнього доказу істинності одкровення. Священики завжди стверджували, що їх вустами говорить Всевишній і в усі часи одкровення виходили через них. Захисники утилітарної теорії моральності стверджують, що ці так звані одкровення (в разі, якщо дані правила поведінки мали на меті дійсно благо народу, а не вигоди священиків), були результатом вищих міркувань пророка, який, будучи на цілу голову вище свого народу, міг бачити найпотрібніше людям і відповідно, встановлював із необхідних правил поведінки більш-менш повний кодекс, стверджуючи, ніби він був даний самим Богом через нього, як пророка. Він приписував авторство Богу, а не

собі, знаючи, що народ буде з великою пошаною і покорою ставитися до Божого наказу, ніж до веління від людини. Захисники інтуїтивної теорії стверджують, що так звані «одкровення» виникали насправді в совісті та інтуїції пророка, який, будучи більш високо розвиненим, ніж його народ, був здатний ясніше чути голос духу; але цей голос він приписував Богу, від імені якого він і проголошував свою благу звістку. Інтуїція, притаманна людям, давала їм можливість бачити «істинність», цього так званого Божого благовістя і вони брали її зі схвалення своєї совісті. Інше заперечення, виставлене проти теорії одкровення, полягає в тому, що існує багато різних одкровень, істотно різних у подробицях; будь-яка релігія має свій власний ряд одкровень, даних через пророків і вчителів цієї релігії. Стверджують, що якби Бог хотів дати моральний кодекс Своему народу, свідчення Його узгоджувалися б між собою і були б дані таким чином, що виключали б усякі непорозуміння. Стверджують також, що не можна дивитися на будь-яке з цих численних одкровень, як на авторитетне, позаяк не може бути вибране якимсь одне з безлічі їх. Адже всякий пророк заявляє однакові претензії на те, що саме він отримав одкровення безпосередньо від Бога, а верховного судилища, до якого можна було б звернутися за остаточним вирішенням цього питання, не існує. Заперечують також, що багато з приписаного Богу, не має ніякого відношення до моральності, а стосується подробиць життя даного народу, наприклад, способу убивства тварин, вибору виду їжі, різних релігійних церемоній, і т.д.; все це пропонується так само суворо, як і правила поведінки, і на рівних правах із цими останніми підводяться під категорії «морального» і «аморального». Крім того, в цих, так званих одкровеннях санкціонується багато речей, які суперечать нашим сучасним поняттям про моральність. Від імені Бога веліли вбивати ворогів найбільш варварським чином, проти чого стоять тепер закони і таке спостерігається лише у дикунів. Виходить, що в даному випадку інтуїцією або розумом людини створений ідеал вищий, ніж ідеал, створений Богом. Те ж саме можна сказати про багатоженство і про рабство, які не лише не забороняються так званим Божим одкровенням, але санкціонуються і дозволені. Подібних заперечень проти теорій богоодкровень моральності існує дуже багато, але найголовнішим із них є те, що немає достатньо доказів її істинності і розум учить нас, що так звані одкровення є просто породженням людського розуму пророків і були оприлюднені з наміром підтримати доброзвичайність та благоденство народу, або з метою підтримки могутності і авторитету духовенства, або ж, із цими цілями разом. Вчення йогинів про Дхарму зважає на ці заперечення і відповідає на них, як ми це побачимо далі.

2) Теорія інтуїції. Найпростішим запереченням проти цієї теорії є те, що совість є не що інше, як результат світогляду людини, навколишнього їй середовища, раси, темпераменту, віку і т.п.; так наприклад, совість однієї особи не дозволить їй убити й мухи, тим часом як совість іншої дозволить вбити ворога; або совість одного вважає поганим не ділитися своїм надбанням з бездомним волоцюгою, або взагалі вважати будь-що своєю власністю, між тим, як совість іншого (наприклад, кишенькового злодія) абсолютно виправдовує будь-яке вчинене ним злодійство і навіть може докоряти йому за те, що він не скористався слушною нагодою. Совість деяких злочинців схожа на совість кішки, яка не розуміє, що погано вкрасти м'ясо або злизати вершки і утримується від таких вчинків лише страхом покарання. Дослідник людської природи, життя народів і їх історії, знає, що поняття совісті дуже розтягне і обумовлюється расою, часом, навколишнім середовищем і темпераментом; тому він буде коливатися визнати голос совісті будь-якої людини досить авторитетним джерелом для морального кодексу, обов'язкового для всіх народів в усі віки. Він бачить, що правила поведінки, які диктуються совістю нерозвиненої людини, будуть значно нижче морального рівня середньої людини нашого часу; і навпаки, правила поведінки, приписувані совістю високо розвиненої людини, виявилися б непридатними для сучасних людей середнього рівня, в силу того, що ці правила пред'являють дуже високі моральні вимоги і зважають на занадто тонкі відтінки думки і поведінки. Крім того, ми знаємо, що люди, керуючись своєю совістю, роблять багато такого, що наша власна совість у даний час вважає «злом». Люди спаливалися на вогнищах, їм протикали язик, їх піддавали фізичним і моральним тортурам на підставі наказів совісті їхніх гнобителів, які були так само щирі, як і ті, кого вони переслідували.

Якби беззаперечно дотримуватися принципу, який проголошує «совість» верховним керівником, то «совість» більшості могла б зробити становище меншини вельми незavidним, як це часто і спостерігалось в попередні століття. Таким чином ви бачите, що теорія «совісті», як непогрішимого керівника, може викликати жорстоку критику з боку її противників. І все ж, вчення йогинів про Дхарму, хоча воно і зважає на ці заперечення, знаходить багато істинного в теорії інтуїції або «совісті» і відводить їй місце у своїй системі, як це ми побачимо згодом.

3) Утилітарна теорія. Ця теорія часто піддається жорстоким нападкам на тій підставі, що вона пройнята чисто егоїстичним поглядом на моральність; що в основу цієї останньої, нею вкладається щастя: щастя особистості, обумовлене щастям оточуючих її людей – коротше кажучи, «найбільше щастя для найбільшого числа людей», – а така підстава абсолютно випускає з уваги вище призначення людини, позаяк зважає виключно на її земне, матеріальне існування. На це утилітаристи цілком природно відповідають, що всякий моральний кодекс має більш-

менш егоїстичну основу, бо людина, що здійснює якісь учинки і стримується від здійснення інших учинків у надії на Божественне схвалення і винагороду або зі страху перед Божественним невдоволенням і покаранням, абсолютно так само егоїстична, як і той, хто керується ідеєю матеріального щастя або нещастя. Друге заперечення полягає в тому, що, керуючись у своїх вчинках такими поглядами, середня людина постарается отримувати якомога більше щастя для себе самої і обдаровувати якомога меншим щастям оточуючих, позаяк немає ніяких підстав для того, щоб вона чинила інакше; словом, що вона б дотримувалася букви людського закону і не відійшла би ні на крок далі його вимог. Теоретично це заперечення, мабуть, абсолютно правильне, але, незважаючи на холодну теорію, людина може піддаватися більш високим імпульсам і мотивами, які виникають з таких областей її душі, яких не визнає ні утилітарна філософія, ні її противники. Інша форма того ж самого заперечення полягає в тому, що утилітарна філософія має на увазі лише розвинений інтелект (тобто, з точки зору філософії йогинів, високорозвинену душу), тому вона не буде спонукати середню людину до піднесених учинків і, якщо лише вона взагалі буде засвоєна нею, то вона скористається нею для виправдання свого власного егоїзму, анітрохи не переймаючись тим добробутом своїх ближніх або благом прийдешніх поколінь. Противники цієї теорії вважають, що, з її точки зору, людина, яка працює для блага своїх ближніх, найбільший безумець, бо вона відмовляється від щастя і матеріальної вигоди з сентиментальності. (Це заперечення випускає з уваги, що розвинута людина часто знаходить найбільше щастя в тому, щоб зробити щасливими інших.) Проти цієї теорії моральності наводиться також і те заперечення, що щастя однієї лише більшості є негідним обмеженням, бо, хоча більшість і була б щасливою, меншість може все ж залишатися нещасною, і частина її, дійсно, неодмінно буде схильна до великих страждань і лиха. Це заперечення знаходить відгук у людей високо розвинених у духовному відношенні, бо вони знають, що жодна людина не може бути цілком щасливою, поки всі не будуть щасливі і, що не може бути ідеального щастя, якщо хоча б одна людина буде виключена з участі в ньому якимось, раз і назавжди встановленим кодексом або правилом. Послідовники теорії, що приписує походження моральності Божественному одкровенню, поза яким, згідно з цією теорією, не може бути ніякої моральності, не згодні з утилітарною точкою зору, бо вона «не зважає на Бога і Його бажання». Послідовники інтуїтивної теорії заперечують проти утилітарної теорії на тій підставі, що вона не визнає існування у людини «совісті», або вищого розуму, і замість цього обґрунтовує людську моральність і правила поведінки на холодному людському розумі: до понять «добра» і «зла» додається, отже, лише інтелектуальне мірило, яке може бути змінено, покращено або зовсім скасовано людським розумом. Ці заперечення приймаються до уваги і на них дається відповідь у вченні індійських йогинів про Дхарму; це вчення, визнаючи, що утилітарна теорія незадовільна, оскільки її видають за істину, все-таки знаходить у цій теорії багато справедливого і вважає її однією з трьох колон, на яких покоїться вчення про Дхарму; двома ж іншими колонами є обидві попередні теорії.

Вчення про Дхарму береться внести лад у цей удаваний хаос думок. Воно визнає кожную точку зору частково правильною – частиною повної істини – але надто слабкою і недостатньою, якщо вона взята окремо. Воно мирить ворогуючі школи, беручи матеріал з усіх їх і вживаючи його для побудови досконалої системи; або, вірніше, вчення це бачить, що закінчена будова вже споруджена у самому порядку Всесвіту, і що будь-яка школа мислителів дивиться лише на одну з колон будівлі, помилково вважаючи її єдиною його опорою і зовсім забуваючи про дві інші колони, непомітні для спостерігача внаслідок його особливої точки зору. Цього вчення про Дхарму дуже потребують народи Заходу, серед яких і в розумовому, і в духовному відношенні панує велика плутанина в усьому, що стосується питань моральності і поведінки. На Заході людей можна розділити на: 1) таких, які спираються на одкровення, але не застосовують вчення його до життя, знаходячи, що ці вчення «непрактичні»; такі люди насправді є прихильниками одкровення, зміненого досвідом і звичаєм: 2) на таких, які стверджують, що вони спираються на інтуїцію і совість, але відчують, що не мають твердого ґрунту під ногами, і насправді живуть за звичаєм і «законами країни», іноді, втім, відступаючи від них під впливом «почуття»; і, нарешті, 3) на таких, які спираються на вимоги чистого розуму, які видозмінюються, однак, існуючими законами і знаходяться під сильним впливом імпульсів, що виходять з вищих областей розуму, незважаючи на те, що ці люди відкидають існування вищих духовних здібностей. Будемо сподіватися, що ознайомлення з вченням про Дхарму дасть можливість розібратися в цих питаннях хоча б деяким із нас. Звичайно, це невелике читання може дати лише натяк на істину, яка міститься у вченні про Дхарму, але ми сподіваємося, що він допоможе деяким із читачів прояснити свої думки, знайти моральну опору і скористатися істинами, що відкриваються спостереженням трьох різних сторін життя. Подивимося ж тепер, що нам може дати вчення про Дхарму.

При нашому короткому розгляді питання, ми повинні просити учня, щоб він підійшов до нього з «відкритим розумом». Це означає, що було б бажано, щоб він у дану мить відклав убік упереджені поняття і теорії; нехай він прислухається до нашого вчення, відмовившись, по можливості, від забобонів і не піддаючись занадто впливу тих теорій, яких він дотримувався раніше. Ми не вимагаємо, щоб він прийняв наше вчення, якщо воно нічого не говорить його розуму та інтуїції, але ми лише просимо, щоб він вислухав нас уважно, як неупереджений суддя, а не

як найманий адвокат, який намагається помітити найменшу помилку і виступає із запереченнями раніше, ніж інша особа встигла викласти справу. Це все, про що ми просимо, і в цьому нам не мала би відмовити жодна справедлива людина, яка береться за вивчення даного питання. Ми не будемо намагатися навчити вас, як чинити, а лише запропонуємо вам на розгляд найголовніші принципи вчення про Дхарму.

Можливо, приступаючи до розгляду філософії Дхарми, найкраще буде спочатку дати вам уявлення про те, як вона дивиться на три вищевикладені теорії основ моральності і правил поведінки. Розглянемо по черзі кожен з цих теорій. Але перш ніж приступити до такого розгляду, ми повинні просити вас твердо пам'ятати основну теорію філософії йогинів, а саме, що всі душі знаходяться в процесі росту, що всі вони стоять на різних щаблях розвитку, всі в тій чи іншій мірі рухаються по дорозі. Закон духовної еволюції в повній силі і всяка душа будує своє життя на основі вчорашнього дня та закладає фундамент на завтрашній день. Її вчорашній день простягається назад за межі даного життя в минулі існування. А завтрашній день поширюється далеко за межі днів земного життя, що залишилося нині – в майбутні втілення. Життя не є лише перебування у плоті протягом небагатьох років; душа може налічувати безліч минулих життів і має перед собою цілу вічність, постійно прогресуючи і переходячи з однієї площини в іншу по висхідній спіралі. Ми не маємо наміру зупинитися на цьому факті, але згадуємо про нього, щоб вказати, що втілені душі, які оточують нас у вигляді чоловіків і жінок, є різні ступені сходження, розвитку і розкриття душевного початку і тому, в силу необхідності, повинні існувати найрізноманітніші потреби і прагнення душі. Вищі ідеали поведінки і моральності розглядаються філософією йогинів як вказівки на те, що у людства зникає ілюзорне уявлення відособленості і виникає усвідомлення єдності всього суцього. Це усвідомлення, що пробуджується, і змушує людей бачити «зло» у багатьох таких речах, в яких вони раніше бачили «добро», змушує їх співчувати стражданням і горе навколишніх та радіти їх щастю і задоволенню; це ж усвідомлення, що пробуджується, робить нас добрішими і уважнішими до потреб інших, бо завдяки йому ми все більше і більше усвідомлюємо нашу родинну близькість один до одного. В цьому і полягають причини зростаючого почуття братерства, яким переймається людство, хоча той, хто відчуває це почуття, може і не усвідомлювати його справжньої причини.

Еволюція і розкриття душі має своїм наслідком зародження у людства вищих ідеалів думки і поведінки; нею пояснюється зміна моральних понять, очевидна для всіх хто вивчав історію і звертав увагу на знаки часу. Засвоєння цієї теорії Дхарми дає нам можливість зрозуміти відносність моральності і оберігає нас від засудження наших менш розвинених братів, що володіють порівняно з нами, більш грубими ідеалами поведінки. Чим вище ступінь розвитку, тим вище ідеал поведінки і моральності; але треба пам'ятати, що розвиваючись, душа відкидає багато старих форм і ідеалів, які раніше здавалися їй найвищими. Запам'ятавши все це, ми перейдемо тепер до розгляду тих трьох джерел, з яких моральність запозичує свою авторитетність. Філософія йогинів визнає теорію одкровення однією з колон, на яких стоїть будівля Дхарми. Вона стверджує, що в різні епохи історії людства Абсолютне надихало високорозвинених людей на проповідання вчень необхідних для людства у даний період історії. Ці натхненні люди були душами, які з доброї волі повернулися на Землю, відмовившись від вищих ступенів буття, щоб допомогти своїм менш розвиненим братам. Вони жили життям оточуючих, приймаючи в ньому участь як пророки, священики, ясновидці і т.п. Розповіді про цих людей дійшли до нас через багато століть у спотвореному, перебільшеному вигляді, прикрашені легендами, забобонами і міфами навколишнього середовища. Вони рідко писали самі, але їх вчення записувалися іншими (часто багато років по-тому) і, хоча вони носять на собі відбиток поглядів їх компіляторів, але все ж дають уявлення про вчення даного пророка або вчителя. Ці пророки стояли на різних щаблях розвитку; деякі з них досягли вже великих висот, інші ж перебували на порівняно низьких площинах, але кожен із них ніс своєму народові звістку, що відповідала його потребам у дану мить. Ця блага звістка в більшій чи меншій мірі приймалася народом і, викликаючи зміни у його вдачі, допомагала закласти фундамент, на якому потім могли будувати наступні покоління. Ми аж ніяк не бажаємо дискредитувати цих пророків або те джерело з якого вони черпали свої знання; слід, однак, зауважити, що ми залишили далеко позаду багато з їх вчень і у даний час маємо можливість відкинути майже всі викладені ними правила, за винятком небагатьох основних, які призначалися для всіх часів. Релігійні секти схильні наполягати на непогрішності своїх вчень і думати, що ці вчення мали на меті дати правила поведінки і мірила моральності на всі часи та для всіх народів. Хвилинний роздум покаже нам усю безглуздість цієї думки. Візьмемо, наприклад, Мойсея, і ми побачимо, наскільки добре подробиці його вчення були пристосовані до потреб народу тієї епохи і якими безглуздими вони виявилися б, якби ми надумали застосувати їх до нашого сучасного життя. Звичайно, основні принципи вчення Мойсея залишаються і досі у повній силі, але людство давно переросло другорядні правила поведінки, що призначалися для стародавнього іудейського народу. Багато критиків теорії одкровення засуджують цілий ряд правил встановлених Мойсеєм вказуючи на дикий і варварський їх характер, абсолютно суперечний сучасним ідеалам. І все ж, кожне з цих вчень мало свою певну мету і було призначене для допомоги душам, які повільно розвивалися, втіленим у ті часи. Метою всіх цих вчень було

допомогти людині в її розвитку, дати їй, як ідеал поведінки, що-небудь, що було б хоч трохи вище звичайного способу життя. Деякі з цих вчень, які нам здаються такими варварськими у даний час, якщо їх розглянути в світлі умов життя того часу, виявляться кроком уперед у порівнянні зі звичаями того століття, коли вони були дані. Нам, які стоять на вищих східцях сходів прогресу, ці вчення, здається, знаходяться на більш низьких площинах, ніж ми самі; але якщо ми постарасмося подумки стати на рівень людства того часу, то побачимо, що вчення ці стоять вище його рівня на один або два кола спіралі. Нерозумно наполягати на тому, що найбільш піднесені ідеали повинні бути дані людству в період його дитинства; уявімо собі лише, що вийшло б, якби високі ідеали Христа були викладено напівварварським племенам Ізраїлю. Слід, утім, звернути тут увагу читачів на той знаменний факт, що в більшості цих грубих древніх вчень може бути знайдено езотеричне або таємне вчення, що призначалося для небагатьох більш розвинених душ даного покоління і наступних за ним; і це є достатнім доказом того, що релігійні вчителі розуміли і вищі вчення. Ці езотеричні вчення вкраплені в екзотеричні вчення, призначені для юрби. Так було завжди. Вчення Христа не приймаються натовпом навіть у даний час, не кажучи вже про минулі століття. Простежте історію християнства і ви побачите, як так звані послідовники Христа, помилково розуміли Його вчення, якими варварськими і дикими були їх уявлення; та такі вони і в даний час. І все ж, більш розвинені душі кожного покоління, протягом останніх дев'ятнадцяти століть уміли читати езотеричні вчення між рядками недосконало переданих і нерідко навіть спотворених слів Ісуса. І, проте, вчення Христа дало великі результати, незважаючи на недостатнє розуміння цього вчення. Моральні правила Нагірної проповіді до цих пір ще не увійшли в силу – люди ще не доросли до них; але майбутні покоління будуть керуватися ними і запозичувати їх світло.

Тут слід звернути увагу на наступний факт. Вчення всіх пророків були спрямовані до того, щоб допомогти людині скинути старі оболонки з нижчих сфер розуму і вказати їй шлях до вищих щаблів розвитку. Розвиток душі був кінцевою метою, і всі правила були пристосовані до цього. Як тоді, так і тепер закон говорить, що не можна зробити другий крок, поки не зроблено перший. Слово, сповіщене пророками, не було остаточним; передбачалося лише, що воно доречне при даних умовах. Ось ключ до розгадки багато чого, що спершу ускладнювало вас. Не слід забувати й інший важливий факт, а саме, що всі вчення пророків були спрямовані до того, щоб підняти людину на вищий щабель; всі вони мали на увазі його суспільну користь. Вони не мали на меті змусити людину виконувати відомі обов'язки по відношенню до Бога, як нас учили вірити. Бога зовсім не турбував брак поваги до нього з боку людини. Він зовсім не був пихатий і не вимагав поклоніння та спалення жертв, запах яких приємно дратував би Його нюх. Такі уявлення відносяться до дитячого періоду людства. Бог прекрасно може обходитися і без людського поклоніння і хвалебних гімнів. Людині потрібна Божа любов, але Абсолютному людські вчинки не можуть принести ні користі, ні шкоди. Якщо вчителі і пророки веліли поклонятися Богу, то вони робили це виключно з метою звернути увагу людини на той факт, що існує Вища Сила. Та обставина, що увага спрямована в цьому напрямку, вигідна для людини, бо вона може при цьому використовувати для свого розвитку силу, яка пориває її вгору, до Абсолютного. Викиньте з голови думку, що Бог потребує вашої похвали і поклоніння, любить, щоб йому висловлювали хвалу, або що Йому потрібно ваше визнання Його високого становища. Всі благодійні результати поклоніння і любові до Бога випадають цілком на долю людини – вся вигода лише на одній стороні.

Для того, щоб зрозуміти вчення пророків усіх релігій, ми повинні поставити себе на місце пророка і подивитися з якого роду людьми йому доводилося мати справу. Тоді ми зрозуміємо, що ці грубі заповіді були розраховані на те, щоб підняти цих людей хоча б на один щабель вище, і вони дійсно досягали мети. Але від того, що вчення ці були направлені до цієї мети і досягали її, ми не повинні бути пов'язані буквою їх у даний час. Якщо ми доростемо до розуміння цього питання, розробляючи його в зазначеному напрямку, то ми зуміємо відокремити від цих вчень полове (яка для минулих століть була пшеницею) і зібрати розсипані зерна пшениці, які все ж знаходяться серед полови. Скористаємося всім гарним, що знаходяться у старих вченнях, бо там можна знайти ще багато доброго – вони ще не віджили свій вік, не стали марними. Але нехай ці застарілі вчення минулих часів не пов'язують нас; не будемо лише забувати духу всіх цих вчень, але не станемо прив'язуватися до мертвої букви старого закону. Не будемо настільки нерозумні, щоб заявляти, що відоме вчення тому лише, що воно було нав'язно вишнім, є непогрішним правилом поведінки для всіх часів і народів; не забуваймо про дві інші колони, на яких стоїть вчення про Дхарму, – про інтуїцію і розум. Але в той же час, не будемо ставитися зневажливо до древніх вчень і заперечувати їх натхненність лише тому, що вони належать минулим століттям. Визнаємо даний факт за те, чим він є насправді і будемо чинити відповідно. Не слід думати, що дні одкровення і натхнення вже минули. У Емерсона можна знайти не менше натхнення, ніж у єврейських пророків; кожен із них був попереду свого століття; істини, повідомлені кожним із них, лише недосконало розумів натовп: кожен з них брав, так би мовити, більш високу ноту гами, ніж буденна. Ми навели Емерсона як перший-ліпший приклад, але в даний час можна назвати і багато інших таких же натхнених вишнім людей. Але, між древнім пророком і сучасним ясновидцем та вчителем існує різниця. Послідовники стародавнього пророка мали брати вчення його на віру, бо їх лише слабо осяяло світло

духовного прозріння, тим часом як наші сучасники мають можливість оцінювати ці вчення при світлі свого духу і за сприяння розуму, – тобто, звичайно лише деякі з наших сучасників можуть чинити так, інші ж повинні задовольнятися старими вченнями, бо вони ще належать до минулих епох розвитку і, не йдучи нарівні зі своїми братами, повинні задовольнятися байками призначеними для періоду духовного дитинства. Та й це ще добре.

Філософія йогинів визнає теорію інтуїції, або «совісті» другою колоною, що підтримує будівлю Дхарми. Як ми вже говорили при розгляді цієї теорії, багатьох осіб, які присвятили себе вивченню питань моральності, відштовхують від теорії одкровення труднощі, з якими доводиться зустрітися під час обговорення її (якщо розглядати її окремо). Не бажаючи визнавати авторитетними, непогрішними і остаточними так звані одкровення дані первісним народам у минулі століття, ці особи заперечують богонатхнення цих одкровень і намагаються знайти іншу теорію, інші правила поведінки. Багато хто приймає утилітарну теорію, як відповідну запитам їх розуму, хоча вона, мабуть, і не задовольняє потреб їхньої душі у тій мірі, як це було би бажано. Інших відштовхує егоїстичність утилітарної теорії і, не бажаючи повертатися назад до старої теорії одкровення, вони приймають теорію інтуїції або «совісті»; вони погоджуються з думкою що «совість», або «інтуїція» є безпосередній і єдиний суддя моральності і поведінки, і вважають, що на ній, насправді, і ґрунтуються людські закони. Деякі йдуть ще далі і говорять, що голос «совісті», або «інтуїції» є дійсно голосом Бога, котрий говорить із людиною, що голосу цьому потрібно беззаперечно підкорятися і, що Бог дарує одкровення будь-якій людині. Як ми вже показали вище, ця крайня позиція піддавалася жорстоким нападкам на тій підставі, що совість у двох людей ніколи не буває однакою, що вона залежить від навколишнього середовища, віку, раси, громадської думки, виховання і т.п., і, що тому, вона не може бути непогрішним керівником, і їй небезпечно слідувати, бо будь-яка людина захотіла би мати свої власні закони, які інша людина не буде зобов'язана брати до уваги і т.д., і т.д. Вчення про Дхарму мирить ці дві, мабуть, суперечливі думки. Подивимося ж, що воно говорить щодо інтуїції або совісті.

Ми розраховували розібрати в цьому читанні питання про теорію совісті або інтуїції, а також і утилітарну теорію, припускаючи розвинути в наступному читанні вчення про Дхарму, але, як виявилось, нам довелося вийти з припущених рамок. Тому, нам доведеться відкласти розгляд теорії «совісті» та утилітарну теорію до наступного читання, в якому ці питання будуть розглянуті в зв'язку з деякими нотатками про практичне значення Дхарми. Ми сподіваємося, що читачі не знайдуть ці читання занадто «сухими» і ретельно вивчать їх. Вони дуже важливі і потрібні для будь-кого хто хоче знайти міцну опору в житті, обрати спосіб життя, що веде до щастя, і рухатися далі по шляху досягнення. Питання про совість або інтуїцію надзвичайно цікаве, і ми сподіваємося вказати кілька важливих сторін цього питання в найближчому читанні.

Ми просимо вас озброїтися терпінням і увагою, ви отримаєте свою нагороду.

Читання ІХ. Дхарма (продовження)

В кінці останнього нашого читання ми дійшли саме до розгляду теорії інтуїції або совісті, тобто другої колони, що підтримує будівлю Дхарми. Тепер ми і займемося цим питанням.

Кожна людина більш-менш усвідомлює присутність в собі внутрішнього голосу – «знання», мабуть, незалежного від інтелекту. Цей голос говорить із нею або владним або ласкавим тоном, наказує їй зробити те чи те, або утримує її від того чи іншого. Іноді він спонукає її до піднесених діянь, іноді ж, ніби спокушає її зробити негідний учинок. Ми зазвичай називаємо цей голос у його вищих проявах – «совістю», а в нижчих – «спокусою». Стародавні оповіді стверджують, що по одну сторону людини стоїть добрий янгол, а по іншу злий; перший нашіптує їй, щоб вона робила «добро», а другий спонукає її робити «зло».

Ці оповіді символізують істину, як ми побачимо при подальшому розгляді цього питання.

Крім «голосу совісті» і «голосу спокусника», існує ще голос, який керує людиною у повсякденних, життєвих вчинках, причому з приводу цього голосу не виникає питання про «добро» і «зло», – як, наприклад, при вирішенні різних справ у питаннях праці, ділових стосунків і т.п. Цей третій прояв, ми будемо називати «інтуїцією». Багато хто користується всіма трьома термінами і мають чітке уявлення про відмінність між кожною з цих форм прояву, але не здатні пояснити, що саме являють собою ці навіювання або звідки вони з'являються. Філософія йогинів дає цьому пояснення, і вчення про Дхарму, до деякої міри, залежить від цього пояснення, адже воно стоїть частково на колоні «совісті або інтуїції». Це друга колона, першою ж є одкровення, а третьою міркування користі. Ці три колони представляють собою, згідно їх порядку: 1) голос Божий, 2) голос інтуїтивних здібностей людини і 3) голос розуму. Подивимося тепер, що говорить філософія йогинів з питання про інтуїцію і про природу закликів, що виходять із цієї частини душі.

Щоб зрозуміти природу совісті, інтуїції, спокуси та інших почуттів, що з'являються у полі свідомості з підсвідомих областей розуму, ми повинні трохи повернутися назад. У першій книзі про Йогу під назвою «Основи світоспоглядання індійських йогинів», а саме, в другому і третьому читаннях, ми говорили про різні «розуми»

людини, про ті різні площини, в яких людський розум проявляє свою діяльність. Згадаймо, що було сказано про інстинктивний розумі, про глузд і про духовний розум. Ми говорили про них багато в декількох читаннях, що входять до складу як першого, так і цього курсу, і ми сподіваємося, що читачі усвідомили собі природу кожного з цих «розумів».

«Спокуси» або спонукання здійснювати «злі», «погані» вчинки йдуть із нижчих областей розуму – з тієї частини інстинктивного розуму, яка має справу з тваринними пристрастями, прагненнями, емоціями тощо. Ці пристрасті, емоції, прагнення є спадщина минулого. Вони «погані» не самі по собі, а лише настільки, наскільки відносяться до тієї частини історії нашої душі, яку ми вже залишили позаду себе або, яку ми лише залишаємо. Все це могло бути найвищим «добром», доступним нашому розумовому розумінню у певний період історії нашого розвитку, все могло бути необхідним для нашого добробуту в той час – могло бути набагато краще за багатьох інших почуттів і вчинків, які ми робили, і відповідно до цього, могло здаватися нашому розуму в той час голосом вищого «Я», що впливає на нижчу свідомість. Але треба пам'ятати, що все це відносно. Тепер, коли ми переступили межі тієї стадії, коли всі ці речі були найвищим добром і, коли ми розвинулися в достатній мірі для того, щоб скористатися вищими поняттями про істину, все це минуле здається нам «поганим» і «неналежним», і коли риси його входять у поле нашої свідомості з нижчих областей розуму, ми здригаємося при думці, що в нас ще залишилося так багато «тваринного». Але нам зовсім немає потреби відчувати себе «порочними» лише тому, що в нас ще існують ці думки і прагнення. Вони складають нашу спадщину минулого і є спогадами про «тваринну стадію» нашого розвитку. Це, так би мовити, голоси минулого. Якщо ви відчуваєте, що тваринна природа, яка бореться в вас, ще недостатньо приборкана, то не дивуйтеся цьому. Справа в тому, що раз ви можете дивитися на неї як на щось окреме від вашого «Я», то один цей факт вже має підбадьорити вас. Спершу ви були твариною, тепер ви бачите, що лише частково залишилися нею, а згодом ви і зовсім відмовитеся від ваших тварин пристрастей. Прочитайте, що ми говорили з цього приводу в читанні першому.

На подальших сторінках цього читання ми розглянемо питання про відносну природу «добра» і «зла», тож, вам буде зрозуміло, яким чином явище, яке вважалося колись «добром», тепер представляється «злом» і, яким чином те, що нам здається «чудовим», «належним», при подальшому нашому розвитку виявиться «поганим» і «неналежним». Все це, звичайно, ведеться з відносної точки зору, бо, розвиваючись, ми починаємо бачити, що «правильне» і «неправильне», «добре» і «погане» терміни відносні, і, що з точки зору Абсолютного немає нічого «поганого». І, однак, у міру того, як ми йдемо вперед, все те, що ми переростаємо, здається нам «поганим», а те, до чого ми ще не доросли – «гарним», поки воно, в свою чергу, не буде відкинуто нами. В даний час ми бажаємо лише вказати вам, що «спокуса» є не що інше, як спонукання до повторення якого-небудь минулого переживання, внаслідок того, що прагнення до нього ще не остаточно згасло в нас. Воно піднімає свою голову, бо в ньому ще жевріє полум'я життя, що догоряє, або тому що це гаснуче тваринне життя було збуджено якоюсь зовнішньою обставиною або навіюванням. Надайте тваринним пристрастям вмирати і не переймайтеся їх боротьбою.

Інтуїція може виходити або від імпульсів, що посиляються духовним розумом, який проектує себе в поле свідомості, або з підсвідомих областей інтелекту. В останньому випадку, інтелект опрацьовує будь-які проблеми, не зачіпаючи свідомості і оформивши рішення їх, представляє їх свідомості у належний час, причому вирішення питання здається таким авторитетним, що воно хоч-не-хоч приймається. Але багато інтуїцій виходять із боку духовного розуму, який не «розмірковує», а «знає». Духовний розум дає нам завжди найкраще, що ми можемо прийняти від нього відповідно до нашого ступеню розвитку. Він турбується нашим справжнім добробутом і завжди готовий допомогти нам своїм керівництвом, якщо ми лише побажаємо. Ми не можемо тепер занурюватися в це питання і лише згадуємо про нього, щоб показати відтінки відмінності між інтуїцією і совістю. Совість має справу з питаннями «добра» і «зла», які виникають в нашому розумі, а інтуїція вирішує виниклі у житті питання правильної дії, які не мають прямого стосунку до етики або моралі, але вирішує їх усе ж у згоді з найвищими нашими моральними поняттями. Совість повідомляє нам, чи узгоджується даний факт із вищим етичним мірилом, доступним для нас на даному щаблі розвитку, а інтуїція говорить нам про те, чи буде такий крок мудрим з точки зору вищого добра.

Совість є наче світло духовного розуму, здатне проникати крізь покриви, що огортають нашу душу. Це досить важке визначення, яке ми повинні постаратися зробити ясніше. Світло духовного розуму постійно прагне прокласти собі шлях до нижчих розумових площин і частина цього світу проникає навіть у найнижчі області, але тут воно буває видне лише нечітко, бо покриви нижчих природних властивостей, якими наділена душа, не пропускають його. Але в міру того, як ці покриви скидаються один за одним, світло вже стає видимим більш ясно, не тому, що воно наближається до душі, а тому, що центр нашої свідомості рухається у напрямку Духу. Це відбувається подібно тому, як із квітки опадають на землю зовнішні пелюстки, в той час як вона розпускається. Припустимо, що в центрі бутона квітки знаходиться джерело світла, промені якого повинні пробиватися назовні крізь усі пелюстки. У міру того, як

бутон розпускається і пелюстки облітають, для проникнення світла залишається все менше і менше перешкод, поки, нарешті, квітка повністю не буде залита світлом. Це штучне уподібнення, але доводиться вдаватися до таких виразів мови. Спробуємо взяти інше порівняння, таке ж грубе, але, можливо, більш зрозуміле. Уявіть собі маленьку, але сильну електричну лампочку, обмотану в декілька шарів якоюсь тканиною. Світло – це дух, сама лампочка – духовний розум, крізь який світить дух при мінімумі опору і затримки. Зовнішні шари тканини дуже товсті, але чим ближче до світла, тим вони тонше, тож, найближчі дуже тонкі, майже прозорі. Постарайтеся тепер відобразити все це у вашому розумі. Звичайно, дуже мало світла досягає зовнішнього шару тканини, але те, яке доходить, є найкращим світлом, яке тут можливо сприйняти або досягнути. Ми знімаємо цей верхній шар. Наступний шар отримує і пропускає більше світла, ніж щойно видалений нами. Ми знімаємо і цей другий шар, та знаходимо третій, ще більш освітлений і здатний випромінювати ще більше світла. І так далі, і так далі; видалення кожного нового шару відкриває все більше світла, що стає все яскравіше і яскравіше, поки нарешті, всі шари тканини не будуть видалені і світло духу засяє яскраво крізь прозору, як скло, оболонку духовного розуму. Якби шари тканини були здатні думати, вони дивилися б на весь цей згорток тканини (з лампочкою в центрі), як на своє «Я». І кожен шар бачив би, що далі вглиб знаходиться щось, що світиться яскравіше, ніж це звичайне «Я»; це більш яскраве світло і було б найвищим поняттям про світло, доступним такому зовнішньому шару – він і був би саме його «совістю». Кожен шар тканини усвідомлював би, що наступний за ним внутрішній шар світліший за нього. Другий шар здавався би першому сповненим «добра», але четвертому або п'ятому, цей другий шар здавався б повною темрявою у порівнянні з ним, чимось абсолютно «поганим». І тим не менше, кожен із цих шарів був би світлом стосовно більш темного шару. Совість є світло духу, але ми бачимо лише тьмяне світло, бо його затьмарюють оболонки, що огортають його; ми бачимо стільки світла, скільки проникає крізь тканину. І ми називаємо найближчий внутрішній шар «совістю»; і так воно і є, з відносної точки зору. Тепер ви усвідомлюєте це питання? Тепер ви бачите, чому різняться між собою «совість» різних людей? У вас не повинно бути сумнів у яскравості та надійності самого джерела світла, внаслідок того що шари тканини, які огортають його, пропускають світло різного ступеня. Подумайте над цим прикладом і ви побачите, що в вашому розумі з'явиться більш чітке уявлення про цінності «совісті».

Не ставтеся зневажливо до голосу совісті лише тому, що ви бачите, як совість нерозвиненої людини, яка стоїть на низькому щаблі розвитку, дозволяє їй робити деякі речі, які ви вважаєте «поганими». Те, що ви вважаєте «поганим», є «гарним» у порівнянні з найближчими нижчими стадіями розвитку. І ви не повинні вдаватися до зарозумілості на тій підставі, що ваша «совість» відповідає дуже високому кодексу моральності; в даний час є істоти у плоті, які з такої висоти дивляться на ваш моральний кодекс, з якої ви дивитеся на моральні поняття бушменів. Ви сумніваєтеся в цьому? В такому випадку ми вам доведемо це зараз на прикладі. Ви вважаєте себе «чесним» і «правдивим». Чи можете ви щиро сказати, що ви протягом місяця жодного разу не збрехали? Скажіть, поклавши руку на серце, – причому пам'ятайте, що «безневинна брехня», а також деяке відхилення від «істини» беруться до уваги нарівні з серйозною брехнею – чи були ви безумовно правдивим і чесним, хоча б протягом одного місяця? Брехня в торгових справах, брехня, необхідна в силу приналежності до певної професії, «щирі ділові розмови», умовна ввічливість тощо – все це мало б свідчити проти вас. Ми не засуджуємо вас; ми знаємо, що ви не можете бути краще, ніж ви є, на цій стадії розвитку людства; ви робите найкраще, що ви можете. І те, що ви бачите самі, що ви не цілком чесні і правдиві, є вже величезний крок уперед. Але це, порівняно ще дрібниця; людство робить набагато більш важливі злочини, якщо поглянути на нього, піднявшись трохи над загальним рівнем. Хіба немає людей, які злидарюють? Хіба ваші брати отримують свою частку благ із запасу, накопиченого людством? Чи справді все так «добре», як повинно бути? Хіба ви не могли б запропонувати якесь поліпшення в цьому стані речей? О так, ми знаємо, що ви один не можете нічому допомогти, але ви складаєте частину людства і користуєтеся перевагами, які випадають лише на долю частини його; ви один із пасажирів тієї колісниці, яка котиться по жертвам нинішнього стану речей. Але, як ми вже говорили, ви не можете протидіяти цьому; люди повинні дорости до кращого становища, повинні самі вибратися з виру. І почуття болю, викликаного всім цим, змусить людство вибратися з цієї трясовини; люди вже починають відчувати цей біль і їм дуже незатишно. Поки ви лише можете констатувати цей факт і бажати настання цієї зміни. Бог тримає в руках вільний кінець клубка і поступово розмотує його. Ви повинні мати віру і бажати цього розвитку, чого б він не ніс із собою для вас, бо ваше передбачення і бажання врятують вас від тих страждань, які випадають на долю тих, хто не хоче бачити і бажати; але навіть і ці страждання матимуть свою гарну сторону, бо вони є моментом розвитку. Повертаючись до нашої теми, ми запитуємо вас: чи відчуваєте ви себе тепер вище і краще за інших? Повчання, яке треба винести з усього попереднього, полягає в тому, що не слід засуджувати. «Хто з вас без гріха, нехай першим кине в неї каменем». Ніхто з нас не може назвати себе особливо «хорошим». А тим часом усі ми йдемо шляхом сходження.

«Будемо жити дружно, день за днем, роблячи найкраще, що ми можемо, сіючи добро словом і ділом, не будимо хизуватися своєю праведністю, не будемо засуджувати; робитимемо в міру сил те, що вважаємо найкращим, але надамо і всім іншим право чинити так само; робитимемо свою справу, не втручаючись у чужі справи, не будемо нікого переслідувати, будемо велелюбні, терпимі і співчутливі; будемо дивитися на все, як на частину великого цілого; зрозуміємо, що всякий робить найкраще з можливого, згідно ступеню свого розвитку; будемо бачити Божественне в найжалюгіднішій, порочній і неосвіченій людині – воно є в ньому, хоча й приховано, воно прагне вперед, до розкриття; і, нарешті, будемо добрі!».

Таке повчання, що дає нам приклад електричної лампочки, оповитої багатьма шарами матерії. Збережіть його у вашій душі, втілюйте його у плоть і кров – і ви знайдете мир душі.

Розгляд вищенаведеного прикладу покаже вам, що совість є голос Духу, чутний ніби через стіни нижчих початків людської природи, в які ми вкладені. Або, інакше кажучи: совість є результат минулого досвіду, зростання і розвитку людини, плюс те світло Духу, яке людина здатна сприйняти. Людина в своєму розвитку скористалася минулим досвідом і створила нові ідеали; вона дізналася деякі потреби душі, яка розвивається, відчула нові імпульси, що виникають в ній, ведуть її в піднесені області; вона усвідомила свою близькість з іншими людьми і з усім Всесвітом. Все це йшло пліч-о-пліч з розвитком душі. Будь-яка стадія такого розвитку давала людині більш піднесені уявлення про те, що таке «добро» і вимагала від неї більш високого ідеалу. І її найвищий ідеал є те, що вона визнає «добрим», хоча вона, можливо, в житті й не завжди чинить відповідно цьому. Світло Духу осяює найвищу, доступну для неї вершину ідеалу і вказує душі на неї, як на мету, до якої потрібно прагнути, піднімаючись усе вище і вище. Це найвища точка, доступна її зору. Правда, що в міру того, як вона посувається вперед, світло піднімається все вище і вище, та осяює ще більш високі вершини, про існування яких вона й не підозрювала. Коли вона досягає точки, яка здається їй самій високою, вона бачить, що лише досягла вершини пагорба, котрий знаходиться біля підніжжя гори, між тим як над ним, нагромаджуючись усе вище і вище, підносяться вершини справжніх гір, найвища точка яких яскраво осяяна світлом духовного сонця. Є й такі розумні істоти, завдання яких полягає в тому, щоб досягти невидимих для нас висот, а мета тих, хто далеко відстав від нас (тобто найвища видима їм вершина), здається лежачою набагато нижче нас, позаяк ми давно вже покинули її. Ми повинні розуміти все це, якщо хочемо скласти собі чітке уявлення про діяльність, ідеали й «совість» інших людей. Ми повинні припинити засуджувати; наш обов'язок по відношенню до інших людей полягає не в тому, щоб засуджувати їх за те, що вони не досягли тих висот, які вже досягнуті нами, а в тому, щоб підбадьорювати їх втішною, радісною звісткою надії і допомагати їм, вказуючи їм шлях. Це те, що наші старші брати роблять для нас; будемо ж і ми робити це для тих, хто знаходиться позаду нас на шляху.

На закінчення, ми звертаємо вашу увагу на той факт, що совість є лише однією з колон, які підтримують будівлю Дхарми. Це дуже важлива колона, але не єдина. На неї слід звернути найсерйознішу увагу, але вона не може служити непогрішним керівником. Вона вказує нам на найвищу вершину, яку ми можемо бачити при даному рівні розвитку, але видима нами вершина не є неодмінно найвища з усіх і ми не повинні задовольнятися тим, що бачимо. Те, що стоїть за совістю, непогрішно і абсолютно, але сама совість відносна і не має непогрішності, бо розвиток наш недостатній і оболонки в які укладена наша душа, перегороджують шлях променів духовного світла до неї. Незважаючи на це, будемо прагнути до світла і слідувати за ним. Згадаймо слова вже відомого нам гімну.

О лагідний світе посеред пануючої імлі,

Веди мене.

Хоча ніч темна, хоча й далеко мій дім,

Веди мене.

Стопи направ. Я не молю, щоб далина

Відкрилася мені. О, лиш на крок посунь.

Веди мене.

Третьою колоною, що підтримує будівлю вчення про Дхарму, є утилітарна теорія, про яку ми говорили в нашому останньому читанні. Вчення про Дхарму визнає цінність цієї теорії, як однієї з колон, але бачить, що вона занадто слабка, щоб бути єдиною опорою етики. Людські закони, викладені в статутах, кодексах і т.п., ґрунтуються майже цілком на утилітарних міркуваннях, хоча деякі письменники намагаються довести, що основою їх є Божественні веління. Закон є результатом людського прагнення накреслити кодекс поведінки, який відповідає потребам людства. Людські закони підпорядковані законам еволюції: вони розвиваються, змінюються і удосконалюються з самого початку своєї появи, і так воно буде завжди, бо вони допускають похибки і не абсолютні. Тоді як совість завжди йде трохи попереду розвитку людини, людські закони завжди відстають від неї. Совість вказує завжди на один щабель вище, тим часом як закони складаються стосовно потреби, яка вже виникла і виконуються лише тоді, коли потреба в них вже чітко видна. При тому, закони зазвичай залишаються в силі на

деякий час (часто навіть на дуже тривалий) і після того як потреба в них уже зникла. Людські закони є виразом середнього рівня розумового розвитку народу – виразом, на який впливає середній рівень народної «совісті». Розум бачить, що з'явилися деякі недоліки і намагається створити закони для усунення «зла» або можливості його виникнення. Совість людства може змусити його бачити, що деякі закони, які були в силі, стали несправедливими, нерозумними і обтяжливими, і коли це стає зрозумілим, робляться спроби скасувати, змінити, виправити ці закони або замінити їх іншими, більш пристосованими до нових потреб людства. Несправедливі закони часто вводяться зловмисними і недобросовісними особами за допомогою аморальних законодавців; порочні і неосвічені судді часто неправильно тлумачать їх; часто відбуваються помилки при створенні, тлумаченні та застосуванні законів. Це буває тому, що люди і людські закони невільні від похибок, не абсолютні. Але, кажучи взагалі, закони будь-якого народу, як щодо їх створення, так тлумачення і застосування їх, являють собою саме той середній рівень, до якого здатний піднятися даний народ. Коли народ у своєму середньому рівні переростає закон, він скасовує його; коли більшість народу вимагає нового закону, вона його отримує рано чи пізно. Перетворення законів відбувається дуже повільно, але воно врешті-решт настає і ніколи не виявляється занадто далеко позаду середнього рівня розвитку народу. Звичайно, ті представники народу, які стоять вище середнього рівня, бачать наскільки недосконалі і часто навіть вкрай несправедливі бувають закони з їх точки зору, точно так само, як це бачать і люди, які стоять нижче середнього рівня, хоча і з абсолютно іншої причини. Першим закон здається недосконалим тому, що він стоїть позаду вимог справедливості і потреби людства; другим же він представляється недосконалим тому, що він занадто випередив їх моральні поняття. Але в загальному, закони народу більш-менш відповідають потребам, ідеям і розумовому розвитку середнього рівня людей, які входять до складу народу. У міру того, як середня людина розвивається, закони змінюються, пристосовуючись до неї, – тобто, вона викликає зміну законів, визнаючи їх недосконалість. Деякі мислителі думали, що ідеальним станом речей була б «абсолютна монархія з ангелом на троні», тоді як інший ряд мислителів малює суспільство, яке так високо стоїть за своїм розумовим і духовним розвитком, що людські закони повинні би були бути відкинуті в ньому як щось образливе, бо в такому суспільстві не було би потреби в них, будь-яка людина була б сама для себе законом. У середовищі таких ідеальних людей запанувала б ідеальна справедливість. Обидві наведені умови припускають «досконалість» або в особі правителя, або в особі самого народу. Закони країни або дійсно відповідають бажанням і поглядам людей середнього рівня даної країни, або терпляться ними. Не можна накласти ярмо на жоден народ, якщо він сам не зігне перед ним своєї виї; коли ж він переросте це ярмо, він його скидає. Слід пам'ятати, що ми говоримо, звичайно, про народ, а не про окремих осіб. Таким чином, ви бачите, що закони країни зазвичай відповідають потребам середнього громадянина її і є для нього найкращими, якими він здатен керуватися і, отже, саме такими, які йому потрібні в дану мить. Але завтра він, можливо, буде гідний кращих законів і відчує необхідність їх. Закон не вільний від похибок і недосконалий, але він необхідний, як одна з колон, що підтримують храм моральності. Він ніщо інше, як повсякденне уявлення про моральність, кристалізовану в тимчасову форму для керівництва народом, який створив цю форму. Всякий закон є компроміс і завжди переслідує когось. Теорія його є «якомога більше благо для якомога більшої кількості людей».

Захисники утилітарною школи моральності вказують на той факт, що людина називає «поганим» те, що приносить їй страждання або неприємність. Так наприклад, людина не бажає бути пограбованою чи убитою і внаслідок цього у неї складається переконання, що грабіж і вбивство суть злочину; і ось поступово видаються закони для попередження та покарання цих злочинів, і людина погоджується утримуватися від грабежу та вбивства, щоб, у свою чергу, користуватися тією безпекою, яка їй гарантується загальним визнанням цих вчинків «поганими» і установою законів, які забороняють їх. Точно таким же чином, бачачи, що суспільство страждає від недбалого ставлення людини до своїх дітей, люди називають таке ставлення «поганим», і моральне почуття викликає видання закону для покарання і припинення такої недбайливості і т.п. Так міркують утилітаристи, і їх міркування, в певних межах, абсолютно правильне, бо така історія законів і їх складання, така і одна сторона розвитку понять про «добро» і «зло». Але, в цих поняттях є щось більше, ніж такі егоїстичні міркування (які, хоча вони і егоїстичні, абсолютно доречні свого часу, як і взагалі всі існуючі або колишні прояви егоїзму). Утилітарист не звертає уваги на той факт, що духовний розвиток людства викликає в людях все більше і більше співчуття до страждань ближніх і, що, коли видовище цих чужих страждань стає нестерпним, з'являються нові уявлення про добро і зло, й виникають нові закони, які відповідають цим новим умовами. У міру того як розвивається душа, вона починає відчувати свою близькість до інших душ і підніматися до розуміння Єдності всього суцього, й, хоча і почуття та дії можуть ще бути егоїстичні, у всякому разі вони являють собою почуття і діяльність вже розширеного «Я». Людське почуття справедливості розвивається не лише тому, що в силу розумового розвитку людина створює собі більш високе поняття про абстрактну справедливість, але також і тому, що її душа, яка розвивається, змушує її відчувати свою спорідненість із іншими і відчувати неприємні відчуття при вигляді страждань та образ, яким вони піддаються. Її

совість розвивається і її любов та розуміння поширюються на більш широке коло явищ – спочатку людина дбає про себе, всіх інших людей вона вважає «чужими»; потім вона починає відчувати деяку «єдність» зі своєю дружиною, дітьми та батьками; далі з усіма своїми родичами; потім зі своїм племенем, із союзом племен, зі своєю народністю; потім з усіма іншими народами, які говорять на тій же мові або сповідують ту ж релігію; потім із людьми однієї з нею раси; з усім людством, з усіма живими істотами і, нарешті, з неживим світом. У міру того, як почуття «єдності» в людині розширюється і розвивається, вона набуває все більш і більш високих уявлень про справедливість і право. Все це не обумовлюється лише одним інтелектом; промені духовного розуму стають усе яскравіше і яскравіше, і все більше й більше опромінюють інтелект. І в міру того як зростає ступінь просвітлення, людське почуття справедливості зростає та розширюється, і проявляються нові поняття про «добро» й «зло».

Таким чином, ви бачите, що утилітарна теорія абсолютно справедлива в певних межах, але, щоб як слід зрозуміти її, потрібно взяти до уваги, нарівні з розумом, також і вищі початки розуму. Людина знаходить, що її ідеалом є не лише щастя більшості, але щастя всіх людей, і думає, що не можливе щастя, поки всі не будуть щасливі. Вона усвідомлює, що якщо немає справедливості для всіх, то її немає ні для кого. І, таким чином, вона все посувається вперед, чинячи згідно крайнього власного розуміння – помиляючись, спотикаючись, чинячи нерозсудливо, але завжди спонукувана зростаючим у її розумі усвідомленням, в якому вона не свідомо, поки очі їй не відкриються, але яке викликає в ній велику незадоволеність і неспокій, та змушує її прагнути вперед, у пошуках чогось невідомого. Тепер, коли ви починаєте розуміти в чому справа, ви вже будете менше страждати, бо розуміння є цілителем ваших мук; ви можете відійти трохи в бік і стежити за хвилюваннями людей, які шукають вирішення питання про «добро і зло», за їх стражданнями, які походять від незнання. Але стережіться висловити їм прямо ваші думки, поки вони ще не готові до сприйняття їх, бо вони розвернуться проти вас і розтерзають вас; вони назвуть вас аморальними, атеїстами, анархістами і ще Бог знає ким. Дайте їм спокій із непогрішними кодексами законів і моральності, що змінюються день у день, і нехай вони видають і скасовують свої закони; це добре для них, і їм це треба робити, щоб позбутися бід, що обсіли їх. Нехай вони пов'язують себе путами рутинних правил і нехай накладають на себе ланцюги, якщо їм це подобається, нехай вони засуджують брата свого за те, що він розуміє речі інакше, ніж вони. Така їхня природа на даній стадії їхнього розвитку. Але нехай усі ці факти не турбують вас, і ви знаєте, що вся ця система законів та моральності, яка постійно змінюється, становить частину великого розвитку, та, що кожна зміна є кроком уперед, хоча жоден такий крок не може вважатися абсолютним або непогрішним. Ви знаєте, що поки не буде досягнуто повного усвідомлення батьківства Бога і братства людей – усвідомлення і здійснення Всеєдності – не можливий справжній мир і спокій. Стійте осторонь і надайте дітям бавитися грою.

Розвиток життя душі, розкриття його, дасть вам ключ до всього цього складного ряду змін, до всієї цієї тривоги, до цього прагнення узгодити людські потреби з людськими законами – до прагнення встановити абсолютне мірило добра і зла у формі людських, відносних мірок. Людство робить усе, що може; всяка окрема особистість робить найкраще, що вона може робити і сходить шляхом осяяним світлом Духу. Дотримуйтеся твердо того, що ви визначаєте найкращим, знаючи, що і це найкраще є крок уперед до істинного блага, і не засуджуйте того, чие найкраще майже таке ж, як ваше найгірше. Не ставтеся зневажливо до людських законів, хоча б ви і побачили їх недосконалість; вони складають необхідний і важливий крок у розвитку людства. Якими б вони не були відносними і недосконалими, вони представляють собою найкраще, на що здатна середня людина, і те, чого вона заслуговує на даний час. Пам'ятайте, що немає нічого нескінченного, безумовного і досконалого, крім Цілого – Єдиного – Абсолютного. Пам'ятайте також, що в людстві повільно розвивається усвідомлення тотожності з цим Єдиним. І ви, в кому росте розуміння, усвідомлення, відчуття цієї Єдності, ви, які починають відчувати сенс слів «я єсмь», будьте, мов скеля, об яку вдаряються і розбиваються морські хвилі. Нехай хвилі відносних явищ спрямовуються на вас; Заспокойтесь, вони не можуть нашкодити вам. Вони лише можуть освітлити і очистити вас, і коли вони відкотяться назад у море, ви будете, як і раніше, стояти твердо і непохитно. Або будьте людиною, яка дивиться з вікна на юрби маленьких дітей, які граються, сваряться, сперечаються, миряться, влаштовують ігри, встановлюють правила, накладають штрафи, присуджують нагороди. Так і ви дивіться на оточуючих вас чоловіків та жінок, які приймають примарне життя за щось дуже серйозне. Даруйте їм, нарівні з дітьми, любов і розуміння, хоча б вони і не знали, чого ви хочете; хоча б вони і не могли зрозуміти вашої точки зору.

Ми сподіваємося, що тепер для вас стало ясним, що всі ці три загально визнані етичні теорії – теорія одкровення, теорія совісті або інтуїції та утилітарна теорія – не виключають, а доповнюють одна одну. Кожна з них показує фазу істини, кожна викладає свій особливий урок. І всі ці три колони підтримують будівлю Дхарми.

Тепер розглянемо вчення Дхарми в цілому.

Як ми вже встановили раніше, Дхарму можна визначити, як «правильна дія» або, кажучи більш виразно, ми можемо сказати, що «Дхарма є правило діяльності та життя, найкраще пристосоване до вимог індивідуальної душі і найбільш пристосоване до того, щоб сприяти їй у досягненні найближчого вищого щабля розвитку». І, як уже ми

говорили в тому ж самому уроці, «коли ми говоримо про Дхарму якоїсь людини, ми маємо на увазі під цим найвищий напрям дій, можливий для неї, беручи до уваги її розвиток і безпосередні запити її душі».

Ми вважаємо, що читач устиг уже за цей час пройнятися думкою, що вчення про Дхарму визнає «добро» і «зло» лише відносними поняттями і, що єдине безумовне «добро» спочиває в самому Абсолютному; абсолютного ж «зла» не існує, а відносно, видиме нами зло, яке ми називаємо цим словом, є просто – або дія, що є результатом низького розуміння добра, або дія, не цілком відповідна найвищому розумінню про добро, властива особі, яка вчиняє цей вчинок. Коротше кажучи, немає вчинків, які самі по собі були б абсолютно «поганими» або «злими»; вони можуть вважатися такими лише остільки, оскільки вони не відповідають вищому розумінню «добра» тією людиною, яка їх вчиняє чи спостерігає. Таке вчення може здатися небезпечним; але зупинимося трохи на його розгляді.

Вивчаючи історію розвитку людства, ви помітите, що найвищі ідеали людини в дикому стані були трохи вище прагнень тварин. У той час не вважалося поганим вбивати, красти або брехати. Дійсно, деякі народи ставилися з повагою до людини, яка робила такі вчинки, якщо вони спрямовані були проти людей, які стояли поза її сім'ї або племені; головним запереченням проти вбивства одноплемінника було зауваження факту, що такий вчинок послаблював військову міць і силу опору племені; звідси поступово виникла думка, що вбивство є «зло» в тому випадку, якщо жертвою його є одноплемінник і «добро», яке навіть пропонувалося, якщо вбитий належить до чужого племені. В даний час такий погляд здається варварським, але сліди його збереглися і донині у так званих «цивілізованих» народів, які все ще вважають правильним вбивство людей іншої національності і «захоплення» майна, якщо попередньо була оголошена «війна». Уся різниця між дикуном і «цивілізованою людиною» полягає, в даному разі, у тому, що дикун доводив свій погляд до логічного висновку не чекаючи оголошення війни. У тому головна різниця. Отже, ми бачимо, що первісна людина здійснювала всі ті вчинки, які ми тепер називаємо злочинами, не наражаючись за це на жодний осуд; і якщо лише об'єктом злочину була особа, досить віддалена по крові від її одноплемінників, то, згідно зі звичаями та етикою того часу, чим більш тяжким був злочин, тим «кращим» або більш «правильним» вчинком він вважався.

У міру розвитку людства багато з таких «правильних» вчинків стали вважатися «поганими» або «злом», згідно «одкровення» проголошуваних жерцями і пророками; ці поняття про добро і зло видозмінювалися відповідно пробудженню совісті в людях, що виникає з несвідомого визнання своєї спорідненості з усіма іншими людьми, і під впливом еволюції ідей «корисності» та «суспільності», що виникають у розвиненому інтелекті людства. У міру розвитку людства, його ідеали ставали ширше і розвиненіше. Ті вчинки, які кілька століть тому, навіть «кращими людьми», вважалися абсолютно «правильними» і законними, тепер вважаються дуже «поганими» і низькими. І точно так само багато з того, що нам здається абсолютно правильним у даний час, буде вважатися нашими нащадками варварським, «поганим» і майже неймовірним. Прочитайте, наприклад, розділ із життя середньовіччя і подивіться, як змінилися з тих пір ідеали і моральні поняття. Потім візьміть епоху, ближчу до нашого часу, і подивіться, як змінився погляд на рабство в порівнянні з тим, що було 50 років тому, не кажучи вже про століття тому. Потім прочитайте, наприклад, твір Беллами «Через сто років», і ви побачите, як радикально може змінитися громадська думка. (Ми наводимо цю книгу лише як приклад, і не стверджуємо, що саме описувані там зміни можуть відбутися насправді; хоча й знаємо, що людство чекають такі ж різкі, докорінні зміни, як ті, які описані в цьому романі.)

І далі, в наш час ми бачимо, що у людей, які стоять на різних щаблях розвитку, існують різні ідеали і немає певного та встановленого громадського мірила «добра» й «зла». Ми можемо погоджуватися щодо основних моральних істин, але істотно розійдемося в поглядах на другорядні питання. Середній розумовий розвиток і «совість» народу виражається в законах і «громадській думці», хоча, як ми вже говорили, закони завжди стоять трохи позаду навіть середніх ідеалів, точно так же, як і середній рівень совісті завжди трохи випереджає загальноприйняті правила поведінки. Середня людина більш-менш задовольняється законами, існуючими в даний час, хоча деякі з тих, на кого вони лягають важким тягарем, можуть вважати їх занадто «суворими» і заснованими на примарних поняттях про «добро»; навпаки, людям, які стоять вище середнього рівня, панівні закони здаються часто заснованими на занадто низьких, відсталих ідеалах і вважаються ними безглуздими, невідповідними й більш-менш несправедливими.

Не лише «гарне» стає «поганим» із плином часу, але багато «поганих» речей перестають бути такими і починають вважатися гарними і цілком доречними з точки зору вищого знання. На багато вчинків було накладено «табу», вони вважалися поганими, бо вони не узгоджувалися із загальноприйнятими релігійними або громадськими поглядами даного часу; коли ж звичаї змінюються і удосконалюються релігійні поняття, знімається і це «табу». Багато з таких заборонених речей були віднесені до «поганих» жерцями, позаяк це було вигідно для них, і цим вони нерідко підсилювали свою владу. Неважко помітити, що з плином часу середній рівень розумового розвитку і

«совісті», які проявляються у формах «громадської думки» і закону, вимагають від людини все більшої і більшої поваги до інтересів її побратимів і наполягають на тому, щоб вона була «добрішою». Це відбувається внаслідок виникнення усвідомлення спорідненості всіх людей між собою, внаслідок розвитку пізнання Єдності всього суцього (знання, часто ще не усвідомленого). Неважко також помітити, що в той час, як у вищезгаданих відносинах додається все більш і більш високе мірило «добра», з чинків, що відносяться виключно до сфери особистої думки, життя і діяльності людини, навпаки, поступово знімається «табу». Якщо з кожним роком від людини очікують все більше «доброто» ставлення до ближніх, то з іншого боку, їй надається все більше і більше свободи та можливості отримати вільне поле для гармонійного прояву її діяльності, її смаків, її почуття, її особистості, її «Я», як це висловлює Едвард Карпентер. Блокада припиняється, «табу» знімають, і людині починають надавати можливість «безбоязно і радісно жити своїм власним життям», аби вона виявляла високу ступінь «доброточливості» по відношенню до своїх братів і сестер.

Але ця ідея Дхарми – знання того, що «добро» і «зло» поняття відносні, схильні до зміни, а не абсолютні і незмінні – не може служити виправданням для людини, яка робить щось «погане» або «несправедливе», чого б вона не зробила при наявності старих понять. Навпаки, Дхарма вимагає для людини, щоб вона керувалася найвищим доступним їй поняттям «добра», і чекає від неї гарних учинків заради самого «добра», а не тому, що цього вимагає закон; від неї очікують, що її вчинки будуть справедливими навіть у тому випадку, коли закон не досяг ще тієї висоти, яка доступна її моральному усвідомленню. Вчення про Дхарму каже їй, що, якщо вона розуміє, що деякий вчинок «поганий», то вона повинна вважати його таким, хоча б закон і громадська думка, відповідні низькому моральному рівню, говорили інше. Високорозвинена людина буде завжди стояти попереду середнього рівня моральних понять, а ніяк не позаду.

Дхарма не вчить також, що нерозвиненій і неосвіченій людині має бути дозволено безвідповідально і вільно чинити злочини проти своїх ближніх, бо вона вважає себе «вправі» здійснювати їх. Хоча ніхто не назве «поганою» кішку за те, що вона буде красти, або лисицю за те, що вона задушить курча, однак, людина має повне право перешкоджати вільному прояву цими тваринами своїх природних інстинктів, коли вони приносять їй шкоду. Те ж саме можна сказати і щодо «злочинців»; визнаючи, що їхні вчинки є результатом розумової і духовної нерозвиненості, невігластва і нездатності жити згідно хоча б найбільш елементарним ідеалам моральності, доступним і для них, ми, однак, маємо право не давати їм можливості завдавати нам шкоди. Але при цьому слід мати на увазі не «покарання», а приборкання і виправлення їх. Власне кажучи, злочинці ті ж дикуни і варвари: їх вчинки «злі» з нашої теперішньої точки зору, були б цілком «правильні» з точки зору дикуна. І ми повинні ставитися до цих злочинців, як до наших молодших братів – нерозвинених, неосвічених, але все ж братів.

Правило Дхарми полягає в тому, що кожна людина повинна жити згідно вимог кращого боку її природи, все одно, чи буде це «краще» відображено в її душі за допомогою одкровення, інтуїції або совісті, або ж її розуму, відповідно до «утилітарних» міркувань. Насправді всі ці троякі впливи вкарбовуються в її душі у більшій чи меншій мірі: і «краща сторона» її природи становить поєднання всіх цих трьох впливів. Коли у вас виникають сумніви, розкрийте свою душу світлу духу і найкраща сторона вашої природи, осяяна його впливом, буде чітко видна вам. Ось ця «краща сторона» і буде вашою Дхармою.

Інше правило Дхарми наказує уникати критики або засудження Дхарми іншої, менш розвиненої людини. Вона не дивиться вашими очима і не стоїть на вашому місці. Але, можливо, вона ближче до свого ідеалу, ніж ви до вашого, як же ви можете судити її? Хіба ви так близько до досконалості, що зводите свій ідеал в абсолютний? Чи впевнені ви, що ваш вищий ідеал і ваш кращий вчинок вийдуть із честю з випробування, якщо їх підвести під мірку Абсолютного? Чи зупинялися ви коли-небудь на думці, що якщо б ви перебували в точно такому ж становищі, в якому знаходяться ваші малорозвинені брати і сестри, ви вчинили б так само, як і вони? Ви, звичайно, не можете уявити себе в абсолютно такому ж становищі, як вони, бо ви можете уявити себе лише такими, якими ви є в дану мить; коли ви намагаетесь поставити себе на їхнє місце, ви здатні думати лише про себе, (з усіма вашими минулими досвідами і теперішніми прагненнями), наділеними в плоть і одяг іншої людини. Це зовсім не те, щоб цілком уподібнитися їм; вам довелося б відкинути весь ваш минулий досвід і нинішні прагнення, та сприйняти замість цього досвід і прагнення іншої людини, на яку ви хочете бути схожими. І в цьому випадку, хіба ви не будете іншим, замість того, щоб бути самим собою, і хіба ви (будучи іншим) тоді будете діяти інакше, ніж він?

Учень, що стежив за нашим викладом вчень етичних шкіл, які є тими трьома колонами, на яких стоїть будівля Дхарми, природно запитає нас: що ж вінчає будівлю і, який ідеал поведінки пропонує вчення про Дхарму тим, хто готовий до сприйняття його? Що знаходить у тому храмі з трьома колонами людина, яка входить у нього? Подивимося ж тепер, яку відповідь дає вчення про Дхарму на ці питання. Найголовніше, що ми повинні запам'ятати при розгляді законів «правильної дії» з точки зору Дхарми – це те, що душа людини є дещо, що розвивається, розкривається. Вона рухається вперед, проходячи щабель за щаблем, від нижчого до вищого, – від поняття про

роздільність до досягнення єдності. Цей розвиток є метою життя, Божественним планом її. Якщо це так, то хіба ви не бачите, що все знаходиться на шляху цього розвитку – все те, що сприяє йому – є «добро», є «правильний» спосіб дії? Далі, з таким же правом можна стверджувати, що все те, що затримує цей розвиток, або прагне відстрочити або знищити його, повинно вважатися «злом» або «неправильним» вчинком, якщо ми будемо вимірювати його тим же мірилом. Правда, ви можете вжити вираз «недобре» або «неправильне», замість того, щоб говорити «погано», або «злочинно», або ви можете сказати «менш добре», «менш правильне», якщо ви віддасте перевагу цим термінам, але значення залишиться те ж саме, які б слова ви не вживали. Правильне або «гарне» узгоджується з планом розвитку, між тим, як «погане» і «неправильне» прагне затримати його або зруйнувати його роботу. Для тигра «правильно» бути кровожерливим і мстивим, бо це не йде врозріз з його ступенем розвитку, але для розвиненої людини повернення до тієї мірки або відповідної їй, є «злом», бо це крок назад або регрес. Для високорозвиненої душі жити почуття ненависті, помсти, ревнощів тощо, буде «злом», адже це було б поверненням до давно пройдених східців і йшло б у розріз зі знаннями та інтуїцією цієї людини... При підйомі сходами храму Дхарми одна людина може бути, наприклад, на третій сходинці, а інша на п'ятій. Якщо людина, яка знаходиться на п'ятій сходинці, опуститься на четверту, для неї це буде поверненням назад і «злом», між тим, як для людини третьої сходинки, підйом на четверту буде рухом уперед і, отже, «добром», чимось бажаним для неї, адже при цьому вона посувається вперед. Закон еволюції, розвитку, веде людину вгору. Все, що узгоджується з цим законом, бажане й добре; все, що суперечить йому, небажане й погане. Якщо вчительці попадеться тупий або впертий учень і, якщо після посиленних занять із ним вона визначає, що він робить хоч невеликі успіхи, вона хвалить його за це і буває дуже задоволена. Але та ж сама вчителька була б дуже засмучена, якби хтось із найбільш здібних і зразкових у поведінці учнів зробив те саме за що вона щойно хвалила поганого учня. А тим часом дії обох цих учнів, із певного погляду, однакові; але якщо подивитися на них із більш широкої точки зору, то вони виявляються глибоко різними.

Прагніть жити за вашим найвищим ідеалом. Ніколи не забувайте про вашу мету. Прочитайте викладене нами у першому з цих читань і вчіться «шукати в своєму серці корінь зла, щоб вирвати його». Будьте приборкувачами диких звірів, які сидять в вас. Вчіться виганяти із себе ці залишки минулого. Вчіться тримати на прив'язі нижчі тварини властивості вашої природи; жаєніть звіра у кут його клітки, не боячись його зубів і пазурів. Вчіться рости і розвиватися доти, доки ви не досягнете тієї сходинки досягнення, з якої ви зможете озирнутися на минуле і усвідомити, що Дхарма стала для вас частиною минулого; бо тоді ви досягнете усвідомлення істинного «Я» й будете бачити речі такими, якими вони є насправді. Тоді ви побачите світло духу, незатемнене оболонками, які його закривають. Згадайте слова «Світла на шляху»:

«Шукай його (тобто шлях), глибоко схилиючи свою душу перед зіркою, світло якої блідо мерехтить у тобі. У міру того, як ти невпинно будеш не всипати і поклонятися їй, вона буде горіти все яскравіше і яскравіше. І тоді ти будеш знати, що знайшов початок шляху. А коли ти дійдеш до кінця, це світло раптово зробиться нескінченним світлом».

Читання Х. Загадка Всесвіту

У шостому читанні, названому «Джнани-йога», ми зауважили, що лише торкнулися там однієї з фаз цієї галузі філософії йогинів і, що ми розглянемо її інші риси в наступних читаннях. Предмет Джнани-йоги настільки великий, що можна написати про нього безліч томів, і, дійсно, з цього приводу багато писалося в минулому, і тисячі томів були написані натхненні цим вченням. У цьому читанні ми торкнемося деяких істотних сторін Джнани-йоги й постараємося викласти їх найбільш зрозумілою, простою мовою, щоб її основні засади могли бути зрозумілі, хоча б частково, багатьом із тих, хто знаходив інші виклади цієї теми занадто важкими і спеціальними. Як ми вже встановили в шостому читанні:

«Будь-яке існування, свідоме чи несвідоме, є еманція єдиного Буття».

Це основне «Буття» називалося по-різному різними філософами; найбільш підходящими для нього термінами можуть бути «Дух» або «Абсолютне». Слово «Абсолютне» вживається у значенні «безумовного, необмеженого, самодостатнього, незалежного ні від чого іншого, дієвого, істинного». Іншими словами, це є «істинно суще». Нам було б бажано, щоб ви зрозуміли, в якому сенсі ми вживаємо це слово, адже багато непорозумінь виникає від змішання термінів або їх значень.

У нашому розгляді предмету ми будемо часто вживати слово «відносний». Це слово за значенням протилежно «Абсолютному», оскільки воно передбачає щось недосконале, обумовлене, обмежене, залежне, приватне, (не в сенсі окремої частини, але в сенсі не всебічного погляду або поняття). При розгляді «речей в собі» ми можемо відкидати одні за одними відносні властивості або якості і те що залишиться в решті-решт, що не піддається подальшому аналізу, виключенню і поділу, і буде «річчю в собі» або «абсолютною річчю». Йогини часто говорять про Абсолютне, як про «річ, якою вона є сама по собі», на протизагаду «відносного» або «річ, якою вона здається».

Вельми зручно для з'ясування цього поняття вважати Абсолютне, як «річ у її цілому, якою вона є», відносно ж, як «неповний і недосконалий погляд на окрему фазу, аспект або якість речі у її цілому». Дуже важко дати чітке уявлення про точне значення цих двох термінів внаслідок того, що, якби ми могли зрозуміти точне значення слова «Абсолютне», ми зрозуміли б і саме Абсолютне. Слово є слабка спроба людського розуму висловити думку, яка не піддається вираженню. Людський розум на теперішньому щаблі розвитку «відносний» і тому нездатний охопити повне значення терміна «Абсолютне». Все, що він може зробити, це скласти собі уявлення про свої власні межі й рамки й тоді, усвідомлюючи відносність своїх уявлень, він називає все те, що лежить за їх межами, «Абсолютним». Людський розум не може охопити повне значення абсолютного простору (нескінченності), абсолютного часу (вічності) і Абсолютного розуму, – хоча він і може осягати загальні значення цих термінів, завдяки розумінню відносних фаз того, що позначається цими словами. Так, наприклад, людина може намалювати на аркуші паперу коло, що обмежує деяку частину простору. Зображуючи таким чином відносний простір, вона створює собі уявлення про абсолютний простір (нескінченність), як про «весь простір, що лежить за межами кола на всі боки до нескінченності». Таким же чином людина пізнає час. Вона вимірює секунди, хвилини, години і роки – все те, що відносно. Але, зробивши це, вона може думати і говорити, що все, що лежить за межами вимірюючого часу – позаду, або попереду нього – є абсолютний, нескінченний час або вічність. У вищенаведених прикладах, абсолютний час і абсолютний простір містять у собі і відносні явища відведені людиною й залишені осторонь, причому цей поділ, або залишення осторонь, існує лише в розумі людини, насправді ж не існує або не дійсне. Людина може створити в своєму розумі поняття про «частини» Абсолюту в тому сенсі, що її увага буде обмежена тим особистим проявом, який дано їй безпосередньому усвідомленню – цілковито так само, як вона може бачити, наприклад, «частину» океану, дивлячись у спрямовану на неї підзорну трубу; але ця «частина» не є у сенсі чогось «відокремленого» або «окремого»; відособленість або окремість, є в даному випадку, цілком властивістю її свідомості, що залежать від її нездатності бачити ціле. Подібним же чином неможливо виділити частину простору або часу з цілого; – все, що можна зробити, це лише скласти собі відносно уявлення про час чи простір і дати йому назву; але ні в якому разі, дійсно, не можливо відокремити ні те, ні інше від цілого. І справді, як час, так і простір, є чисто відносні терміни, якими людина користується, щоб полегшити собі складання кінцевого уявлення про вічність і нескінченність. Обидва ці слова, через потребу, припускають вимір або виділення, тим часом як нескінченність і вічність, будучи безмежними, не можуть вимірюватися ні з якого кінця, є абсолютними поняттями, і ніщо не можливо виділити із цілого.

Суцє, Реальність, Дух, Абсолютне, річ у собі, істинна річ, річ у її цілому – всі ці поняття абсолютно недоступні минулому людському розуму. Вищі стани свідомості людини, у міру їх розвитку, дають їй можливість більш повного розуміння їх, але ніхто не може осягнути Абсолютне у всій його повноті, за винятком самого Абсолютного. Кінцева таємниця нерозв'язна нашою звичайною свідомістю або якоюсь іншою свідомістю, крім Абсолютної. Але, в міру розвитку нашої свідомості, ми можемо досягти (і, дійсно, досягаємо) все більш і більш повного знання. У міру того, як спадає оболонка за оболонкою і промені духовного розуму опромінюють нашу свідомість, ми можемо пізнати багато речей, які раніше здавалися недоступними нашому розумінню. І ми можемо прекрасно користуватися нашим розумом у тому напрямку. Нам часто кажуть, що ми повинні приймати деякі речі «на віру», і що «марно ламати собі голову над ними», але це лише частково вірно, бо інтелект дає нам достовірні відомості про істинну природу речей; відомості ці, хоча вони часткові й недосконалі, все ж заслуговують на увагу. Це особливо вірно у тих випадках, коли інтелект буває осяяний благим світлом духовного розуму, для чого необхідні визнання вищого початку і готовність прийняти від нього світло. Хоча наше перше визнання буття Божого носить характер сліпої віри, викликані слабким променем духу, який пробивається через щільні матеріальні оболонки душі і, хоча подальше «знання» про щось Вище, яке лежить за світом явищ або в основі його, в значній мірі інтуїтивно, а не «від інтелекту» – проте, інтелект може давати нам цінні відомості і є знаряддям придатним для дослідження істини. Вище вчення духовного знання – не суперечить інтелекту, а лише йде далі нього, переступає його межі. І інтелект, якщо ми будемо запитувати його належним чином, буде підтверджувати духовні істини своїм власним запасом знання. Інтелект не насмішник, не брехун, хоча багато метафізиків і хотіли б змусити нас вважати його таким. Він дає нам точні відомості про явища, що проходять перед ним, хоча часто наші недостатньо розвинені здібності, судження і розрізнення, помилково тлумачать його повідомлення. Коли інтелект змушений дати чітку відповідь, він вказує нам, що він змушений визнати відомі речі на підставі деяких послань; що він нездатний уявити собі протилежний висновок. Не будемо боятися висновків інтелекту; – будемо безбоязно перевіряти ними нашу віру. Інтелект має свої обмеження, але в певних межах він судить вірно, хоча наша недосконала і помилкова оцінка того, що він нам повідомляє, часто вводить нас в оману. У наших пошуках знання ми повинні звертатися до всіх площин розуму. Не будемо, за прикладом багатьох богословів, дивитися на інтелект, як на щось чуже і вороже релігійному знанню. Не будемо також, за прикладом багатьох матеріалістів, вважати, що інтелектом вичерпується все і бачити у

вищих станах свідомості лише обман почуттів і помилкові свідчення. Будь-яка фаза духу має свою область; всі вони сестри; тож нехай вони йдуть пліч-о-пліч, допомагаючи одна одній, взаємно пояснюючи одна одну і живучи у добрій згоді, замість того, щоб оголошувати себе заклятими ворогами. Подивимося, що відносний інтелект може сказати нам про Абсолютне; чому минулий інтелект може нас навчити у питанні про нескінченне. Абсолютно вірно, що ми не можемо бачити «річ у собі» при посередництві інтелекту. Але оскільки інтелект є частковий прояв цієї «речі в собі», і оскільки ми, не вдаючись до допомоги інтелекту, не можемо при нашому теперішньому стані розвитку думати про «речі в собі», остільки ми будемо вважати за можливе запитувати інтелект про те, що він може сказати нам про ту «річ у собі». І на наступних сторінках ми постараємося показати, як відповідає інтелект на це питання. Пізніше ми наведемо вам свідчення вищої площині розуму – звістку, яка надається духовним розумом, в тій мірі, як вона нам була відкрита.

Коли людський розум досить розвинеться для міркування про проблеми всесвіту, життя і буття, коли в ньому виникає елементарне поняття про причинність; коли він досягає сходинки свідомості, відомої під назвою самосвідомості, тобто тієї сходинки, на якій утворюються поняття про «Я» і «не Я», – він неминуче створює собі ідею про «щось, що лежить в основі всього світу явищ». Перші уявлення людини грубі, але її розвиток іде вперед, і вона постійно вдосконалює своє уявлення про основу і причини життя та всесвіту. До її розумових понять приєднується ще відчуття Вищої Сили, яке вона називає вірою, а форму прояву його – «релігією». Вона створює химерні теорії, згідно напрямку своєї релігійної думки і своєму релігійному вихованню, і придумує безліч богів (не кажучи вже про злих духів) для пояснення того, на чому наполягають розум і почуття.

Через деякий час погляди на цей предмет розпадаються на дві групи: на погляди жерців і на погляди філософів. Жерці задовольняються спочатку твердженням, що саме їх бог або боги створили все існуюче; з плином часу вони придумують фантастичні оповідання для ілюстрації цього. Філософи зазвичай відкидають теорію жерців і намагаються пояснити дане питання своїми власними теоріями, хоча, з метою безпеки і обережності, вони зазвичай погоджуються з панівними релігійними уявленнями, принаймні на словах. Після деякого часу жерці, заражені міркуваннями філософів, придумують «богослів'я», тобто систему філософії, яка намагається пояснити «чому» і «яким чином» уявний особистий Бог творив деякі речі і, які логічні наслідки деяких теорій, що виходять з відомого посилання. Потім з'являється метафізика у відповідь на запити людського розуму. Метафізикою називається наука, предметом дослідження якої є «реальність» речей, тобто дійсне на противагу «удаваному»; невидиме на противагу видимому; суб'єктивне на відміну від об'єктивного. Метафізика є дослідження проблеми Абсолютного; вона намагається знайти «річ у собі», між тим як богослів'я задовольняється твердженням Божества (зазвичай особистого Бога) і намагається вивести шляхом міркування атрибути, природу тощо, цього Божества і ставлення Всесвіту до можливого її творця. Пізніше вже з'являються вчені, які вивчають матеріальний світ, які намагаються дати пояснення загадки всесвіту, побудоване на чисто фізичній або матеріалістичній основі. Богослови, метафізики і вчені натуралісти Заходу запекло нападали один на одного і у свій час зовсім розходилися в поглядах. Східні мислителі бачили, однак, в богослов'ї, метафізиці та науці, лише різні фази одного і того ж предмету, і завдяки цьому, між ними не виникло непорозумінь. Однак, мимохідь ми все-таки відзначимо, що передові богослови йдуть швидко до згоди з кращими метафізиками, а передові вчені теж сходяться з тими й іншими у багатьох відношеннях. Врешті-решт вони домовляться між собою у головних пунктах, позаяк тепер суперечка між ними йде лише про слова; всі вони шукають одного і того ж, і неодмінно повинні зустрітися.

Богослов, метафізик, філософ, вчений – всі вони передбачають необхідність існування «чогось, що лежить в основі» життя і Всесвіту. Їх розум не може відмовитися від цієї ідеї; вони знаходять її логічною необхідністю, чимось, що інтелект їх мимоволі змушує визнати. Деякі думають, що це «щось» існує поза життям і всесвітом, які «створені» інтелектом. Інші думають що це «щось» є «реальність» життя і всесвіту, відмінне від видимості і відносної реальності, але, що ця реальність є не щось окреме від всесвіту, а його душа і рушійний її дух, вкладений у ній. Богослови називають це Богом; метафізики – розумом, реальністю, актуальністю, істиною і тому подібними назвами; вчені називають це матерією, силою, або навіть силою-матерією; філософи називають це субстанцією, життям і т.д. Але під усіма цими назвами мислителі розуміють «річ у собі», тобто річ як вона є, коли будь-яка «видимість» поглинена нею, – Першооснову, Абсолютне.

Ми не вважаємо за потрібне довше зупинятися на твердженні того, що людський розум через потребу повинен мислити «щось лежить в основі речей» – тобто «річ у собі». Всі мислителі (до якої б школи вони не належали і якої б теорії не дотримувалися) допускають цей висновок, і кожна людина, якщо лише пошукає, знайде цей висновок у своєму власному розумі. Тому, ми можемо стверджувати, як аксіому (тобто, як «самоочевидну і необхідну істину» або «положення, яке необхідно приймається, як дане» – Вебстер), наступне:

1. Абсолютне існує.

Це приводить нас до розгляду того, що повідомляє нам наш інтелект про це суще. Подивимося, чи немає в нашому розумі ще якихось «очевидних істин», або положень, які необхідно приймати, як дане; одним словом, чи немає ще чогось такого, чому ми не можемо не вірити.

Осягнення того факту, що Абсолютне «існує», тягне за собою наступне, що випливає з цієї причини, положення:

2. Все те, що має реальне Буття, має бути Абсолютним.

Не може бути двох або більше Абсолютів або «досконалих субстанцій». Може бути лише одне Абсолютне, або «досконала субстанція». Все інше має «видимість» буття і має бути відносним; усі явища відносяться до Абсолютного або виникають у зв'язку з ним; всі вони «від нього». Абсолютне є істинно суще; і все, що справді існує, має бути Абсолютним. Ці два твердження істини за потреби пов'язані одне з одним і не можуть бути розділені.

Коли ми говоримо «існує», ми, зрозуміло, маємо на увазі дійсне існування у його цілісності та повноті, а не те, яке неповне і не самостійне – не самі лише «видимості» реального. Спробуємо висловити це ще ясніше: не може бути двох Цілих, двох всеєдностей. Є лише одне Ціле, одна всеєдність; така вимога розуму. Ці терміни, в силу необхідності, більш-менш недосконалі і далеко не вичерпують повного сенсу того, що ними позначається. Одному скаже більше один термін, інакше – іншому. З усіх цих термінів, можливо, найбільш зрозумілим для початківців буде той, яким ми користувалися в першій частині цього читання, а саме: «Річ у її цілому, якою вона є». Друге положення веде до спорідненого йому, третього, а саме:

3. Абсолютне містить у собі все реально існуюче;

все, що коли-небудь дійсно було;

все, що дійсно може бути.

Всеєдине повинно містити в собі все. І воно завжди повинно було містити усе. І воно завжди буде містити усе. Це обумовлюється самою природою речей, оскільки вона пізнається інтелектом. Всеєдине завжди має бути всім. Не може бути нічого не всеєдиного. І все, що є, має міститися у Всеєдиному. Для Всеєдиного не може бути нічого зовнішнього; ніщо не може існувати поза ним. Говорити, що щось існує поза Всеєдиного, значить стверджувати безглуздість. Абсолютне ніколи не мало початку, отже, ніщо не могло передувати йому. І не може бути нічого, що могло б відбутися від чогось окрім нього. А позаяк воно не має кінця, то, отже, не може бути нічого, що могло би йти за ним. Тому, воно повинно містити в собі все, що є, було й буде. Пам'ятаючи це, ми можемо перейти до розгляду четвертого положення.

4. Абсолютне всюдисуще,

тобто присутнє скрізь в один і той же час.

Це положення очевидне. Не може бути ніякого місця поза Всеєдиним. Будь-яке буття або існування можливе лише у Всеєдиному. Всеєдине має бути скрізь. Не може бути місця, в якому нічого б не було. Інтелект не здатний мислити «ніщо», як дійсність, як реальність, як абсолютний факт. Абсолютне «ніщо» немислиме, бо абсолютне є неодмінно «щось», а «щось» протиставляється «нічому». «Ніщо» є негативний термін і вживається для позначення відсутності або удаваної відсутності, якого-небудь відносного явища. Абсолютне, будучи всім, має містити в собі все (див. Положення 3). Те, що ми називаємо простором, часом, матерією, розумом, енергією і т.д., є ні чим іншим, як відносні прояви Абсолютного. Тому, воно повинно бути присутнім скрізь в один і той же час. Будь-яке інше уявлення немислиме.

5. Абсолютне всемогутнє,

всесильне, володіє безмежною силою –

всякою силою, яка лише існує.

Це положення очевидне, якщо ми приймемо положення, що Абсолютне є все і знаходиться всюди, що воно універсальне і, якщо припустимо, що існує така річ, як могутність або сила. Звичайно, можуть заперечити, що могутність і сила – терміни відносні, бо ці властивості швидше є чимось відносним або випадковим по відношенню до Абсолютного, ніж абсолютними речами в собі. Це міркування в останньому випадку правильне, але ми усвідомлюємо «щось», що ми називаємо могутністю або силою і, що ми маємо право розглядати як відносне прояв Абсолютного. Якщо існує могутність (хоча б відносна), то вона повинна бути «від» Абсолютного. Інша могутність неможлива. Абсолютному має бути приписана вся могутність, а не лише її частина; не просто більша могутність, ніж та, якою володіє будь-хто інший, а саме вся могутність – уся, яка лише є – безмежна могутність, досить сильна для приведення у виконання чого б то не було. У подальшому викладі ми будемо говорити про могутність як про видимість або прояв Абсолютного і як про щось відносне у цьому сенсі. Щойно висловлена нами аксіома висловлює ту очевидну істину, що все те, що ми називаємо силою, є прояв Абсолютного, і не може бути сили, яка походить із будь-якого іншого джерела, бо немає іншого такого джерела, з якого вона могла б виникати. Деякі метафізики

висловлюють таке положення: «Абсолютне є всемогутність; Бог є міць»; але ми бачимо у могутності відносний прояв Бога або Абсолютного, а не щось, що позначає саму «річ у собі». Точно так само ми дивимося і на розум, і на матерію, як ми це більш детально з'ясуємо в наступних читаннях.

6. Абсолютне всезнаюче, всемудре, всевідаюче, володіє всім знанням, знає все, володіє нескінченним знанням.

Це означає, що немає нічого, що не було би відомо Абсолютному, нічого, що не було би абсолютно зрозуміло для нього. Якщо є хоч якась річ, яка не цілком відома або зрозуміла Абсолютному, то в такому випадку слова «Абсолютне» і «всезнаюче» безглузді та нісенітні. Це, звичайно, відноситься до всякого знання, яке стосується як теперішнього, так минулого і майбутнього, якщо дозволено вжити ці відносні вислови. Знання повинне бути повним, щоб бути всевіданням; воно повинно бути повним до найдрібніших подробиць, до найбільш останньої крапки. Істота, що володіє всевіданням, не може помилятися; не може змінювати думки внаслідок придбання більш досконалого знання; не може робити помилок у судженні, в розрізненні або в якомусь розумовому процесі. Таке знання і мудрість повинні бути дійсно абсолютні, щоб відповідати цьому термінові. Знаючи все, Абсолютне лише знає себе, бо воно все у всьому. Ми повинні допустити існування «знання», бо ми знаходимо в нас самих відносно знання в недосконалому ступені, знання, яке ще розвивається. Ми не лише «знаємо», але «знаємо, що ми знаємо». І, допускаючи існування «знання» або «розуму», ми звісно повинні допустити, що таке «знання» або «розум» повинні належати Абсолютному, або перебувати в його володінні, або міститися в ньому, або, принаймні, бути «від нього». Все, що існує, має належати Абсолютному. Абсолютне має володіти всім, що є у будь-чому – усьому, без винятку. При розгляді того прояву Абсолютного, який ми називаємо «розумом», ми будемо говорити про те, що розумність властива всьому.

7. Абсолютне нескінченне.

Це положення майже зайве, бо вираз «Абсолютне» містить у собі поняття «нескінченності»; але все ж існує певна тінь відмінності між ними і тому ми можемо говорити про «нескінченність» як про властивість Абсолютного. Слово «нескінченний» означає «безмежний» або необмежений у часі й просторі; не має меж щодо могутності, здібностей, інтенсивності або переваги; досконалий, безмежний, невимовний, який не вміщується ні в які межі і т.п. (Вебстер). Слова «без меж» лише краще висловлюють це поняття. Абсолютне не має кордонів або меж, бо воно перебуває всюди у часі і просторі (якщо вже не можна обійтися без цих слів); бо немає нічого такого, чим воно могло би бути обмежене, а саме обмежувати себе воно також не може, бо немає нічого поза ним, за межами його або за ним, бо не існує нічого, крім нього самого. Нескінченність є щось абсолютне і наш розум не може досягнути її, хоча інтуїтивно він і сприймає її.

8. Абсолютне вічне.

Вебстер визначає слово «вічне» як «не має ні початку, ні кінця; завжди існуючий, непохідний і незнищений, завжди перебуває; безкінечний, безустанний, постійний, нескінченний». Ми не можемо уявити собі Абсолютне, яке має кінець. Якщо ми спробуємо думати про нього, як про те, що має початок, то ми повинні припустити, що воно походить від чогось іншого і таким чином ми робимо Абсолютне відносним та створюємо собі нове Абсолютне, яке знаходиться трохи далі, й так до нескінченності. Розум не здатний уявити Абсолютне, яке має початок, адже початок передбачає причину, а ця причина іншу причину і т.д. Розум не може допустити такої думки і змушений визнати, що позаду всіх наслідків, які виникають від причин, має бути щось, що не має причини; щось таке, що завжди існувало: «безпричинна причина», Абсолютне. Правда, в нашому відносному світі ми ніколи не спостерігали жодного явища без причини, бо закон причинності панує в цьому світі, але всі ці, так звані причини й наслідки, обіймаються Абсолютним і відбуваються «від» нього. Поза Абсолютного немає ніякої причини, яка могла б впливати на нього; немає нічого, що було б поза ним; для нього немає зовнішнього. Це дуже важко зрозуміти не звичному розуму; але всякий розум повинен мимоволі прийти до цього висновку – іншого результату немає; розум неминуче повинен визнати цю істину, хоча він не в змозі зрозуміти її. Інтелект живить пристрасть до понять причини і наслідку та ніяк не може відмовитися від них, навіть при розгляді Абсолютного. Але він повинен відмовитися від них, бо він змушений допустити виключення із закону причинності, а єдиний виняток порушує закон і показує його відносність. Так, наприклад, якщо допустити, що існує «першопричина», ланцюг причин і наслідків розривається, бо першопричина є щось, що не має причини, і тому, закон причинності не може бути абсолютним; виняток порушує його. З іншого боку, якщо ми стверджуємо, що ланцюг причин і наслідків нескінченний, то нам відповідають на це, що нескінченне не може мати початку; а те, що не має початку і нескінченне – не може мати причини. Таким чином, і в цьому випадку ланцюг розірвано й розум повинен допустити, що може існувати щось, що не має причини. В останньому випадку інтелект, вживаючи абсолютний термін «нескінченний», якого він не може зрозуміти, позбавляє сили свій власний доказ і змушений визнати, що існує «безпричинна причина», хоча й не може підкріпити це ніяким прикладом, запозиченим із свого власного досвіду. Він робить найкраще, що може, і, принаймні, відверто визнає існування чогось, чого він не може зрозуміти; він повинен так зробити, якщо хоче бути чесним із самим

собою. Причинність – щось відносно і не становить необхідності для Абсолютного; Вічність є щось абсолютне і інтелект не може цілком досягнути її, хоча розум інтуїтивно сприймає її. Час – відносний термін, що вживається людиною внаслідок її нездатності досягнути абсолютну істину. Людина ніколи не може затримати в своїй свідомості жодної миті, бо раніше, ніж розум може зупинитися на ній, вона вже відійшла у минуле. Час відносний і найбільший період часу, який людина може собі уявити, порівняно з вічністю або абсолютним часом, є ні що інше, як павутинка, простягнута перед склом телескопа, зореве поле якого обіймає нескінченний простір; і ця павутинка ще повинна бути зменшена в нескінченну кількість разів для того, щоб вона могла відповідати цілям порівняння. Незліченні мільйони років у порівнянні з вічністю або абсолютним часом так близько підходять до абсолютного нуля, що лише абсолютний розум може розрізнити їх. Люди, які досягли високого духовного розвитку, у своїх вченнях повідомляють нам, що вони часто цілковито втрачають почуття відносного часу при розгляді вічності або абсолютного часу, і в їхньому уявленні мільйон років здається їм однією миттю. Те ж саме спостерігається, коли високорозвинений розум досліджує розумові області, що мають відношення до простору; відносно втрачається в абсолютному, і відносний простір розпливається в нескінченності. Час і простір відносні поняття властиві минулому людському розуму даного часу; Абсолютне мислить у своїх власних формах нескінченності і вічності. З точки зору Абсолютного (це зрозуміло навіть і нашому жалюгідному розуму), всяке місце – тут; усякий час – зараз.

9. Абсолютне неподільне.

Абсолютне є все – Ціле. Воно не може бути розділене на частини, бо немає нічого, що могло б його розділити – нічим розділити його – і нічим «заповнити проміжки». Не може бути ніякого справжнього поділу або розчленування Абсолютного. Воно завжди було цілим, завжди буде цілим і тепер є ціле. Воно є щось завершене і не може бути розділене або розчленоване на частини. Розум, за згаданими причинами, не може уявити собі Абсолютне розпорошеним або розділеним на частини. Розум відмовляється намалювати собі цю картину і примушений визнати істину вищенаведеного положення. Цілковито вірно, що в нашому минулому розумінні речей ми можемо вживати відносні терміни, «частини» або «частки» цілого, або Абсолютного, маючи на увазі під цим особливе уявлення про ціле, яке входить у поле нашої свідомості. Ми не можемо бачити річ у її повноті і внаслідок цього говоримо про те, що ми бачимо, як про частину Абсолютного або цілого. Але обмеження кореняться в нас самих і наш розум створює відносно розходження, бо його поле зору занадто обмежене, щоб окинути поглядом ціле. Розум наш розбиває це ціле на обмежені, часткові картини і називає кожну з них «частиною», хоча в абсолютному й істинному розумінні, не може бути такого поділу або розчленування цих так званих «частин»; насправді, ціле залишається незмінним і нероздільним, хоча наша обмежена, минула, відносна свідомість і розбиває його на уявні «частини» для своєї зручності. Це можна грубо ілюструвати таким прикладом. З вікна, біля якого я пишу це читання, видно високий гірський ланцюг. Він тягнеться так далеко, як лише може бачити око. Мое око бачить його в цілому або, скоріше, визнає його за ціле, пробігаючи поглядом по всій його протяжності, незважаючи на те, що немає жодного такого моменту, коли весь цей ланцюг може бути одночасно у полі зору. Проте, свідомість безперервності або цілісності є, і, якщо око буде поміщене на досить далеку відстань, воно бачитиме всю цю картину як одне ціле. Але припустимо, що ми захотіли б сфотографувати цей ланцюг гір з вікна. Нам тоді довелося б направити камеру на одну «частину» ланцюга і потім, сфотографувавши її, направити камеру на іншу «частину» і т.д., поки ми не отримали б таким чином знімки всього ланцюга. Між цими окремими знімками не було б загального зв'язку, і весь ланцюг представився би нам розірваним на «частини», а тим часом, насправді, в самому гірському ланцюзі не існує такого поділу. Самі гори залишаються незмінними – цілими і нероздільними. Роздайте ці знімки і всякий глядач на своєму знімку побачить лише «частину» загальної картини; всі ці знімки будуть виглядати по-різному, і між ними не буде ніякого зв'язку, поки ми не поставимо їх поруч. Тому хто захотів би отримати уявлення про ланцюги гір, довелося б з'єднати разом усі «частини», щоб він міг побачити зображення всієї картини гір в нероздільному цілому. І тим не менше, чи розглядаються ці знімки окремо або разом, сам гірський ланцюг залишається тим же самим, і «видимості» знімків анітрохи не впливають на нього. Ця ілюстрація груба і недосконала, але може вказати, яким чином, навіть у фізичній площині, погляд спрямований на окремість може створити враження «частин» і «окремість», між тим, як це враження не має жодного підґрунтя насправді. Будь-яка, так звана «частина» Абсолютного, стикається зі всякою іншою «частиною» і з цілим; все – єдине, нероздільне, неподільне, не піддається поділу на частини. Пам'ятайте це, бо істина буде потрібна вам для вирішення тих завдань, яких ми торкнемося далі.

10. Абсолютне незмінне і постійне.

Інтелект приймає це положення, як самоочевидне. Абсолютне не може змінюватися, бо немає нічого, у що воно могло б перетворитися, не втрачаючи тим самим своєї власної природи, і для нас цілком незбагненно, як Абсолютне могло б утратити свою сутність. Все поза Абсолютного – поза Всеєдиного – є «ніщо»; але «щось» не може бути нічим; тим менше може стати «нічим» вся повнота Буття. Абсолютне, в силу необхідності, повинно перебувати завжди одним і тим же – і вчора, і сьогодні, і завтра. Воно досконале і тому, не може удосконалюватися.

Воно має всю повноту мудрості, і тому не може проявити нерозсудливості, роблячи помилки або втрачаючи свою досконалість. Воно всемогутнє і тому воно не може допустити, щоб від нього було відібрано що-небудь з того, що воно має, навіть якщо б існувало щось поза ним, що могло б зробити це. Поза ним немає нічого; для нього немає нічого зовнішнього, і ніщо не може впливати на нього будь-яким чином. Будучи всім, що дійсно існує, воно не може перетворитися у щось. Не може бути мови про еволюцію, розвиток або зростання Абсолютного, бо воно вже і без того досконале, та не має підстав для його розвитку. Встановивши це, ми повинні визнати, що все те, що ми називаємо зміною, зростанням, вдосконаленням, прогресом, регресом, життям і смертю (в повсякденному значенні цих слів) – все це відносні поняття і лише недосконалі «видимості» Абсолютного, але не абсолютні факти. Вони лише «видимості» Реального, й біда в тому, що наш минуций розум може бачити лише невелику і до того ж, завжди спотворену частину цілого, і внаслідок свого нерозуміння, помилково приймає цю недосконалу частину за ціле – видимість за дійсність. Ми наводимо телескоп на зірку, і, коли незабаром після цього вона ховається з нашого поля зору, ми говоримо «її немає», тоді як зірка залишається на тому ж місці, а ми посунулися і тому не бачимо її. Перетворення і зміни, які ми вважаємо реальними, суть не що інше, як хвилі, піна і бульбашки на поверхні океану; сам же океан залишається незмінним. Абсолютне поза законом причинності. Причина та наслідок не торкаються його, бо вони відносні і мають справу з іншими, такими ж відносними явищами, не зачіпаючи Реальності і Абсолютного. Абсолютне не має ні початку, ні кінця, не має причини і не є наслідком чого б то не було. З точки зору Абсолютного не може бути закону причинності, адже цей закон відносний і діє лише в світі відносного. Причина та наслідок – відносні видимості в Абсолютному, не можуть панувати над ним; вони – лише створення, знаряддя Абсолютного, які служать якій-небудь Божественній меті у дану хвилину, але не мають ніякої реальності по відношенню до Абсолютного. Абсолютне вільне.

11. Те, що не є Абсолютне, має бути відносним.

Тобто воно повинно стояти в якомусь відношенні до Абсолютного або ж повинно бути нічим. Те, що не є Абсолютне буття (річ у собі), має бути або «причетним» Абсолютному або нічим. Це положення є висновком, що неминуче випливають із положень 1, 2 і 3. Все реальне, так само як і відносне, має бути або самим Абсолютним або «причетним» Абсолютному. Іншими словами, воно повинно бути або Абсолютним (річчю в її цілому, як вона є), або ж відносним (тобто недосконалим або неповним аспектом речі в її цілому). Якщо ж воно ні те, ні інше (хоча ви повинні пам'ятати, що це насправді одне й те ж), в такому випадку воно ніщо, брехня, ілюзія, помилкове судження про відносне (або ряд таких помилкових суджень) або свідомо брехня, що не має підстави ні в Абсолютному, ні у відносному.

Три великі прояви, або три відносні початки.

Звичайний інтелект нездатний бачити ясно або цілком розуміти Абсолютне як таке. Але відносні аспекти Абсолютного зрозумілі звичайній свідомості і проблиск «речі в собі» (Духу) може бути навіть сприйнятий при посередництві духовного розуму, у міру того як з розкриттям свідомості в це останнє починають проникати його промені. Забігаючи трохи вперед, ми все-таки вважаємо доречним дати наступні роз'яснення для того, щоб розум читача відпочив, хоча б тимчасово позбувшись питання, яке повинне неодмінно виникнути після розгляду одинадцяти вищенаведених положень. Ми маємо на увазі наступне питання, що стоїть перед людиною: «А яке ж місце я займаю у цьому Абсолютному і відносному?». Або, як один американець нещодавно запитав: «А я тут до чого?». Це питання буде розібране нами у нашому останньому читанні, але тут ми все ж скажемо наступне: в людині, якою вона здається собі в даний час, є як Абсолютне, так і відносне. Ми хочемо сказати наступне: людина має в собі справжнє «Я», дух, який і є Абсолютне. Цей дух наділений деякими відносними сутностями, а саме: 1) матерією; 2) енергією або силою і 3) розумом. Санскритські терміни цих понять такі: Атман, тобто дух або вічне «Я»; Акаша, тобто матерія, або всеохоплююча речовина всесвіту; Прана, тобто сила, енергія тощо, та Читта, тобто розумова субстанція. Філософія йогинів учить, що ці чотири форми відносного, притаманні всім речам у всесвіті. Атман або Дух, будучи єдиною реальністю, знаходиться скрізь і в усьому, але не так, ніби він був вкладений у кожній окремій речі як щось відокремлене, як окрема частка. Він, так би мовити, проникає весь світ і знаходиться в усьому. Ми можемо говорити (як ми говорили в цих читаннях) про людину, як про таку, що має в собі «краплю океану Духа» або ж як про ту, яка є такою «краплею» або «іскрою Божественного полум'я», «променем сонця Духу» і т.п.; але все це не більше, ніж риторичні фігури, бо немає і не може бути поділу Духу (див. положення VIII). Якщо уявити кожну окрему людину, у вигляді намистини, то дух не буде шматочком золота в її центрі, а золотим ланцюжком, на який нанизані намистини і який знаходиться в кожній з них і проходить крізь усі намистини. Це дуже грубе уподібнення, але воно дає хоч бліде уявлення про істотну різницю між двома вищезгаданими поглядами.

Будь-яка відносна сутність, або центр свідомості, або атом, або річ (називайте це як хочете) нанизана на цей золотий ланцюжок Духу, дійсно, є не що інше, як точка на цьому ланцюжку. Нанизані на неї намистини складаються з матерії (Акаша), мають силу або енергією (Прана) і розумову субстанцію (Читта). Всі ці три субстанції суть

відносні прояви Абсолютного; лише дух – єдина безперечна «річ у собі», єдина «реальність» в людині, тоді як згадані три аспекти мінливі, тимчасові, недосконалі тощо, і не мають перерахованих нами вище якостей, притаманних Абсолютному. Ми торкнемося цього питання про склад людини у нашому наступному читанні і згадали тут про це лише для полегшення розуміння теми, щоб хоч частково відповісти на питання, яке неминуче виникає в цій частині викладу. Тепер перейдемо до розгляду трьох великих проявів або відносних початків. Ми будемо потім говорити про Дух, Атман або Абсолютне, і про ставлення людини до Бога, яке і є сама сутність «загадки всесвіту». Дух є не проявлений Першопочаток; матерія ж, енергія і сила суть прояви (звичайно, відносні) Абсолютного. Запам'ятайте це, щоб уникнути збентеження.

Три великі прояви Абсолютного, які можуть бути відчуті, вивчені і відносно добре зрозумілі людським інтелектом навіть на цьому щаблі її розвитку, є наступними:

Речовина або субстанція (Акаша).

Енергія або сила (Прана).

Розумова субстанція (Читта).

Цей потрібний поділ визнається сучасними передовими західними дослідниками природи, хоча деякі з них намагаються «звести нанівець» останнє з цих трьох проявів. У нашому розгляді теми, ми викладемо погляди кращих західних мислителів або, скоріше, результати їхніх міркувань і досліджень для того, щоб ви могли бачити, як близько вони підходять до філософії йогинів, принаймні, у питаннях, що стосуються відносного «світу форм». Йогини знають, що вищезгадані три прояви, насправді, не три окремі початки, а три фази одного прояву. Згідно з їх ученням, матерія є лише груба форма енергії чи сили, що поступово переходить у цю останню, наче розчиняючись у ній; точно так же сила або енергія є груба форма «розумової субстанції», що переходить у неї поступово, немов танучи – непомітно проходячи ряд проміжних станів. А розумова субстанція у своїх вищих фазах і діяльностях майже досягає площині духу з якого вона виникла, і в точці виникнення робиться такою витонченою, що людський розум (навіть розум найбільш високорозвинених людей) не може вказати точну граничну лінію, яка розділяє їх. Все це ми розглянемо далі. Але перед усім, ми повинні звернутися до розгляду матерії.

1. МАТЕРІЯ (Акаша)

«Матерія» є слово або вираз, що вживається вченими для позначення тієї субстанції з якої складається матеріальний і фізичний всесвіт, причому субстанція визнається протяжною, що займає простір і відчутною для почуттів; це, так би мовити, «тілесність» речей, речова «сутність» їх. Вона зазвичай ділиться на три стани або фази: тверду, рідку і газоподібну. Тверда матерія є така, частинки якої міцно зчеплені між собою і чинять опір тиску, як-то: камінь, метал, дерево тощо. Рідка матерія є речовина, частинки якого рухаються вільно і яка легко поступається тиску; сюди відносяться розплавлені метали, смола, патока, масло, вода тощо, – коротше кажучи, всі речовини, що володіють плинністю. Газоподібна матерія є те, що можна було б назвати «пружною рідиною», як-то пар, світільний газ, повітря тощо. Звичайно, всі ці три стани матерії являють собою, насправді, різновиди однієї форми, бо будь-яка матерія дуже різноманітна, але будь-який стан матерії можливо створити зміною температури; так, лід є вид матерії у твердому стані, вода – той же вид матерії у рідкому стані, пар – той же вид матерії в газоподібному стані. Температури, що викликають будь-який із цих трьох станів, дуже різноманітні, але будь-який стан матерії може змінитися на інший, як зазначено вище, при відповідній зміні температури. Так, наприклад, повітря, що зазвичай вважається газоподібним, може бути приведене у рідкий стан і перетворюється на рідке повітря при дуже низькій температурі; і наука знає, що при досить низькій температурі рідке повітря замерзло б і стало би твердим. Подібним же чином свинець, який представляється нам у вигляді твердого тіла при нашій звичайній температурі, будучи підданий дії невеликого тепла, плавиться і стає рідиною; при ще більш високій температурі він робиться газоподібним. Це справедливо щодо всіх елементів матерії і лише ступінь тепла регулює їх стан. Теплота розглядається в науці як вид сили, ступінь якої залежить від кількості коливань; таким чином, зміна у видимій формі матерії є результатом дії на неї енергії чи сили (другого прояву). Деякі гази, з'єднуючись у відомих пропорціях, утворюють рідини; так, наприклад, вода складається з двох частин водню і однієї частини кисню. Деякі газоподібні речовини складаються з кисню та азоту, змішаних у відомій пропорції. Звичайно ж, у воді і повітрі можуть бути і знаходяться крім того й інші речовини в розчині, які можуть бути вилучені без зміни природи води або повітря. Один і той же стан матерії може приймати різні види; так, наприклад, скелі, що утворюють поверхню землі, кришаться, розсипаються і перетворюються на «землю», «пил», «бруд» тощо. Насіння рослини, пускаючи паросток, коріння і пагони, живиться цим брудом, беручи з нього деякі елементи, потрібні для його добробуту і життя, і переробляючи їх у свою власну речовину, клітини тощо; таким чином, те, що колись було частиною скелі, тепер стало частиною рослини. Потім приходиться людина, вживає цю рослину у їжу і її речовина перетворюється на кістки, м'язи, кров та навіть мозок людини. Якщо бик буде харчуватися цією рослиною, а людина буде вживати в їжу бика,

то результат буде той самий. Елементи, що входили до складу скелі, стали тепер складовою частиною людини. І незважаючи на всю цю зміну форми, виду і властивостей матерії, жоден атом початкової речовини не був зруйнований. Постійні зміни, нескінченні комбінації, але вічне буття – ось що природні науки приписують атомам матерії. Те, що було колись атомом скелі, а тепер є атомом матерії у вашому тілі, з часом буде частиною рослини або тварини, і це завжди так буде, і завжди було, згідно з наукою. Наука, спостерігаючи цю видиму вічність матерії, природно приходить до висновку, що матерія абсолютна, забуваючи той факт, що вона є відносний прояв чогось, що стоїть за нею, – а саме, Абсолютного Буття. Природничі науки аналізували матерію до тих пір, поки не з'явилася можливість поділити її майже на сімдесят класів, які називаються елементами, які визнавалися основними, тобто нездатними до подальшого аналізу або поділу. Філософія йогинів учить, що всі ці так звані елементи, суть не що інше, як форми одного елемента; що існує лише одна форма матерії, що й буде знайдено, коли хімія досягне вищого ступеня розвитку. Новітня наука приходить до того ж самого висновку, хоча вона не має можливості позитивно довести це шляхом досвіду.

Потім наука припустила, що матерія складається з найдрібніших атомів, недоступних зору і, що основний атом нездатний до подальшого поділу, і тому він і є те, що в матерії є «реального». Дехто стверджував, що цей основний атом і є те абсолютне, з якого походять усі елементи, а потім і всі форми матерії, і, що все те, що ми називаємо енергією і розумом є випадкові властивості та якості атома. Вони готові були зробити цей атом своїм богом, але, на жаль, новітні відкриття вказали їм, що їх основний атом зовсім не основний і тепер вони знову шукають якусь іншу першооснову в матерії. І вони знайдуть, як це було знайдено йогинами тисячі років тому, що, коли вони досягнуть цієї «першооснови» матерії, вона ніби розтане і перетвориться на силу і енергію, і тоді їм знову доведеться шукати первинний атом сили. Передова наука натякала вже на цей факт протягом останніх кількох років, і ми можемо сподіватися, що він буде усіма визнаний невдовзі. Коли вчені потім досліджуватимуть силу або енергію, дошукуючись її «першооснови», вони прийдуть до критичної точки, де сила, яка вислизає від них, буде перетворюватися на розумову субстанцію, за якою, у свою чергу, стоїть Абсолютне. Але для цього вченим натуралістам доведеться пройти довгий шлях, тоді як для йогинів це вже давно відомий факт.

Читання XI. Матерія та сила

Ми закінчили наше останнє читання, не довівши до кінця дослідження того прояву Абсолютного, яке відоме під назвою матерії. Як ми вже говорили, наука стверджує, що матерія складається з атомів і, що ці атоми можуть бути подільні доти, доки, зрештою, не з'явиться атом, нездатний до подальшого поділу – основний атом, – щось на зразок абсолютної матерії. Різні теорії пропонувалися вченими для з'ясування поняття атома; ви не повинні забувати, що цей основний атом є суто теоретичне і гіпотетичне уявлення; ніхто ніколи його не знаходив і, якби він і був знайдений, то його не можна було б побачити навіть через найсильніший мікроскоп. Недавні відкриття, особливо відкриття X-променів і радію зруйнували ці теорії, і вчених тепер вельми таки збентежує питання про атом. Вони визнавали, що атом водню є «основним атомом» або, принаймні, таким близьким до нього, що різниця між ними нескінченно мала; але новітні відкриття спростували ці теорії, і досліди з так званою променистою енергією або радіоактивністю, привели вчених до висновку, що те, що вони вважали основним атомом, піддається подальшому розкладанню. Наука в даний час знаходиться на межі визнання вчення йогинів, яке говорить, що найтонші форми матерії непомітно переходять у енергію або силу і, що речовина є нічим іншим, як менш витончена або більш груба форма енергії чи сили.

«Останнім словом науки» з питання про матерію, як дещо легковажно проголошують газети і журнали, є так звані «електрони», які за своєю природою є нічим іншим, як вельми малими зарядами електрики. За словами одного відомого природодослідника, можна отримати деяке уявлення про стосунок цих електронів до атома, якщо уявити собі простір у 200 футів довжини, 80 футів ширини і 50 футів заввишки з розсіяними на ньому 1000-ми дуже малими електричними зарядами, кожен завбільшки з крапку (.) звичайного газетного шрифту. Місце, займане такою крапкою для наведеного вище простору, відповідає місцю, займаному електроном в атомі. Якщо ми візьмемо до уваги, що сам атом, що вбирає ці електрони, невидимий для людського зору, ми можемо скласти собі уявлення про величину того, що новітня наука називає електроном. Ці електрони, вважається, володіють великим запасом енергії і знаходяться в постійному русі, обертаючись один біля одного, немов планети у крихітному всесвіті. Слід зауважити, що ця теорія була виведена і прийнята вченими як необхідність, хоча, як атом, так і електрон невидимі; але вони виявилися необхідними для пояснення деяких інших явищ і тому, були придумані й будуть виконувати своє призначення, поки не випаде щось краще. Ми згадуємо про цей факт, не вважаючи теорію електронів остаточною, але виключно з метою вказати, як близько новітня наука підходить до теорії йогинів про тотожність матерії з енергією та силою. Час від часу, ті хто вивчає, будуть помічати, що кожне нове наукове відкриття буде новим підтвердженням цієї теорії і, що врешті-решт, сила та енергія, в свою чергу, будуть визнані, як ті, що поступово

переходять в «розум», немов танучи і перетворюючись на нього. Через п'ятдесят років хтось, пробігаючи ці читання, буде посміхатися, читаючи це передбачення і знаючи, що воно вже майже виконано. Ми простягаємо руку, через півстоліття, такому майбутньому читачеві, якого, ймовірно, тепер ще немає на світі. Але навіть і тоді не буде повного розуміння «розуму», якщо його будуть розглядати, як Абсолютне, замість того, щоб вважати проявом Абсолютного. Бо дух настільки ж вище пізнаваного нами розуму, наскільки цей останній вище сили або енергії, та наскільки сила або енергія вище матерії. Розум, сила і матерія – три форми прояву, а Абсолютне лежить в основі всього; воно те, з чого йдуть усі прояви.

Тепер ми робимо побіжний огляд загальноприйнятих сучасних наукових поглядів на матерію, щоб показати наскільки вони близько стикаються зі вченнями йогинів. Сучасна наука вважає, що матерія суцільно заповнює нескінченний простір, перебуваючи всюди в тій чи іншій формі. Наука також стверджує, що вся сукупність матерії вічна і незмінна, тобто, що до неї неможливо нічого додати, так само, як і ніщо неможливо відібрати від неї; що немає більше, або менше матерії, ніж є у даний час; що, яка загальна кількість її у дану мить, такою вона була й завжди. Ця теорія, звичайно, стверджує, що матерія завжди існувала, бо вона не могла бути створена з «нічого» і, що вона завжди повинна існувати й не можливо її зруйнувати, бо «щось» не може зробитися «нічим». Наука також стверджує, що, хоча матерія може змінювати свою форму і проявлятися у незліченній кількості комбінацій (як це постійно спостерігається), проте матерія (сама по собі) ніколи не змінюється насправді; вона не може ні втратити нічого, ні поповнюватися нічим; і вчора, і сьогодні, і завтра вона все та сама. Згідно цього погляду, вона воістину нескінченна й вічна. Ви бачите, що наука створила собі з матерії Бога і приписує їй атрибути самого Абсолютного, замість того, щоб приписувати їй якості, які належать прояву Абсолютного; ці якості лише запозичені для неї, а не складають її законну «власність». Йогини стверджують, що матерія (сама по собі) не існує, але є формою енергії, яка, в свою чергу, є форма розуму; а розум є прояв Абсолютного. Для зручності викладу, однак, йогини говорять про розум, силу і матерію, як про три окремих форми прояву, що непомітно переходять одна в одну, і так ми й будемо говорити про них у наших читаннях. Деякі вчені вважали, що матерія є «першооснова» всього і, що сила та розум лише якості, випадковості матерії. Інші вважали, що реальністю є енергія, сила і, що матерія лише прояв сили, а розум – властивість сили або особливий вид її. До цих пір ніхто з дослідників природи не шукав останньої реальності в розумі, причому сила і матерія розглядалися б, як атрибути цього останнього; але деякі з метафізиків і філософів трималися того погляду, що розум є все, і все є розум, і, що матерія та сила лише «ілюзії», які не мають реального існування. Цей погляд був прийнятий послідовниками деяких шкіл, що носять характер релігійно-метафізичних культів.[4]

Читач побачить, що філософія йогинів вважає всі ці погляди почасти правильними, як узяті окремо, так і розглянуті у їх взаємозв'язку; але вона учить, що в основі всіх цих трьох так званих «абсолютів», «основних засад» або «реальностей», лежить єдина справжня реальність – Абсолютне, з якого виникають усі три прояви. Філософія йогинів не йде у розріз із жодною зі шкіл думки; вона гармонійно поєднує їх і тлумачить усі теорії, синтезуючи їх у єдину велику систему. У вченнях різних філософських шкіл Сходу можна знайти всі три згадані типи, три системи або теорії; але той, хто буде дошукуватися самих першоджерел древніх вчень, знайде, що всі вони виникають од справжніх вчень йогинів про Єдине – про Абсолютне, «Проявника» всіх проявів, котрий вищий і від матерії, і сили, і навіть розуму.

Раніше, ніж закінчити з теоріями вчених біологів щодо матерії, ми повинні згадати, що наука була змушена прийняти теорію «ефіру» або дуже тонкої форми матерії, яка наповнює весь простір, як між зірками і сонячними системами, так і між атомами, електронами і т.п., в так званих твердих тілах. Цей ефір, як стверджують, представляється речовиною надзвичайно розрідженою і тонкою – незрівнянно більш розрідженою, ніж будь-який із відомих нам газів. Ніхто не чув, не бачив, не нюхав, або не доторкався і не відчував цього ефіру, але його існування визнається необхідним для пояснення деяких фізичних явищ, як то: передачі світла, тепла тощо. Наука знаходить неминучим визнання того, що матерія нескінченна, що вона всюди існує в будь-якій формі; тому вчені були змушені виробити поняття і визнати існування вельми витонченої форми матерії, яка «заповнює проміжки» між тілами, звідки і виникла теорія «ефіру».

Філософія йогинів не вступає у суперечку з наукою Заходу щодо цього питання про «ефір». Вона стверджує, що ефір існує в семи різних ступенях розрідженості; санскритське назва його (вживана вже багато століть) – акаша. Акаша є санскритський термін для позначення основного початку прояву матерії. Згідно з ученням йогинів, акаша наповнює і проникає нескінченний простір; немає такого місця, де її не було б; вона всюдисуща. Філософія йогинів учить нас, що всі форми матерії походять від цієї «акаші». Перш за все виникають шість форм ефіру в їх послідовності; потім гази і пароподібні речовини в порядку їх розрідженості; потім повітря, рідини та тверді тіла. Акаша є та субстанція, з якої складаються як найтонші гази, так і найбільш щільні тверді тіла, сонце, місяць, зірки, повітря, вода, людське тіло, тіла тварин і рослин, земля, скелі, – одним словом усе, що має форму, що може бути

відчуте звичайними почуттями. Крім того, вищі стани акаші тонше і більш розріджені й ніжні, ніж будь-яка інша форма матерії, що сприймається почуттями звичайної людини. «Душі» безтілесних істот, як ті, які звільнені смертю, так і ті, які мандрують в астральних тілах, одягнені «тілами» з найбільш тонкої матерії, що не сприймається нашими звичайними почуттями. І істоти, що знаходяться в більш високих площинах, ніж наша, одягнені в деякі з її найтонших форм, позаяк це необхідно для закріплення зв'язку між різними початками, які входять до складу людини та вищих істот. Речовина у будь-якій формі необхідна для прояву сили та енергії, і розум повинен завжди мати матеріальне тіло (часто найтоншого виду) для того, щоб проявити себе. Абсолютне користується своєю найбільш найтоншою формою прояву (такою найвищою формою є розум) для деякого прояву своєї природи; розум, у свою чергу, користується нижчими провідниками – силою і матерією – як своїми знаряддями, провідниками або засобами вираження. Ми тут згадуємо про це для того, щоб читач мав на увазі, що існують набагато вищі ступені матерії, ніж ті, які сприймаються нашими звичайними почуттями. Цей факт настільки добре відомий тим окультистам, котрі досягли високих ступенів пізнання, що деякі зі старовинних письменників, користуючись образною мовою Сходу, вживали вираз «Тіло Божества», говорячи про матерію. І цей вислів може допомогти читачеві визнати всю важливість і цінність матерії, не дивлячись на її порівняно низьке становище у ряду інших проявів Абсолютного. Не слід помилятися, як ті дослідники природи, які роблять з матерії Бога; але треба уникати також і зворотньої помилки багатьох метафізиків та ідеалістів, які вважають матерію чимось низьким, «дияволом» або навіть «нічим».

Ми не прагнемо розглядати детально акашу в цьому читанні, але тут якраз буде доречно сказати кілька слів про неї. Сутність найтоншого початку акаші представляє собою таку ніжну форму матерії, що вона може бути відчута лише істотами, які досягли найвищих форм розумності; вона нікому невідома, за винятком високорозвинених душ, які користуються цією формою акаші, як провідником або тілом. Вона ніби найтонша пелена субстанції, яка відокремлює ці досконалі уми від Світового Розуму, хоча тут немає справжнього поділу, бо такі високорозумні істоти знаходяться у найтіснішому контакті зі Світовим Розумом. Ця форма акаші є найвищою формою матерії; деякі автори, які писали про Йогу, називають її «матерією, як вона є сама в собі». На початку відомих великих періодів життя, в різних частинах всесвіту – або, якщо хочете, в різноманітних всесвітах – єдиною формою матерії, що проявляється, є акаша у найтоншому вигляді. Потім Абсолютне, за посередництва того свого прояву, яке носить назву Світового Розуму, пускає в хід силу, енергію або прану, які впливають на цю акашу і викликають в ній послідовне утворення шести нижчих форм «ефіру». Інакше кажучи, прана викликає прояв частини акаші в цих формах. Потім, послідовно, вона проявляється у вигляді найтонших пароподібних тіл, газів, повітря, рідин, твердих тіл і т.п., поки не вийде прояв усіх форм акаші, починаючи від вищої сутності її і закінчуючи щільними твердими тілами. В кінці світового циклу або при наближенні його до кінця, спостерігається поступове «поглинання» форм акаші – зникнення найщільніших форм; за ними, після багатьох століть, по черзі йде зникнення всіх твердих тіл, потім рідин, потім газів і пароподібних речовин – і так триває до тих пір, поки не будуть поглинені всі прояви акаші і не залишиться лише її сутність, першооснова, яка потім знову буде приведена в рух на початку нового циклу.

Уважний і вдумливий читач може запитати себе, чи не можна припустити за аналогією, що при завершенні деякого величезного космічного циклу настане нарешті час, коли акаша перетвориться цілком на прану, прана на читту, а ця остання, в свою чергу, буде поглинена Абсолютним. І, позаяк ми стверджуємо, що всі ці форми суть прояви Абсолютного Проявника, то, чи не мається на увазі, тим самим, що вони мали «початок», – що був час, коли виникли ці прояви? Далі, чи не може з цього висновку витікати інший, а саме, що існують цілі ряди великих космічних циклів, які змінюють один одного і охоплюють такі періоди часу, що уява виявляється нездатною уявити їх собі? На ці природні питання ми відповімо, що існують такі дивовижні та грандіозні космічні процеси, що навіть душі, які досягли настільки високого розвитку, що їх можна вважати рівними архангелам і богам, нездатні скласти собі про них уявлення. Це було передано нам високими вчителями; повідомляючи це, вони признаються в тому, що у швидкоплинних проблісках, їх духовному погляду відкривалися явища, які настільки перевершують навіть їх здатність розуміння, що і їх богоподібні уми ціпеніли, й вони переживали почуття, подібне до запаморочення. Тому ми вважаємо себе вправі не пропонувати читачам на розгляд що-небудь більш високе, ніж світовий цикл, про який ми будемо говорити в іншому ряді читань. [5] Але ми радимо читачам пам'ятати, що, хоча при такому розгляді процесів, що відбуваються в Божественному Космосі, і частинах його, може здатися, що Бог нескінченно далекий від Землі і від нас – все-таки, не дивлячись на всі ці дивовижні космічні процеси, Бог, Абсолютне, завжди тут, із нами, близько до нас і всередині нас. Він до нас ближче, ніж брат; ближче, ніж мати до її немовля; ближче, ніж люблячий до своєї коханої; Він ближче до нас, ніж наше серце, кров і мозок. Дух завжди з нами. І це справедливо для всіх, для нижчих так само, як і для вищих; для пригноблених так само, як і для добродішних. Уся різниця між нами полягає лише в ступені визнання Духа людиною.

Нехай ці наукові положення і вчення не турбують вас, якщо ви їх не розумієте або не відчуваєте до них потягу, вам немає ніякої необхідності вірити їм, розуміти їх або любити вивчення цього предмету. Для вас необхідно лише навчитися пізнанню того, що Бог в вас, так само як і в усіх оточуючих вас; що ви необхідні Йому так само, як і Він вам, бо ви частинка, яка входить до складу плану його світобудови. Навчіться усвідомлювати єдине життя, розлите в усьому, відкривати свою душу притоку божественної любові та мудрості, бути готовим рости і розвиватися.

Вивчаючи світобудову, ви знайдете, що один і той же закон додається як до малого, так і до великого у світі форм. Один і той же закон керує еволюцією всесвітів і регулює життя атома. «Як вгорі, так і внизу», говорить давній окультний вислів і, чим далі ви просуватиметеся у своїх дослідженнях, тим більше ви будете переконуватися в його вірності. Вивчайте те, що найближче вам і ви оволодієте ключем до розгадки того, що далеко від вас. «Немає ні великого, ні мізерного» у Божому світі форм.

Тепер ми розглянемо другий великий прояв або відносний початок.

2. ЕНЕРГІЯ АБО СИЛА (Прана)

Енергія або сила є основний початок природи, який може бути визначений, як «здатність опору або долання опору», або як «те, що робить рух». Зігнута пружина має енергію, бо вона здатна зробити роботу повертаючись до свого попереднього стану; заряд порошу володіє енергією, бо, вибухаючи, він може зробити роботу; лейденська банка, заряджена електрикою, має енергію, бо вона може зробити роботу розряджаючись. Всі частинки матерії, що наповнюють нескінченний простір, знаходяться у постійному і вічному русі. Це рух вважається наукою нескінченним і вічним, тобто існуючим усюди та в усі часи. Будь-яка фізична зміна і всякий хімічний процес пов'язані зі змінами, що відбуваються в атомах, які складають матерію, із змінами, що полягають у переміщенні частинок і зміні їх комбінацій. Всі види руху, тяжіння, всякого роду сили, як-то: електрика, магнетизм, світло, сила зчеплення, нервова сила, – взагалі всі види руху або сили, які проявляються у зміні положення частинок матерії, представляють собою форми енергії або прояви її основного початку. Той, хто знайомий із цією темою, зможе найкраще засвоїти поняття енергії, якщо ми визначимо її, як «початок, що викликає рух і зміну в матерії».

Сучасні наукові теорії щодо енергії схожі з теоріями, які стосуються матерії. Тобто, визнається, що хоча енергія може проявлятися у незліченній кількості форм і може перетворюватися із однієї форми в іншу, але загальна сума енергії у всесвіті визначена і незмінна, й жодна частка енергії не може бути ні створена знову, ні зруйнована; що, як би енергія не змінювала свою форму і не перетворювалася, все одно такі перетворення, подібно постійно змінюваних форм і комбінацій матерії, лише відносні, а не дійсні, і енергія, взята у цілому, не зачіпається ними в принципі і кількісно залишається незмінною. Ця теорія або принцип фізики відомий під назвою «принципу збереження енергії».

З розгляду вищенаведеного наукового положення ясно, що, з точки зору науки, ніяка матеріальна сила не може створити жодної частки матерії, так само як жодної частки енергії. Точно так же ніяка матеріальна сила не може знищити найдрібнішу частку матерії або енергії. І та, й інша визнаються кількісно визначеними і незмінними. Ми можемо змінити форму матерії або, вірніше, комбінацію її атомів, і можемо перевести одну форму енергії в іншу і т.д., але не можемо нічого ні створити, ні зруйнувати. Енергія є початком, який виконує зміни в матерії, і багато вчених говорять про неї, як про «властивості або якості матерії», тоді як інші бачать у ній окремий основний початок, що проявляє діяльність у зв'язку з матерією. Прикладом переходу однієї форми енергії в іншу і т.д., може служити наступний факт:

Електрична лампочка дає світло, яке виробляється проходженням електрики через невелику вугільну нитку, що чинить струму опір, який викликає перехід електричної енергії в тепло і світло. Електрика виробляється динамо-машиною, яка отримує силу від паровика. Паровик приводиться в рух енергією пари, яка виникає при перетворенні води на пару за допомогою енергії тепла. Тепло є форма енергії, отриманої з енергії вугілля, звільнена шляхом згоряння. Вугілля отримує свою хімічну енергію від сонця, яке дає її деревам, з яких утворилося вугілля – або, можливо, від енергії, властивої його власним атомам. Сонце або атоми вугілля запозичили свою енергію зі світової енергії. Таким чином, як ви бачите, весь процес являє собою ланцюг перетворень. Він може бути ще значно ускладнений; так, наприклад, електрикою можна скористатися, щоб зрушити приводний ремінь, який передає рух якій-небудь машині і т.д. Але принцип залишатиметься одним і тим же у всіх випадках.

Ми рекомендуємо тому хто вивчає цей предмет прочитати якусь елементарну роботу по фізиці, щоб отримати більш докладне уявлення про енергію, силу, рух тощо. Приклади перетворення енергії з однієї форми в іншу можуть спостерігатися при всякій дії. Ми ловимо, наприклад, м'ячик і посилаючи нервовий струм із мозку викликаємо скорочення деяких м'язів руки, яке передає рух м'ячику і відкидає його від руки. М'ячик ударяє у якийсь предмет і скидає його і т.д. Якщо ми уявимо собі ряд цегли навколо всієї земної кулі, то ми можемо повалити їх одну за

одною, штовхнувши злегка першу цеглину, яка передала б рух наступній і т.д. Енергія пороху передається кулі у вигляді руху; куля пролітає простір і летить до тих пір, поки енергія, вкладена в землю і відома під назвою тяжіння, не подолає руху, наданого порохом і не додасть кулі нового руху, який викличе падіння її на землю.

Наука, як природна так і окультна учить, що вся матерія знаходиться у постійному русі, тобто, що атоми її безперервно вібрують. Цей рух або коливання передається матерії енергією. Ми не можемо помітити цього руху, але ми знаємо, що він існує і життя, яким воно є, було б неможливе без нього. Кожна форма матерії вібрує на свій особливий лад. Ми не маємо тут достатньо місця для розгляду цієї частини теми і змушені відіслати читача, який бажав би ознайомитися з теоріями і фактами фізичної науки, до численних інструкцій з цього предмету, які можна знайти в будь-якому книжковому магазині або бібліотеці. Ми формулювали лише основні положення наукової теорії і переходимо тепер до вчення йогинів про прану, яке дуже близько підходить до вчень фізики щодо енергії. Дійсно, що стосується загальних принципів, дослідники мають дуже мало підстав розходитися у поглядах із цих питань.

Філософія йогинів учить нас, що у світі форм або відносності, вся матерія або всі форми акаші знаходяться у постійному русі; у світі матерії немає спокою. Видимий стан спокою матеріальних предметів лише відносний; він не існує фактично. Тепло і світло лише форми руху, прояви енергії сонця, що линуть у просторі; їх частки постійно змінюються і рухаються; хімічні сполуки і розкладання здійснюється постійно і безперервно; творення і руйнування є незмінною умовою життя клітини, атома і молекули. У природі немає спокою ні в чому. Робота постійно відбувається і завжди щось проводиться (в сенсі утворення нових комбінацій, бо неможливе створення чогось із нічого).

Ця енергія або сила, причина руху, зміни і діяльності, називається санскритським словом «прана». Прана, подібно матерії або акаші, знаходиться всюди. Новітня фізична наука вважає, що, як сила, так і енергія самі по собі «вічні», але філософія йогинів учить, що і та, й інша є еманції або прояви Абсолютного, і причетні вічності лише через Абсолютне, а не самі по собі; самі ж по собі вони відносні і не вічні. Вони були виражені, проявлені або проєктовані Абсолютним і знову можуть бути поглинені Непроявленим; але з цим застереженням вони можуть бути визнані тим, чим їх вважає фізична наука, що приписує їм властивості «нескінченності і вічності». Новітня наука зазвичай розглядає їх як окремі початки, але філософія йогинів учить, що матерія або акаша є лише більш груба форма енергії або прани, яка походить від цієї останньої. Практично, однак, можна при вивченні всесвіту розглядати їх як два окремих початки.

Прана проявляється у всіх формах діяльності, енергії, руху та сили, як ми вже пояснювали при розгляді енергії. Вона має багато ступенів і форм, але початок, який лежить в основі всіх їх, один і той же. Ці різні форми можуть перетворюватися одна в іншу, як ми вже бачили при нашому розгляді енергії, в чому абсолютно сходяться східні та західні вчення. Вони сходяться у головних рисах також і в теорії «збереження енергії», бо в древніх вченнях йогинів визнається, що до загальної суми прани у всесвіті неможливо нічого додати, і від неї ніщо не може бути відібрано. Але зауважте, що між цими вченнями існує наступна відмінність: йогини визнають прану глибшою формою розуму, що проявляється Абсолютним за посередництвом Світового Розуму і, яка, за певних умов, може бути видалена тим же шляхом. Але при загальному розгляді теми західна теорія швидше може бути прийнята, як розумна «робоча гіпотеза».

Західна наука вчить, що «не може бути матерії без енергії і енергії без матерії». Філософія йогинів погоджується з тим, що матерія без енергії немислима, але вона стверджує, що енергія без матерії може існувати, бо енергія або прана існувала раніше матерії або акаші, хоча в цьому випадку існувала лише справжня основа енергії, прихована, не виявлена в русі. Ця першооснова енергії далеко не тотожна з тим, що викликається дією енергії на матерію і, що ми називаємо рухом або силою. Перший початок недіяльний, тоді як другий є проявлена діяльність. Однак, з точки зору того, як ми сприймаємо всесвіт, не може існувати матерії без енергії, так само як і енергії, яка виявлялася б у матерії і через матерію. Таким чином також і в цьому випадку, західна теорія може бути прийнята читачем, як «робоча гіпотеза», хоча він не повинен втрачати з поля зору істинного вчення.

Ми говорили про прану або, скоріше, про форму прани, відому під назвою життєвої енергії і т.д., в нашому керівництві «Наука про дихання», а також у деяких із читань книги «Основи світоспоглядання індійських йогинів» і в «Хатха-йозі». У наступній книзі, в якій ми будемо розглядати «Раджа-йогу», ми торкнемося дуже багатьох важливих питань щодо прани в її інших формах (тобто, окремо від життєвої сили тощо) і способів її підпорядкування розуму і волі. Читач може побачити зі сказаного нами, що, позаяк прана є більш грубий вияв, ніж читта, або субстанція розуму і, по суті, лише її проєкція, або форма, то той, хто розуміє її закони і принципи, може отримати більшу владу над праною при посередництві розуму, керованого волею.

Розробка цієї теми стосується області Раджа-йоги, яка, як ми вже говорили, буде темою наступної серії читань. Ми не можемо зупинитися тут на цій темі, але для того, щоб ви могли скласти собі про неї загальне уявлення, ми повинні сказати, що позитивне може завжди управляти негативним. Читта відноситься до прани, як позитивне до

негативного, і можливість керувати праною дається знаннями, керованими волею. Те, що відомо йогинам під назвою «пранаяма», є наука чи мистецтво керувати праною за допомогою розуму або волі. Це одна з характерних рис науки «Раджа-йоги». У своїй найвищій формі, відомій і застосовуваній, як на Сході, так і на Заході, особами, які досягли духовного розвитку, пранаяма є основою могутності «адептів» і «вчителів», як їх прийнято називати. Високі вчення на цю тему ревниво оберігаються в середовищі небагатьох знайомих із ними осіб, адже, якщо б вони стали відомі всім, людство могло б зловживати ними для негідних цілей. Але все ж, відому частину цих навчань у даний час дозволено оприлюднити для тих, хто готовий до прийняття їх, і всякий, хто володіє достатньою старанністю і завзяттям у зв'язку із духовним розвитком, може застосувати на практиці, в більшій чи меншій мірі, науку пранаями. Крім цієї, існують ще й інші характерні риси «Раджа-йоги», наприклад, мистецтво керувати розумом або читта і т.д. Але пранаяма є одним із головних вчень.

Перш ніж залишити питання про енергію або прану, ми хочемо звернути увагу наших читачів на той факт, що кращі наукові дослідники явищ енергії, або сили, вловлюють іноді випадкові проблески тієї істини, що міститься у вченні йогинів, що енергія є грубий прояв розуму і непомітно, немов танучи, переходить у цей останній. Спостерігачі та дослідники були вражені помічаючи часом факт, що сила або енергія в деяких з її форм виявляла щось близьке розумній діяльності замість того, щоб діяти як «сліпа» сила. Коли увагу наукових дослідників буде направлено на цей факт (що скоро станеться), вони будуть спостерігати, класифікувати і досліджувати явища цього роду і виникнуть та викладатимуться нові теорії, що пояснюють ці явища. Наука безсумнівно повинна буде визнати факти, що підтверджують істину вчень йогинів, бо ці факти дійсно існують.

Залишаючи тепер питання про прану або енергію, ми переходимо до розгляду третього великого прояву або відносного початку.

3. РОЗУМ; РОЗУМОВА СУБСТАНЦІЯ (Читта)

Перш за все розглянемо, що говорять природничі науки щодо того, що ми називаємо розумом. Західна матеріалістична наука вдавалася до багатьох теорій щодо розуму. Зазвичай вона відкидала теорії метафізиків і філософів минулих віків і шукала матеріальної основи для явищ розуму. Вона намагалася знайти досить обґрунтовану теорію в тому сенсі, що розум є лише прояв матерії – результат хімічних і механічних процесів тощо; що він є щось, що виникає або йде від матерії, або виявляється за її посередництва. Один видатний учений навіть зважився стверджувати, що розум так само виділяється мозком, як жовч печінкою. Лише уявіть собі це: розум є виділення мозку. Матеріалісти зробили велику помилку, почавши своє дослідження не з того кінця. Вони бажали б зробити матерію першоосновою всього, самим Абсолютним, а енергію і розум визнати лише похідними від неї. Згідно з ученням йогинів, якраз протилежний погляд набагато ближче до істини. Однак передові представники науки починають тепер усвідомлювати свою помилку і схиляються до думки, що розум, енергія і матерія – одне й те ж, а саме різні форми того, що називається субстанцією й іншими подібними назвами. Вони посуваються все ближче й ближче до «мрій» окултистів, яких вони раніше зневажали.

Вебстер визначає розум наступним чином: інтелектуальна, або розумна здатність людини; розуміння, здатність осягнення, судження або міркування. Це визначення абсолютно випускає з уваги той факт, що розум проявляється у нижчих тварин, у рослинному царстві й навіть у мінералах. Втім, ті, які стверджують, що розум становить притаманність лише одній людині, – називають розум тварин інстинктом, потягом, а прояви розуму в мінералах хімічною спорідненістю і т.п. «Інстинкт» є той термін, який зазвичай додається до розумової діяльності нижчих тварин, а «потяг» щойно згаданим авторитетом визначається наступним чином: «Потяг є прагнення організованих істот вибирати і поглинати ті частини матерії, які служать для підтримки і живлення їх, або такі частинки, які призначені бути знаряддям підтримки тваринного або рослинного життя». Таким чином, той, хто дотримується теорії монополії людини у володінні розумом, все ж повинен визнати існування чогось подібного до розуму в нижчих, тваринному і рослинному царствах. Новітні вчені-дослідники дивляться на хімічну або молекулярну діяльність мінералів, як на форму розуму, причому цей погляд тотожний поглядам йогинів, які стверджують, що розум є незмінний супутник матерії та енергії, що визнається ними істинним, як щодо кожного окремого атома, так і їх комбінацій. Йогини стверджують, що всі форми свідомості, починаючи від простого відчуття до вищих форм духовної свідомості, є проявами і формами розуму.

За браком місця ми не маємо можливості зупинитися тут на розгляді психологічних питань, та це й не входить у завдання цього читання. Але для того, щоб дати уявлення читачеві про те, що ми пов'язуємо зі словом «розум», ми повинні сказати, що під «проявом розуму» ми маємо на увазі будь-який акт свідомості, а під свідомістю ми розуміємо будь-який прояв «пізнання», починаючи від простого відчуття до вищих форм свідомості. Читач зараз побачить, з якою метою ми даємо це пояснення.

«Відчуття» – нижча з усіх відомих нам форм свідомості – визначається Вебстером, як «враження, вчинене на наш розум за посередництвом органів почуттів; відчуття, пробуджене зовнішніми об'єктами або якоюсь зміною у внутрішньому стані тіла». Відчуття є та форма пізнання або свідомості, яка відома під назвою «відчування». Це не цілком те ж саме, що «сприйняття», бо «відчуття» є «відчування», тоді як сприйняття є «знання» про відчуття; «Сприйняття» тлумачить «відчуття». Наприклад, ми можемо відчувати присутність мухи на нашій руці це буде «відчуття». Коли ж наш розум усвідомлює, що на руці є щось, що викликає відчуття, це буде «сприйняття». Почуття нюху людини дає їй відчуття запаху, і тоді у відповідь на стимул відчуття вона спрямовує свою увагу на цей запах і усвідомлює, що вона нюхає троянду. Ці приклади повинні дати вам розуміння відмінності між відчуттям і сприйняттям, або перцепції. Втім, ми тут не ставимо метою викладати психологію, а лише бажаємо пояснити вам, що ми розуміємо під відчуттям, коли говоримо про нього, як про ознаку наявності розуму. Не можливе ніяке відчуття там же, де немає будь-якої частки розумової субстанції, щоб сприйняти його. Як не можливе відчуття, якщо немає чогось, що «завдає» його, точно так само не можливе відчуття і без того, що може «сприйняти» його; і те, що його сприймає, є розумова субстанція певної міри або форми. На цей пункт ми і бажаємо звернути увагу. Проста свідомість і самосвідомість є вищими формами пізнання, ніж відчуття, але різниця лише в ступені, а не по суті. Відчуття найменш розвинених організмів відрізняються лише ступенем від вищих форм свідомості і розумової діяльності людини або навіть істот, що стоять на вищому щаблі, ніж людина, бо є й такі істоти. Вони настільки ж досконаліше людини, наскільки людина досконаліше якогось жука, – але вони колись були людьми і люди з часом будуть такими ж, як вони. Поза Абсолютного всі ступені «знання» є діяльністю розуму і форми цієї діяльності різні лише в ступені. Розум є всезагальний початок точно так же, як матерія і енергія, він надзвичайно схожий із ними щодо своїх проявів і тих поєднань, в які він вступає.

Тепер повернемося до розгляду поглядів сучасних дослідників природи. Ми візьмемо Ернста Геккеля, як представника значної течії у науці наших днів. Його твори вважаються крайніми і радикальними, і він викладає в них передові теорії сучасного матеріалістичного світогляду. Геккель не визнає нічого вище «субстанції» і вважає, що всесвіт існує сам по собі без будь-якої попередньої причини. З його творів, однак, ясно, що сучасна наука відмовилася від старого матеріалістичного уявлення про «мертву» або «грубу» матерію і, що він сам досяг вищих матеріалістичних понять, доступних людському розуму. Справді, між заснованою ним школою думки, яка йде прокладеним ним шляхом і школою передової «спіритуалістичної» думки, незабаром залишиться лише найтонша перегородка. Це нагадує те, що відбувалося при ритті великого тунелю через Альпи. Робота велася з двох кінців, і дві партії робітників зустрілися посередині тунелю, причому обидві прориті половини його сходяться абсолютно точно. Так точно зустрінуться і обидві партії працівників думки, знайшовши Абсолютне у центрі, хоча б вони і називали його різними іменами.

Геккель у своїй відомій праці «Дива Життя» викладає доктрину монізму, яка визнає «троїчність субстанції». Він формулює це вчення в наступних трьох положеннях: 1) немає матерії без сили і відчуття; 2) немає сили без матерії і відчуття і 3) немає відчуття без матерії і сили. І потім він каже: «Ці три основні атрибути присутні, нероздільно з'єднані, у всьому всесвіті, у всякому атомі і молекулі». Це чудове припущення і висловлюється воно одним із вождів – якщо не найголовнішим вождем – сучасної матеріалістичної думки. Його значення буде оцінено тими з наших читачів, хто знайомий зі старою матеріалістичною точкою зору, яка знаходиться в протиріччі зі вченням йогинів. Геккель при розгляді троїстого аспекту субстанції стверджує, що матерія є протяжна субстанція, яка займає нескінченний простір, вічна і незмінна; що енергія або сила, також нескінченна, знаходиться у вічному русі і незмінна в своїй сумі, відповідно до закону «збереження енергії» і, що, позаяк відчуття приєднується до матерії і енергії в якості третього атрибуту субстанції, то відчуття також має бути вічне і незмінне у своїй кількості або загальній сумі. Геккель стверджує, що «зміни» у відчутті, подібні до змін матерії і енергії, є лише перетворення однієї форми відчуття в іншу. Звідси ясно, що «відчуттям» Геккель називає те, що ми зємо «розумом», бо він пояснює, що «все розумове життя людства корениться у відчуттях кожного окремого індивідуума», і на підтвердження цієї думки цитує зауваження Негелі, що «розум людини є найвищий ступінь розвитку духовних процесів, які оживляють усю природу». Візьміть до уваги, що це твердження виходить із центру передової матеріалістичної думки. Хіба вам не стає зрозумілим, до чого все це хилиться?

Цікаво з'ясувати, в чому полягає різниця між філософією йогинів і науковим монізмом у тому вигляді, як він викладається Геккелем та іншими видатними вченими представниками школи «нового матеріалізму». Філософія йогинів говорить нам про існування, про буття єдиної реальності Абсолютного, який проявляється у формі трьох великих відносних початків: матерії або акаші; енергії, сили або прани; і розуму, розумової субстанції або читти (остання за своєю природою є швидше деяким надзвичайно «витонченим» початком, ніж «субстанцією», спорідненою матерії). Ці три прояви насправді лише три форми єдиного великого прояву. Найбільш витончений із цих форм – розум; потім іде трохи грубіший вияв – енергія або сила і, нарешті, в якості найбільш грубого прояву ми

маємо матерію. Всі три непомітно переходять одне в інше, як це було пояснено в цьому читанні. Прояви ці йдуть з боку Абсолютного і знову можуть бути поглинені ним; вони відносні і в абсолютному значенні слова – не мають реального існування, тобто не мають існування окремого від Абсолюту. Абсолютне є все, що дійсно існує, тобто, що існує саме по собі, що самобутньо, ні від чого не залежить, не має причини, не має нічого, чим би воно могло бути поглинене. Школа наукового монізму стверджує, що все, що існує, є фізичне щось, яке вона називає «субстанцією», що володіє атрибутами або властивостями. Ці останні називаються матерією, енергією і відчуттям. Матерія розглядається як властивість або атрибут субстанції, завдяки якому вона займає простір; енергія – як властивість руху, а відчуття – як властивість або атрибут відчуження (а, отже, і мислення). Субстанція визнається самобутньою, нескінченною, вічною і незмінною кількісно, якщо розглядати всю її сукупність, хоча вона і здається змінною, завдяки зміні форм її атрибутів або властивостей.

Філософія йогинів стверджує існування духу, тобто буття Абсолютного поза його проявів; науковий монізм нічого не говорить про дух (він не визнає його), а «субстанція», напевно, є для нього сумою або поєднанням матерії, енергії і відчуття, скоріше, ніж річчю в собі, від якої виходить усе відносне. Наскільки ми можемо бачити і розуміти, філософія наукового монізму не говорить або не вчить про щось близьке «духу» або суті субстанції, але, навпаки, розглядає субстанцію як щось фізичне, заперечуючи або ігноруючи природу речей як непотрібну і несуттєву. Ми сподіваємося, що ми точно виклали погляди моністичної школи матеріалістичної наукової думки; принаймні таким був наш намір. Нам видається, що ця школа дотримується погляду про самодостатній всесвіт – всесвіт без причини, або Бога, або Абсолютної Істоти; іншими словами її вчення, мабуть, стверджує, що всесвіт і є сам Бог. Тому вона, звичайно, відкидає переживання свідомості після смерті або безсмертя душі і вчить, що «душа» є чисто матеріальне і фізичне явище – лише подальший розвиток «відчуття». Ми звертаємо увагу наших читачів на відмінність між цією філософською школою і вченнями йогинів, а так само як і на їх точки дотику. Обидві школи стверджують «єдність усього суцього», але, як по-різному розуміється ними це єдине! Ми гадаємо, що духовний розум читача настільки просвітить його інтелект, що він розрізнить істину в цих суперечливих вченнях, які все-таки, у своїх точках дотику, вказують на інстинктивне та інтуїтивне прагнення людського розуму до поняття єдності. Для тих, хто вже досяг пробудження духовної свідомості, буде зрозуміла та точка, на якій моністична філософія залишає істинний шлях і вступає на оманливу бічну стежку, з якої вона змушена буде повернутися у майбутньому.

У нашому найближчому читанні ми постараємося пояснити природу і якості читти, або розумової субстанції, а також повідомити вам вчення, які стосуються Атману або духу, і стосунок людини до Абсолютного.

Читання XII. Розум і дух

Ми починаємо обговорення нашої теми з того пункту, на якому ми залишили його в кінці минулого читання, тобто з розгляду природи і якостей читти, розумової субстанції, яка є першим великим проявом або відносним початком

Говорячи про цей прояв як про розум, ми вважаємо за краще вжити санскритське слово «Читта», яким користуються вчителі Йоги; слово це означає, у вільному перекладі скоріше, «розумову субстанцію», ніж сам розум. Різниця ця відбувається тому, що слово це має деякий метафізичний відтінок, позначаючи щось невизначене – стан швидше, ніж сутність, тоді як читта, санскритське слово, має значення «субстанції», сутності; звідси і наше визначення її як «розумової субстанції». Для того, щоб ще дужче зміцнити це поняття в вашому розумі, ми подивимося, що саме означає слово «субстанція». Вебстер визначає її, як «те, що лежить в основі всіх зовнішніх проявів»; як «природу»; як «сутність». Слово «субстанція» походить від латинського слова «sub» «під» і «stare» – «стояти»; з'єднані разом, ці два слова означають «стояти під чим-небудь» або «лежати в основі чого-небудь». Якщо ми звернемо увагу на те, що слово «substare» перекладається англійським словом «understand», [6] то це проллє нове світло на значення слова «субстанція», і ми зрозуміємо, що вживання цього терміну в сенсі основного початку розуму цілком доречно. Таким чином ви бачите, що «читта» означає «розумову субстанцію» або те, що лежить в основі зовнішніх проявів, відомих нам під назвою «розуму». Це розум «у собі», світовий розум (але не саме Абсолютне, як ви повинні пам'ятати).

Йогини вчать, що ця читта або «розумова субстанція» універсальна і всюдисуща, тобто існує всюди і знаходиться на всякому місці у всесвіті. Вся сукупність її є постійна величина, до якої не можливо нічого додати і від якої не можливо нічого відібрати; тому вона взята як ціле, незмінне, хоча подібно до того, як і в матерії та енергії, в ній можуть відбуватися видимі зміни, які залежать від утворення нових комбінацій.

Розумова субстанція може розглядатися як вища фаза енергії або матерії точно так же, як матерія може розглядатися як груба форма розумової субстанції або енергії. Ви пам'ятаєте, що розумова субстанція є перший прояв, і з неї випливає енергія, а з енергії виникає матерія; таким чином, усі вони складають частини єдиної реальної субстанції, різні лише за ступенем і всі вони частини трієстого прояву, або еманції Абсолютного.

Розумова субстанція до деякої міри схожа з енергією, але вище неї. Вона знаходиться в такому ж відношенні до енергії, як енергія до матерії. Постарасмося з'ясувати це ще краще. У деяких із вищих форм матерії ми бачимо, що характерні риси матерії наче тануть, переходячи непомітно в риси, що характеризують енергію. Візьмемо, наприклад, електрику або магнетизм, і ви побачите в них дуже цікаву комбінацію енергії та матерії, причому енергія являє собою вже таке відчутне явище, що її майже можна різати ножом. Так само, спостерігаючи деякі з вищих форм електричної енергії, ми приходимо до переконання, що вони «майже думають», так близько підходять вони до тієї межі, де зливаються енергія і розумова субстанція. Через декілька років фізика відкриє такі форми енергії, які ще яскравіше, ніж відомі нам види енергії, будуть свідчити про присутність «мислення» або «розумної діяльності». Відкриття, які підуть за відкриттям радіо, викличуть вражаючий переверот у науковій думці. Наука досягла майже граничної лінії між розумом і матерією – скоро буде визнано, що в кінцевому підсумку вони єдині, так само як єдина з ними і енергія, що займає по відношенню до них центральне положення.

Ми не можемо пред'явити читачеві «шматок» розумової субстанції, щоб він міг переконатися в її існуванні за допомогою своїх зовнішніх почуттів; і хоча ті, хто вивчають вищу психологію або окультизм, могли бачити багато проявів її як сили, свідчення їх ще не беруться до уваги матеріалістичною наукою. І тим не менше, кожен усвідомлює ту діяльність розумової субстанції, яку ми називаємо «думкою». Розумова субстанція, так само як і енергія та матерія, повинна розумітися читачем в дещо абстрактному сенсі, адже всі ці три прояви відомі лише у формах їх зовнішнього вираження. Так, ефір, вища форма матерії, не може бути відчутим людиною, і лише коли його атоми комбінуються у формі щільних тіл, рідин або газоподібної речовини, наші почуття можуть пізнавати його. Точно таким же чином енергія сама по собі не очевидна людському розуму і відчувається лише, коли вона проявляється за посередництва матерії в тому, що ми пізнаємо як форми сили руху. Розумова субстанція ж відома нам лише як думка, сила думки і т.п. Матерія – це те, у що душа одягається; енергія – те, за допомогою чого душа діє, а розумова субстанція – те, за допомогою чого вона мислить.

Розумовою субстанцією приводиться в дію енергія, яка приводить у рух матерію. Теорія вчених біологів, яку вони називають теорією «вихрових кілець», дуже близька до фактичних даних, як вони викладаються у вченні йогинів, які застосовують цю теорію як в області матерії, так і в області розуму. Вчення йогинів полягає в тому, що основний атом матерії є дійсно «маленький вихор», який складається з ефіру, рухається в ефірі і створений дією енергії на ефір. Позаяк між частинками ефіру не існує тертя, то «кілець» не втрачає нічого зі свого руху, стає «постійним» (зрозуміло, лише у відносному сенсі, в порівнянні з Абсолютом) і має всі властивості, зазвичай приписані матерії, тобто протяжністю, об'ємом, пружністю, тяжінням тощо, а також і рухом. Ці «кілця» бувають різні за величиною і за ступенем коливань, що є поясненням існування різних «видів» атомів, що настільки ускладнюють науку. Таке пояснення походження різних «видів атомів» може пролити певне світло на питання про сімдесят із гаком первинних (?) елементів, на які доводиться зважати науці. Очевидно, що якщо швидкість вібрації або руху цих «кілець» могла би бути змінена, мрія алхіміків була б здійснена; один «елемент» міг би бути перетворений на інший і можна було б виготовляти золото зі свинцю. Горе фінансистам, якби який-небудь мрійник натрапив на цей секрет, добре відомий «адептам» і «вчителям». Ці останні, втім, не мають потреби користуватися цим секретом, хіба лише в тому випадку, якщо б вони вважали за потрібне скористатися ним, як засобом повалення панівних економічних умів, щоб повернути людство до «першоджерел» життя.

Наука при розгляді теорії «кілецевих вихорів», запропонованої Гельмгольцем та іншими, натрапила на кам'яну стіну при вирішенні питання про причини початкового руху, наданого цим «кілцям», що лежить в основі матерії, в тому вигляді, як вона відома науці. Вчені не можуть уявити собі ефіру не наділеного достатньою розумністю для самостійного руху, якби навіть він і був схильний робити його. Тут знову йогини приходять на допомогу своїм західним братам і простягають їм руку у критичну мить (хоча й сумнівно, чи захочуть західні брати прийняти цю простягнуту руку саме тепер). Філософія йогинів учить, що розумова субстанція, зрозуміло, «яка усвідомлює» себе, проявляється в «думці». Ця «думка» є насправді рух в читті, чи розумовій субстанції, викликаний залученням цієї останньої до себе на допомогу енергії, яка, як ви пам'ятаєте, спочатку виходила від тієї ж читти. Ця «думка-сила», викликана таким чином до діяльності, передається ефіру, в якому створюється «вихрове кілець». Такий «ефірний вихор» робиться «елементом», або «атомом» в матерії, що має форму, розміри тощо, а також який би містив у собі енергію і розум. Таким чином утворюється та матерія, енергія і відчуття, про які ми говорили в минулому читанні при розгляді вчення Геккеля і вчених біологів. Деякі з учителів Йоги вважають за краще описувати цей процес наступним чином (що являється лише іншим способом викладу). Вони кажуть, що ефір, виникнувши з розумової субстанції за допомогою енергії, містить у собі елементи своїх «батьків і прародителя» (тобто розумову субстанцію і енергію або читту і прану), які він успадкував і має можливість використовувати. Він просто мислить енергію в русі і утворює тим самим «атомне кілець» в самому собі для цілей подальшого прояву.

Звідси виходить таке враження, ніби речовина володіє розумом і силою руху, що до певної міри вірно; однак ці три прояви трохи різні, хоча й відбуваються всі від одного початкового джерела – від Абсолютного.

Таким чином, ви бачите, йогини учать, що вся матерія (доступна нашим почуттям) є результат думки; що думка є «розум у дії»; що ця дія є виявлення енергії і, що енергія є похідна розумової субстанції. Тому, воістину, матерія є розум – все є розум не лише в метафізичному або містичному сенсі, а й насправді. Це вчення містить у собі чудову істину, що все в матеріальному світі було викликано до існування думкою. У цьому вченні ми можемо знайти практичне пояснення теорії метафізичних шкіл і культів, які стверджують, що «все є розум», а «матерія – ніщо», і потім зводять на цьому фундаменті будівлі метафізичних і релігійних теорій. Але такі мислителі часто ігнорують ту велику основну істину, що, як розум, так і матерія лише відносні початки і не існують самі по собі, але є проявами та еманациями Абсолютного, який є єдине реальне буття – все, що існує. Бережіться створити собі Бога з розуму або матерії; і те й інше – помилкові боги. Одне лише Абсолютне – істинний Бог; одне лише Воно.

Ми зважали на західну фізичну науку при нашому поясненні вчення йогинів про три великих прояви, з метою показати точки дотику і відмінності східних та західних вчень, і для того, щоб західні уми мали можливість краще сприйняти східну думку, асоціюючи її з більш звичним для них мисленням західного світу; а також і для того, щоб читач міг зрозуміти, що розум людини, в міру свого розвитку, приходять до одних і тих же інтелектуальних висновків і прагне зробити істину аксіоматичною і самоочевидною. Але ми повинні тут додати, що, хоча прабатьки Йogi, стародавні вчителі, користувалися інтелектом точно так же, як це роблять у даний час західні вчені (і як це роблять і сучасні послідовники філософії йогинів, які досягли високих ступенів розвитку), але вони перевіряли свої висновки за допомогою розвинутих у них вищих здібностей розуму, які стосуються вже області духовного розуму. При деяких із цих вищих духовних станів, можливість яких дається застосуванням методів Йogi, йогин просто «знає», що деякі речі істинні, знає це абсолютно, крім звичайних розумових процесів. Це «знання» не може бути зрозуміле тими, хто знайомий лише з діяльністю тієї частини розуму, яка відома під назвою інтелекту; але тим, хто має досвід в іншому напрямку, відомо, що знання це дається більш високою формою розуму, ніж інтелект, яка переступає межі цього останнього і перевершує його. Але ця форма зовсім не обов'язково суперечить йому. Багато явищ, істинність яких починає визнавати інтелект, безпосередньо пізнаються і досягаються вищою свідомістю, і таким чином перевіряються ті висновки, до яких приходять інтелект. Але багато результатів досягаються й іншими шляхами; так, наприклад, вища свідомість бачить і «знає» деякі речі, і людина, повертаючись до буденної своєї свідомості, зберігає деяке враження від отриманого нею знання і впевненість в істинності деяких речей; але вона не може висловити або пояснити те, що пізнала, навіть самій собі, за допомогою звичайних термінів інтелекту. Таким чином, мудрець може «знати» деякі речі з повною достовірністю, отримавши свої відомості за посередництва вищих здібностей духу (часто у формі символів), але йому може бути важко пояснити те, що він знає іншим або навіть самому собі. Він може знати, що таке явище існує, але не може сказати, чому і як воно існує або пояснити його стосунок до інших явищ і понять. Йогини учать, що вся істина стосовно всесвіту, починаючи з того пункту, коли вона почала даватися знаки з надр Абсолютного, вкладає в деякій частині розумової субстанції; а позаяк усі частини розумової субстанції тотожні (як краплі у певному обсязі води), то розум кожної людини «знає» всю істину, яка стосується виявленого всесвіту, і перенесення такого знання в поле свідомості є лише питання ступеня розвитку. Зрештою ми дізнаємося все. Наша свідомість є відносно «Я», яке завжди розвивається і розширює своє поле або вірніше, пересуває його до вищих областей розуму. Але розум людини не може знати таємниць самого Абсолютного; лише саме Абсолютне може знати себе; і розум може знати лише себе, тобто лише те, що виникає з Абсолютного як його прояви, або еманції. Тут, як ви бачите, існує деяка відмінність. Але Атман, божественний початок в людині, те, що вище навіть розуму і, яке є істинне «Я», реальна присутність Абсолютного, відає знання самого Абсолютного; і, коли людина, нарешті, скидає всі обмежувальні оболонки, навіть оболонку вищих форм духовного розуму, і розчиняється в своєму справжньому «Я», тоді вона дізнається все, бо знаходить себе в Абсолютному, і її свідомість та знання містить у собі все, й тоді вона перестає бути людиною.

Тим з наших читачів, хто цікавиться науковою стороною питання, можливо здасться цікавим той факт, що йогини, які займаються науковою стороною філософії, учать, що ні матерія або акаша, в її найвищій формі ефіру, ні прана в її суті або вищій формі, ані розумова субстанція сама по собі, не атомістичні, але те, що вважається в них атомами, насправді являє собою «вихрові кільця», котрі виникають в них, які утворюють атоми, що вступають у комбінації, які сприймаються нашими почуттями. Так, наприклад, розумова субстанція в поєднанні з дією, утворює атоми, які називають думкою; енергія в дії проявляє атоми, які називають рухом або силою. Енергія сама по собі бездіяльна, якщо дозволено висловити такий парадокс, а сутність матерії, яку ми називаємо найтоншим ефіром, коли на неї діє енергія керована розумом, приймає форму «вихрових кілець», званих атомами, які перетворюються у вищі форми матерії, тобто в тверді, рідкі та газоподібні тіла.

Щоб нас не звинуватили в пристосуванні нової західної наукової теорії до древньої філософії йогинів, ми відсилаємо читача до санскритського слова «вріта» (зустрічається у Ведах, у древніх йогічних писаннях), яке означає хвилі або коливання розуму, що утворюють «думку»; буквальный переклад слова «вріта» буде «вир». Позаяк «вихор» (слово, яке вживається в західній науці) теж близьке за значенням до слова «вир», і позаяк обидва ці слова належать до руху в «субстанції», як вважають, що викликає утворення «атомів», то це означає, що йогини лише повторюють свої древні вчення, коли їх теорії так близько стикаються з теорією «вихрових кілець».

У цьому читанні ми не можемо спробувати дослідити питання про діяльність розуму, про початки, які лежать в його основі і про фізичні результати, які можна викликати силою думки. Все це, як психологія йогинів, так і вчення, що стосуються динаміки думки, відноситься до частини філософії, відомої під назвою «Раджа-йога», яку ми будемо розглядати в наступній нашій книзі.

Ми все ж волиємо зауважити тут, що читачі не повинні змішувати мозок або мозкову речовину з розумовою субстанцією. Мозкова речовина є лише той матеріал, за посередництвом якого проявляється розумова субстанція. Читач, можливо, знайде більш зручним уявити собі розумову субстанцію як силу, ніж як форму матерії. Слово «субстанція», яке вживається в поєднанні зі словом «розум», мабуть, дає уявлення про матеріальну субстанцію або про деяку форму матерії, що й близько не дає правильного уявлення про природу цього початку. І все ж, навряд чи було б можливо вжити вираз «розум-сила», бо це означало б або поєднання розуму й сили, або ту форму сили, якою користується розум при своїй діяльності. Розумова субстанція є вища форма енергії і знаходиться по суті своїй, подібно самій енергії, у нерухомому або пасивному стані. Лише будучи збудженою до мислення, вона входить у поєднання зі справжньою силою. Це слід запам'ятати.

Закінчуючи цей розгляд розумової субстанції, ми повинні сказати, що вона всюдисуща, тобто скрізь, і, подібно до енергії та матерії (її похідними), вся сукупність її не може бути змінена; – до неї нічого не можна додати і від неї нічого не можна відняти. Крім того, вона дійсно не може бути розділена, хоча в ній і можлива видимість поділу. Це означає, що хоча розум усякого індивідуального «Я» або душі, і являє собою певну частку розумової субстанції, мабуть, відокремленої від іншої субстанції тонкою перегородкою з найтоншого виду матерії, але насправді всякий розум торкається усіх інших окремих умів і Світового Розуму, частину якого він становить. Уся розумова субстанція не розділена або не проявлена у формі індивідуальних розумів, точно так же, як і весь ефір не виявлений у вигляді грубої матерії і вся енергія не перетворена в силу або рух.

Ми хочемо також нагадати вам, що не існує «мертвої» матерії, бо весь всесвіт живий. І будь-яка частка матерії містить у собі енергію і розумову субстанцію. Всесвіт є щось величезне, суцільно вібруюче і мисляче, від атома до сонця, хоча це «мислення» може приймати вельми різний характер, починаючи від найслабшої форми простого відчуття, або думки (адже навіть хімічна спорідненість і відштовхування суть форми відчуття) до найвищих форм розумових зусиль, відомих людині або навіть істотам, які стоять на набагато вищому ступені розвитку, ніж людина.

4. АТМАН АБО ДУХ

Ми переходимо тепер до розгляду «Атману», істинного «Я», духу і його проявів в людині. При розгляді його ми замінимо санскритське слово «Атман» словом дух, що має те саме значення. Ми згадали тут санскритський термін лише для того, щоб ви могли дізнатися і зрозуміти його; вам доведеться зустрітися з ним в інших творах з цієї теми.

Для того, щоб досягнути ідею «духу», ми повинні повернутися до теми про Абсолютне. У попередньому читанні ми спробували викласти те, що повідомляє нам інтелект про Абсолютне. Ми намагалися передати вам усе, у що інтелект вважає себе вимушеним вірити, або, що він вважає за потрібне визнавати. Ми можемо сказати тут, що це свідчення інтелекту підкріплюється свідченнями вищих здібностей розуму, і високорозвинені душі всіх віків, котрі володіли духовним провидінням, підтверджують те поняття про Абсолютне, яке повідомляє нам інтелект. Свідчення вищих здібностей сходиться зі свідченнями інтелекту. Але, зауважте читачі той факт, часто упущений з виду багатьма дослідниками, що розум – навіть розум найбільш високорозвинених душ – може повідомити лише про те, що він знаходить у собі самому. І навіть Світовий Розум – загальна сума розуму проявленого Абсолютом (сюди входить як розум, який у даний час проявляється у свідомих, розумних істот, так і розум, який таким чином не проявляється), не може оволодіти знаннями поза собою. Він умовний і обмежений, причому кордони і умови поставлені йому Абсолютом. Таким чином, ви бачите, що навіть Світовий Розум, тобто сукупність усього існуючого розуму, може повідомити лише те, що він пізнає в самому собі і не може дати ніякого знання, що стосується природи Абсолютного, крім того, яке Абсолютне йому надало і впровадило в нього. Пам'ятайте, що Світовий Розум не є саме Абсолютне, а лише еманация його. Розум – інтелект і вищі фази розуму – повідомляють нам лише те, що знаходять у собі щодо Абсолютного, і ми можемо сказати, що згідно свідчень розуму ми повинні вірити, що Абсолютне є те й те, і має деякі якості та атрибути. Але читач, який досяг певного ступеню духовного

розвитку, легко зрозуміє, що таке поняття про Абсолютне відносне, а не абсолютне. Воно істинне лише з нашої точки зору, але воно не є абсолютна істина, позаяк остання є надбанням самого Абсолютного і не може бути мислима минушим розумом – навіть Світовим Розумом. Цей останній не відає; він не знає всього. Він володіє будь-якою часткою пізнання (до найдрібніших подробиць) самого себе і всесвіту. Він повинен бути таким, бо він Світовий Розум і знає себе і все в чому він проявляється – себе і свої знаряддя. Але він не може переступати свої власні кордони; він обмежений з усіх боків «мертвою смугою», яка відділяє його від Абсолютного. Це розмежування лише відносне, але не реальне; тобто воно реальне по відношенню до Світового Розуму, але не по відношенню до Абсолютного. Світовий Розум – проте, дійсно знає про існування Абсолютного, бо він усвідомлює присутність у точці видимого поділу і таким чином має незаперечний доказ реальності Абсолютного. Він здатний також «знати, що він знає», бо він знає, що відає все, що знаходиться в його межах і, звичайно ж, розуміє, що те, що він бачить, але не може осягнути, є щось непізнаване для нього. Таким чином, існує щось таке, чого Світовий Розум не знає – не в тому сенсі, що він ще не досяг цього знання, але в тому сенсі, що це «щось» знаходиться «за межами» знання, як його розуміє розум, але що цілком зрозуміло і відомо самому Абсолютному. Абсолютне має знати себе і все, бо воно всезнаюче. Всевідання є прерогативою Абсолютного, а будь-яке інше знання відносне, недосконале і неповне. Ще раз нагадуємо читачеві, що те, що ми називаємо Світовим Розумом, не є те, за допомогою чого мислить Абсолютне, але є те, за допомогою чого мислить всесвіт, що представляє собою всю сукупність еманцій Абсолютного, але не саме Абсолютне. Душа людини здатна запозичувати від Світового Розуму знання всього, що знає цей останній, і душі, які досягли високих ступенів розвитку, користуються цим привілеєм відповідно до ступеня їх розвитку. Такі душі говорять нам про факт існування Абсолютного, про що говорить також інтелект, але вони також повідомляють про свою нездатність перейти межу, яка відділяє їх від Абсолютного.

Таким чином, ви бачите, що Абсолютне саме по собі непізнаване; все, що ми знаємо про нього, є те, що знає про нього Світовий Розум, і це знання, в разі потреби, має йти «ззовні», бо «внутрішнє» знання знаходиться в самому Абсолютному. Ми можемо вирішити загадку всесвіту, коли ми досягнемо певного ступеня розвитку, але ми ніколи не можемо сподіватися дізнатися справжню природу Абсолютного до тих пір, поки не переступимо межі навіть найвищого вияву розуму і не перейдемо до усвідомлення та розуміння нашого істинного «Я» – духу. Бо, воістину, у всіх і в кожному з нас знаходиться частинка самого Абсолютного, безумовного і необмеженого, і справжнє «Я» всього Цілого – дух, Атман, крапля океану Абсолютного, промінь сонця Абсолютного, іскра священного полум'я. Цей дух, будучи Абсолютним, звичайно знає Абсолютне, його найпотаємніші глибини і таємниці, й, коли ми остаточно вступимо в область свідомості цього духу, ми пізнаємо все, бо ми будемо єдині з Абсолютним і увійдемо в єднання з Богом. Це одне з найвищих вчень філософії йогинів.

Вчення це свідчить, що ця крихітна частка Абсолютного, яка, мабуть, відокремлена від нього, але насправді не відокремлена від Єдиного, є вищий початок, який існує у кожній душі. Він знаходиться навіть у нижчих формах душі. Він завжди перебуває там і ми будемо бачити його Світло все більшою й більшою мірою, в міру того, як ми будемо розвиватися, а наша свідомість буде рухатися у напрямку до цього світла. Дух завжди перебуває в душі. Але свідомість нашого особистого «Я» постійно рухається вгору, до Духу, і з часом зіллється із ним. Таким буде кінець духовного розвитку і всі зусилля душі спрямовані до цієї мети. Життя є зусилля душі звільнитися від покриву що огортає її – бажання оволодіти своєю спадщиною.

Ми приступаємо тепер до великої таємниці. Читач, який уважно стежив за нашим викладом вчення йогинів, повинен задати собі тепер питання – те питання, яке задавали собі люди в усі віки, коли вони досягали даної стадії розвитку і у них виникали деякі питання. Питання це можливо формулювати так: Навіщо Абсолютне або частина його розділилася на частини або гадані частини – або чому здається, що розділилося? Нащо це? Що все це означає і який у цьому сенс? Для цього не було ніякої необхідності, бо Абсолютне стоїть вище необхідності; не було і ніякої мети, бо Абсолютне володіє всім, що є, і саме абсолютним є. Це не могло бути результатом будь-якого бажання, бо Абсолютне не повинно мати бажань. Тому є питання: чому взагалі все проявилось у всесвіті? Навіщо викликається до існування те, що ми називаємо «душами», і навіщо дух вклав частинку (або уявну частку) себе в кожную душу? Позаяк все це повинно було вийти з Абсолютного і повернутися до нього, то який сенс усього цього і, що все це означає?

Ми виклали ці питання так зрозуміло, як лише це можливо, і ми охоче припускаємо, що самі не можемо відповісти на них і не знаємо жодної відповіді чи пояснення, які заслуговували б на серйозну увагу. Відповідь прихована в Абсолютному, і розум, будучи лише проявом Абсолютного не може осягнути того, що знаходиться за межами площини прояву.

Багато мислителів намагалися відповісти на це питання, і філософські школи Сходу та Заходу пускалися в різні здогади щодо цього питання. Дехто каже, що, насправді, немає і тіні істини в цьому поділі, і, що Майя або незнання, або ілюзія, змушують нас бачити Єдине як безліч. Але це не є відповідь на питання; це лише відсуває його

назад, в іншу стадію; бо тоді виникає питання: звідки є ілюзія і як Абсолют може стати предметом ілюзії? І якщо ми, будучи проявом Абсолютного, не можемо бачити нашої тотожності або єдності з ним, то Абсолютне має бути причиною цього невідання. Інший сказав би, що ми самі загіпнотизували себе і тому дивимося на себе, як на щось відокремлене від Абсолютного; але це знову-таки не справжня відповідь, бо, якщо ми загіпнотизовані, то причиною цього має бути Абсолютне, якщо лише ми не визнаємо, що Абсолютне теж загіпнотизувало себе; а така думка була б смішною. Також смішне пояснення, яке стверджує, що цей світ, всесвіт є лише «мрія» Абсолютного. Як же може «мріяти» Абсолютне? Це схоже на ті пояснення, в яких стверджується, що світ явищ, включаючи сюди і людину, є результатом «гри» або «забави» Абсолютного. – Таке пояснення безглузде, бо воно зводить Абсолютне на щабель дитини або людини, яка шукає розваги та забави, не кажучи вже про те, що така істота швидше було б дияволом, ніж Богом. На думку інших, всесвіт взагалі не існує, а є лише «думка» Абсолютного. Таке пояснення непридатне, бо, хоча еманация, ймовірно, була викликана процесом до деякої міри спорідненим «мисленням», як ми його розуміємо, проте будь-якій людській душі властиве почуття реальності, яке не може допустити, щоб її буття було лише «думкою» або скороминущою «мрією». Це знання реальності свого «Я», притаманне кожному з нас, викликається почуттям цілковитого самовладання і є відображенням у нашому розумі знання істинного духовного «Я», яке є самосвідомість Абсолютного. Присутність цієї самосвідомості у всякій людині є доказом того, що ми всі походимо від Абсолютного «Я» і не чужі істинному Буттю. Це уявлення про «гру Брахми зі всесвітом» і поглинаний ним предметів своєї гри після того, як забава скінчилася, є результатом дитячої міфології, якій навіть деякі вчені індуси дозволили міцно вкоренитися в своїх умах під впливом чарівних казок своїх предків. Це ні що інше, як інша форма антропоморфізму – прагнення перетворити Бога в перебільшену людину. Ми змушені допустити, що «ілюзія» походить від недосконалого уявлення про справжню природу речей і, що той, хто вивчає Йогу цілком усвідомлює, що багато явищ, які здаються цілком реальними душі, ще скутій путами невігластва, яка ще знаходиться під впливом ілюзії імені та форми, насправді далеко не такі, якими вони здаються. Він бачить, що багато людей перебувають під впливом самогіпнозу і розуміє, що значить прокинутися від цього світу помилок і бути звільненим від усього цього. Майже кожен, хто читає цей розділ, у більшій чи меншій мірі відчув це пробудження, інакше він не міг би бути досить зацікавленим цим читанням. Але це усвідомлення ілюзорності, це усвідомлення того, що ми, ніби виконуємо лише роль на сцені світу, ще не пояснює і не вказує причину, як вона має представлятися Абсолютному. Все це може сказати нам багато щодо того, яким чином відбуваються ті чи інші явища, але нічого не говорить про те, чому вони відбуваються. Питання «яким чином» стосується області прояву, і Світовий Розум визнає, що ця область знаходиться в його веденні. Але область «чому» знаходиться у веденні самого Абсолютного, і для розуму двері її закриті. Ми можемо дійсно знати – і багато хто з нас знають – про буття Абсолютного. Не лише тому, що наш інтелект визнає за необхідне допущення цього факту, але й тому, що вищі області розуму дають нам безперечне знання про його буття. Душа, яка досягла достатнього рівня розвитку, знаходить в собі це дивовижне щось – дух, і знає що він вище, ніж будь-яка фаза розвитку розуму. А Світовий Розум (який може бути досліджений адептом або вчителем) виявляється поставленим лицем до лица з Абсолютним і не може сумніватися в його бутті. Але душа може і не розуміти питань «чому», що стосуються області духу, так само як і Світовий Розум, може не розуміти питань «чому», які стосуються Абсолютного.

Уми всіх віків намагалися вирішити цю таємницю Абсолютного і його проявів, і завжди однаково безплідними були їхні спроби знайти відповідь. Плотін, грецький філософ, думав, що Єдине не може існувати на самоті, але має вічно породжувати із себе душі. Деякі з індуських письменників думали, що любов або навіть бажання були спонукальними причинами проявів; також прагнення відмовитися від себе; потреба у товаристві та жага любові до чого-небудь. Такі та інші подібні причини наводилися мислителями. Деякі навіть говорили про Абсолютне як про те, що приносить себе в жертву заради того, щоб стати чисельним, замість того, щоб бути єдиним. Один індійський письменник передбачає, що Абсолютне змушує своє життя ділитися, будучи незадоволеним перебуванням «на самоті». Але, закінчуючи розгляд питання «чому», ми повинні нагадати читачеві, що кожне з цих пояснень засноване на розумовому уявленні, що Абсолютне подібне до людини і діє через такі ж спонуки, як вона, і за допомогою розуму, подібного людському. Мабуть, антропоморфізм (уявлення собі Бога з людськими атрибутами) живучий і піднімає свою голову навіть у філософських системах, яким здається, що вони давно вже його позбулися. Слід застерегти читача, щоб він не потрапив у якусь із цих пасток думки. Щоб уникнути цієї небезпеки, він повинен пам'ятати, що всі ці так звані «причини», «пояснення» і «теорії» виникають від приписування Абсолютному, безумовному, непроявленому – атрибутів, думок, мотивів і дій, властивих відносному, умовному, проявленому. Відповідь на це «чому» може бути дана лише Абсолютним, і вона стане нашим надбанням лише тоді, коли ми досягнемо духовного усвідомлення; поки ж будемо людьми і визнаємо, що «ми (в нашому теперішньому стані) не знаємо».

Але, хоча ми не знаємо відповіді на це питання «чому», ми маємо в нашому розпорядженні все поле всесвіту для дослідження питання, «яким чином» все відбувається? І будь-яка подробиця роботи всесвіту доступна знанню людського розуму. І, дійсно, вона вже відома Світовому Розуму і тим, хто здатний досліджувати цю велику область до самих її кордонів. І будь-яка людська душа містить у собі потенційне знання Світового Розуму. У всякому розумі міститься все знання всесвіту, подібно тому як крапля морської води містить у розчині все те, що є в цілому океані, тож, дослідження всього океану зводиться до дослідження однієї лише краплі. Адепт може з'ясувати собі все знання, яким володіє Світовий Розум; для цього йому досить досліджувати ту краплю розумової субстанції, яка є його надбанням. І він також може стикатися з усіма коливаннями або хвилями «думки» в великому океані розуму, бо кожна краплина має стосунок до всякої іншої краплі і до цілого. Знання не може прийти ззовні, і воно не виробляється мозком. Воно приходить зсередини і являє собою лише здатність осягати те, що вже існує. Будь-яке знання відоме Світовому Розуму, а також і тій краплі його, яка належить нам; «нове», придбане нами знання, не створюється, але береться з того, що вже існує, і засвоєння його залежить від нашої здатності «усвідомити його», тобто від нашого розвитку. Таким чином, хоча навіть найбільш високорозвинена душа повинна приймати «на віру» деякі ідеї, що стосуються Абсолютного, проте вона може переконатися в існуванні Абсолютного і ознайомитися з тим, «яким чином» діє механізм всесвіту, і навіть може бути здатна прийняти свідому участь у його роботі. Розум може бути використаний для формування матерії за допомогою енергії та для здійснення таких дій, які звичайній людині можуть здатися дивними, але, які знаходяться цілком у межах дії світового закону причинності. І розвинена душа може за допомогою знання піднятися до становища, де вона не буде підлягати дії закону причинності, оскільки він діє в нижчих площинах прояву. Йогини не вимагають від своїх учнів, щоб вони все брали «на віру», бо загадки всесвіту можуть бути вирішені розумом, і всякий крок перевірений дослідженнями і досвідом. Є «віра», яка знає, і йогини, які досягли високих ступенів розвитку, володіють нею. Але стережіться вчителя, який вважає за можливе пояснити своїм виявленим розумом, за допомогою виявленої думки і вираження, вашому виявленому розуму – таємницю кінцевих причин, прихованих в Абсолютному і, які знаходяться за межами прояву і знання, придбаного за допомогою розуму. Коли вами опановує сильний сумнів і душевний неспокій з приводу питань, що час від часу виникають щодо цього останнього питання – цієї великої таємниці, заспокойте ваш розум і відкрийте його впливу Духу, і ви знайдете мир і блаженство – той «світ, який вище розуміння».

Душа є «центр свідомості» (ми будемо називати її так за відсутністю кращої назви). Вона містить у собі божественну іскру, оточену покривами розумової субстанції (різних форм і ступенів), енергії і матерії, що обмежують її. Навіть коли вона покидає тіло внаслідок фізичної смерті, вона не відділяється від матерії, бо вона має кілька провідників або матеріальних тіл, різних ступенів тонкості. Різні форми самої розумової субстанції забезпечені вкрай витонченою матеріальною оболонкою, яка, до певної міри, відділяє її від Світового Розуму і робить її «сутністю», що знаходиться, проте, в єдності, як зі Світовим Розумом, так і з іншими індивідуальними розумами. Її можна назвати нашим «Я» або духовною монадою, як дехто називав її, хоча назви майже нічого не пояснюють. Вона вводиться в матерію найбільш грубого виду і звідти вже пробиває собі шлях по щаблях еволюції до більш і більш високих форм, поки, нарешті, пройшовши різні ступені еволюції, вона знову не з'єднається з Абсолютним, не в тому сенсі, що вона наче кинута у плавильний котел, але в сенсі володіння свідомістю Абсолютного і розуміння своєї єдності з ним. Останній факт засвідчується тими душами, які досягли останньої підготовчої стадії до досягнення єдності, Нірвани. Перед цим кінцевим станом існує стадія, коли душа ніби зупиняється; її зупинка може іноді тривати мільйони років, і в цей час душа часто відмовляється від негайного досягнення Нірвани і повертається до діяльності у всесвіті, щоб допомогти іншим душам у їх русі вгору. Причина всього цього руху шляхом від грубої матерії до найвищих щаблів, відома лише Абсолютному, як ми вже пояснювали; але ми цілком маємо можливість бачити прогресивний рух душі по шляху і відчувати тяжіння Абсолютного так само, як і божественне спонукання всередині нас змушує нас крок за кроком підніматися по сходах досягнення. Звідси ми можемо вивести, як за допомогою нашого інтелекту, так і наших вищих розумових здібностей, що те, що посуває душу вгору, «правильне» і є «добро», а те, що ускладнює її прогрес або зупиняє його на якій-небудь нижчій стадії шляху, «неправильне» і є «злом». Звідси ми можемо вивести правила поведінки та етики, хоча етика і поняття про «правильне» і «неправильне», про «добро» і «зло» – відносні, як ми вже це пояснили в нашому читанні про Дхарму. Всякий крок, який веде до визнання єдності всього, завжди вище сходинки, що лежить нижче, на якій це розуміння не таке зрозуміле. Від цих понять залежить усе, що ми знаємо про правильне і неправильне, про «добро» і «зло».

Яким чином вводиться дух в матерію або відбувається народження душі, якщо можна так висловитися, повідомляється нам розвиненими душами, які досягли площин, на яких вони можуть бути свідками багатьох процесів всесвіту; вони свідчать, що це відбувається під впливом діяльності божественної волі – діяльності до деякої міри спорідненої висловом сильного бажання з боку людини. Бог «мислить», і прояв відбувається. (Насправді тут немає думки, як ми її розуміємо, але ми не знаходимо кращого вислову для опису цього). Якщо нам вибачать

приведення прикладу з людського досвіду і, якщо ви будете пам'ятати, що ми усвідомлюємо неможливість порівняння якої-небудь дії Абсолютного з дією людини, то ми дозволимо собі сказати, що цей акт встановлення центру свідомості, тобто народження душі, введення духу в обмежувальні для нього оболонки розуму, енергії і матерії, за своєю природою подібні до зачаття і народження дитини. Абсолютне можна порівняти з батьківсько-материнськими елементами, з'єднаними воедино; дух же може бути порівняний із дитиною, породженою від цих елементів. Дитина в такому випадку повинна бути наділена властивостями, характером і якостями батьків. Дух повинен бути від Бога і бути душею душі; оболонка матерії, розуму і енергії повинні становити тіло дитини. І як душа, так і тіло дитини, повинні бути зароджені і складені із субстанції, з якої склалися його батьки, бо немає нічого іншого, з чого дитя могло б постати. Західний письменник Кальтроп цілком доречно говорить: «Ми – діти Божі, як тілом, так і душею походимо із самої субстанції Бога (в повній відповідності із законами породження від батька й матері). І, дійсно, ми породжені, але не створені; воістину, неодмінно ми єдиносущі Богу і Його діти».

Подібно тому, як дитина буває на початку занурена у нижчу форму матерії лише для того, щоб поступово зростати, досягати свідомості, самосвідомості, зрілості, поки вона не зрівняється зі своїм батьком у силі, зовнішньому вигляді і розумності – так і Боже дитя вводиться в нижчу форму матерії (яку можливо назвати тілом Божим) і, в міру розвитку, піднімається від нижчої до вищої форми й потім іде усе вище й вище, поки не досягне запаморочливих висот думки. І в кінці кінців, досягаючи зрілості, душа доходить до оселі Отця; двері її розкриваються перед нею і вона входить у них і прямує на лоно Отця, котрий очікує її. Тоді двері закриваються, і ми не можемо бачити того, що відбувається далі. Душа, яка досягла зрілості, тепер відчуває себе в безпеці на лоні Отця; вона досягла батьківської оселі після багатьох втомливих років поневіряння. Вона повернулася додому.

Іншим прикладом, сенс якого буде ясний для більш розвинених із наших читачів, може служити наступна ілюстрація. Як сонце відбивається в океані і у всякій найменшій краплі океану окремо, так і Абсолютне (Бог) відбивається в лоні великого Світового Розуму і в кожному індивідуальному проявленні цього Розуму в формі «душі». Сонце, оскільки воно відбивається в центрі краплі, названої «індивідуальною душею», називається духом. Відображення не є саме сонце, але воно і не ілюзія чогось неіснуючого, бо сонце виділило частину себе, свою енергію, своє тепло, своє світло, свою субстанцію; і, таким чином, як океан, так і крапля води, реально причетні самовідчуттям суті Абсолютного; дух краплі реальний. В тому-то і є диво та таємниця, що, хоча присутність сонця є в краплі, але його самого (як цілого) там немає, крім як у видимості. Людина, яка бачить відображення в краплі, бачить форму і світло сонця, а між тим саме сонце знаходиться на небі. Таким чином, у той час, коли воно на небі, воно знаходиться в краплі. Це – божественний парадокс, що містить у собі пояснення єдності у множинності та множинності у єдності, причому як те, так і інше реальне; на вигляд розділене, але насправді нероздільне. І таким чином сонце може світитися в мільйонах крапель і краплі можуть відображати мільйони сонць. І хоча кожна крапля містить у собі сонце, існує лише одне сонце і воно продовжує залишатися на небі. Той, хто може зрозуміти цю загадку, розуміє таємницю стосунку духу до Абсолютного – множинності до Єдиного.

Нехай кожна крапля зрозуміє, що в ній знаходиться Сонце Життя, і зуміє дорости до реального усвідомлення Його присутності!

Примітки

1 - Цитату цю довелося перекласти з англійської мови, бо автор не вказує, з якого твору Толстого вона запозичена, внаслідок чого знайти її виявилось неможливо – прим. перекл.

2 - Мантра – формула для зосередження. Санскритське слово «мантра» можна було б, мабуть, передати словом «заклинання», якби з цим виразом не був, на жаль, пов'язаний цілий ряд забобонних уявлень. Що ж стосується слова «meditation», яке ми передали виразом «духовний роздум», то немає цілком підхожого слова, що точно передає зміст вкладений містиками у термін «meditation» – прим. перекл.

3 - Йдеться про «Пісню життя» – прим. перекл.

4 - Автор, очевидно, має на увазі досить поширене в Америці вчення так званої «Християнської науки», засновницею якого була пані Едді, що займалася «духовним лікуванням» – прим. перекл.

5 - Автор говорить про це в книзі, названій «Джнани-йога».

6 - «Understand» означає «розуміти» і походить від слів «under» – «під» і «to stand» – «стояти» – прим. перекл.